

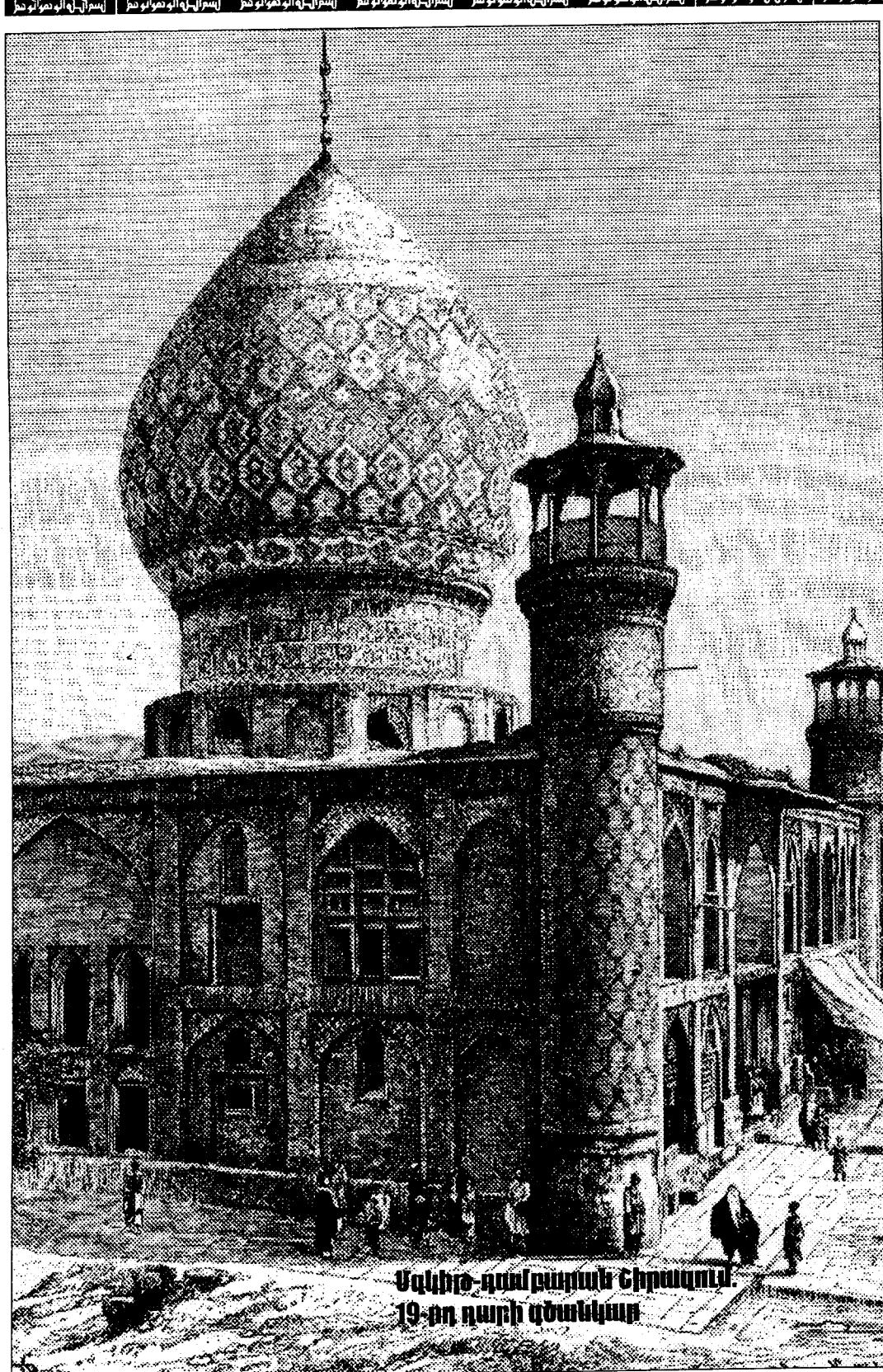
ԱՐԵԼԵՎԻ ՀԱՅԱԿԱՆ ԽԱՆԴԻ

ایران نامه

ՀՅՈՒԹ - ԵՐԱԿԱՆ

Armenian Journal of Oriental Studies

թ/н 4-5
(20-21)
1996

Սպահան-գումարան Շիրազու
19-րդ դարի գծանկար

- Սիրողականությունը հասարական գիտություններում
- «Կովկասյան փառ» և պարուրքական նկարումների հարցի շորջ - 3
- Բնեալարված Դրայվ Անալյանի «Գործ» - 10
- Այս Արքայ Օյազզայի «Գուշան-ի Աֆղան» ժողովածով 18-րդ դարի ձեռագիր պարկերաշարը - 14
- Իրանագիտությունը Դայականում - 18
- Հարեմ - 20 ✓
- Բանասիրական դիվորություններ - 24
- Վելիմիր Խոբենիկով Արեւելքն ըմբուխներու վերջին փորձը - 26
- Իրան, Առաստավան, Հայապան - 27
- «Միացյալ և Մեծ Արքեան» ի հայկական համակարգի մասին - 29
- Քյոնողի - 31
- Նարկային համակարգը Սասանյան Իրանում - 34
- ✎ Ինչպես են առաջացել շահնաքը և նարդին - 38
- «Գիրք Վաստակոցի» հայերեն թարգմանության բնագիր շորջ - 42
- Գուշակության արվեստի և դրա ժամանակականության մասին - 46
- «Եռապետություն» գերմինի հայակության մասին - 49
- Հայ-արաբական փոխարարելությունների մի քանի հարցերը պարբերական մանրում - 50
- «Մերարքի ճամփան» - 53
- «Այրարարեան զարաւ» հասկացությունը և նրա փարածական ընդգրկումը - 54
- Կարսի մեկումը թուղթ բանահյուսության մեջ - 58
- Մահուս - 59
- Էջմբ արմենականների գործունեությունց - 60
- Խոսրվածքանի պետության վերելի նախնական փուլը - 62

ԵՐԱԾՈՒՅԻՆ

Ennst

Գլխ. իմքազիր Պառկիկ Աստորեան

Ինքազրի տեղակայ՝
Լաւրա Շիոյցան
Shioztsi
Վշոտ Քյոյսութեան

४५६

qhsui-

Խմբացումներ Խորհուրդ

Jyotihi

Մարի Ազվագեան-Շերպեան
Բարիլէն Չուզաւուցեան
Արա Պապեան
Ալեք Սրբամբոյցեան
Օնիկ Փակեամեան

Упражнение
тигровый.
Виноват

Այերանդր Խաչարբեան
Սամոկ Կարպելեան
Վրակ Յովհանիկիսեան
Յակով Զաքընիս
Ուորէն Սահակեան
Այերանդր Սաֆարեան

Упражнение
Глоссоподиумы
Маски, Грибники

Էլուարդ Խովրշուղիս
Սարգիս Ցարութիւնեան
Վարդան Շահանեան
Հայոց Կառավարական

Trph Uspitif, ff.
Truzung pcpn p ph.,
C. Culharr

Անուրեան Ազգային ժողովը
Սարկո Գրիգորեան
Զուսք Թրափինա
Սամուել Մկրտչեան
Անդրանիկ Մանուկեան

Иран-намэ

**Армянский
востоковедческий журнал**
Главный редактор:

Гарник Асатрян
доктор филол. наук, профессор

Iran-nameh
Armenian Journal of
Oriental Studies

Editor:

GARNIK ASATRIAN

Prof. Dr. Sc.

© 1996, IRAN-NAMEH

Սիրողականությունը հասարակական գիտություններում

Եսկ ընդիմանապես, եւ այլ սակայնաներում, սիրողական բնույթի գործերը ոչ միայն չեն կարող բացառական դիր խաղաք, այլ, ընդհակառակը, որոշ ցափով ընդունակ են նպատակներ սպրա-ֆեսիվնակ գիրության զարգացմանը. Նոր խթան լրացր նրան՝ սրբածելով որոշակի Փոք Վերջինս առաջարկության համար: «Վերջո՞» սիրողականության ամենակարևոր հարկանիշներից մեկը հենց այն է, որ նա չի ձգրում հասնակելու գիրության գործերին, ինչը հարդակեն մինքանի է մեզանում դեղական սիրողների շրջանում: Մարդուն դիեկտանորոշյանը, ի վարեկարություն նրա խստաց լրացրի, չափազանց վրանազավոր երեսուց է՝ ոչ թե սկստեմական գիրության համար (այս իր ճամփով ընթանալու է), այլ՝ ժողովրդի մրավիր զարգացման, նրա բարյուկան կերպարի ձեստորմուն համար: Սիրողականությունը մեր իրավականությունը մեջ, հանուն թեկուց ամենաազնիվ նախագահների, կարող է քայլել կեղծ ազգային իդեալներ, մնանել գաղափարներ, որոնք ի վերջո հանգեցնելու են ժողովրդի հոգուն սոցիալական-հոգեբանական բազմաթիվ բարդությունների առաջարկման, իմանագործի ազգային արժեքների արարման: Պերը է համախառ, որ մազգային մասնակցության պարփառություն, հարդակեն և ամսագիրական և խսիրությունների հիմնա վրա, հայրենասիրություն չե բնավ: Ազգային դատարարակության հաստուցը պայքար է հենվի միայն ճշնարկության վրա բազարձող գիրության ճշմարտության: Վերջ ի վերջո հայ ժողովրդի պարփառությունն ու ծավակույթը սիմերսն հարուստ ու ինքնափառ են, որ մենք կարիք ցնենք որևէ բան կենցելու, դիմելու պարփառություն «վերըման» եղանակներին, ինչպատ անուն են մեր որոշ հարեւաններ: Մեր պարփառությունը առանց պահունակ կեղծիքի է ազգային հայրագույքային և ոգիշնչան (այս ու երբեք մնապարզության) մնապար աղբյուր է: Միենայն ժամանակ, հավական հայրենասիրությունը պերք է սնվի առարկայուկան իմացությանը՝ ինչպատ սեփական պարփառ լրաց և մշակվայի, այսպահ է մյուս ժողովրդներն է, այդ թվում մեր որոշ հարեւաններ, հասցոյն պարփառային և ծավակույթի պեր են. անգույն բյուրերը դեռևս մ.թ. 7-8-րդ դարերից վկայական գրականություն են ունեցել:

Ժամանակին, հինգ-վեց տարի առաջ, իր զարգացնակերպին հսկով Ռիարիոնի շուրջ սպեղծված աղքուկ-սպազմկը, որը, փառք Կարծ, արեն, կարծեա, դոստրեն է:

Նիմա է, ժամանակ առ ժամանակ, զոյսի է բարձրացնելու, այսպսի կրչված, հոյերի արխականության առաջարկը: Ի հայր են եղել մարդիկ, որոնց գյուղքան իմաստը, հասպարակական «դիրքի» իմբը ոյսօր դարձել է այս ծայր սարքին կամացնելի ու համարվածավան զարդարաբանության բարողություն ու լարածություն: Եվ, պերը է սուել, այն բարենպատճ հոդ երթեան գրնում է շցելով ամբողյակ մարդկանց ինքնաստրությունը և սերծանելով դարձարկ ու անհիմն պարզաբերելու: Մարդկանց թվում է, թէ արխացի փնելով ինչ-որ հարուկ աստվածային պարզեն է, ռուսացին ստանձնահարուկ շնորի, ազնվականության չափանիշ, և այն: Էրևանանում, ասլայն, արքացին նոյնափահ հմաստ է պարունակում, ինչպիսին բյուրք, պատին, հոյն, սկանդինավ գերմաները, այսինքն՝ որոշակի ժողովրդի կամ ցեղակից ժողովորդների խմբի անվանում է: Եվ, հասկանավ է, այն մեր հեր որեւէ կապ ցուի: Տայերը արքացիներ չեն, նուե, ինչ խորք, գերմանացիները, որոնք պարկանում են գեր-

Սթօ լրաբանում են սրբագիր խան հայկական այբովենի հետք կապարփու «զիրաւկան» մասիսիուսացիաները, կատերի խորհրդանշական արժեքի շուրջ վեճերը, առանձին պատրիարքական հուշարձանների իմանադրման ժամանակի ու հարակիցի Գևառքաւորի մեջմատականությունները և այլն:

Եվ այս բողոքից կրկին ամենից շատ պատճենը են հասարակության գիրքությունները. չէ՞ որ շատ ամենի հեջոր է դրեւ, զուգարարակի հոգածարաւունք կարդաց միշտազգային իրավունքի կոմ քաղաքացիության դասենքաց՝ թեկուզ զուգարակ ու սուցի հանուր, բան, դիցուր. Ֆիզիկայի փոքր և շատեւ քանենի կրոս՝ մի կողմ թույլերով առաջնաների «արդիշուկան» ու պրես-դիմունին. հետեւաբար և շահամենք, բնույթը:

Նորուստիծ մասնավոր ԲՈՒՆ-երի մեջ Տարսագանում տայած միայն Տր. Վասոյանի մասին համապարփն է, որ լորջ եթքերի վրա է լրված և կորողոցել է սրբեղդել որպշան ալբակենիսկան և կուսա-դրեմնիկական բազու ու, ըստ տեժային, լոյն սովորությունների մասին արքեն ամի՞ իր շենքը՝ կահսլորփած բարաններով ու փորձառնակներով, և իր աշխարհականութեացրելիս, Եւսում է երկիր ռեալ Խախուրյաներից, ո ամենակարեւոր ձգրում է իր ոչխարհակներում ներառնել Տաճարապետության առավել խրոր ու պրեսուրապայտք մասնացերներին:

Սիրովակսնությունն արժապատճեռումը հստաբախցիդություն ուղարկելում չի կարող չափորաշառանակ համար քաղաքական մարքի գործացման վրա եւ քաղաքականության բնուգումնում ընդհանրացնեն: Նճան միտումներ հստակ դիմումն են այսօր մեզնում: Ակրչին քարտիների հայաստանի ներքաղաքական գործացումների առանձին դրսեւումները, օրինակ, պայմանավորված են ոչ այնքան քաղաքական պայքարի դրամաբանությամբ, որըն զիտակն եւ համակարգային մրածնորությունն բացակայությունից բխող միշտ շարք այլ գործունելով, որոնք են, ատենք՝ իներցիոն մրածնորությունը և զգացականությունը, հախուսու ու անհետապես պարփառիքմաք, 19-րդ դարի վերջի - 20-րդ դարի մեջքի տրամադրեան ու քաղաքական իրողությունների եւ կարգադրմաների մեջտանիկական պայմանացումն, տիյուռքյան հստաբախցիկան մոդելների ստուգեանը, պարբական դիմացմայիսի անվետությը, ազգային իդեալիզմը, առասպեկտականացն աշխափահայացքը, ևս ժողովրդի քարոյա-հոգեբանական առանձնութափլությունները հաշվի չափնելը, հստաբախցիկան-քաղաքական գործնքացների մտկերեսային ընկալությունը, եւ այլն:

Մի քանի խոսք է այն մասին, թե ինըն է սիրողականությունը և բարգավաճում հայրկապես հասարակական գիրությունների բնագույնառությունը: Խնդրու, օրինակ, ճշգրիտ գիրություններուն, ասենք, մաթեմատիկական կամ ֆիզիկական, նման երևույթ չի դիրքավում կամ անհամենանոր թիւ է հանդիպում: Դրա իմմանական պարբռուր հասարակական գիրությունների մերաւելքի (գիրության լեզվի) սկզբանական, որպես երակեր ծառայութ իմմանակարգերի եւ որոշ չափուր գերիշնուրոցքայի արարաբանային յուրաքանչյուրքայինն է: Ֆեղիլայի կամ մաթեմատիկայի մերաւելքուն եւ իմմանակարգերը, ինչպես հայրին է, ճապէջին են Ծիսյն մասնագետներին: Ահա այս է, որ շագերի մոտ արենդում է հասարակական գիրությունների յուրության պարբռում և, յինեւով մասնագետք, դրանցով գրադպերու ցանկություն ու իիքք: Ընդ որում, նման մարդիկ, հաղորդակից զինենով գիրության վվայ ճյուղի ամբողջ հաճակուրզին եւ աշխարհանքային սապարտին, կաշկանդված չեն դրանցից օրյեկտիվորեն թյոտ սահմանափակիչ օրինաներու եւ օրինաչափություններուն: Այս պարբռում է սիրողներին հարուկ են լայն, համապարփակ եւ ընդգրկուն եղանակներուն, փասթերի կամացական օքքագործում եւ հարմարեցում նախօրոք ուղենչված ծրագրերին, եւ այն: Վստեղ, ուր մասնագետք դաշինք ճգնաւմ է եւ զուց արդյունքի եւ շի հասնում, սիրուլ կարող է ենիշրությանը, ամենավայրի ժամկետում, «քարձունքներ» նաև մատուցում:

Ժողովուրդների ծագման ու կոգմափրաման եւ լրաց հերթակած խստիրների (եզրի վայ պարբռություն, համեմառական քերականություն) ուսումնափրամուն պահանջում է երկար փարիների բարձր պարագանարյուն, մեռած եւ կերպարների միշտարձություն, գիրական գարքեր ներդրման խորացուցություն, համարական գիրական բնագույնականություն որպատճեն կիրական գիրականությունը: Լինեա վայս սովոր ներկայացնեցիք, սեփական լեզվի կրուզը, անգամ կրթայ և զարգացն մարդ, թեկուր եւ գիրայան որեւէ այլ ճյուղի ներկայացնեցիք, դեռ չի նշանակած ունակ լինեա գրադիւնու երևողենեցի հայութեալ կամ թէ՝ մայրեալ լեզվի համեմառական քերականությամբ: Արանք հաստակական գիրական այն ճյուղերն են, որոնցու կարող է գրադիւն մասնակեար, ըստ որում ոչ միշտն նախարարներ:

Օրինակ, Վերջնում, ԵՊՀ-ի հրապարակչությամբ դպրու «Արար» հանդեսամ փիլիսոփայական դրվագի ասքիճան տևեցող մի հեղինակ փորձ էր արել անզերենի և Արարավորի բարբառի մի քանի պատրահական բառային նմնավորությանի վրա (ընդուռմ, բերված դարաբույսն ձեւերը բոլորն է հեշտահասպային կազմակերպություններ են ու վկայված նաև հոյերենի այլ բարերակներում, մենք է արարավական ծագում ունի) ինձան վրա համեմետքու ինչ-որ հետուն գնացան եղանակությունների երես չեն միավում, դարաբառական մակարդական երեսներին կատերի պատրայան հասարակմանը («մեր բարբառի խմբ՝ Կարտուսին, -Գ. Աս.) և անզերենի նմնավորությունը պատմենայինի պատառից է», - եցրածինացը է աս հորվածագիրը!):

Եվ նման զավեշտական դեպքերը բազմաթիվ են:

Խոր պրոֆեսիոնալ գիտելիքներ է պահանջում նույն բաղադրագիրությունն իւսուների ինացիություն, ժողովրդագիտական և երկրագիտական լայն պատրաստություն, ինչորմանցից մերժանական է են:

Ըստինարարություն, ինչպես զիվության, այնպէս է սրբազնության այլ բնագույքաներում աշխարհող ամենասականը՝ նաև և ապաշնորի մասնագետը, որն սրբացել է սիրեմանորիկ կրթություն, նույնիսկ ոչ այնքան զարգացած եւ իին տփանդույթներ ունեցող զիվական միջավայրում, հարյուր անգամ ալելի գերադասելի է, քան հանճարեղ դիեերանով (Հիմրեղ անցյալ դարի հիմայի համարեղ դիեերանորների, օրինակ Շիմանի, հետք, որոնց զիվությունը շար բառով է պարպատկան կրոնը միանգանայն այլ կրթական եւ տցիւսական իրավանության արգամի հիմ):

Ու, սոհասարակ, տնիքաժեղը է մեկընդմիջի՞նիշել, որ ցուկացած բնագավառ պահանջում է հարգու ճանապարհութեան ու

Իրանագիրության Կովկասյան Կենտրոն

Կենցարունքը Երևանում

ՄՐԿՀԻ ԻՐԱՆՇՆԱՍԻ ՃՐ ՎԵՐԱԿԱՅ (ԵՐԵՎԱՆ)

Кавказский Центр Иранистики в Ереване

Caucasian Centre For Iranian Studies in Yerevan

- پژوهش، تحقیق و تحلیل در زمینه تاریخ، دین، مذهب، تمدن، سیاست، زبان و فرهنگ ملل ایران و منطقه قفقاز با شرکت دانشمندان ارمنستان و بروند مرزی و بخصوص کشورهای حوزه قفقاز.
- مساعدت به استقرار و استحکام روابط، همکاری و هماهنگی در برنامه ریزی فعالیت‌های همه جانبه بین مرکز ایرانشناسی و شرق‌شناسی ارمنستان، ایران، قفقاز و کشورهای مشترک المنافع.
- مساعدت به معرفی بین‌المللی آثار علمی، منابع تاریخی و ارزش‌های فرهنگی کشورهای قفقاز که از اهمیت خاصی برای ایرانشناسی و علم استشراق دارا می‌باشند.
- احداث کتابخانه و بانک اطلاعات در زمینه تاریخ، دین و مذهب، زندگی معاصر و دستاوردهای فرهنگی ملل ایران و ناحیه قفقاز.

= Իրանի եւ լրաբանականի ժողովուրդների պարսպության, կրոնի ու դավանանքի, բարակրթության, լեզվի ու մշակույթի, քաղաքագիրության ասպարեզում գիրիահեկազուրական եւ վերլուծական աշխարհական բնույթներ ՀՀ եւ արդիուրիքի, նախ եւ առաջ Կովկասի, համապարտախան մասնագերների ու գիրիականների մասնակցությամբ:

= Նախարանի, Իրանի, Կովկասի, եւ լնդիանրապես ԱՊՀ լրաբանքի, իրանագիրական եւ արևելագիրական կենտրոնների միջև համագործակցություն, աշխարհանքների համապետ ծրագրավորման եւ փոխօգնության ավանդույթի հասպարություն:

= Կովկասյան երկրների մշակութային ժառանգության, կովկասցի հեղինակների իրանագիրական եւ արևելագիրական կարեւոր նշանակություն ունեցող երկերի միջազգային ճանաչման նպաստում:

«ԿՈՎԿԱՍՅԱ ՏԱՆ» ԵՎ ՊԱՆԹՅԱՌՈՒՐՔԱԿԱՆ ՆԿՐՏՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

ՀՐԱՆՏ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՒԹՅՈՒՆ

Պանթուրանիզմի պեսարանները
գլուխ էին, որ Առաջին համաշ-

Sեփերափիվ կամ կրնչեղերտափիվ կառուցվածքով «Նովիսայն լրտես» ստեղծման, երկրածակ ժողովրդների լրտեսական և բանդապահան մխայլութեան անհրաժեշտության գալուքաբը նոր է: Այն սառչացնելու և գարզացնելու պարզության քառուղիներում, Ռուսական կայսության բայցացման կամ վերելքի վայրանաւուներում, Կովկասում և Վայրանաւաշխանաւմ մեծ գերաւարուների շահերի խաչաձևանան, նրանց աշխարհաբարսարական և ռազմավարական ձգրուների, միմյանց միջև ազդեցության ուժութեների նոր վերաբաժանման գրունթացում:

«Էթա Կրիմի պարենուզմի ժամանակ (1853-1856) Մեծ Բրիտանիայի վարչակերպությունը առաջ բաշեց Աստավանի մասնավորուն, երա ազգեցույթան պրաբնքերի «աւելանմ» մի ծրագիր սփի իրավանացնանք պետք է առնաւացներ եւ ։ Խորքրիան։ Սակայն Արևոնուքք, հայրիմասի Ֆրանսիայի, բաղադրաբներից այն ժամանակ հնակացաց «Գերրիգանա աճքաբանության հասեցնուած ներք» ըստըն «Կենքրիգանականի և Փոքր Վայս, այսեղից է Միջերկրական ծով եւ Պահած ծոց այսպիս Մասկավիայի հասախուսացնուած»։ Վայսու-Կուսաքարայի կատավարությանը 1918 թ. Խոյիմիք օ-ին կառ Խոչշագրութ դամութայնք գանձարկիւմ է-նի Տասմանակի Կոմիսարի Խոնականիների քաղաքարկան գործիքները։

Գերմանիան, Ավտորի Հունգարիան և Խորհրդան ձգրության էին սրբեցած անքաղաքական առաջնորդությունը, որը, Խորքի այլ պատճենների արդասակարգությամբ՝ Ռուսականին թույլ ցլ ցա «ճշշում գրածային Խորքի այլ վրա, քանի որ Գերմանիան երթեւ ցլ համաձայն վի գոխարերեւ իր շահերը Անտորփլայամ»։ «Կայստանի անցումը տասնիք ձևացը՝ Արշակունիկ Ռուսականին վրաստակաբարյան արագածում անդրուց Փոքր Ավստրիա վրա՝ Պարսից ծոցից մինչև Միջերկրական ծով, Անդրկուստիք, Հունգարին Պարսկականի և Կայստանի (Անդրկուստիքի) օրինական իր ծերպերում։ «Եթե մայ անհանձին է պահպանել Խորքին, ապա թափառեալ պեսք է մնան նաև Կայստանը, և մնենք պեսք է յայն զաներ, որինազի Կայստանը անցնի Ռուսականին»։ - առաջ է ստուգական պետության Պատուան Պատուանը:

1914 թ. օգոստոսի վելքին Գերմանիան պաշտոնավոր պարագաներից հարկադիր Ռայականութիւն՝ «Հայկեց Օսմանյան կայսրության արքեպիսկոպոս աստմանները այսուհետ որպեսի ապահովիչ Թուրքիայի անմիջական շիբումը Ռուսաստանու թագավորությունը մուտքամանական ազգարնակցւության հետ»։ Թուրք-գլուխանական «Խաչինքի պայմանագիրը» սփռագրված 1914 թ. օգոստոսի 2-ին Կ. Պոլսում և Թուրքիայում Գերմանիայի դեսպան Ֆեռն Վանգենենիերի 1914 թ. օգոստոսի 6-ի համաձայն հասցեագրված մեծ վելքը Մեծին Սեփական կայսերական գլուխանական ժողովը կործնից միայն Բարսովը և Կարսի նստականների զավթում։ Ձ՛ որ այդ դաշտում թուրքերը «անմիջական շիբում» կիսապարհում միայն Ռուսաստանի վրային հարկեր ենթա, որոնց մուտքամանների շարքին զատել ցի կարեիք։ Այս կերպի իմաստը ճշգրիտ քաջարություն է Ա. Լուցովուշեյքը, զայ որի «Գերմանիայի կողմից ճանաչված են երեք սահականներից ավելի քարածքներ գրավելու թուրքական հայկականությունները։ Ինչը կիշխանական պահպանության ծրագրերի այս կամ այն շափով իրականացնում»⁷⁻⁸։ Անվանացի պարագանան Վ. Գորիիի հետու է, որ արձանագրության 5-րդ կերպը փաստաբեն, հաշանակում է «Շուտական հայաստանի զավթում»⁹.

Պահպատճեմից ավելացու փեսարքան Օնար ՍԵՐԳԻԵՎԻՆԸ. Անգամ վի դեմ Թուրքիայի պարերազմ նընելուց հետո, 1914 թ. նոյեմբերի 11-ին «Պատավորում էր» ժողովրդին. «Այս պարերազմը ազգի իշխանի համար պարերազմ է, և մահամանակ, կրոնական: Այդ պարագառով մենք սկզբից կիրկներ և մեր բարդարական սահմանների մէջ կընդունենք ուստի ճնշան վակ գրելող բարբերին՝ Կրոնով և լեզվոյ մեր եղայրներին: Մենք ուստի ճնշան կրավենք Կովկասը, իսկ ապս կարծիք նախ կտրպենք, որը մեր հայրենիքն է և որդեռ բնակչութեան մէջ մասնաւում էր պարերազմի առաջնութեաններ: Կովկասի զարարանը, ինչը նախարեւում էր պարերազմի առաջնութեանը, ՍԵՐԳԻԵՎԻՆԸ կարծիքով, Օսմանյան կայսրության ազգային թափը կիրկնաւորելիքը. իսկ կայսրության «քաղաքարական սահմանները» նաև նույնական Սիրիի և Պահի, կապերձիլի թուրքանական մեծ պերուբանուն¹²: Երկարութեան բոյր գետաքաղաքանների և պարագալանների, այդ թվում և ոսկանական նօխարար Էնելք փաշայի մասհայցմանը, պամեջուրբիզմի իշխանների իրականացման ճանապարհին զիսավոր դերը պետք է կարարեն Կովկասյան ուղարկալոր: «Կովկասը ծուրանի ճանապարհն է», իսկ «Ճուրանը թուրքական սրբութ է», - անհինում է պամեջուրանիզմի զիսավոր գետաքաղաքան Զիս Գյոր Ալֆը: «Գրամմենք շրապ այդ Կովկասը», - շնորհում էր Քենաչ Շարիբը, երիտրութեան դեկադաններից մեջ, իսկ վահ վեցներով

«Ճերպանի լինակի ոսկվիթայց զիսաստք դեր»¹²:

«Վարդեշամբ պես է դառնա ամբող, ամբող մեծ հայրենիք՝ մեծ եւ հզոր մելուսնի մասք»¹³, - անդուս ին պահքուրքիզի դիմաքանները: «Նամաքրքուրքայն քաղաքական և համախաղանական կրօնական գաղափարախոսությունների հաճանացումն զեր էր ածփում թափքական իմադիքի աղքամի գաղափարախոսության ընտուշ գործոնի: «Կովկասյան խրամական մարգերը ապարագելու, Ներենդը նվաճելու հանր» կովկասյան ճակարտ շրապեց Էնվեր փաշան:

1914 թ. հոկտեմբերի 31-ին Ենվերը կարգադրեց Յ-րդ քանակի հրամանափառ Նզգեր-փաշային իր ջրս հեծյալ դիվիզիաներով տնմիջապես հարձակվել Կարսքաղի, Բարլի, Դադսանի վրա. Նա պահանջում էր, որպեսզի զորքերը «քարը քարի վրա ցողողնեն, ավերեն երկարությախն ձևանափառները, կամուղջները, հրկիդեն կայարանները, որքի հանեն անբողջ Կովկասի ազգաբնակչությունը»¹⁵. Մաս կորմից երիթքուրքերը, իրականացներով հականակական պերքական ծրագիրը, կազմակերպցին հայերի ցեղասպանություն, պետքան արեցին և ոչնչացրեցին ավելի քան մեկ և կես միլիոն մարդ¹⁶.

Զնայած կրթվասյան ճանապարհ կրած պարբուջուններին եւ ուսական բանակի առաջինացնակը Վրեմբյան Նախարարնուն, Կովկասը թուրքիային ենթարկելու դրսյշը գերմանա-թուրքական զարդարական խնհանուց սրբառն էր նոր զարգացում: 1915թ. Վերջին Բարձր Դատ և մի խոսք մահեղականների կողմից Սփամբուլում առաջ բաշ-

վեց Թուրքայի հովանակորությամբ «Անկախ Կովկասի» ուղելծնան գաղափարը¹⁷: Խոչ Կովկասայն Ֆելեքացիայի գաղափարը իր արդահայ-գությունն արտօնութ 1916 թ. Ֆյուրիի տակ կարաքարակված «Հայապանը և պաքերազմը» գրքում: Խայսպետախում էր Կովկասի լոռուականների՝ չե-շնուների, չերքենների, դաշտանցինների, թաթարների (ալդեքանցիննե-րի) միավորում մեկ ֆելեքացիայում: Խնճուրույն հայկական վարածքա-յին վարական միավոր սպեղծութ, իշարեն, բացառություն էր: Թուրքա-յին պետք է անցնին Երեւանի նահանգի և Կապրի մարզի մի մասը, որ-պես «քուրթերու բնակչութ վարածքներ»: «Տայքին եւ թաշարներին (սորբեանցիններին) իրավունք էր գրքում սպեղծել հայ-թաթարական խառը կանոնները: Հյուսիսային Հայապանը պետք է մնաներ ինքնու-րույն Վրաստանի կազմի մեջ: Ըստ այդ գրքի, վիացիններն ունեն մեկ ելք ձեռք մենքին Թուրքային, միանալ իրա կրվական ցեղակիցների հետ:

Կովկասի մուսուլման ժողովություների միավորման գաղափարը հնցեց 1917 թ. Խոկեմբերէին կայացած մուսավաք կոտահցության համապատառություն: Ընդունված ծրագրը նախարարությունը էր բայր Յուրաքանչու մուսուլման ժողովությունների միավորման: Մասնավորապես նշվում էր՝ «Ձուրք ժողովությունը ձգվում է, որպեսզի նարգիզային ծալիկած այլում ծալիկի թուրքական բուրաւելու ծալիկը, և այդ ծալիկի մուսուլմանական ինքներանցինայի մեջ գրնչող մյուս ժողովությունների հետ կազմի մի ընդհանուր փասն»¹⁹:

Կովկասին Ֆելքերացիայի տրեյզծան գործում եռանդուն աշխատանք ծավալեցին Հրամանային Կովկասի Լեռնականները, ճանապարապես։ Վաղինակագում տրեյզծամ՝ Կովկասի և Հայոցանի Լեռնականների միտքան կենդրանական գործադիր կոմիտեն։ Զանաձնուլ բաշերկելու իշխանությունը, գործկանը պարփակալությունը ուղարկեց Թիֆլիսի կոնֆենցիարքիվ հիմնութենական «ազար և անկախ Կովկասի» տրեյզծան համարեն գործությունների ծրագիր մշակելու նպատակով²⁰։

Անդրկովկասը Ռուսաստանից անջատելու ուղղությամբ գործունքայի էին ճանապարհում 1918 թ. փետրվարի 10-ին սպեղծված Անդրկովկասան սեյմի և Կառավարությունը: Անդրկովկասը ընթանում էր Փեղերափակի կառուցվածքով պետքականություն կազմակերելու ճանապարհով: Անդրկովկասան ժողովուրդների միավորան են ընդունեց կոնֆենտերացիան: Պետքական խնդիրշահանության կրած էին մնում կովկասան բոլոր իմանական ազգայինությունները: Օպար պետքայթաների հանք Կովկասը հանդիսանում էր բարարակ գերեսական մեկ միավոր: Այդ պեղության փաստաթուրի մեջ նկատվում էին ենին նաև անամու Բարձի, Ելբարտանյառի, Երեւանի, Թեֆիլիսի, Քումայիսի, Երևու մարզ՝ Քաջամին և Կարսի, և երկու շրջան՝ Մուլուկի և Զարաբարյան: Ֆեղերացիայի մեջ Հաղստանի և Մեծունյան նաև անամուների մինչեւու հարցը մնում էր բաց: Սակայն Տրավոր գործի հաշվառման կրնքերանում (մարտ-ապրիլ 1918 թ.) Անդրկովկասան սեյմի և կառավարության պատվիրակությունը դիմում էր ոչ որպես անհանդաց ներկայացնող, այլ որպես «քառարական կայսրության գիրլը վերաբարձրած» ժողովսպանների պարվիրակություն, ժողովսպանների, ուրին նորքիայից «քառանող ուժն չկայ»: Այսպես հայուրարեն քուրական պարվիրակության դեկանը փախծանակալ Ռասուֆ Բեյը՝ կոնֆերանսի առաջնի խոհ լինցուած անդամում 1918 թ. մարտի 1-ին:

Թերքական պատվիրակությունը ցանկության հայրենէց, որպեսզի Անդրկովկասը հայրարտորի իր անկախությունը եւ կառավարման ձևը, քանի դեռ Մակագույշությունները չեն ընդունել Վերջնական բնույթ։ Այս անձնագիրը Թուրքիայի հայութի խնդիրները Կովկասում, Աստոֆ-Քերը փափնծեցնում էր պարտիրականներին, որ կովկասան ժողովուրդների հետ թուրքերին միացնող կասերը «հանդիսանում են ոչ միայն պարագական եւ աշխարհագրական, այլ, ավելի շուրջ, ցեղակցական»։ Այսպիսով, թուրքերի մեջնաբանությանը, «Կովկասի ժողովուրդները, վերստարձած մարդ Թուրքիայի գիրիկը, ունեն միեւնույն արճարարները եւ միեւնույն կրոնը... Նրանք 200 քարի քանօվեր են առավական գերակայան հրաբաններում, իսկ

այժմ թուրքերի օգնության կարիքն ունեն: Անդովովկասը Ռուսաստանից անջապիվով, թուրքերի եւ կովկասյան մուսուլմանների միջև պարենշը կվերանա, «խանճապղովի ցեղակից ազգերի միաբանությունը», - էօքափակից Ռատոֆ-Քեյլը²: Խորբածն ուժով Անդովովկասը Ռուսաստանից պաշտպանելը Ռատոֆ-Քեյլը հանձնում էր «անվական իրավունքների պաշտպանություն», իսկ սրբեղջավա բուժերային պետությունը՝ «կայսրության հյուսիսային ասիմաների ամենալավ պաշտպանուր»³:

Անդրկովկասան՝ պատմիքակոյքան խորհրդական՝ Դևափնովը առաջ բաշեց Թուրքիայի հովանու զակ Բարտոմի Եւ Կարսի մազգերի մուսուլմանական զավաներից չորրորդ ստանձնի անդրկովկասան միավորի սպեղծման խնդիրը: «Տնկեանական, կրթնական, կենցաղային Եւ ուսաբական կամպ երանց միջու շաբ անոր է ու տական, եւ իրարից անջար գոյաբենել երանց համար շաբ դժվար կիմնի»²⁴, ասում եր նա:

Հյուսապահի Կովկասի Խթնականների միության Ետքայացուցիչները Տրամփդոնում հայքարարեցին, որ անդրկովկասայան անկախ պերական օրգանիզմը չի կարող Փյափնել առանց Դատարանի և հյուսիսկավայան այլ փարածներից²: Այս Խպակակով Խթնականների պարվիբակությունը Տրամփդոնից ուղարկվեց Կ. Պոյիս. Նախասպահ Խթնականության առաջնադատության առաքարող Սպահանից 11-ին Քսաթումն հայքարաբեց Խթնականների միության կազմակերպության անշուրումը Ռուսականից³ Մել ծովից մինչև Կասպիա, Կուրամի. Սփափռապի, Թիթեքի, Դադրանի շրջաններն ընդգրկուած անկախ պերակություն սիրեցելու մասին⁴:

Ենթադրենով, որ կովկասյան պրոբենը մտել է որոշիչ փուլ՝ «քանի որ ուստական դյուցազնը ներկայում ճնշված է, բայց կարող է դեռ վերափոխվել»։ Կյուսիսկովկասյան մահմետականների առաջնորդները 1918 թ. հունիսի 5-ի հուշագրությամբ Ավստրո-Հունգարիայի կառավարությունից խնդրում էին «արգելել հուստափանին նորից ձեռնամուխի լինել ընդհարված ցարկին»։ Միաժամկետ այս հուստափանի մասին պատճենությունը պահպանվել է Արևոտնական պատմական թանգարանում՝ մասնաւոր կազմությամբ։ Ասիայի եւ Միջերկրական ծովի շրջանուն նոր գրգռությունները կանխելու հանար առաջարկվում եր Շուտասպանից ամենավեհ Վրաստանը եւ Հայաստանը, վերացնել կույաների գործոնն՝ «մուտքույնա իմադերիալիզմի նույն առօրինությունը»²⁷.

Կովկասի Խենականներին աջակցեցին Թուրքիայում բնակլող իրենց ցեղակիցները: Ավտորո-Հռոմեակայի կառուվարությանը 1918 թ. սեպտեմբերին հղած հուշագրում «Ձերքիայի կովկասցիների կոմիտեն» 1,5 միլիոն «կովկասյան զարդարականների անոնից» պահանջում էր խանգարել Ռուսաստանի հերազգությանը զարգացմանը՝ պահպանելու մեջ կոմիտեներացիս սրբազնություն, համեմ ոչ ռուսական և ոչ սպակունական ժողովուրդների անջարմանը Ռուսաստանից, աջակցել նրանց՝ սկսած սբագրությունների սրբազնությունը: «Եթե հենարափոր լիներ Խախավես միավորի Կովկասի բոլոր ժողովուրդներին մեջ ընդհանուր ֆերերացիայում, արյունքը, անկատած. կիներ գերազանց: Այս կանգնիքնանը խական պատճեն տաւանների առաջնադաշտացման ճանապարհին և առանձին փորձի անդրդիմակայան պեղաբարությունների՝ Ռուսաստանի գիրկը ընկերություն»²⁶: Օրովեն իրենց դրույթի հիմնափորում, Խուզագի հերիխանիները հենվում էին այս փաստի վրա, որ «Շատաները Խանեն են զայն Կովկասում մեկ ընդհանուր պեղաբարություն սրբազնութեան»: Եվ նորից Հռուսասիայի Կովկասի իր պիրուզ իշխուի Վրեւելիք վրա են անհնարինություն և Ռուսաստանի հերկար նվաճումները, դանի Պարսից ծոց եղբ կամնելու պարբերություններին այսպիսին եր օգպելում Ռուսաստանում փիրու քառային իրավիճակից. Հռուսասիային Կովկասում սրբազնությունը հասկանալու առաջնական պահանջմանը համապատասխան առաջնական պահանջմանը համապատասխան պահանջմանը:

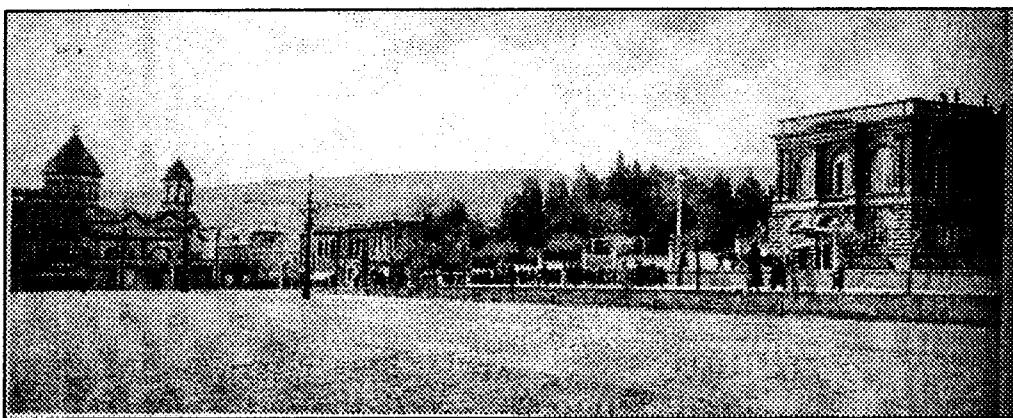
Թուրքիան հայական բներից Հայասպանի և Կովկասի հարցում նոր զարգացում արացան Կ. Պոլսում կրնէֆերան իրավիրերու կասպակցութամբ, որը Նվիրելու էր Կովկասայն խնդիրների քննարկմանը և ուժին մասնակցելու համար Կոտսանին մասնակի էին Ժանանել Հայասպանի, Վրաստանի և Աղրբեջանի նորասպեճ պետությունների պատվիրակությունները, Վերջիններին հետ 1918 թ. հունիսի 4-ին Բարտումուն Թուրքիան կնքել էր հաշության և բարեկանմանդյան առանձին պայմանագրեր: Մինչ այդ, 1918 թ. ապրիլի 22-ին, կազմակերպվել էր Անդրիովկապի Ֆեղերաբարի Դամկրապահան Հանրասպություն, որը փուլովեց 1918 թ. մայիսի 26-ին:

1918 թ. Խոհեմարդ Կ. Դավիթ Շամանանձ Հայաստանի Ազգային խորհրդի պարբերակալությունից Երիտրուքածան ղեկավարները պահանջում էին իրաժառական չեղորության քաղաքականությունից, կանխերթացիայի վերաբերյալ «արդարին Խանաձայնագիր» կմբել Թուքիսայի հետ։ Մինչև Ժայռանա «արդարին Խանաձայնագիր կամ կոնֆենտիքացիա, հայերի հետ ոչ մի հարց չի բնարկվի»։ Այսպիսին էր Ենիքի փաշայի կարծիքը²²։ Խորանում էր Թուքիքայի ճգուտմբ՝ ցունենայ «ճրբեք, ոչ մի դեպքում բնիհանուր սահմաններ հետաստուանի հեռաց եւ այս նաևաստի խո-

«ນັກ ຂາວຸນທີ່ ເປົ້ອເກົາພິບ ພົກພົມແຮງມືນເນັດກີບ ສັກລົດດີນາຫຼັກ ອຸນັມຫຼາມນີ້ ໄກສະ-
ມູນກັນ ໃນ ໄກສະມູນກັນ ທີ່ ດີວ່າ: ເມວຽດຕົກລູກ ນຸ້ມ້າຍອິນຈຳນັກ ສັກລົດມືນເນັດກີບ,
ນີ້ດີ ຜົບຄົງ ເມວຽດຕົກລູກ ດີວ່າ ດັກວຽດນີ້ ດັກວຽດນີ້ ຕັກ ດັກວຽດນີ້ ຕັກ
ຮົບດັກວຽດນີ້. ເມວຽດຕົກລູກ ດີວ່າ ດັກວຽດນີ້ ດັກວຽດນີ້ ດັກວຽດນີ້ ດັກວຽດນີ້

Երիբառըքիմի հետարան դարձավ 1918 թ. օւցիսի 28-ին պետքված «Արևելա-կովկասյան ծուսպանական հանրապետությունը»՝ Ազրբ-ջանը: Մուսպանական Ազգային խորհրդի կողմից հաշվագիտ անկա-խալքային փառացի Խաչակրան էր Ազրբջանի աճբողական կայսուն Թաթրիխյից: Խափկանշական է մոսավարթ առաջնորդ Մահմետ Էմին Ռասուլ-զատիկ Ներքախովից խուռը Մուսպանական Ազգային խորհրդի փերջին վիստա: «Ուժերը, որոնց կողմից սպասված է միջամտություն մեր ներքին գործերին, որոր չեն, այլ ցեղակից»³²: Խափկանշական է անու Ազրբջանի համբառվագրեայն կառավարության հայտագիր Ֆ. Խան-

Խոյսկոմ ճանոր
արդիականաւոծ
Երիգավեճքպատ-
րամ. Նայիթիմա-
շայի զգբերեիք
քաղաք մոլոնեկու
առիջով. «Ար-
շապեկն Աղբե-
տամի թուրքերը
հասնում են ի-
րենց Խավագա-
կին: Նրանք
ընկերած են ի-
րենց սփրեկի Օս-
մանյան խայի-
ֆարի պիրիք:
Վերջապես ի-
րավահանում է
ամբողջ ճանոր:

Օ կ տ ե ա ս ո ւ թ ե ա ն ա լ ի ս է ն ա

Երկաթուղային և իճնուղային ճանապարհների կառավարման դեկի հանձնամք բարեկայսի կրանքանախարարությանը երկուստեր ներկայացված էր որպես երիտասարդ մուսուլմանական հանրապետությամբ «Տղբայրության օգնության իրավունագման» փաստ: Այս էր Կովկասում ախտրո-հունգարական ներկայացուցիչների գնահատականը: «Վարդեցանական կառավարմանը զարձիք է բարեկայի ձեռքում»,- դիմելածում էր պարագին գործերի նախարար Քայլանին Կովկասում ափսրո-հունգարական ժիղայի դեկանար Ֆնոն Ֆրանկինշտայնը, օգոստոսի 4-ին, միջինից:

«Տես այդ ժամանակ Ղարաբաղը, Զանգեզուրը, Նախիջևանը, Խակասի պատրիարքն ճշնդրության և բնակչության ազգային կազմին, Երփառաբքիքը և առասպահականիքը արդարաբեցին «ապրեճանակներ»: «Մուսավարը, սպրեճանական ազգայնանորության կրողը, մնշու է գրծապատճ խոյերի վրա օգլիկավ լրանց դժվարին կացությունից, պահանջում է անհանուներ անհապայ ձեռափառութ և ամբողջ Ղարաբաղի գիտակը, որբեր հայերը կազմում են բնակչության 2/3-ը», 1918 թ. հունիսի 1-ին գրում եր Թիֆլիսի «Զենայա վրուստա» թերթը՝ Անդրկովսկի տպահակառ-ինքանիքանալիների կրտսեցության կենսկույնի օրգանը: Խոնակով Ղարաբաղի նախին, Ֆեռն Ֆրանկենշտայնը արձանագրում էր. «Լեռնային Ղարաբաղում թանկվում են 150 հազար հայ և 20 հազար մուսուլման: Վերասմանայինը բարեկը զարածը համարում են ապրեճանական: Հայերը կանուխին չեն հանձնել այն, զենքը ձեռին կայարակն եւ երդեր չեն զիջ Ղարաբաղը»: «Թուրքերը ցանկանում են Ազրեճանից մինել Ղարաբաղի զուր հայկական Երկրանու և զինարաբեկ այն»: - հարուրում եր Թիֆլիսի Բնութին ռայխանանցեր Երդիբնագին Կովկասում գերանանական միավայի դեկանար Ֆեռն Կրեսս Կրեսսենշվայ-

8

«Ղարաբաղի բնակչությունը բռնի կերպով անցագել իր հարավայ էճնիկի միջավայրից, զգել ազգային անկախությունից և եւսարկել ծաշկությունը ու ոդր օպար իշխանությանը կիմներ մնացալուն անարդարության. ինը կարող է հանգեցնել միայն մշակական գենի, թշնամության և փոխադարձ անվագակության».- գրում էին Կ. Պարիք կանքեանում Քառյակ միտրոյան երկրների պարվիգալությունների անվանելունի Ղարաբաղի և Զանգվածությունների անկախությունը 1918 թ. հունվար 17-ին: Հայ ժողովուրդը երբեք ց դադարի հավակնել իր բնական սեփականությանը, ց խանամանալի անարդարությամբ՝ ոնստանականական փոքրանակությունների օգրին «գոհաբերել հարյուր հազարափորների մնացածքը զադադարները». ասվում էր հուշագրություն: Ղարաբաղի այս կամ այս սեփական մասնաբաններ միացնելու հարցի միակ արդյարացի լուծումը հուշագրի ներփակությունը գիտնում էին ազգին ինքնորդշնչան սկզբունքների կիրառման, սրբածածականության ինքնօրինակության պահպանանման մեջ:

Այնինչ, թեզպան հաստրագում են Անդրկովկասից գերմանական և ալվորդ-հովհանքական դիմանափառական ու ռազմական ծուայությունների կրօնից Քենոխ ուղարկած գիտելիությունները, «քարքերը բացեիքաց ցանկանում են Հյուսիսային Կովկասի. Ներայսոյ Խաղաղանք, միացումը Վրաեա-Լիքիմայստ մաստիճանական համբաւելությանը, որին այսուհետ անվանում են Արքթէան»: Այդ շրջանը, ներայսոյ Խաղաղանք, բացի Բարձից, գրինում է Թռըքերի ճենուրան, Բարձուն Պոչենիկների անուրան:

թի: Թուրքերը ա-
նըստիար խոսում
են «Ալիքեցան
զավարի» մա-
սիմ³⁷:

Ենցած կրում էր «Կավիկազսկոյն սրբո» թերթը, ճուտայիշական կառավարությանը մաքայիր էր թուրք գիննորդների օգնությամբ զինաքափել Հայրաբարի և Աղքա-
թեանի հայ բնակչությանը, սպառագինել ճուռականին են ին

բանացնելի հայերին իրենց բան կուղած եւ այդավստվ Կ. Պոլսի կրնֆերան-ա կոմիտենին կուղածմանը մասն արօին³⁵.

«Կայեր ընկալու աղեղաբյի վիճակի մեջ։ Այլ մասին գերմանական կառավարությանը գեկուցում էր Կ. Պատում Գերմանիայի դեսպան Բերնադորֆի։ Օգոստոսի 25-ին նա հաղորդեց Բեռլին, «Երավիճակը որ օրի վագրակն է։ Նևաբյան բրիտանական հայ ժողովրդի կործանման պատասխանարկությունը լուսնին ընկալում է Գերմանիայի և Ավստրո-Հունգարիայի փառ։ Պարտությունը մեզ չի ների, որ երկու սեծ եվրոպական գերմանական մեջ ի վիճակի չեն, ծայրահետ դեպքում ներկայանան, ուժեղ մի անքող ժողովրդի գայթակեր հայրքը և լուծում են այդ խորից իրենց տեսական ուստանության մեջումն առնել»³².

«Եթեք ցլ կարևի փորհակի թարքիրին, համարակ նրան խստելին: Չա կորսուս կինի հայերի հսկան»⁹, Ըստինուած նայ պարիվրակներին ասում էր գեներալ Ֆոն Լուսում: Ըստրամբան դեկալարների կեղծության և փարիսեցիսյան վիա հայ պարկիրավեների ոչազդացունը իրավիրեց Կ. Դալմաս Գերմանիայի գեսայսն Ֆերնուդումք: «Շամսարայ թուրքական կառավարության խուզումներին: Թալեաք փաշան բան անգամ խսպացել է ներուած շնորհել թուրքահայերին, սակայն ոչինչ ցլ արե: Ըստրամբ մինչ անգամ ցը կառնենում Հայաստանի գյուղայան մասին (Խարլասան թալեանը և Էնինը), իսկ այժմ ասում է, որ «այգան լազ կիմին»¹⁰, ասում էր Քերանուդք: «Նրանք ուլքեր ունեն իշխանություն, պեսք է չխնայի իրենց ուժեր թարքերին սահնձեռ համար. Շայխսափ վի 1918 թ. իսկսկի 26-ի նիստին հայոքարեց պարագանալու Հասպեն, Նրանք պետք է լարեն բորք միգերը, որպասիք Կոմիլաստ սպառտ հայերը շնչնարկին ցարդերը, որպեսիք թուրքերը անմիջապես թղթնեն Կովկասը, կապարեն Բրենար-Լիրակսին պայմանագրի պայմանները»¹¹: «Ձուրքերը Ըստրամբայսուրանուած սպանեցին փառամարդկանց, իսկ կանանց և երեխաներին քշեցին սարերը, ենթակեցին սպանահուցյան:

Երբաքուրքին հպատակ էին առաջարկուած Արեւելք, Բայրու, որն ուզում էին գրամի «Ազգինական հասար, այսինքն իրենց հանոր, բանի որ Ձեր-
քիստ վասարացի գերիշխելու էր Ազրբեջանուն»։ արձանագրամ էր
Շերսանարքիք։ «Եթե Բայրու անցեմ Ազրբեջանին, այսինքն Խորբային, այն ժամանակ Ձերքիստ կրաքածիք միևնույն Վրացինովկին»¹⁴⁷։ այս-
լայնուում էր Թափքիայուն Ազարբու Հոնդարքայիք պիտակու ուղաճական ներկարացուցիչ Պանյանելովսկի։ Բորքի գրավումը թուրքերը իրենց «պարզը էին համարում. բայրական խոնդիք»։ «Եթե Անտարքիան այ-
սու արյուն է քայլում Ազրբեջանի ազարքայրածն հանոր, ապա Գայր Ազրբեջանի հիբուն Փոխիկո Ազրբեջանիք. Անդարդիսն իիրին ի-
րեն»։ այսուու էին երբաքուրքիք պարագայինելուք։ Կոմու «Ժիմնասի-
թեզին» հայու Նարարտիք պարագայինելուքունը Ազրբեջանիք։ «Տեղայն
բուրքերը տակար օգործում են պարուուիրերիք, և այլ պարագային
հետաքար չեն այս երթիքը ուսու Նարարտիքին»։ Այսինքն էր Թափքիայիք
հոգհնու (անդ. ֆ. 222, ոլ. 1, ձ. 12, ռ. 102-103)։

Բարիլից բուրերը ցանկանում են ներխուսում Կենտրոնական Ազգա, իրենց միջազգային հսկողությունը համարելով «Մեծ Խորանի» սրբազնությունը Սիցերկալսկուն ճռվի և Հրանտավին միցի ընկրծ ամբար թաքրական աշխարհի ընդգրկումով։ «Ազգայի բարերական աշխարհը պետք է կա տուցվի այս ոսով»⁴⁵, գրում էր Վենելի Եօնիկ վկայակիրքով պատրիարքի տարրությունը շարժման գարեր հսկանելիքի գագառությունները։

Չնորսօն 1918 թ. օգոստափ 17-ին Բայրութում Գերմանիայի և Առ-
տառքարանի միջև սպառազրկման լրացրցից պայմանագրի առկայությանը
Շնորհիածին Եպարքից կրամաբերու և Երևանի հաշվարքայի պայմաններ-
ը կարաբեր առա գերմանական զգացածանը, ուսուր-քարայական
միացյալ ուժից ստորագրելիք 15-ին ենթադրելին Բայրութ ։ Դրան նկա-
տեց ևս անգիտական ռազմական անձնակազմի հանճարծակի ենթանա-
լը ։ Զարգարու և բախչայանենքը շարտանակեցին երեք օր։ Մարտինին Յա-
քարտական սպառազրկման համար անդամակիցների մասին գործակա-
գիրը կազմակերպու ամսաթիվ 1918 թ. 50 Խաղաղի ։ «Անվանութ. Բա-
րեն մարտ ամս փայտիք չարքը, որութ Խաղաղի պիտինակիքի բնակչութ-
ար հջողութ մագլուն էր ցիծացու Խաղաղի գրգնաբրյունների ծրա-
գիր»։ 1918 թ. սեպտեմբերի 29-ին գրու էր «Կամիականիք պայմա-
ր»։

Այլ ժամանութիւն Վլորտանքի Խաղաղական ուժելիք ավելիացր էր դաշնամ. պարբերութիւն երս կարուսացն Խաղաղականները: Տոկորթերի 30-ին Մուգ-պատճ պարուագրեց զինապահը:

Դաշտական պատճենների մասին հայտագրությունը չնվազ հայտարար է Արևածագի հայտագրությունը:

Ե ուժեղ բանակ սրբաթեր համար անհրաժեշտ տանեն ինչ գենը. Խամբկեր-
ձանիք, փարձառաւ սպանեն եւ, զիտափրը, այս ազգային ինքնառափառացու-
թան ոգին. որը բակալիորած է աճողու բորբական բանակուն. Մեզա-
նից սրբանշգիռ է միայն կենացին ուժ՝ սեխական հայրենիքը պաշտպա-
նելու համար. Բանակը պահելու համար կենացին ուժ և միջնորդը մեզ
մոր առաք են. ովերը է համարան. որ պարմարդունը Ք կրկնում»
«Ազրբայջան», 16 օկտ., 1 հունվ., 1918:

Նորի փաշայի կրանտօւրաբարպյան գրակ գրնալով խորքական գլուխած ամեր թագիւեցին Եղիզաբետական Հայրի-փաշայի կրանտօւրաբարպյան գրակ Հյուսիսային Կոմիսարութ, Շաքի-փաշայի Կորպուս։ «Կոմիսարութ մենք ունենք երկու դիմիան։ Վերջին ժամանակն զենք բաժանեց Արքեպիսկոպոսի և Հյուսիսային Կոմիսարի մատուցմաններին։ Ենոք փաշան ճարագործ էր մեր դիմիայինները կոմիսարյան կամացիութեանի հաջույն ուժեցանելուց հետո, չափացիտ Հյուսիսարք և Կորպուս, ուր չեն կարու հասնել Ալյուստի պետականները, ժամանակակիր կառավարյան արքեպիսկոպոսի և Հյուսիսային կոմիսարին։ Խո գործարքին էր մաս այսպէս և սպասե բայարական իրադրության գարգամակի»⁴⁵. գրու էր թուրք բայարական գործիք Ձևանի Բայարը:

Սպեճգեյնի այստեղ կոչված «Կարսի Վզգային խորհրդի կառավարություն» և «Վրասրի խորչական կառավարություն», որը 1918 թ. վելլամբերին միավորվեց «Խարսա-արևմտյան Կոմիտասի հանրապետության» մեջ: Այն ընդգրեց Կարսի և Բայբումի մարզեր, Վասացյան և Վրասրայի գավառները, Շարուն, Նախշեանիք, Մուգնարի գավառը և Երեմանի գավառի Խարսա-արևմտյան մասը: Խարսավարություն կառավարության շինուանդիք մեջ ներառ «Արևելյան Վասարյանից իրա փոխերիք պաշտպանության ընկերության» ենք, որը ստեղծվել էր Երգանակից ուստի «Խոխովանի առանձնա պահանջմանից»⁵:

Հակիմավագության գրասեղմանը պատճենաբառը հայության մեջ առաջարկվել է 1919 թ. սպաքի կողմէն:

Հակիմավագության գրասեղմանը բացահայտված է պատճենների՝ 1919 թ. մարտի 27-ի հայրարքության մեջ. «Հարավ-Վրեանցան Դամբադաս համբաւագեցչան ճամփառագիրը այսուհետեւ միաձուլման է ցեղակից կովկասյան հակիմավագությանների ճակարտացին են եւ Խանքիամանը է Կովկաս Շնուռվածանական համբաւագեցչանների ընթափքի մեջ»¹⁵: Թարբիւն իր ենթիւն ճգնաժամ էր Լեռնային հակիմավագության և Աղբեցանի ենթ միախարձե՞ւ: Նա ցը իրատարկում կուիլիկարպի մի ուղարկան սպեհօնման, ամբողջ Կովկասը Ռուսասրբութից սեղանդերու սեփականական առաջարկության մեջ:

Կոմիզայն Խանրասեփությունների և Հռովտությն Կոմիզա իւն-
նականների կրիֆերարիք մուտքամ, «Կոմիզայն լուս» պրեմիերա-
զայտինար Խոր գործացու էր ապրու 1918 թ. Խորբենքից մինչև
1921 թ. Խորիս ընկուած ժամանակաշրջանում:

1918 թ. Խոկիքների 27-ին Վրաստանի կառավարությունը Խոնդան եւ կայ Թբիլիսում Վրաստանի, Հայաստանի, Աղբյուջանի և Հրատիսային Կովկասի համական ժողովարձների միացյան ներկայացնեցինք կոմիտեան երաշխիքու նախանձենությանը: Վրացունու կառավարությունը որպես էր առաջ բացի ներկայան նարգելը, 1. Կոմիտեան երաշխիքու վերաբերյալ անհպատայան վիճակում ճանաչում: 2. Եթոք վիճելի հարցելիք, քաջազնու և աստվածային վճարելիք, լածառ շահապրզին պետքայտների համաձայնարկությանը, իսկ գրա բացակայության դեպքու միջնորդական մարդարանի միջնորդական միջնորդականը: 3. Որպես անհոգություն ներ, ի մաս կոնֆերանսի մասնակիցների մասնակիցներից որու միջի, ոչ մի լրատափ և առաջարկավայրենին մեջ մտնելու վիճակում պարագանությունը:

Մղբանքրդին ցացածակը կուտեսանք անցյալան անկառաց պարագան, Կայսրութիւն կատարությունը գրեմ է. որ սիսթ է Իշխանութիւնը կազմը. Վրացական կրթմի Աշուած պիտիք յանձներից բացի, կրթեածն կրտսեր Խոհանոսի Թերերին և Հոգ վրացին Կոմիտասի թանօսն մատուցութմերի մուտքան կոչքի մէջ զգեստն Շռասապատի հայութի այլ պետական կազմակրուտմերի կառավագանք մէջ պահպան կատարութիւնը:

Վարդիքինիկ կոմիտեական սահմանադրությանը :

Վարդիքինիկ կոմիտեական սահմանադրությանը բարձրաց. Վարդիքինիկ կա ռավարարակություն անհրաժեշտ էր զգացնել թիմարկման հետարկի ենթակայությունը. 1. Կոմիտեական ժամանակայի լրավայրուն հանրապետություն մեջ անվանական փախադարձ հանձնակ և այս հանդիպանից մինչեւ երազականացնելու բարոր վերաբերյալ ներկայացնելու առջեւ. 2. Խոստություն կրույքը տառ և ամենուր, որին կարուհանչվի, հանդիպան հանձնեն վայ ի պաշտ պանություն հանրապետությունինի անվանական առջեւություն. 3. Ընդունել տպա հովիչ և հայապղուղացնությունը միջազգությունում մեջին մեջին կրօնից սննդամության հնարանին որոնձգործական դրա. 4. Ըստոր սահմանադրության վեճերի լուծում գործ համաձայնություն: Եթե համաձայնություն ձևադրվի, տպա իր միջնորդագույն պետք է ցույց տա միջազգությանը: Դրա հետո մերժեցնեարի առնելով Վելյուկումսի սահմանադրություն. Ըստում և Կարգ մարդու շրանիներուն, ենթակայություն, այսպէս կրցինած, հարաբ որևէ մարդու Կամբոջան հանրապետության իրազմանորություն... Վարդիքինիկ կոմիտեական սահմանադրությունը՝ «Գանձկարի և անհրաժեշտ» հանդեպ իր նույնականացնելուն

⁵⁴ Կոնֆերանսի աշխաբանընթերին:

Հյուրեցավի կառավարության այս առաջարկությունը համեմցեց Վրաստավի և Տարաբորսի կառավարությունների կրթուկ առարկանելով: «Տարավ-արենադյան համբաւակնայրյան» կազմակերպելու անհար անձնեց փաթեթը ոչ մի քաղաքանար կազ ցունեն ժողովրդությի ինքառուշան միջամտեց ենք և բացառապես ուղղված են փաթեթ ազգայինների միջև փոխարարականությունների փացաններ: Վրացական կառավարությունը կասկած ցունի երանեած. որ «Տարավ-արենադյան համբաւակնայրյան» արենադյան Անդրեյակիսաք ժողովրդությերի անհամարայան հարգաճ է Խոսկըլու կրթմիք, ովքը չեն կարողանան հաշվելու անդրեյական անկախ համբաւակնայրյան ենթակա փայտայան ենթար: » ասկա՞մ՝ Ազբեկանի կառավարությանը 1919 թ. մարտի 9-ին աղղված վրացական կառավարությունը նորմայում: Կարապանի արուաշին գործերի նոխարարությունը հարցւուած էր. որ «Տարավ-արենադյան համբաւակնայրյան» մերկաբար տուեր կանքերանուին կատախանան այդ համբաւակնայրյան ճանաչան հարցի կամիսարության: ինչի ենք Վրացական կառավարությունը ոչ մի դաշտուա համաձայնելի չենքուա»:

Արդյունավետ գրիներից այսպէս կը լինած. «Հարավ-արևմույթան Կովկասական համբաւադրության» ծառանշացրյալներ կրնքերանիստն և կրնքերանի հրատիքնան առավել հաճանոր վայր առաջարկեալ Թեփիսը. Հայուսաթիվ կաստակաւությունը առաջ էր քաշուն իր ակնաւեները. բայր Վերաբերությունների առջև ամերկայության ճանաչման ակրի հանդիսավոր Երանակաւությունը գերին և Խերաբայիր կյանի մասն փոխադարձ հասանցիկությունը. Կովկասի տականանեներուն կազմակերպված հանրականակարգությունների գործարքային առանձանակարգան հարցերի խաղաղ բաժնութիւններու. Տայառածուի կառավագակեցմանը ենթարկման եր՝ որ գարաքարյան հարցերի բաժնում պիգը է եղանակ հանդիսանան ինչպես կրպակայն հանրականակարգությունների առևտնակայան պաշտպանման և ապահովման համարն անցուած մների գումարան հանձնականակարգությունների՝ ենթարկը գրանցեալ կոմիտեն համար. «Հայուսաթիվ կառավարությունը ուսանակ կրնքերուն կոմիտենիվ. ծրագիր մրցելու բարտաւեցուր հանրականակարգայն քաղաքացիների՝ պահ հանրականակարգայն առանձաներուն հապարտեալ իսպանական կարգը և պայմանները պրոշերը»:

Սկսեց բախովայրայինների, խորհրդակիրայքայինների. նորաների ժամանական և լուր փակ: Կորպուսին մի շաբթ հանձնայնազեր և պատմակազմ Հայութանի և Վրայութանի. Հայութանի և Աղքաղջանի միտք:

Դրանքում էլ բարդուցած գեներայ հեմիլինի կանավորական բանակի կազմի հրավիրությունը կամ կառավարությունը են այս գործությունները միավորեալ և համաձայնացնելու խափառական թիվի տակ հրավիրվեց խորհրդակցություն, որին Հայաստանի ներկայացուցիչները շեն մասնակցուն: Հայպատ 16-ին Վրաստանի և Աղյուսակի միջն կորպուս համաձայնագիր՝ լինելիքնախ կանավորական բանակի հետաքայլ առաջնորդությունը գրանցած գործությունների նայելիք: Կերպած ռազմակայությունների դաշինքին Հայաստանի զինացանքը: «Հայաստանի այս հոգածը չի կարող և չի ցագործ ու ունենալ կորպուսայի կորպուրություն: Արդիսն չի բխում հոյերի շահերից»: Ապաշրջանակի պարագայական էք հայտնաբար կողմը: Այսպիսով, Հայաստանը, Պատաղեաբայի ձևակերպությունը «չէր ցանկանած աշխայել թուրքայի և Աղյուսակի կապիթը»¹⁸:

Բայր Խամբակումիներին Աղբթօշանի պարզիքակությունը համառ-
ելու հանգիս եր գովիս իրավիտերացիս սրբություն առաջարկով։ Հայու-
թանի Կառավարությունը 1919 թ. գնդիրներին որոշեց. Աղբթօշանի ենք
կործիք է գործիք բանակցություններ, եթե՝ 1. բացվի դեպք Շաբաթ-Նա-
խիցնուն ձևանորությունը. 2. Աղբերենություն իրածարիք Զանգեզուրը վիրելու
հավակնություններից. 3. թարրելիք ենք հայութաք իրավունքներ փառ իր
շքանիք հայերին. 4. Ներկայացմի կրնկրել տառաջարկենք կանքենալուցի-
ցի ժամանելու։

1919 թ. դեկտեմբերի 15-ից մինչև դեկտեմբերի 22-ը Բարիլում կայացած եղանակագրություններում արքեպահութեան կողմէն նորից է հասպարամ կանխեցրացիս սպենդելու անհրաժեշտացունեց խափառվոլու բնակրիել հայկական պարագաներուց առաջ բաշած հարցերը, հարկապես, առմանային և ոսպնական գրծադրությունների դադարեցման խորհրդ²¹: Վլուեանդերձ Ազգայանի կատարաբարյունը շորունակութ էր հետաքրքր, որ «Վարպետական Ժողովադրություն» ներկ էր ամուսնութեան կապահական քարելեցության և առանձանային պահանջների մեջում²²:

კომიტეტის მიერ მართვის დროის გაფიქტურებ მისც»⁵².
1920 წ. მარტი 4-ի Խռოვգրაմ աղքածակ ხალატების ფაქტის გაფიქტურებ მისც»⁵³.
1920 წ. მარტი 4-ի Խռოვგრամ աղքած ხალატების ფაქტის გაფიქტურებ მისც»⁵⁴.
1920 წ. მარტი 4-ի Խროვგრաმ აღքაծ ხალატების ფაქტის გაფიქტურებ მისც»⁵⁵.
1920 წ. მარტი 4-ի Խროვგრաმ აღքაծ ხალატების ფაქტის გაფიქტურებ მისც»⁵⁶.

Խոսերի Խան-Խոյսկու ընդհանուր մովքնութեակի մասին. Կայսարականի կառավարության Խախազանի Խարբիստան 1920 թ. նոյեմբերի 8-ի հետագրութ հիշեցնում էր Ազգերեամին Կայսարականի կառավարության Ենթակայացրած տառաջարկությունները. որոնք արքականագված էին հեպեւալ դրույցներում. երկու կարմերը ճանաչում էին՝ առաջին, արքական-թիվ Ղարաբաղական Ազգերեամին Գրիգոր Ղարաբաղի Ազգային խորհրդի և Տաշտուուսին միջև կիրական հսմանախնդիրի պամանենքի խորհրդ սրբազնություն. Երկրորդ, Զանկեղորիք սպակուս-թիվ. Երրորդ, Երևան-Զովիս Երկարությունը ճանապարհի վերաբացու. ջրբայր, Ճարտար-Նախշեամին ջրաներ որպես Կայսերական Խարբաժանաթյան աթքաժանելի մաս ճանաչելի: Նշում էր, որ կրնիժեան իրավիրեան եռամյա փարձը այնախայրորդն ապացուցեց. որ առանց թվաքանիվ պայմանենքի խախանական ընդունման և ճշգրիտ կարգադրման. Փետրուար է իրավան հսմանայնության որդեւ հետարարություն: Խորիսարկու աղքադեշնության կառավարության խնդրում էր «նշել կրնիժեան իրավու հարցերի ցուցակը Ազգերեամին կառավարության սպակերացրած տառաջարկությունը»⁶³:

Օգբիմով վարացման պատվիրառության աջակցությունից, սպրե-
չանական սպասիրակները ենքանառութ էն անդրխմայան համբավե-
րաբարձրաների արտաքի քայլերի կորորդիացման հարցի թնարիխանը։
Կայսրանի պարփառակները ենքանառութ ապացուցութ էն, որ առաջ
քարածքային հարցի լուծունու և կրնիվիկային իրավաճակների վերաց-
ման, հոյու սպազմ չի կարող թիեզ արդաքին հաքցերու համարեղ ընդ-
հանուն քայլերի մատման⁶⁷։

«Կայսերական պատվիրակության բանաձեւը մերժեց: Կավկասյան առաջարկադիր լինելիքի կողովնացված գործողությունների հարցը առանձին վերջնականացված: Հաշվի առնելով այդբեշանական պատվիրակության խուսափականը, ցնուինը և հայդրապարտությունների առաջնորդը և խուսափողական նորեցումը, մեծ ուշացումով թիվից մասնած առաջնորդին վրացական և հայկական պատվիրակությունների գելակարները շիփակ հարց ուղղեցին՝ հուրբախիչ ենց հայդրապարտությունների մերժեցյալ, ցանկանալով կրնկրել ինման և առընթարգացնական պայմանագրի մասին, որի վերաբեր հրապարակված էր «Թայճ» թերություն: «Դա անպարկած ասդրանք է են սույր», եւ այն կարող էր թերթ բախանցել «Շնորհիվ որեւէ թշնամու», հայդրապարեց հան-խոյիլին»⁹: Փառքիք առա են տախու որ Ազգություն պատմնամասն եր ինքնա ու մասն

Թուրքիայի, այլև Հայուսային Կովկասի մահմետականների հետ: «Թուրքական ծրագիրը կիմնավում էր կրօնի վրա: Թուրքիքը Խախագիտեսի էին Թերթիքի Խախագիտակուրյան և Աղբեջանի մարզուրում: Այդ պաշինքը սփրուազրիվ էր 1918 թ. Խոկինքերին»: Խաղորդում էր զնապակ Շարդինին՝ առանձնացնելով պահցարքական շարժման զարգացմանը, որը գարձել էր «քուրք-մահմետական ազգայնական և կրոնական շարժումներ»: Ըստգրկելով Հայուսանի, Զեքինսի, Կարմիների փառածքները, Ինգուշեթիայի, Օսերիայի և Կաբառայի փոքր մասը, Լեռնային Խախագիտակուրյան պահմանում էր ամբողջ Կաբառայում և կրօնիների փառածքները, Խավակնամ էր Հայուսային Օսերիային, որը չէր ցանկանում ճանաչել Կաբառական Խախագիտականը: Այսապահային, Զաքարայայի ջրանին: Վերջինն Խախեղական հավակնություններ ուներ նաև Աղբեջանի⁷⁶: Հյուսային Կովկասի մահմետականների ջրանում ուժգնորեն աշխազում էին թուրք էժիսարներ: «Լեռնականների մեջ զգունու են պահցարքական և պահմանական պրանակուրյանների անմիջական տարիքներ: Անզան իր անկուսից հետո Թուրքական նրանց հանգիստ չի թողնում»: Խաղորդվում էր Վարդիկալիացից:

Կովկասյան համբաւմակարգությունների միավորման շամբեր քափիցին նաև Եվլուսյամ, Նախանդորսավան, Փարիզում. Լոնդոնում և Սան-Ռեմոյում, որ ժամանել էին կովկասյան համբաւմակարգությունների պարփիրակարգությունները: Խրանց ամսաների մեջ Քրիստոնական կատավարության քափաքական գիծը Լոնդոնում և Սան-Ռեմոյում անց էր Խրանցում Շոքերի Վանակաչարքը՝ որդի Գերգուս անձնական քարտուղարը. հետագայում Անդրանիկ Մարգարիտի գրքերի հախառակարգության ճշգրական անասնը: 1920 թ. Վեներիայի-Մարտի ամսաներին Քրասպանի, Հայուսականի և Արքիշառիկ պարփակակարգությունների հետ Լոնդոնին համբաւմակարգությունների վահանական այլ անասնի, որ եթե պարփիրակարգությունները շխանգիւ կոնֆենտացիայի հարցի լուծանման և եթե դաշնակցությունների աջան շխազմնի ընդհանուր գաղտնիք, ապա Գերագոյն խորհուրդը ցի ց նաև անդամիկ Անդրանիկանի ճամփաքարիթի: Վանիքաքարքը շիփակ հայրաքարեց, որ կոնֆենտացիայի վերաբերյալ հանձնանայելությունը լավ գովազրության կրօնունիք կոնֆենտանիք վրա որը պեսքը է բացվի Սան-Ռեմոյում: Վեներիաներձ, անդրեանիսայս համբաւմակարգությունների միջու միջների հարցերը Լոնդոնում շամփեցին:

Տարածքային գավառական հոգած գլուխ շարտանակեց 1920 թ. ապրիլին խորհրդայնացված Ազգեազար՝ իր արքային բաղադրական գործունեությունը սխսով Նախարարի, Զանգեզուրի, Նախիջևանի հայ-իսկան հոգենի պահանջում:

«Կայ ժողովովի հնագանեցնումը, բասիցամբ կիմի թոշեիլսան պի-
մակ հազար թուրք-օուտպամաների գլխավոր խնդիրը, բայի որ հայ ժո-
ղովուրով սեւ է հանգիստնում թուրք-օուտպամաներս աշխարհում եւ,
իր կոստերով եւլուսական քրիստոնեական աշխարհի եւը. Վասնակալուր
արգելը է Արեւելում պատրարքիքի ամրողաւախ լիիրապեկաթյան և
մինչեւ իր ցեղի ստիճաները նրա ծափաբնուն դեմ»,- ասված է Առաս-
տակի եւարակի գլխավոր երանձնառարար գեներալ Վրասնիկին իից անցի-
ական սագմանին եւրեալացուցարային եւրեկացացված «Կոչարում»²:

1920 թ. սեպտեմբերի 4-ին Քարիւմ Արևելքի ժողովուրդների 1-ին համագումարում Վլիմիքի, Մարտիկյան, Տիլավոյի եւ աճրոց ծուռվաճանակուն տշխարիի «անունից» ներկայացված գրավոր հայրարարության մէջ, Էնվեր փաշան իրեն վերացրելով նրանց լիազոր ներկայացնեցի փիփուսը, առաջ բաշեց «Վերբեշսնը-սորբեցանցիներին» կարգախուս²⁴.

Աղքաբեզանում եւ նուտրվածնական աշխարհամաս իրավիճակը պարզեցից, Կոռուսիսիսկական ինքնականացման դեկապարների և աղքաբեզանական իշխանությունների նարեցությունները ճշգիտոց ենքու, «Եպալանման աշխարհամաս Խարբայաց հարակ լինի մասին» իր կառմիջք կիսող Սռապափառ Շնանոյին ուղղված նամակում ենթերք պատրաստականություն հայութեց աղքաբեզանական յօւրերից կազմավորված երկու դիվիզիան ուղարկել Անգոլայաց սագմանակարներէ»: «Եթէ անզամ Կարմիր բանակը զա զանկանա, մենք պեպք է անցնենք հարձական եւ համեմեն 1877

թ. սահմանները»,- գրում էր նա 1920 թ. սեպտեմբերի 7-ին:

Ստովենթերի երկրորդ կնախն բարքական բախակները հարձակվեցին Հայաստանի վրա, գրամտեցին Սարքամարդը, ասու՞ Կարսը և Աշեր-սանդրոսը: Խորը գեներակ Կռապեճիքը պահսնջում էր Խորքիայի «իրավունքները» պարագել Նախիջեանի, Շահերայիֆ: Ծարորի և սահմանակից հոգերի վրա, որութ թուրքերի հովանավորության վակ պեսը է հասպարզել ինքնայան գեհավարում»:

Կարսի և Բաթումի մասների մի մասը գրավելուց հետո նորից դրվագ էր Հարավ-արևմտյան Կովկասյան համբավերտթյան միավոր-մասի հարցը⁷:

1921 թ. հունիսին Լեռնային Ղարաբաղը միացվեց «Արևելքում

Տնի Զենապահան Խոսկը ջաղաքարտներից մեկը, Խանդեն գաղութ Կովկասի Ժողովուրդների «պաշտպանի» դերում, առաջ քաշեց Ռուսականից նրանց «Փիլիկեր» ծրագիր: Զենապահ տաճարկութ էր «օգտագործելու բոլոր աշխերու նրան համար, որպեսզի ուսական հետպահն թույլ ըրպա Կովկասայան Խոսնաշշոյայի վրայով ողողի իրենց: Այս Խոստափի համար նշանակած ջրս պեղպայտուններին, անկասկած, հայրիկազր է միջանց միջև կնքեց պաշտպանողական դաշինք, ուղղված Մոսկվայի հետքափոր նկատման դեմ»: Եթև նորից, «Եթե մենք ցրտով Օսմանիյան կայսրությունը, Ալբրեթանի, Վրասրանի, Հայաստանի համբաւագործությունները, մնանքը Մերձականը Կրտեսիքի ժողովուրդների դաշինք՝ ըստուն Ռուսականի, եթե մենք չզործենք համաձանեցված են ազգեներ Հյափսային Կովկասուն համբաւագործությունների կամացակիմանար, ապա, անկանկած, ուղարկյա զնի կիմանք Ռուսականինք, որը միշտ ձգվում է մեր վիճի փարաբեր իր ուժը»: Զենապահ չէր թաքցնում, որ «Քուրքեկի համար, ոյնուն Օսմանիյան կայսրության մեջ կազմուն են մեծամասնությունն. այդ ծրագիրը վկայութիւն կարեւորության է ներկայացնենմ»: Դրան նպատակին էր հայերին ներշնչել «մնալ Օսմանիյան կայսրության մեջ», ինեւ «հավաքարիմ օսմանիան իդեալներին», քանի որ դա է, նրա կարծիքով, «միակ միջոցը արքունակի անցյալը նուանափու եւ եքանիկ ու բաւաշող առագայի հող Խախասպար- քարեկու համար»⁷⁵:

Այդ օրեմբն, մինչեւ Խորհրդային Խշխանաքայլսն հստափակիլը գյուղացին ունեցած կովկասյան հսմբապահությունների ներկայացուցիչները շարունակում էին քննարկումներ Քեներացիայի հարցի շորջը: Ներկայացված անկախության և փախադարձ դաշինքի գաղափարով, Ա. Վերաբերյանը (Կայսարական), Ա. Չետինեկին (Վրաստաճական), Ա. Թոփիքիսներ (Ազգբետական), Ա. Շերմանը (Հյուսիսային Կոմիտաս) Փարիզում 1921 թ. հունիսի 10-ին ընդունած հուշագրում հայոցարքեցին ցրտ հսմբապահությունների բարերարակության և գիտականական ինտերների բնոհանրության, միաժամանակ միաժամանակ առաջարկում ամերանեչեցին անդիմին:

Այսուհետերձ, ուղիների որմնաւում պարագաները շաբաթակիում եք: 20-30-ական թթ. լայն գրքունեուցյան ծավալեցին «Դրամիթես» և «Կոմիլա» լրագրութեաբությունները, որոնց նորման կամկեցն էր Խորդագիր: Նայ բաղադրական կրասակցությունները այս անգամ ևս երաժար-մահին «Լուսապատճեն» կողմնակառություն:

Եթե և կրնիմիքտարայի մայումները՝ մշտական քարվագարավեցնեն,
կրնիմիքտարիդ գումարամ^{7:}

Սովորե, ոպպանականին վրաբանի շրջանինքը մխաբանվյան չկայ: Դարբին գլու եթի բար հայ բազարական կատալցությունները եւ հասարակական կազմակերպությունները: Բարբանի «Հայրենիք» համ-դաց և շառ եր, որ «Պատմաբան» և այլու կազմական է Թուրքիան: «Հայ-իսկական կազմակերպությունները չեն կարող աշխարհ մի խորի հեռ, որք պարզաբան գործը է Խանքանական Թուրքիայի ձեռքին և փաստքրեն ձգութը է բարեխիմերի գերիշխանակայացան փոխարքեն ամբողջ Կովկասի վրա հսկություն Շառքարքի գերիշխանակայութեաւ: Վյափսի փափշմանը, ինքորին, չի կարող հանձնանալիք ոչ մի հայ: Մենք երբեք խորերդային իշ-խանական երկրացուն չենք ենեն: Բայց եթի մեր կովկասան հորեան-ները ցանեաւուն են այս փոխի տուրքական բազարեկան լույ: Առա- մենք երանց երեւից չենք գնա»²².

Պոնդը չսրբագրեց. 1936 թ. արդեն ձար և Անդրկովստի Խորեգային Ֆելքարիլ Սոցիալիստական Խարսխաբույժութ, որը սրբագրեց եր 1922 թ. Հայոստանի Ազքեցանի և Վրաստանի Խորեգային առցայլապահության Խարսխաբույժութեանը, առ ասհմանապահություն հունացի, անհյամանաբություն մասն Խորեգային Միավայան կազմի:

Այսպատճ պարագաների մասին փակեց լուսական է պայման, որ Կոմիտասը կոփեց դրանքի միավորան ձևը չեղ ճանաչվում: Մականյա այդ ժամանեց դպրանակ խոսքեց ԽՍՀՄ-ի փակություն հետո: Գետերու Դաւագարք կողմից առաջ երազվեց «Ճամփայան պատ» ստեղծելու գաղափարը՝ ընդգրկելով եյտ սրբագրագրությունը մասնաւություն և անողոքվայան բար ժամփակությունը:

«Արարին Խշոմ է Թեսքիայի հոգուն զերը Կովկասուն. Խայբարօքով է «Ազրիատիկից մինչեւ Զիսսապանի ասեմանները լարածաշը»

շամի բանագույն պարագաներից առաջ է տեսական պարագաները՝ այլ երկրի պարագաներու թվականությամբ:

Գ-ԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Государственный архив Венгрии. Фотоленты Венского государственного архива. OLFT-W-1110, политический архив, Х. Россия, папка 156, XI. Кавказские страны, 1918г., № 59, л. 369-370. 2. Гаспринский Исмаил бей. Русское мусульманство. Мысли, заметки и наблюдения мусульманина. Симферополь, 1881, с. 5. Также, С.М. Червонная. Идея национального согласия в Сочинениях Исмаила Гаспринского.- Отечественная история. М., 1992, с. 31-34. 3. Порц (Опыт). Константинополь, 1879, № 7-8, с. 204-205. 4. Архив внешней политики Российской Федерации, Ф. ПА, 1913, д. 3470, л. 40-41. 5. П. Рорбах. Война и Германская политика, М., 1915. 6. М. Павлович (Вольтман). Борьба за Азию и Африку. Л., 1924, с. 78. 7-8. Е.Ф. Лудшвейт. Турция в годы первой мировой войны. 1914-1918. Военно-исторический очерк. М., 1966, с. 33-34. 9. В.В. Готлиб. Тайная дипломатия во время первой мировой войны. М., 1960, с. 51. 10-11. Ahmed Emin. Turkey in the World War. London 1930. 12. Ömer Seyfuddin. Yarınki Turan Devleti. İstanbul 1958, s. 21-22. 13. Kâzım Karabekir. Cihan harbine neden girdik, nasıl girdik, nasıl idare ettiğ. İlkinci kitap. İstanbul, 1938, s. 26-30. 487. 14. Kazım Karabekir, указ. раб. 15. Ziya Sakir. 1914-1918 Cihan harbini nasıl idare ettiğ. İstanbul 1944, s. 127. 16. См. Геноцид армян в Османской империи. Сборник документов под ред. М.Г. Нерсисяна., 1966. 17. Sevket Sureyya Aydemir. Suyu Arayan Adam, İstanbul, 1967, s. 160. 18. Georgia and War. Zürich, 1916, pp. 33-34. 19. Мирза Давуд Гусейнов. Тюркская демократическая партия федералистов "Мусават" в прошлом и настоящем. Вып. 1. Программа и тактика. 1927, С. 71-76; с. Саф. Борьба за октябрь в Закавказье. Тифлис, 1932, с. 127-131. 20. OLFT-W-111000, X-156. Кавказские страны, 1918, 84-Б, приложение к письму Союза Кавказских горцев от 5 октября 1918 г., л. 380-381. 21. OLFT-W-1110, № 84, л. 380-381, продолжено сообщение от 5 октября 1918 г., Константинополь. 22. Karl Mühlmann. Das Deutsch-türkische Waffenbündnis. Weltkriege. Leipzig, 1940, SS. 190-191. 23. ЦГИА РА, ф. 200, оп. 1, д. 9. 24. Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии, Тифлис, 1919. 25. Stñ' dñib. 23. 26. OLFT-W-1110, № 60/р, до. 7369, н. 702. 27. Там же, № 84-В/Р, л. 405-407. 28. Там же, л. 368. 29. Там же, № 83-/-Р, л. 108, л. 159-164. 30. ЦГИА РА, ф. 200, оп. 1, д. 180, л. 51-55, 60-61. 31. OLFT-W-1110. 32. ЦГИА РА, ф. 200, оп. 1, д. 664; Кавказское слово, 2 ноября, 1918. Перевод из турецкой газеты "Вакт". 33. А. Стеклов. Армия мусаватистского Азербайджана. Баку, 1928, с. 7. 34. «Şüşürħiħir», ғnissi, 1925, № 9, t. 68: 35. OLFT-W-1110, 98/2, л. 30. 36. ЦНЦ, № 12. 9921, л. 14-15; -1112. РА. А-С, 8987. 37. Deutschland und Armenien, 1914-1918, Sammlung diplomatischen Atenstücke. Herausgegeben und eingeleitet von Dr. Johannes Lepsius. 38. Кавказское слово, 17 июня, 1918. 39. OLFT-W-1110, л. 31-34: ЦГИА РА, ф. 457, оп. 7, д. 3, л. 1, д. 8, л. 1-6. 40. Deutschland und Armenien, S. 431. 41. ЦГИА РА, ф. 200, оп. 1, д. 658, л. 49-50. 42. Там же, д. 11, л. 39-42, 86-91. 43. OLFT-W-1112, XI-157, л. 542-546. 44-45. Кавказское слово, 23 октября, 1918. Статья перепечатана из Константинопольской газеты "Вакт". 46-47. ЦГИА РА, ф. 200, оп. 1, д. 13, л. 10, 14, 19. 48. Ahmed Emin. Turkey in the World War. London, 1930, pp. 187-204. 49. Celâl Bayar. Ben de yazdim. Milly müladeleye giriş. İstanbul, 1967. 50. Российский центр изучения архивов новой истории, ф. 5, оп. 1, д. 158, л. 9-10. 51. Там же, ф. 544, оп. 3, д. 20, л. 2-3. 52. Закавказье. 1918-1920.- "Свободная мысль", Париж, 1991, с. 40-49. Обзор положения на Кавказе. Документы 2-ого бюро генерального штаба Франции: донесение военной миссии на Кавказе, возглавляемый полковником Шардинье. 22 января 1920г. (с. 40-46). Генеральный штаб, бюро А. 20 января 1920г. Анализ доклада капитана Пуадебара о пантюркском движении (с. 47-49). 53. ЦГИА РА, ф. 200, оп. 1, д. 154, л. 1-2, 25-26, 39-41. 54. Там же, д. 149, л. 15-16, № 1076, 178. 55. Там же, л. 34, № 1704. 56. Там же, л. 21, № 1075, 1080, 1081, 1082. 57. Там же, д. 252, л. 46. 58. Закавказье, 1918-1920, "Свободная мысль", 1991, № 16, с. 49. 59. ЦГИА РА, ф. 200, оп. 1, д. 411, л. 6-7. 60. Там же, д. 365, л. 1-49. 61. Там же, д. 411, л. 7, № 76/20, 1/364, 1974. 62. Там же, л. 23, № 74101, 1642. 63. Там же, л. 26, № 76, 1382: л. 60. 64. Там же, л. 34, № 76/20, № 1713: л. 60-61. 65. Там же, л. 81. 66. Там же, л. 78. 67. Там же, л. 89а. 68. Там же, л. 91. 69. Там же, л. 90. 70. Закавказье. 1918-1920, "Свободная мысль", 1991, № 16, с. 40, 44. 71. "Прометей", орган национальной защиты кавказских народов. Париж, 1932, № 16, с. 40, 44. Париж, 1932, № 72. О Лондонской конференции см. Documents on British Foreign Policy 119-1939, Volume VII. 72. "Прометей", 1932, № 72. О конференции в Сан-Ремо см. "The Armenian Review" volume thirty (№ 4-120), pp. 398-413 and (№ 3-119), pp. 229-253. 73. ЦГИА РА, ф. 200, оп. 1, д. 385, л. 62-65. 74. Первый съезд народов Востока 1-7 сентября 1920., Баку, 1920, с. 108-112. 75. Celâl Kutay. Atatürk-Enver Paşa Hel-diseleri. İstanbul, 1956, s. 36. 76. Kâzım Karabekir. İstiklal Harbinizde Enver Paşa ve İttihat Terakki erkâni. İstanbul, 1967, s. 40-47. 77. ЦГИА РА, ф. 200, оп. 2, д. 79, л. 19-20. 78. Российский центр изучения архивов новой истории, ф. 544, оп. 3, д. 26, л. 13-14. 79. Записки Джемал-паши. 1913-1919. Тифлис, 1923. 80. Revue des études arménienes, IV. Paris 1923. 81. "Прометей", 1932, № 70. 82. «Şüşürħiħir», ғnissi, 1932: № 3. Известия, 27 июля, 1992. 84. Научная мысль Кавказа. Ростов-на-Дону, 1995, № 1, с. 55-57. 85. Кавказский дом. Грозный, 2 апреля, 1992.

Նվիրվում է Հրազդա Աճառյանի ծննդյան 120-ամյակին

ԲՈՆԱԴԱՏՎԱԾ ՀՐԱԶՅԱ ԱՖԱՌԵԱՆԻ «ԳՈՐԾԵ»

(ԳԻՏԱԿԱՐԱՒԻ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՈՒ ԱՆՏԱՅՏ ՏՄՐԻՆ)

Մեծանոն հայրագետ և արքակազմության ակադեմիկոս Տրաչյան Ամանոսին (1876 - 1953թթ.) կուսնիքին, մանելով պարտական գործունեացրան և հայուսութեաց գիտական ժառանգությանը նվիրված բազմաթիվ հրապարակություններ են եղել: Լուր են տեսել նաև երրորդ՝ Այսուհետեւ շշարշով է պատված 1930-ական թվականների վերջին սպասիկյան վարչակարգի բանադրյանների ճամփարած հերթական անեղ ապիքի ժամանակ Հր. Անառունի՝ ձերթակայության, գիտական գործունեացի կողմից դարպանագուման, հեղուագու բանվարկության, բայց եաթան՝ բօնադարձան պապեացրյանը: Սոյն երապետական նպատական ամի լուսաբանել մեծ գիտակարանի կենսագործյան այս անհայտ էքը, ոնի ավելորդ տնօգան ևս պարունակ անբողոքային գործադրյան պայմաններում գործադրյան անօրինությանների մասին, և հարգանքի դրուք մասուցել մշակուրականաթյան այն ներկայացուցիչներին, ամ դիրքորոշանքը ի վերջո նպաստել է Հր. Անառունի՝ վասպորտեն երաշրու, ազատ արձակութեր, և ինչո՞ւ ոչ խորեւու իրավական պետական ամյաւայդացան ուժիների մասին:

3. Աճառյանը բանտարկությունից հետո
(ընտանեկան արխիվից, տպագրվում է առաջին
անգամ)

Միաժամկետ առաջնային գործությունը կազմում է 24%
Միաժամկետ համապատասխան գործությունը կազմում է 10%
Միաժամկետ առաջնային գործությունը կազմում է 10%
Միաժամկետ առաջնային գործությունը կազմում է 10%

Զերքսկալպայնից հետո Վճառքին հարցարկնելի է երեք տևողական 1937 թվականի նոյեմբերի 16-ին, 25-ին և 1938 թվականի սուպերիի 29-ին որպես մեղադրյալ։ Նորցարմանը թարմանելիք ժամանակի Անայանը կրթականացն հերքում է իրեն ուղղված ֆաշիզմական գործակալ և դաշնակցական վիճելու մասին մեղադրանքները, բայց թեմին Կիրտակովովի ճնշման գոակ և ֆիզիկական բռնության տեհից ու, միեւնույն ժամանակ, թեմիչից որականության համարիցուն, որ կազմադիմ 5 օր հետո, մերժինսի թեկնարկաներուն դիմում է ՇԽՆՀ ներքին գործադրի ժողովրդին, որին ընթառնում է 1918թ. իր՝ «Բարփում գեղագիտութեալիստ»

Տես Խերքին գրածերի ժողովանորի (ՀԿՎՃ-Եւկովիեցի) պետական առևտունագործական հարցաթյունում կազմած Հրայր Աճառյանի «գրքը» (թիվ 310) ընդհանուր ուսմանը պարունակում է 84 թերթ՝ «Գործի» ուսումնասիրությունից պարզվում է, որ Աճառյանի ձերբականացնելու մասին որոշումն ընդունվել է 1937 թվականի սեպտեմբերի 18-ին՝ անևտունագործական կրթության հյուսնախոր առևտունագործական հարցից և հասարակության սեպտեմբերի 20-ին։ Եղանակագործ Աճառյանը մեղադրվել է որպես

Առաքեն Ավագյան

Երավագիտաբան դպրության Ակրանդ Մաֆարյան

«անզվացիւերի կողմից Այրք-
ցանի օլուպացիսյի ժամանակ

լուսաբանություն ինքնաշխատակից մարմնի գործակույթ» լինելը⁷ (հասուրաքանչյաղ թէկում է ապրել, արելյանական ուղղագրությունը փախանչ է նորով):

Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական
Հանրապետության Ներքին Գործոց Ժողովրդական
Կոմիսարին Շերբակաված Հրաչյա Հակոբի
Աճառյանից

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՄԵԿ Եւ կես ամիս ճերպակաված ՄՆԱԼՈՒ հԵՍՏՈ հա-
ՄՈՂՔԵՐՈՎ. ոՐ ԱՎԵԼԻ ԵՐԿԱՐ ԺԱՄԱՆԱԿ ԲացնՎԵ՛՛ Ապար-
ՈՂՈՒՆ պԵՏՈՉ է ՄՆԱ. ԵՎ ՎՃՈՒՅԻ հԱյտՆԵԼ ԱՄԲՈՂ ՃՄԱՐ-
ՏՈՒՐՅՈՒՆ:

Խոստովանում եմ, որ և 1918 թվի օգոստոս եւ սեպտեմբեր ամիսների ընթացքում ծառայել եւ Բաքվա տեղական հակածեղափոխական իշխանության մոտ, դրանու հետահույզ Մարմար ագենտ: Այս պատունը շարունակել եւ ինչպես անգիտացների գրավման ժամանակ, նույնպես եւ Նրանց փախուստից հետո:

1923թ. Յայաստակի «սպեցիֆիկական» կառավարության հրավերով եւ եկա Երեւան. հրու դասախոս Պետհամալարանի: Մերձավորների շղթանում. ինչպես եւ ուսանողների հետ խոսակցության միջոցին. տղոգրած լինելով Նացիոնալիստական տրամադրությամբ. եւ ինձ թույլ եւ տպել Նացիոնալիստական եւ անզիփիլական արտահայտություններ. որոնց մասին եւ կտամ Վերջնական գոլամունքներս հետաքննության:

Խնդրում եմ իմ այս անկեղծ հայտարարությունը եր իմ
ծեր տարիքը (62 տարեկան) ի նկատի ունենալով՝ պահ-
պանել իմ կյանքը եւ հսկաբորություն տալ ինձ վերջաց-
նելու իմ 20-ի չափ գիտական աշխատությունները. ո-
րոնք ունեն մեծ ու կարելոր նշանակություն: Այսպէս. օրի-
նակ աշխարհին բոլոր լեզուների համատական քրա-
կանությունը, որ թէ Խորհրդային Միության եւ թէ Եվրո-
պայի գիտնականների հա-
յար անսպասելի եւ մեծ
համաշխարհային արժեք
պիտի ունեն: Այս աշխա-
տանքի մեջ արդեն ես
ստոցրել եւ 135 լեզվի քե-
րականությունը եւ մնում է
ավելացնել 465 լեզու եւ:
Կարելի է ասել թէ աշխա-
տանքի կեսը պատրաստ է:
(Ի նկազի ունի «Հիմնա-
գործ թերակինություն հա-
յոց լեզվի» աշխատությունը,
որը հասրացարով ներա-

ոյն «Ծարաւության» և պարզ հեղինակի մահից հետո լսու գետակ ակադեմիկոս Էլ. Արարակի Խճբագառաքամբը: - Խմբ.):

Երկրորդ՝ հայ ժողովրդական լեզվի լիակատար բառարանը (120.000 բառ), որ սկսել եւ կազմել 36 ընդարձակ ծեռագիր գավառական բառարանների միացումից, որոնց հեղինակները բոլորը Մեռած են:

Երրորդ՝ ՅՈՒ-ի չափ ավագանական բարեառների ընտրությունը, որոնց Մատերիալը եւ հավաքել եմ իս բազմաթիվ ճամբորդությունների միջոցին, եւ որոնք հնձնից հետո ոչ ՄԵԿ չի կարող օգտագործել:

1937 Jun. 16

Հրաչյա Աճառյան

Էնկումենի աշխարհակիցները, Ֆիզիկական ճիշճան գոր-

ճանդիմանք, Աճառյանի դեմ ցուցմունքներ են կորզում այլ գործով ճերբարակաված ԵՊՀ սրբութեառներից ու մասնակութեաններից⁸: Ցուցմունքները կոչված են ապացուցելու Աճառյանի «աջ-գրողիշտրական-ազգայինամոլական», վիասարարական խմբի անդամ, խորհրդային իշխանության երթվառ թշնամի» լինելը, վերսպերելով նրան «8 տարի լեզվաբանությունից մարքսիզմի օրարումը», «Քո անելք՝ մարքսիզմը ցնողեկ և գվարանության մեջ, որպես այն չկա», անդամակցությունը այնպիսի խմբի, որը նպաստակադրել էր «Նայտութեանի անջափառը Խորհրդային Միությունից եւ բոլորական-ազգայինական պետության արեգումը՝ դաշնակցության կառավարությամբ» ու, մասնաւորապես, «Լեռնային Ղարաբաղի ու Խարբեկից շրջանների միացումը Հայաստանին» եւ այլ «հանցանքներ» ...

Ի վերջո, 1938թ. նոյեմբերի 10-ին կազմվում եւ Ամստրակովա-
սյան Զինվորական օլորուի զինվորական լրիբունակ է ու-
ղարկվում մեղադրման եզրակացությունը (թիվ 310, ԽոՍՀ
Զքեական օրենսգրքի 58-րդ հոդված): Աճաշակը մեղադրվում է
ոյին բանում, որ «1918 թվականին հանդիսացել է անզիստոնի
ենթակառագության գործակաբ», «1923թ. Իրանից գալույ ԽոՍՀ»,
աշխարհական է պարել հօգուս Անգլիոյի», առաջ «վերակրոդմն-
արչվել է դեայի գերամանացիները և դատախատիսն աշխա-
րհականից տրբուղ ընթացքում վարել է վտառարարական զիծ ինք-
վարանության տապարեզում»:

Անդրկովկասյան գիտնիքական ուղարկությունը պահպանվել է ՀՀ ԳԱԱ Կառավարության կողմէն՝ ուղարկած առաջարկությունում:

*ուստի բնագրից - Ա.Ա.
Ա.Ա.):*

Նախական նիստին բանկից որպես Ավոներ էլև թերթի այլ, այսպես կը զիմած «ԵՊՀ պրոֆեսորների հախահետափոխական խմբի», գործով մեղադրվութ հակոբ Տավիանինիցնը, Պատրի Շալանեարյանը, Տամբանենին Նախակապիկականը, Տաճառի Խոչչակիքանը, Թորգոնի Զուգարյանը, որուր, ինչպես նշված է արձանագրությունում, նիստից հե-

Գոյ Ենթակա էին վերադարձվելու բանը:

Առանձնահապու կիշտրավության և հարգմանի են արժանի պրոֆ. Ռ. Տովմանիսայանի և պրոֆ. Ռ. Նախարարիկյանի կողմանը քրիթրուսի ասուց: Քաջ գիրակցելով, որ վերադարձնապու Ենթավերի բանը, կարող են Ենթարկվել խոչքանազմների, անխոնի գիրականները, այսուհանդերձ, հերքու են իրենց խմբին բանությունը պարտադրուծ և Ազայշյանին զրաբարդող վկայությունները են, ըստիսկառակը, բնուկազրում նրան որպես «ազիմ», աշխատող մարդ, որը ոչ մի հականդափոխական կազմակերպության անդամ չի եղել»:

Բայց եւ այսպիսի, 1939թ. մայիսի 7-ին պրիերնակը ընդունում է «հովզ գտղքիմի» դատավճիռ, որով հայրած այն հանգամանքներին, որ նախնական ցուցունքներից վիճակը հրաժարվել էին, մեղադրյափի հանցագործ լինելը հապատառ այլ

փառքի գործում չլիսին, իսկ նախարենությունը հենվել է Անուշտի անձնություն ցուցմունիքի վրա, որից վերջինս դադարի նիստի ժամանակ իրաժուրի էր, զինականը մեղադրվում է խորհրդականի իշխանության բառավամբ ու կապիտալիզմի վերաբերնեցնաման նպատակը ունեցող ԵՊՀ-ում արեդքած խճում ներգրավված լինելու մեջ եւ, համաձայն ՀԽՍՀ քրեական օրենսգրքի որդին 59-րդ հոդվածի, դադարապարփում է «Բնակչութեավորության ճամբարներում 6 դարպան ուղարկությամբ» եւ անձամբ իրեն դադրկանող գործի բանագիրավամբ¹⁰:

Ընթացքով պարբեր պարբեր կարող են ճանութանապ եւս մեկ անդամությունից վերաբերել գանգարին, որը կազմուի է զինականի մուերիմ՝ բանադրաբանական մուսափորականների շատում մեծ հեղինակություն վայելող եւ անձնվիրաբար երանց շահեկար պաշտպանող բազմակարգ իրավաբան Շաբրիկ Խանուկի Ստամբուլի Ստամբուլի վերջին, ի դեպ, «ժողովրդի քաջատիներին» պաշտպանելու գործում «խորիրդային օրգանում վարդապետիներու» մերժություն, ի վերջո, հեռացնի է փառքարտաների կողեցիայից¹¹:

ԽԽՍՀ Գերագույն դատարանի
Շնորհական կութակի՝

դատապարտված եւ Երեւանի բանտում
պահպող Հրաչյա Հակոբի Աճառյա-
նից

Վճռաբեկ գանգաւոր

Անդրկովկասյան գինվորական օկրուգի գինվորական տրիբունակի արտագնա սստաշրջանը փակ դատապարտ նիստում, առանց Մեղադրությունի կողմի ու պաշտպանության Մասնակցության, քննության առնելով իս գործը եւ հնձ Մեղավոր ճանաչելով զատ ՀԽՍՀ քրեական օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի, դատապարտել է 6 տարով ազատազրկման՝ երեք տարով հրակումներից գրկմամբ եւ անձամբ ինձ պատկանող գույքի բռնագաղավամբ:

Անդրկովկասյան գինվորական օկրուգի գինվորական տրիբունակի արտագնա սստաշրջանի դատապարտի համարում եւ ոչ ճիշտ եւ չեղական հայտարարման Ենթակա հետեւալ հիմունքներով.

Նախաքանության ժամանակ ինձ հարցաքաննել ու մեղադրանք են ներկայացրել զատ Քրեական օրենսգրքի 58 հոդվածի հատկանիշների, ինչ դատապարտը կայացրել են համաձայն ՀԽՍՀ քրեական օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի. մինչդեռ նման փոփոխություն օրենքով չի թուառփում: Տվյալ դեպքում ինստ փոփոխ է Մեղադրությունը բնույթը. հետեւաբար ինձ պետք է տային պաշտպանվելու եւ այդ Մեղադրանքների անհերերության մասին փաստարկներ ներկայացնելու հնարակորություն. ինչ դա հնարակոր էր անել միայն նախաքանության ժամանակ:

Անհականայի է. թէ ինչպէս այդքան հետությամբ ու մեխանիկորեն կարող է փոփոխ ինձ ներկայացված Մեղադրանքի բնույթը: Արդյո՞ք դա կենուանի մարդու՝ անհական կապիտալի ճակատագրի նկատմամբ անտարբեր վերաբերմունք եւ փաստերի կամայական գնահատում չէ:

Գործում չկա իս Մեղըն ապացուցող ոչ մի օբյեկտիկ տվյալ. Մեղադրանքը ստեղծված է այս նյութի հիման վրա. որը ծեղը է բերվել ֆիզիկական ներգրածության անթույանության մեջ անդամանի միջոցով:

Մի՞ր կարելի է նման ծանր հանցագործության կատարման Մեղադրանքը կառուցել նման վարկաբեկված նյութի հիման վրա:

Ամբողջ Մեղադրանքը հիմնված է իս եւ ուրիշ այլ Մեղադրային ների «ցուցմունքների ու խոստովանությունների» վրա: Բայց ո՞վ ուշադրություն դարձեց իս բացատրությունների եւ խորածների վրա՝ պարզել այս ցուցմունքների ճշմարտացիությունը. որտեղ խոսվում է ֆիզիկական ներգրածության անթույանության մեջ անդամանի մասին:

Ով հաջի առաջ այս հանգամանքը. որ իս գործով վկաներ և ավագանությանը. Յովիան նիսյանը եւ ուրիշները. որոնք հարցաքանություն դատական նիստի ժամանակ. որոշակիորեն հրաժարվեցին իրենց «նախաքանության ժամանակակի տվյալներին» պաշտպանելու գործում «խորիրդային օրգանում վարդապետիներու» մերժությունը, ի վերջո, հեռացնի է փառքարտաների կողեցիայից¹²:

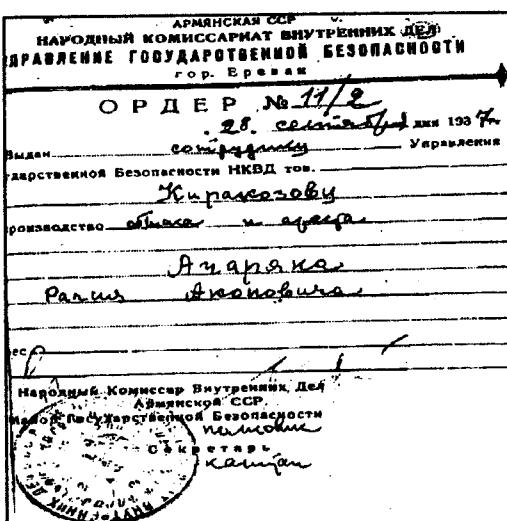
Մի՞ր դատարանին հայտնի չէ, որ Մեղադրայի խոստովանությունը չի կարող համարվել բավարար՝ որտեղ մեղադրանք ներկայացնելու եւ դատավճիր կայացնելու համար. եթե գործում չկա իս այս հանգամանքը. որ իս գործով վկաներ և ավագանությանը մեղադրանքը: Մեղադրայի խոստովանությունը հանդիսանում է լրացնուիչ. այլ ոչ թե հիմնական հանգամանքը: Ինչ ներկայացվող մեղադրանքի ճիշտ լինելը պացուցող հիմնական գործում եւ հանդիսանում անվիճելի փաստերը. ինդեն ապացուցները. փաստաթերերը եւ այլ օբյեկտիկ տվյալները. որպիսի չկա իս ին գործում: Ճիշտ է իս նկատմամբ չեն գործադրվել ֆիզիկական ներգրածության մեջ անդամանի բավարար անդամանի դեմ. քանզի եւ չունենալու այլ ելք. բացի տանջանքներին եւ քարկելու վերահաս վտանգի ա-

ռաջ անձնատվությունից:

Ինձ համար բավարար եր տեսնել իս հետ միեւնույն բանտահցում գտնվող բանտարկյալներին. որոնք վերադրվում են իրենց հարցաքանուող քննիչների առանձնատեսյակներից. որպեսզի համապատասխան հետեւություններ անեն:

Այդ մարդու՝ Դաշտոյանը եւ մյուսները. ենքարկվում են ամենաղաժան բոնությունների եւ բանտախուզ են հասցվում այսպիսի այլանդակված տեսքով. որ ավելի նաև են դիակների. քան կենդանի մարդկանց: Մի քանի ժամ նրանք պահում են անզգայացած եւ երեք դիմում այսպիսի կատարվող անօրինությունների մասին եւ կյանքը փրկելու համար ինձ խորհուրդ են տալիս «խոստովանություն» սարքել եւ գուն ժամանակակի ազատվել տանջանքի ա-

ռաջ անձնատվությունից: Որպեսզի ընկնել նման վիճակի մեջ. քանի որ եւ չեղ դիմանա տանջանքներին. եւ առաջին իսկ օրվանից եւ քարկեցի քննության անցկացման սարդիչ մեջողին եւ առանց որություն դիմադրության համաձայնեցի ստորագրել ինձ թեղադրված հարցաքանության արձանագրությունները եւ ընդունել իրեշավոր մեղադրանքները. որոնց սա-

Հ. Աճառյանի ճեղքակալու իրանակը

սին ոչ մի պատկերացում չունեի:

Իմ գործի ստեղծումը աղաղակող անարդարություն է եւ ակնհայտ վնասարարություն:

Բոլորին հայտնի է դարձել այս փաստը. որ ժողովրդի թշնամիները որպես խորհրդային հշխանության դեմ պայքարի առաջել սիրված Մեթոդներից մեկը. ընտրել են կազրերի ոչնչացման մեթոդ՝ գիտակցելով. որ կազրերը որոշում են ամեն ինչ:

Եթե ժողովրդի թշնամիներին է հաջողվեց վաստակավոր պրոֆեսորներից մեկին ու գիտությունների դոկտորին. որն ունի 66 անուն գիտական աշխատություն. որից 46-ը՝ տպագրված. նույնպես հանել շարօթից եւ գրել Նրան իր կյանքի մասցած տարիները նույնպես այդ հանրօգուտ աշխատանքին նվիրաբերելու հնարավորությունից:

Ինչի՞ համար...

[...] 1919 թվականին ես Բաքվում եի: Չորթերի հրայանատար Բագրատունին առաջարկեց ինձ թուրքերենից. հայերեն թարգմանել թուրքական հրամանատարության առաջարկը. ինչը ես արեցի:

Ակահի այդ արարքը քննիչ Կիրակովով կի կողմից դրակվեց որպես լրտեսություն: Բացի այդ. նա ճեւակերպեց. որ Բագրատունին այս ժամանակ ինձ ուղարկել է անգիտացների մոտ: Բայց նկատի առնելով. որ ես չեմ խոսում անգերեն. ես. իբր ընդունեցի եւ շարունակեցի աշխատանքում որպես գրոթակալ: Կիրակովովին պետք էր ինձ դարձնել լրտես. ինչ ես չեմ եղել ևս գլուխ ուղարկել գործ ճշմարտությունն այս մասին. որ ես պարզապես թարգմանից եւ եղել կոնկրետ հարցերի գծով եւ վերջ: Դա ամենեւին չի կարելի լրտեսական աշխատանք դիտել. սովորական երեւուրք է: Վկասիսով. լրտեսության մեղադրանքը անհիմ է եւ հանդիսանում է եթե քննիչի երեւակայության համար ոչ թե ես պետք է պատասխան տամ. այլ ինքը: Ցավոք. այդ ճշմարտությունը հաջի ջառակ գինվորական տրիբունալը եւ հանգիստ թողեց լրտեսության մեջ մեղադրանքի ֆաբրիկացիայի հեղինակներին. անգամ այդ մեղադրանքը չապացուցվելու փաստի ճանաչումից հետո[...]

Ինձ մեղադրում են այս բանում. որ ես չեմ օգտագործում նոր ուղղագրությունը: Այս. որ գործածում եմ ին ուղղագրությունը. բայց մի՞թե դրանում որեւէ հանցանքի տարրեր կան: Գոյություն ունեցող օրեւնքների հիման վրա գիտաշխատողներին թուղարկում է օգտվել ինչ ուղղագրությունից. եւ եթե ես չեմ ցանկանում գործ նոր ուղղագրությամբ. դա դու չի նշանակում. թե ես հակահեղափոխական նպատակներ եմ հետապնդում. այլ դա բացարկում է պարզապես նրանով. որ ես երկար տարիներ աշխատել եմ ինչ ուղղագրությամբ. այս լավ եմ յուրացրել եւ անհրաժեշտ չեմ համարում ժամանակ եւ ենթօգիք ծախսել նոր ուղղագրության յուրացման համար. այն ինչ պատճառով շարունակում եմ օգտագործել ինչ ուղղագրությունը:

Վկասիսով. գործում չկան օբյեկտիվ տվյալների [...] հանելուկային է մոտ. թե ինչի՞ հիման վրա է կայացվել մեղադրական դատավճիրը:

Մի՞թե կարելի է այդքան հեծու մեղադրանք վերագրել եւ փոխել մեղադրանքի բնույթը. երբ նոր մեղադրանքի բնույթը քննություն չի անցկացվել եւ մեղադրանքը չի սերկայացվել[...]

[...] Մեղադրյալի իրավունքների բոլոր օրինական եռաշխիքների պահպանմամբ գործի հետաքննության մեջքում. հարցը կպարզվի ինձ համար դրական:

զատ կարծակվեմ՝ շարունակելու գիտական աշխատանքները հօգուտ խորհրդային հշխանության եւ ամբողջ մարդկության:

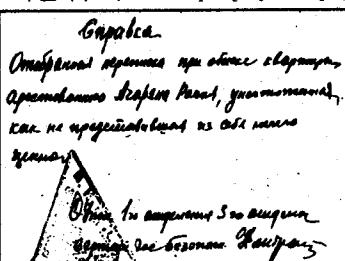
Չարաղրվածի հիման վրա խնդրում եմ չեղյալ հայտարարել Անդրկովկասյան գինվորական օկրուզի գինվորական տրիբունայի դատավճիրը եւ գործը ուղարկել նոր քննության[...] Յի. Աճառյան, 1939թ. ք. Երևան

1939 թվականի մայիսի 29-ին ԽՍՀՄ Գնարդույն Դատարանի գինվորական կողմանին, հաշվի առնելով Անառյանի վճռաբեկ գանգոսությունը և գինական գինվորական դատախանակի օգնական Գլուխցամինի դատավճիրը չնեղայի հայրարարելու և գործը լրացնուցիչ քննության ուղարկելու մասին նպասկացմանը, որոշում է ընդունում չեղյալ հայդրարարել Անառյանի գործով Անդրկովկասյան գինվորական օկրուզի գինվորական գրիգոր գործունեական միջոցը չի գործուած ինչպես անառյան միջոցը չի գործուած ինչպես:

Եվ այս. կրկին սկսվում են հարցարձնությունները. դեկտեմբերի 7-ին Անառյանի հարցարձնությունը. համաձայն արձանագրությունն համարդրավախան նշումի. սկսվել է ժամը 23.00-ին, իսկ դեկտեմբերի 10-ին սկսվել է ժամը 24.00-ին և ընդհանրվել ժամը 02.10-ին: Ապա դեկտեմբերի 11-ին...

Կրկին հարցարձնություն են Միքանուց Զարյանը և Տամկոր Հովհաննիսիսը, որը հարցությունության ժամանակակից պահին «մեղադրանք» կրեւ սպառեն. ծան. 4) ՀԱՅԱՀԱՅԱՀ Անառյանի համարդրավախան ոչնչացման ուժինությանը համապատասխան պահին կամ ակադեմիկոս Մանիկ և Փրանսիսցի ակադեմիկոս Մեյերի, համաշխարհային ճանաչում ունեցող այլ գիտական կանոնների կարծիքները, որոնք պարփակ են բերում Խորհրդային Սիյույնի գիրությանը, գրել է աշխարհություն բարբառների մասին, մերձավոր Արևելքի ժողովրդների լեզուների վերաբերյալ մի շաբաթ բարձրարժեք աշխարհաքեններ. եկել»¹²:

Բարերարաբարտ այս ցուցանունները զի էր տառում արդեն ուրիշ կորստեր լեյքինանուր Օլենինը, որովհետու Կիրակողովը արդեն ինքը «մեղացմիլ էր որպես ժողովրդի թշնամի և ծերությունը»: Վերջին հանգանանքներ եւ ճանապարհական եղանակ Անառյանի համար, եւ առանց նոր դարի, ՇՀ ՆԳ Ժողկումի գեղակալ, անվանակության կապիտան Թովմանյանի կողմից 1939թ. դեկտեմբերի 19-ին հոսքագումար որոշմամբ, Հրացյան Անառյանի թիվ 310 «գործը» կարծվում է ու հանձնվում Էնկավետիքի արխիվի, իսկ Անառյանը ազարպվում է կալանքից: Նույն որոշման մեջ, մասնակիություն, նշվում է, որ նախարձնության ժամանակ անօրինակ մեթոդներով Անառյանից ցուցանուր է կորզել տրիբեն «մեղացման ժողովրդի թշնամի Կիրակողովը»: Ուշագրավ է, որ թեև Անառյանի գործը կարծվել է համաձայն «Քրեական դատավարության օրենսգրքի» 4-րդ և 196-րդ հոդվածների¹³, սակայն վերոհիշյալ որոշման մեջ առկա է միայն «բարվարապահ համապատասխան դիմումը»: Տառապահական կամ անօրինակ մեթոդներով Անառյանից պարագաները պահպանվում են հայդրարարել կամ անօրինակ անօրինական պահպանամբ «գործը» կարծվել է, ըստ Եւլյան, «Անմոցության վարակայության» պարմատով:

ՀԱՅԱՀԱՅԱՀ
Անառյանի համարդրավախան ոչնչացման ուժինությանը համապատասխան պահին «մեղադրանք» կրեւ սպառեն. ծան. 4)

Ծանոթագրություններ

1. Տպ. Աճառյան. Կյանքիս հուշերից. Եր., 1967:

3. Բայց իտարաքանչերը ուստի են, բացառությամբ Տր. Աճաղյանի ծեռով ԽՄՀ Ներքին գործերի ժողովին գրված դիմուն։ Աշխատա-

«**Επιτροπή για την ανάπτυξη της οικονομίας στην Ελλάδα**» που διενέβαινε στην Αθήνα από την 1η Ιανουαρίου 1934 έως την 1η Φεβρουαρίου 1934.

5. Ազատումը «Նայր լեզվի պարբռություն» կորորդային աշխագույան համար Երթսահմեմ ազգային պարբռությանը 1954թ.-ին ուղարկվեց է, որի երգիչները առաջարկած մրցանակներում առաջատար է այս կորորդային «Նայր լեզվի պարբռություն» թերթում, որի վեհական է կազմակերպությունը՝ քաղաքացիների համար պարբռության մրցանակներ պարտապահ փառագույն պարբռություններում:

6. 1939թ. գելվաճմբերի 7-ի հարցանքներին մասնակի պարֆ. Ածառախն դպիա ցուցունքից. «Նսխին ընկեր Կիրակովով ի ինձ խաբեց: Ֆիզիկական սպասառնակիքի ազդեցության լրակ ևս սպիտեց ինձ դիմում գրել ՆԽՆՀ Ենթակեդեր հասցեու, հայրարարեցին. «Եթե ու ու դիմում գրել գիտական սպասառնակիքի ազդեցության հերթափական մարմնից գործակալ, ևս խուսանում եմ ն օրից ազարի թեզ ուր նշանակ մին. որ ուր եղել եմ Բարիյի թեզական կառավարության հերթափական մարմնից գործակալ, ևս խուսանում եմ ն օրից ազարի թեզ ուր նշանակ մին: Եվ եթե արքսին բովանդակությանը դիմում չըրեւ, ապա կենքարիկեան ֆիզիկական եթեգործության...»: Վախենալով ֆիզիկական կապահեցից: Եվ եթե արքսին բովանդակությանը դիմում չըրեւ, ապա կենքարիկեան ֆիզիկական եթեգործության...»: Վախենալով ֆիզիկական կապահեցից:

7. 1939թ. դեկտեմբերի 7-ի հարցաքննության ժամանակ պրոֆ. Աճայանի դիմած ցուցմունիքը. «... 1918թ., երբ գրինվում էի Բարված, բոլորական բանակի պահին, ես, ինչպես և ուրիշներ, զորակուցելի էի գինվորական ծառայության, որ աշխատում էր ուղարկած բանակի վիճակում պահեստում: Այն ժամանակ Շահումյանի զիսավորած Բարիլի կոստյումը կառավարության բանակի հրամանաքարան էր գեներալ Բարվածության կողմէն: Ենաւարով, որ Յա պարագանում են բոլորներն և այլ գեներալներ, Նա Վերցեց ինձ իր մաք որպես հարգանակից և արագանակից և առաջարկություն, որպես նա գնեներայ Բարվարունուն առաջարկություն կամ առաջարկություն առաջարկություն: Սակայն գեներալը Բարվարունին դա չարեց:»:

8. Աշխարհագրութեար իրավունքը և պատմութեար կամ պատմութեար է առանց կողմէ Բարբառ և անսանց կողմէ լուսաբառ կամ վարչական պատմութեար է:

9. Քմիական գլուխայրակեների դրկանք, պրիֆեսոր Խալիք Գարեգինի Հովհաննեսյանը (1875 - 1941), հայրին պատրաստ ակադեմիկոս Ք. Չմինացի առաջնախառնությամբ պատրաստված ակադեմիկոս է 1904-1907թ. շաբաթ Գարեգին Հովհաննեսյանի եղբայրը, ավարտել է Ենթական համարարանի վիճակայիրայան ֆակուլտետի քիմիայի բաժինը: 1904-1907թ. շաբաթ Գարեգին Հովհաննեսյանի եղբայրը, ավարտել է Ենթական համարարանի վիճակայիրայան ֆակուլտետի Շոշիի դպրոցներում, ուր և ծանոթացել է Տր. Անայանի հետ: Եղել է Երեսանի պարագաների անձնաբառարանի ռեզիդենտ, որպես 1924թ. կազմակերպի ու մնաց 1937թ. լենգավարել է Կենտարքիմիայի անդինուն: 1930-1936թթ. բժիշկական ինստիտուտի վեօթեան ուսկընք, որպես 1924թ. կազմակերպի ռեզիդենտ մնաց (Խալիքանան պետք՝ Չ. Գարիբճանյան, Ս. Գելեցյան, Ս. Գարիբճանյան, Ս. Գելեցյան, Ռ. Ռեալիտորան պոսմերտոն): Չնա է վայում սրբավայր վարչականի բանկության կենտրոնը (Խալիքանան պետք՝ Ս. Գարիբճանյան, Ս. Գելեցյան, Ռ. Ռեալիտորան պոսմերտոն): Եղանակը պահպանվել է 1994թ.՝ Հայաստանի Հանրապետության կողմէ հայտարարությամբ:

10. Установлено, что «Сибхимат» ООО - юридически оформленная организация.

ա) պարզ և պահվ ընդունակ իրավակերպից:

¶ հայութեամբ կազմակերպւթան նմերում ընդունվի պաշտոն վարելու իրավունքից.
¶ պետական այս կամ այն պաշտոն վարելու իրավունքից.

5) կուպոնային հաջութ ունենալու իրավունքից:
5) Նույնական հաջութ ինքան

❸ διαδικασία της πρωτότυπης.
❹ ιδεαρικός αριθμοτικός και υποθετικός γενικός στοιχείοις.

11. Վճառքեկ գնահատիք պատրաստվում է բարզմանաբար ու կրծքագործական մեջ:

13. Учебником для «Науковых УУО» республиканской научно-исследовательской организации «Республиканская научная библиотека им. А.М. Горького».

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱռավարության ՀՀ գործադրության մասին օրենքը:

5) մարդաբային վերաբերությունների մեջ հանցակազմը բացակայելու դեպքում:
ՀԱՅՎԱՐ 196. Ընսկայուն կապարզ մարմին գործ կարճում է՝

ա) 4-րդ հոգիածության մատրիսանշված իրողությունը պահպանության դաշտում:

բ) մեղադրյալին դադի փառությունը բարձրացնելու համար բավականաչափ հանցանաշաններ քիչերու դեպքում:

14

ԱՐԴ ԱՐԵՎԱՐ ՕՐՎԱՋԱՅԻ «ԳՈՒԼԵՎԱՆԻ ԱՖՂԱՆ»

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ 18-ՐԴ ԴԱՐԻ ԶԵԽԱԳՐԻ ՊԱՏԿԵՐԱՀԱՐԵ

Նոդքածի նպարատվել 18-րդ դարի աֆղան բանասրինեց Ավ Աքբար Օթագգյուի⁴ «Գուշան-ի Ավդուն» ձևազիր ժողովածով սուֆիստներ թէնմաներով արենդագործությունների մակրանկարային եկարտագրությունների ուսումնափրոքյունն է (Մաշրուդի անվան և արենադարանի արարա-պարսկական ֆոնդ, N538, պարսկերեն և փառը լեզուներով):

Զետագիր 1964թ. տառաշին ամսագիր զիրական շրջևառության մեջ է դրել Ազգային Բախտաբանայք: Աֆրան բանասերը վկի՞ է ծեռագիր մելոպագրացյունը, պարզեց վերևագիրը և հեղինակի անունը՝ կից ներկայացնելով որոշ թասական արեժագրությունների բնագրերը⁴: Տաշաբանի բանասիրական և սղբարագիրական հարցերին անպատճեն է նաև Վ.Վ.Կոչշերը⁵: Օ.Ի.Գայերինին ատացին է սուսենասիրել ծեռագիր մանրանկարները⁶, իսկ պողովի հեղինակը շարտանակի է վկանած աշխարհաբերը:

Սուֆիզմ խոր ենթաք է բռնկված Արեւելիք ժաղավարային գրականության մեջ և արվեստում: Սուֆիզմի գաղափարային սույնը, գարբեր հուսանենքի պարունայան, գերեզմանաբանության, ինչպիսին նույն կառագութարային արձարաների ծագման խնդիրներին և վիճակում են բացանակիվ ուսումնակիրարյունները⁸: Ենթ ինչ վերաբերում է արվեստի որդեգործություններում սուֆիական թեմատիկայի անորոշակարգական հերացործությանը, ապա այն կարարվել է երմանու, կույտ է պարսկական ընույթ՝ հեռաւ զինապով Արեւելիքի հերապարակերին վերաբերող ընթառությ աշխափառայուններում սուֆիական որոշ պատճենների հիշողությունը⁹: Վոյ իրողությունը ներագի ունենալով մենք ընկույրան ենք սահման ափանական մեռացրի միայն այն պարկերագործութեաքք, որուք ուրացողութ են սուֆիական թեմաները: Վոյ նույթը ցուցանանում է սուֆիական վերաբերությունները, իորից հարցանանակ ներառականություն պարկերագործան հորինվուք, պարկերացորդային և կարպարան գերինիկայի քաշմիցյան դպրոցի ուխնդույթների ենք կապված առանձնահագուստությունները:

Վիշարժութանը ոչ մի դեղնելույթուն չի պարունակում ձեռագիր սրբածման ժամանակակի և վեճի ժամին: Սակայն մանրանկարների ոճի քննությունը¹⁰, խսիրդ ուսումնակիրողների¹¹ ուշադրությանը չափանակած լուսանցքային գրառումները և դրաբարի բավարարությունից բազավ դեղնելույթունները (ուր կամ Ավել Վրուր Օրոգայի ժամին ինքանականացրական դիլոյներ), հնչույն համա կրտսերթի կնիքը վկայում են, որ ձեռագիրը սրբածիկ է Դուռստի¹² առաջին շահերի կատալուրման գարիներին: Կայսրության սրբածյան կամ հնդկական զայտառում Քայլիքան, որը եղ թափիւս էին աֆրաներ: Պարմական և սոցիալ-քարեւական գործնների բերումով Դուռստական կայսրության հեղինակն վիրացեները չուր սմերի գարզացած էին, քան ըստ աֆրանական գարաճըները: Մասնակրության, զու վերաբերում է արեւադրամությանը և գրցույան արթեագին¹³: Ինչպես բնույթի հորուրություններով, սյանտես էլ կենանակարգությունը Քայլիքը ավայան շահերի ամենասորմերունոր դիրքություններից մեկն էր Տայլուստան: Ավել Դուռստական կայսրության կազմի

Հետափ հպատակությունից հետո:

վայլ, լուսված պարզութեա է անշափառ բնութագիրներյամից, ծառական է 1762թ. Գյալիմի կուտանս համարեած Նոր Եր Օհե Ու

յա և 1782թ. գետակիր վարժական աշխատավոր անունը տուի Ծիր-Իսր Դուքսացի արքունիքութեա⁴, մասնաւոյցել արքունիքի կյանքին և իր հրանտավորի ձեռնալիքած ռազմական գրիդուղութեաներին: Այս Վրաար Աստղբանիցից» տափական միաբանության անդամ էր: Ուստամասիդրուները հշտած են, որ սայ միաբանության ազգից գործուներ հարթակախու ուժեղ եր ավելաների շրջանաւու⁵: Միաբանության ներկայացուցիչների շնորհիվ այս միեւնայն ժամանակ կատար օրակ էր Տնկառագունի և Միջին Կպիայի միջեւ⁶:

18-րդ դ. Երկրորդ կեսին Դաւանական կայսրության գրասունացման պահունակը այդ միաբանության գրքունեսությամբ տևազիգո որոշ դրվագներ ներկայացնած են իմական տարածության ձեռնություն մի շարք ճանապարհներում: Կուներ սերբորեն կապված են շարադրանքի հետ, որի զգացք մասը, հոգրապահ գուգելիսերը, որոշակիորեն սուֆիական բնույթ էն կրում¹⁷: Վայրեղ կան Աքրադի հագեառ ու սույն Շահ-Քայանին¹⁸ մաշխաների, Նորանի ընթերցանության, Աքրադի դեսպանների, հանշշամենի պահանջանության և այլ պարբերակազմուների: Պարկերագալարդան հորինվածքների բովանդակության վերծանումը դյուքսում է գրական աղբյուրի՝ Ավել Աքրադի արենդուղործության և այն բանի շնորհիվ, որ նկանքը մանաւանձառքական հորինվածքների դեսպանուները դեգալիտմ է շրջապատու իրավունքային միջավայր:

«Գովշան-ի Ազբուն»-ի սպամելաբարդությունների են քաշօփրյան մանրանկարչություն ունիտակ ընթիւնաբույժությունները, որոնք արգահայրվում են սյանխի մանրանտառներով, ինչպահիք են արգահերթիք անձանց մասշտաբների գարքերությանը, ճարգառապատճեպահին արախածի հեղինակներին մերձեցր առանձնահորդաբայությունները (ասիրակ լուսավարներ, որնախորշեր, ուր լինարդության են կրտսերով նկարագրություն սափորներ և այլն), եվրոպական ազգեցրդայն լրարերի բացալիքությունը (բացառությանը Ազքարի և Նայիր շահի դիմումներին); հերկալուն հագուստի դեմինի, բաց մասնաշապանունի, կարծիքի, կունչի եւ սոյ գոյսների հաճադրությամբ սպիդինո կրտքիք, զրավակցիւմ են սյանխիք բնութագծերի հետ, որոնք ընդույնում են քաշօքրյուն շրջունի հոլչարձանների վերաբերմանը հերթագործությունների ստմանանձ շրջանակները¹⁹. Նկորչի սրբաշխագրծական ինքնարդապայմանը առանձնապես ուրիշնեալութե է նրա՝ տերըց էջը գրաւեցնող մամրանկարներում, լրամբ մխայլ երեկոն հանդիպում են իշխնգարայան հավաքածուների ձեռագրերում²⁰. Առավել է նաև այն, որ գրամքը գործվում են ստուծիծին ոյրալոյն և գիւղապետած ձեռագրի վերջում, ի պարբերություն բաժնից առ շրջանի ձեռագրերին բնութագծերի հետևյալիք, եթե մանրանկարները դիմացիւմ են դիմքարիք մնց և առանձնագույնն մորեցվում շարադրանքին: «Գովշան-ի Ազբուն»-ի նյութ առանձնահայրկացիներից է դիմումների արկանությունը, ինչը այս մերձեցնում է մոդական դարսոց հուշարձներին:

Օսմաննախիլու ձեռագրում գրայցներ եւ նաւչիսկի պարկերու մաներամկարները կրկնում են դիւնեւ 15-րդ դարում արեւելան մաներամկարները և մեջ հոյսիվի հորինվածքներն սփեսաները²¹: Ստիլոց մաներամկարների պարկամերությանը բաշխիր լուսուցին եւ գլուխուցին եւ գիշերայի հետինութիւն դիմումների առկայությանը ուղարկած դրամական դրամական հարաբեկացությանը հորինվածքները են ներքերու մի շաբթ զերէ, որոնք չեն հանդիպում այս բովանդակությանը արեւելան մաներամկարներները: Վստ մաներամկարներին բնորոշ է, նաև մասնաւուց, հորինվածքի հարթության հորիզոնական բաժանումը երկու ինքնուրույն մասերի, որոնք միացած են ըստիւնուր բովանդակությամբ: Բացի այս, յուրաքանչյուր նաև ունի արդահարքված ուրդահայաց բաժանում, որը բրաւերիւմ է հօրինվածքի մասերի ինքնափառ բաշխման մեջ:

Վասիլավ, ուստամափրկող ձեռնդրի ճնշեանկարները կառուցված են իիմասլատառ ցըս համեմապրաք ինքնարույն հորինվածքային խմբերից, որոնք միացած են ընդհանուր սյուժեով

Են Փոխավորական միքը հշիսած ճարտարագիրական սպառագիր ընտայքն է և բաց գույնի գորգերը՝ բաց պարզագույնների ինքերին ներբռում, փառ կապույք երկնքի Փոնի վրա: Կորինթունցին լուսաւում հշիսած ճառագայթ անձանց տախտին ընդգծումը եւ փոխխուսակեցվածարյունը հորինվածքային կառուցվածքի շրջանակներում սրբութում են հովանաբարչին մի վիճակ²:

Սուժիմաների ծեսազրութ առկա երկու պարկելու գործարքաները կրկնում են դրանց դեռևս շեխ Արտ Սայհի իր Վը այ-հայրի²⁴ փառազբությանց հայրնի բնույթը։ Երկու մակրաժամկետ պարկելում են սովորական համայնքի անդամների ներկայացրած Ավել Աքքարի և նրա ուսուցիչ Ծափ-Քամանի գործարքները, իսկ երկու հորինվածքներում ներկայացված է որդիների ուղիւցույնում Աքքարի այցելությունը իր ուսուցիչն և գործարք նրա հետ։ Հորինվածքները բավականին անձևաչափ են՝ 10-15 պարկելեր յուրաքանչյուրում։ Ոճական և հորինվածքային միասնակարգութ համախմբքան այս երկու ճանաբաները կողմանից և մասնաւուն կարության համարների ընդհանուր պահանջանակ են անցկացնելու և նույն պահանջանակ գիծը ուսուցիչ և աշխատակիր շիտում։ Պարկելու հագուստը ներկայացված է 18-րդ դարամ Աֆրանականի բաղադրելին բնորոշ հիմքա-պարական-միջնադարական խառը տպաբանակայտություն ունեցող բաղադրելիք։

Սուփիմական ճառշգնդեր ստորևերու երկու մյուս ճանքան-
խորհներ իրենց հերթին ծխովորում են մի շաբթ՝ ընդիմանուր զժե-
րով։ Դա խփեասաց, Խորինվածքի Խորթություն Խորիգնական
բաժնեւում է երեք ճառերի. Զրախուգան՝ բացառ բայերով, Մի-
ջին ճառում ծավիլիերով բացառ եւ, ի վերջ. Ճառերով շրա-
պուրիսն լրաբանայր, ուր գտնի է ունեալ գրիդուրայունը։ Մակրանի-
տիքի վերին Խորվածն առանձնանում է մեկ ճանքան-
սում եւս, որ փառ կապույր երկիրք է։ Վեր ըննարկված ճառ-
երանիքորներից այս երկուսը լրաբերված են նաև առաջին պր-
աւում գերեզման ծառերի փոքրությանը։ Մի դեպքում որ նոնի է,
մյուս լինարում կրկնենարքիկ շրապուներով լրաբանիկ ստորա-
բավոր ծառեր, որ Խորվածնաշական է բաշխիցան մակրանիքոր-
թյուն համար։

Ծրագրութեաբ և շարդարներով երիտափառ պատմեաբ բա-
ժնուած իրանիկան մականելուքը բան մեջ 16-րդ դ. ձեստիր-
փառ ուժուացութեան հասքի ուրաքցիքան զարքեալիք է: Այն
նկարքու է հում ոչ միջնադրուած ուրեմնիան հեղինական շար-
ժանիքաները ենթած, բացառությունը մորդիկան և այլ բարոցնե-
րի: Որոնք թառապրեաբային ֆունց մեջնապանուն են՝ հուչիլի առ-
նելով բառությունին ենթանկարը²⁰:

«Գուշանի Ազգութ»-ի պարկելեռազարդումներում բարածքը պահնենքի բաժնենք սկզբունքը հայրականությունը է վայսի մեկ մանրունեկարի հսկության վրա հանձնելով պարկելով իրադարձություն մի քայլ լրացնեք. մեջբունք, որ ստուգասփրողներն իմանալիս են համուրում քաջիրյան մանրանկարչության հաճախ²⁷:

«Գուշան-ի Աֆրամ» ձևադրի այլ անդամականեցը (թթ. 212 թ և 211 թ), որն իր թերթի հակառակ կողմուն բացարքական գոտու մեջ ունեն. պարկերում են ուսուցիչ գրույցները աշխատավորների՝ Աքքարի և նրա որդիների հետք: Քանիցից առաջինում ներկայացված է Երեք դրվագ՝ Աքքարը ողիների և ծառաների հետ սարսում է ընդունելության, ևս բարձրանում է Ծահ-Ըստանի կողարանը, եւ գրույցը: Երկրորդի վրա պարկերված է հիմնական գրծություններ նաշխի ուսուցիչ մատը՝ Աքքարի և նրա որդիների, ինչպիս նաև առփական հոգայնքի այլ անդամների և ծառաների մատակացությունը:

Ազքարի Հայությունը նկատվութեած պեսիդենտը պարփի-
րող մակարականութեան հաջորդ խուճը որոշակի հերթաքրքրութ-
յան է ներկայացնեալ. դրանցից մեկը (թ. 200ը) իր արկացութեան
է գրեա սահմանի համար բնորոշ և բավականին լայն պարագուած
գրած «հերթական մարդիքօմի» երեսոյքը: Վյո մակարակառը
պարփերուան է Ազքարի ձգբաւը՝ կայս արեղծելու իր ուսուցիչ և
«Նաշշրանիյից» միաբանության հիմնայիր միջեւ: Եթեու ենթա-
նակարական բովանդակությունն թերթի հակառակ երևին զե-
տերիսած կրծոսր նկատմագրությունը
(քարգի հանությունը)

Վ.Վ. Մուշեղի, «Երևանան, եթք նա (Աբրամյ) գուցի էր հովիտում, դժոխավագ մի փողոց՝ սորութեապոր խանականերով եւ յուրաքանչյուրքի մոր՝ պիրոցը։ Խայրնաւում է ձիավորների մի խումբ, եւ «անուրզ» հարցնում է. «Ինչ զբր է սա»։ Նրան պարասախանում են, որ դու Շահ-Նալշարսանի հազրայի զորքի է։ «Ես վասեցի դիսի զորքը, որպեսզի հարգանարի փուլը ճապառանեած կրոն զավարյան տարթիւ և գարթենեցի», - ավարդում է իր բացարրությունը Աբրամյուր»²⁵։ Սահրանվարում սյաբկերիւած է, թե ինչպես է ևս համբուրում Շահ-Նալշարսանի ասպարախակը։ Տորինվուճք կտառացված է Շահ-Նալշարսանի գույի զուսայ եւ հուկայուր կեցվածքի (որի ընդգծվում է միքրեի և ներքեւի ճասերում վեճարված խանակաների հորիզոնական շարքերի տրաքիկայում) և Աբրամի սրբնապ զիշրութ արդասայդութիւն զգացմունքային միջնուն դիմումիկայի համարությամբ։ Սահրանվարի կրտքիվը որը կտառացված է կարմիր, դեղին, չափանակներուն գրաների շերմ երանակների ներդաշնակ զուգադրամը, նախապում է գոնուկներ և շրջան միջնորդութ արեղծնամբ, արդասայդում արեւի լոյսուն հսկեցնու գարածության պարբանը։

«Տաղոր գիտակը», որի գրախոս առյօնութեք Ավելասի բանագիրնեալյութեներից մեկն է Խոչվածի կոսպահ «Հայոցքաւոյն» միաբանագիրն իմաստութիւն և անսահման հետը, ներկայութեան է մի մակրութեալում, ուր պարկերված է ճնշուր Ավելաս, որի իր ալյօքն է ուղղում Վարդուն՝ խնդրեալ իրեն պաշտպանել բազմաթիւ թշնամիներից: Պետք է նշե, որ «Գուշուն-ի Ավելաս» ժապանականի բազմաթիւ տրեհագործություններ արդիացնում են հետյանեին նորելին այն առարկանց մասին, որոնց գիտն եր նա դաշտում և որի հետեւանքն էին հոգագուր փայթերից հեռու նրա դեգրանաները²⁹:

Աքրափ բազմապեսը իր թշնամների մեծարթիվ ինչեւո վերաբերյալ, նրանցից փրկվելու, իր խակ պարագայքան հիմնարդի հոգածակրությունը արտաևար եղայք. այս ամենը, որ հայ արդասայդի է ընարական սրբեղացքությունների միջոցով, դեռդասկան դրաշը են արացել բարեկի ձեփի մեջ, որի յուրաքանչյուր քարը աշակեալից է: Նորինակածքի հիմքում ընկած ըստ եւ բարի սկզբունքների հակագրությ սպեղում է դրական և բացառական կերպարների հանուլցություն: Վյը երկանիկությունը՝ ընրոշ է առֆիւլեն ընարեցքությունը և առֆիւլեն բոլոր հիմնադրություններին, սկսած հոգեւոր աշխարհի հակագրությ մինչև հարուստակալուների հոգեւան ասպամների երկարություն:

Աքրափի հաջորդ թվախթը (թ. 197թ) տևի հերթելոյ ցաւկան հիմքը. «Տեսս ես այս մեծ, մեր խորխորդակը, իսկ նրա վրա կումուր էին կատարեցի, որը Միքայիլ կոմուրը էր, և այն անցնելով՝ դրա վեասա. Դռան աչ կործնամ օծ կար. իսկ ձաւի կործնամ էենաբանի սիրանարզի պարելը. Ուզեցի ներս նրեկ՝ ասոցին. «Սո դրախտն է՛: Մեկ քայլ առաջ արեցի Եւ զարդենեցի: Իսկ Վլաւիկ գիրի զրծերի իրական դրավաշունը» (Քարգմանարքունկ՝ Ն.Խ.Գևորգյանի): Մանրանկափի հորինվածքը կազմված է երկու մասից: Ներքեմի մասամբ պատկերված է Ավել Վլաւիրը՝ նապան ինն երկնեցից կազմված կամարի դրամ, իսկ վերինի մասն իրենից ներկապահում է «ճշմարին ոստիան» պատկերող:

Դասընթացակարգությունը եւ դասանությունների մասին օգ-

հոգու, ոգու և մարմնի (ռուս, նախ, ջիս) հորինվածքում կրկնվում է երեք սեպատ՝ «առ խորխորսպ», «Սիրայ կամուք», «Ծշմաբիր դրախտ», իսկ մզկիթը և դրախտի երկու դրախտափերն ունեն երեքակնի կամապ: Ենթա թիվը ներկա է երկխային ինը որորքների պարկերում: Օրոշակի հերթագրքությունն է ներկայացնում օճի եւ սիրանապի գուսակցված սրբութերը: Արանք պարկերագարդնան խորիստնելիքներ են, որոնք, սկրած 13-րդ դարից, հաճախ են հանդիպում արեւելյան, հոգրելուական, հնդկական մասերականացրական մեջ²: Դրև մշտիսյանի հերթագրքութերը բոլոր հայութի գուսակի պաշտամունքներից առանձինացնում են օճերի պաշտամունքը: Օճերի պարկերները են նոնիսպատ շրջանից եւ դրասածին են ինչպիսի գորգացնան համար:

մատրարար գումար մասկարդակի վրա գրիվոր ժողովուրդների մոտ, ոյսինքն է դաստիարակության համարակալությունը (հիմքիներ, իրաւունքներ եւ ուրիշներ): Ենչ վերուրեալ է միաւսարգին, առաջ, ի վարդերություն այդ խորհրդական բրիգանդիսական մեկնաբանության, այնեան արթապում այն նոյն իմաստը է արանում: Օրինակ, եզրիների պարկերացմամբ, սիրամարզը մի ժամանակ բառվելին է եղել դրախտում, ասկայն մեղրերի հաճոր Վարծոնից արդարաբանը է այսպեսից եւ որովհայ չկարողանաւ վերադասավ, դրախտի մուտքը պահպանում է օճը: Արևելյան քննության հուշարձակության հուշարձակությունները շատ հաճախ մեզ են հայցնում սիրամարզի կերպարը, ընդ որում բազմից նշվում է, որ նրա փետրմերի գեղեցկությունը գուգուրիլս է ուրեմն փափության հետք: Ուստի մասնաւոր մահրանիւարն ունի բանվականին բարդ խորհրդանշանային կառուցվածք եւ կարիք ունի առանձին, ավելի հանգանակից առանձնահայրական պատմասիրության:

Կնիքիներով նշելոր հերեւալը: Խորհրդային, ինչպես նաև արդարականացնելու հավաքածուներում պատկանական սուֆիան պարկան պարպեսակար գրամգիր մահրանիւի մահրանիւը հայ:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Բանասպելի լիիլ անունն է Ալի Աբբասի իր Կոսիմ-խան Օրագրա, ազգությամբ փաշփոն, բնակիլ է Խոյքերի Թիրախտում, ոնքնական է ձեռագրերի երկու նախարարներու:
2. Այս հայումից Մասքենապանը մեաք է բրել 1956թ., Երևանի բնակիլ Օ.Ա.Ռուկայանից, որը այս նվեր էր ստացել մասկանից Հ.Վ.Վոլովիցից:
3. Անդիւական այս միաբնակությունը պահպանվում է Զենանի Ժամանակակից Բանա-աշ-Դին Խոսշանանու (մի.1389):
4. A. Bakhtani. Divan-i "Gulshan-i Afghān" - Kabul, 1964, № 540.
5. В.В.Куцев, Уникальная рукопись из собрания Матенадарана - Письменные памятники и проблемы истории культуры народов Востока. Вып. 8, М., 1972; Նույնի՝ Կ биографии «Али Акбара Оракзая - афганского поэта XVIII века» - Вестник Матенадарана № 12, Ереван, 1977, с. 114-132; Նույնի՝ Աֆганская рукописная книга. Очерки афганской культуры. М., 1980, с. 86-98.
6. О. Л. Галеркина, Художественное оформление рукописи № 538 Матенадарана.- II Республиканская конференция по проблемам культуры и искусства Армении. Тезисы. Ереван, 1976, с. 119-122.
7. Р.И. Амирбекян, Суфийская тематика миниатюр арабо-персидского фонда Матенадарана.- Древнерусское искусство. М., 1983. Նույնի՝ Миниатюра Афганской рукописи Матенадарана - ИФЖ. № 4, 1982, сс. 165-176.
8. Տես գրամֆորդյան նույնանուն փետրմանը՝ Իսլամ: Историографические очерки. М., 1991, сс. 109-193.
9. Օ.И. Галеркина, Суфийские мотивы в иранской миниатюре II половины XVI века.- Искусство и археология Ирана. М., 1971: Նույնի՝ Элементы пантеизма в исламской миниатюре / к постановке вопроса/. - Античность и античные традиции в культуре и искусстве народов советского Востока. М., 1978 և այլն:
10. Այս հետազոտ մասնակիությունից մի շաբաթ ոճական աշամնաւուսպելություններից ենթակա, Ի.Օ.Գավերիկինան դասնական դպրոցի մանրանկարչության վրա, աղջոցույցուն, որ դրսերպել է այս մենայի ընդունություն մեջ եւ որոշ չափով ներգործել առանձին մանրանկարչության պատկերացուական դիմութիր ճնշավորներն վրա:
11. Իր ուսուցչուն ենք՝ Շորում կորուսցող Աբրուրին պատկերու մամրամկարի լուսանցքներում գերեզման արձանագրության մեջ ատվում է. «Նորումի ուսումնայիրությունն ապարագի Քաջիրանու»:
12. Եսումից վերելի ներքին ինքնիր կրում են կազմարարի սուրուսգրությունը՝ «Պատրասպիր է Բահուս աշ-դյան Փեշավարին»: Այս սուրուսգրությունը բույզ է փափս ենթարքերու, որ նեսուզից հս կարիք է Հուսանսկան փերաբյան փառությունը: Խայրին է, որ Փեշավարը սերպ կապերի մեջ էր զգնվում հեղիւական գալախաների հետ:
13. Shu'Ю.В. Ганковский, Империя Дуррани, М., 1958, с. 63.
14. Ю.В. Ганковский, Աշխան, էջ 28:
15. Shu'Ю.В. Ганковский, Աշխան, էջ 180:
16. Նույն փերու, էջ 180:
17. Shu'Ю.В. Ганковский, Կ բιոգրաֆիա..., 124:
18. Արցոյի լուսակի սուուզի ամենալուրջ լրիվս է հասուզի երկրորդ նսիւարանու (թ.81 ա)՝ «Ժամանու սրբության կամարայի ուսուցիչ, գիւղուների և մոլուխների ուղարկության սուուզի պատկանի հայութիւն» (բարզ.Ն.Վ.Կուչինի):
19. H.Goetz, Die Moghul-Malerie Nord-Vest Indiens unter Persischer und Afganischer Herrschaft. ZDMG, 1969, p. 912; idem, Two Illustrated Persian Manuscripts from Kashmir-Arts Asiaïques. IX (1962-1963), pp. 61, 63; A.T. Adamova, T.B. Грек, Миниатюры кашмирских рукописей, Л., 1976, էջ 15, և այլն:
20. A.T. Adamova, T.B. Грек, Миниатюры..., էջ 167:
21. Այս մամրամկարների լրաց ոճով հավական մերձնում են Ֆարիդի աշ-դյան Աբրուրի «Աբրուր վարասմանը»: 1797թ. միասպիր մամրամկարներին (ՈՒՀ. ՍՄ. ՎՄ Խավարսությ. 2103 - ԱՌՀ, Առ.200, թ.54թ) և նույն հաւաքածունի «Աֆեզի Հիվանի» 18-րդ դ.մեասպիրի (1420 ԱՌՀ, Առ.1087, թ. 216ս) մամրամկարի արդարականացներուն վիճակի մասնաւուսպելային համար:
22. Ղաման հորինվածքային վիճմաները ընթորու են Քաջիրին մամիշաւանուներուն մոլով գիւղուն հեղիւական իշխանություններու արենդավաճ՝ 18-րդ դ. ճամրանկարներին գիւղ. T.B. Грек, Ինդյական մինիատյուր, Տաշկեն, 1980 գրքում, էջ. 62, 68-70:
23. Ղաման հորինվածքային վիճմաները ընթորու են Քաջիրին մամիշաւանուներուն մոլով գիւղուն հեղիւական իշխանություններու արենդավաճ՝ 18-րդ դ. ճամրանկարներին գիւղ. T.B. Грек, Ինդյական մինիատյուր, XVI-XVIII վեկ. Մ., 1971, թագ. 29, 39, 48; A.T. Adamova, T.B. Грек, Миниатюры... լու. 3, 19, 27, 61; W.G.Archer, Indian Painting. Paris, 1978, թ. 141; K.Kandalavola, Some Problems of Mughal Painting - Lalith Kala, N. 11, April 1962, p.8; E.Grandman, Miniatures Indiens - Orbis Pictus, vol.6, pl.vi. x.
24. Հայունի է, որ դիման 19-րդ դ. առաջին կեսին Վերաբի, Քարպի, Անասին և ավելի քիչ բնաւուսպելային դիմանեանուն կազմում էրն փաշիկները, իսկ Փեշավարի Քաջիրինը հեղիւները (դիմ. Ի.Р. Ռեյներ, Հայությունը գաղտնիքները և հայուները, 1954, էջ 271):
25. Shu'Ю.В. Ганковский, Т.В. Грек, Миниатюры..., 31, 26, 29, 47, 52:
26. Նույնը, էջ 22, էջ 20, 22:
27. Նույնը, էջ 22, նկ.21, 24, 56 և այլն:
28. Shu'Ю.В. Ганковский, Կ բιոգրաֆիա..., էջ 128:
29. Հայունի է, որ պամբեխու-ուուֆիի համար կիցուցյան իմասպիր Ասպիծու հետի նույնին է: Այդ թաման սուֆիսկան գրականության մեջ արդարական կերպարու, որը որպան իրավունք, նույնանուն և փախարեւուսկան փառականից ուղարկությունը համար: Shu'Ю.В. Կուծելին, Պոզզիա Խոնա Էմրե, Մ., 1980, էջ 48: Այս Աբբասի սուենդապարությունների հայունի է դասում, որ նա բազմապիրի վարին նույնանունից վարինների (դիմ. Յ.Վ. Կուչեա, Կ բιոգրաֆիա..., էջ 125):
30. Այս պատկերի վարի, վերպի, դիմանիւմ նախանդում է Սարգիսկու-Ծեշորինի անվան ԴՎՀ-ի ԴՆՆ. 253 18-րդ դ.ճամասպիրի (Սատադի «Բուսպանի» թ.41) բանանցքու գերասպանական մի ճամրանկարի, ուր պատկերուն են գրեթե պատրագույնը և բանասպիրինը. նկ. կիս. Ա.Տ. Ադամովա, Տ.Վ. Грек, Миниатюրուն, էջ 107, նկ. 11:
31. Տիեզերք՝ բար սուֆիսկան պատկերացուների, սպերծված է ցոր վարուրեից լրակից, ջրից, հողից և ողից (բանուց):
32. D.Baret, B.Gray, Indian Painting, p. 142: E.Kuhnel, Minitärturmälerei im Islamischen Orient, Berlin, 1922, Abb. 3, 15.

Իրանագիտությունը Հայաստանում

Уրեւելագիտական դիսցիլինների մեջ իրանագիտությունը հասուն տեղ է գրադացնում Հայաստանում Երևանականը ոչ միայն իր զուտ ակադեմիական էլիքյամբ, այլև, անշուշտ, որոշ զգացական լիքորով. ինչը, բնականաբար, պայմանափորված է հայ-իրանական հազարամյա պատմահակուրային շփումներով, մեր երկիր պատմության մեջ Իրամի եւ իրանական ժողովուրդների ու նետած դեռում. հայոց լեզվի եւ մշակույթի վրա իրանական լեզուների եւ մշակույթի էական ազդեցությամբ: Ականա հին իրանական դպրաշրջանից Հայաստանը ավելի քան մեկ հազարամյակ քաղաքական եւ մշակուրային կախվածության մեջ է եղել Իրամից: Անկախ պետականության շրջանում էլ իրանական մշակուրային ազդեցությունը բավականին զգացվել է:

Հատկանշական է, որ դեռևս անցյալ դարի վերջին տասնամյակ-ներին զիտոքյան մեջ այն կարծիքն էր գերիշխում, որ հայերն իրանական ժողովուրդ են, իսկ հայերենը պատկանում է իրանական լեզ-վախմբին: Եվ դա ինչ-որ կերպ իհնանվորված էր. հայերենը իր թերականական համակարգով եւ հնչյունաբանությամբ, բառային կազմով եւ, մասսմբ, բառակազմությամբ, լինելով հնդեւրոպական լեզվար-տանիքի ինքնուրույն մի ճյուղ. Էսպան իրանականացված է: Հայկական անվանական համակարգը նոյնպես զամայիրեն իրանական է:

Այս ամենը մեծապես ազդել է հայ իրանագիտության ճակատագրի վրա՝ պայմանավորելով այս գիտական ուղղության ուժեղ եւ, ոչ պակաս, բոլոր կողմերով։ Առաջինն արտահայտվում է հայագիտության տարրեր ճյուղերի (առըսուրագիտություն, էնգիներագիտություն, մշակութաբանություն, եւն) այն հսկայական պոտենցիալու, որը նպաստում է Իրանի պատմության եւ մշակույթի, իրանական երկրների հետ կապված տարրեր հարցերի լուսաբանմանը։ Միևնույն ժամանակ, հենց այս հանգամանքը, որն իրոք, կարեւոր է եւ, ըստ եւրոպյան, հայագիտության հիմնախնդիրներին սկրիպտուրայի հայազգի իրանագիտությի առավելությունն է, հանգեցրեց նրան, որ գույն իրանագիտությունը մղվի երկրորդ պալաւ եւ հրավ է, մինչեւ վերջին հազվագյուտ մարդկան գեղադիմ իրանագիտությամբ որ առաջ է հայաց ինքանի համար չնենք պարսկենմի դասականրություն, որ հեռու է յնտես իրանագիտություն կոչվելոց։ Լավագույն հետաքրքիր համեմատվում էին երկու երկրների գրականության առանձին բաժիններ եւ կամ բարգանվում իրանական պետքայի որոյ նորոշմեր։ Հիմնական ուշադրությունը կենսուրանցված էր Arameo-Iranica-ի խնդիրներին, ընդ որում, ոչ միշտ պատշաճ մակարդակիվ, քանի որ դրանով է, որպես կանոն, գրադիմ էին համապատասխան իրանագիտական պատրաստվածությունն չընեցը եւ, միևնույն ժամանակ, հայագիտության մեջ չկայացած մարդիկ։ Այդ շրջանակներում ցայծ էլ տարածում ունի զգիտելու կողմից հնարկած այն հիմնար պատճառաբանմը, թէ իրանագիտությունը հայագիտության աղայինն է։

Երեսանական թվականներից Մերձավոր և Սիշին Արեւելիք երկրներից Մերգաղբած լեզվակիրների կոտակում գիտուրյան մեջ նոյն պես Էսպես Խոչընդուռեց ոչ միայն իրանագիտուրյան, այլև ընդհանուրագու ակադեմիական արեւելագիտուրյան ճեւավորմանը Հայաստանում։ Այս սիրողական զգայի երանգ հաղորդեց նոր ճեւավորման արեւելագիտուրյանը, երբ հույց քարտ գիտական առարկայի ակադեմիական լուրացման և արեւելայի մի լեզվի հաճախ մակերսանային ին մացրուրյան միջեւ սահմանները դարձան քափանցիկ։ «Արեւելագիտուր» և «Լեզվակիր» կամ «լեզվի գիտակ» հասկացուրյունները դարձան փաստորեն, հոնանիշներ։

Սույն երևակը հայրական առաջին միտումներն ու արեւ-
լացիոնական դիցիզայինների. այդ բվում նաև իրանագիտության
նկատմամբ հաճակարգային մոտեցումն սկսեցին դրսենորդել հիմու-
նականներից եւ վերջնականորեն ծեւափորվեցին պարտնական բվա-
կաններին, երբ Հայաստանի Գիտությունների ակադեմիայի համա-
կարգում ստեղծված Արեւելագիտության ինստիտուտում առանձնաց-
վեցին հասուն քամիններ՝ ուսումնասիրելու մերձափորաբեկայն տա-
րածաշրջանի երկրները, մասնափորակու Խանճը: Այս ամենը համա-
րափորհյուն տվեց համահարարեակցելու տարիու աշխատաքընթերի-
թեմասին և մերողաբանական խնդիրները իրեն ապահովութեր ունե-
ցող ուսական արեւելագիտական կենտրոնների (Լենինգրադ, Մոսկ-
վա) հետ: Հայաստանի համար իրանագիտական կարդեր պատրաս-
տելու գործին մեծապես օգնեց առաջին հերթին ԽՍՀՄ ԳԱ Արեւելա-
գիտության ինստիտուտի Լենինգրադի քաժանունը՝ համաշխար-
հային արեւելագիտության եւ դասական իրանագիտության ճանաչ-
ված օջախը:

Հայաստանի ԳԱ Արեւելագիտության ինստիտուտի Իրանագի

Առևա տուրյան բաժնի աշխատակիցների հիմնական կորիգը այսօր ԽՍՀՄ Գյուղայունների ակտեմբայի Արեւելագիտուրյան ինստիտուտի յունանականականների-ուր-

ՀՀ ԳԱԱ Արեւադասիտոքյան հնատիտութի Իրանագիտության բաժնի աշխատանքները կազմակերպելիս հիմք է ընդունվում այսօր «Իրան» հասկացության ու միայն քաղաքական, այլև նշակարային իմաստը, որին ընդգրկում է բոլոր իրանակեզր ժողովորդներն ու Փոքր Ասիայից բռնած ներառյալ Հյուսիսային Կովկասը, Կենարոնական Ասիան մինչև Հնդկաստան հասնող տարածքները։ Ընդ որում, մեր կողմից մշակվող թենաների (ասենք՝ նշակույթի, պատմության, լեզվաբանության, ազգագրության, ազգաբանության) իմնական մերութաբանական սկզբունքը պատճական պրոցեսների հաջապահումը, խոր-քային փոփոխությունները եւ հասարակության կառուցվածքի գար-գացման միտունների համակարգային դիտարկումն է։

Բաժին աշխատանքներն ընթանում են երեք հիմնական ոլորտք-յուններով՝ պատմություն (հին, նոր և նորագոյն), մշակույթ (գրականություն, արվեստ), էթնոլեզվաբանություն (էթնոլոգիա, լեզվաբանություն եւ ազգագործություն):

Հին շրջանի պատմությունը (Վաղ միջնադարյան) մերկայցնում է պատմական գիտությունների թեկնածու Եղիսարդ Խորշուոյանը՝ հեղինակը Սասանյան Պարսկաստանի Եւ Հայաստանի պատմության ու մշակույթին նվիրված մի շարք արժեքավոր աշխատանքների, որոնք տպագրվել են ինչպես մեզանում, այնպէս էլ Ռուսաստանում և արտասահմանում: Տպագրության մեջ է նրա սասանյան փարշական ինստիտուտներին Վերաբերող մենագրությունը:

Հիմ հրանի պատմության եւ մշակույթի հարցերը բաժնի աշխատակից Արքուր Համբարձումյանի հետազոտության կենսորնում են: Նրա կողմից այժմ տպագրության է պատրաստված հիմ իրանական գրականության կարենուագույն կորողներից մեկը՝ «Այսքար-ի գառեռան»-ը:

Պատմ. գիտուր. թէկնածու Լորետա Դամեղյանը գրադիվս է հրանի ուշ մշջնադարյան շրջանի պատմության ոստմնամիջուրյամբ՝ ոստ համեստան ապրումների:

Պատասխան ալբումունքներ:

Պատասխանը գիտական գործություն է պատմության մեջ և նորագոյն շրջաններում: Ենդիմակել է դդ Մոսարբեկի զիմանցության մասին մենագրությունը և միշտ շարք հոդվածներ այդ թեմայով: Ներկայում Ա. Ստամբուլյանը գրադիմական է հետեղափական հրանի պատմական պրոցեսների ուսումնասիրությամբ:

Սշակրյութ բաժնի չորս աշխատակիցների գիտական հետաքրքրությունների շրջանակում է: Բանափր. գիտութ. թեկնածու Լաւրա Ծեխոյանը ուսումնասիրում է Իրանի գրական ժառանգությունը՝ սկսած դասական շրջանից մինչև մեր օրերը: Նրա հետազոտությունների կիզակետում է նաև Իրանի բատրոնի պատմության, Իրանի մասին 19-րդ դարի հայ հեղինակների վկայությունների, պոեզիայի թարգմանության, խրատական ժանրի դասական հեղինակների ստեղծագործությունների հետ կապված հարցերը: Լ. Ծեխոյանի գրչին են պատկանում, մասնավորապես, «Իրանի ժամանակակից գրականության պատմության ակնարկներ» (Երևան, 1989) և «Ժամանակակից պարփակություններ» (Երևան, 1970) արժեքավոր մենագործական աշխատությունները, որոնցից առաջինը՝ բաժնի հանգույցը աշխատակից Հրայր Մովսիսյանի հեղինակակցությամբ:

Բանասիր. զիտուք. թեկնածու Արմանույշ Կոզմոյանի կողմից կա-

նվիրված Խրամի միջնադարյան գրական ավանդույթներին, պարսկական ձեռագրերին. Միջին Ասիայի պատմության և արվեստի միշտուածքներին:

Վերեւով հիշատակված ԵՊՀ Արեւելագիտության ֆակուլտետի Իրանագիտության ամբիոնը մոտ 40 տարի դեկանարող բանասիր գիտ. դրկտոր, պրոֆ. Գերոգի Նալբանդյանը զբաղվում է ինժնականության պարականաց առարանանությամբ, իսկ յոսասկան հեղինակ-ների պարսկերև վիճակություններով (իրատարակել է Խորենաց Եւ Կոքըաց Երկերի քարգմանությունները). Իրանական ծագման հայկական անձնանուններով եւ պարակերենմ ուսուցման դպրոցական դասարարություն:

Նոյս ամբողջին բազմավաստակ դասախոս, ԵՊՀ Արենելագիտության ֆակուլտետի ներկայիս դեկան բանավիր, պիտ. թեկն., դրցեան Գորգեն Մելիքյանի գրին են պատկանում պարսկերենի շարահյուտթյանը ու բառակազմությանը նվիրված մի շարք աշխատանքներ։ Ասթերաքոր է, մանավանդ, նրա՝ նոր պարսկերենի հարացի կապակցությունների մասին մենապարբերությունը, որը շուտով լույս կտեսնի «Իրանամէ Արենելագիտական հանրեսի Սատենաշարուով»։

Այլ հաստատություններում աշխատող հայ իրանագետների քվում արդ էիշատակն Հյաստանի ԳԱԱ Պատմության ինստի-
տուտի աշխատակից պրոֆ. Եղիշ Բալյանին (Իրանի նոր և նորա-
գույն պատմություն), ՀՀ ԳԱԱ Հայ գարօճախների բաժնից՝ պատմ.
գիտ. թեկնածու Օհիկ Փահետականին (Իրանի նորագույն պատմու-
թյուն Պատմաստանի համարություն):

Պատմության ինսպիրատուրա ու վակարգը:

Պատմության ինսպիրատուրան անվակին աշխատակից, պատմ. գիտ. թեկն. Վահան Փափազյանը (այժմ՝ՀՀ արտգործնախարար) հեղինակ է ոչ միջնադարյան Իրանի եւ Հայաստանի առեւտրա-տնտեսական լյանքի, առեւտրական ճանապարհների, միջնադարյան պարսկական ուղեցորդությունների եւ հայ խոջայական կապիտալի տառանաւիրմանը նվիրված աշխատանքների:

Ուշ միջնադարյան հայ-իրանական քաղաքական եւ մշակութա-

յին կապերով է քաղեկի պատմ. գիտ. թեմանմու Գրիգոր Առաքելյանց, որը նույնասես աշխատել է ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտու (այժմ՝ ՀՀ Արտգործնախարարության աշխատակից):

Հայութիքի լուրջապահական աշխատա ըրչագոյսի համար «Հայա Կուրդիկ»-ն լուրջնանա հայտնի «Քորդգն-փրես» հրատարակությամբ, որը շերս ընթառնելուրից և գտել համաշխարհային գլուխակն հասարակայնության կողմից:

բանկախ Հայաստանը հիմնում է տպաշնակարգ ակադեմիական տպեթոքրք «Acta Kurdisca»-ն եւ արդեռ երրորդ տարին է, ինչ հրատարակում է ոչ պակաս արծեաքրո մի հանուն՝ «Երան ճանան»:

համայնքու և ապացված ստանագրությունը, աստղովես և սկզբ պարփակությունը, ծշառելու են առաջնայնությունները: Կան մեծ ժրագրեր (օրինակ՝ «Երանակիտական Կովկասյան Կենտրոնի» տեղուամբ Երևանում), որոնց իշխանացումը, կարծու ենք, կունենա ոչ միայն գիտա-մշակուրային, այլև, որը ոչ պական կարենու է, զգայի քաղաքական արժեք և հասարակական հնչողություն:

Գառնիկ Վահրյան
Բանափրության դոկտոր

կօԵծենիԱՀԱՀ Արմենիա.- “Հայոց Հանրապետություն”, 5 սեպտեմբերի, 1996 թ. (Հոգածածի ընդարձակ գալուքի հայերեն բարգևանակությունը՝ Արաքս Փաշայանի)

Գառեիկ Ասարյան

© Г. Асатрян. Иранистика в Институте Востоковедения НАН Армении.- "Республика Армения", 5 июня, 1996г. (Հռովածի ընդունված փարբերակի հայերեն բարգևանուրյունը՝ Արաքս Փաշալյանի)

... ԿՐԵԱԿԱՎ ՏՐԴԱԿՄԱ
զկին մի, զի յոյժ
գեղեցիկ էր, և երգեր
ձեռամբ,... ԿՐԻՖԱԳԱ Եւ
ասէ ցԲԱԿՈՒՐ «Տնիք
ինձ զՎԱՐԴԱԿԱ զայս»,
եւ նա ասէ. «Ոչ դամ,
զի հայրձ ին է»
(Խորենացի, II ԿԳ)

ପ୍ରମାଣ

Եվ զիստերն իր
սարսուագեղ, զեր
երաստանը շամբույշ...
(Դ. Վարդիման. «Հարթը»)

Եթք մի գրանմարդը ունենում է մեկից ավելի կանոյք, այլև հակառակ՝ պղփանդիս կոչվու երեսութք, եթք մի կին ամուսնական կազ է հասրապում մի բանի գրանմարդին հետք: Պայխանդիրիան իր գորսակուն արքանայքը ուժությունը գրեթե է հնդկական թերակղզում և Տիբեթում: Այս արքացոլված է հնդկական գրականության վաղ և ուժեղ մասում ի դեմք Մահարհանարար է սպասի հերոսունի արքայացուուրը Դրառուպադիի, որի ամռանցանց էր պանդամիերի ցեղի հինգ եղբայրների հետք միաժամանակ: Պայխանդիրիան նույնիսկ այսօր Տիբեթում երբեմն ունենում է իր գրանորությունը:

«**Παντριπάτις** ἡρωϊκή τι φιλοσοφίας μεταμόρφωσης θεού» προτείνει ο Καραβάσης στην παραγγελία του για την παραγωγή της σειράς. Η παραγγελία αυτή είναι η πρώτη στην ιστορία της σειράς που δεν περιλαμβάνει την παραγωγή της σειράς σε έναν καναλιστικό χώρο, αλλά σε έναν θεατρικό χώρο, σε έναν θέατρο. Το θέατρο της σειράς «**Παντριπάτις**» είναι ένα θέατρο που παραπομπής στην παραγωγή της σειράς σε έναν καναλιστικό χώρο, αλλά σε έναν θεατρικό χώρο, σε έναν θέατρο.

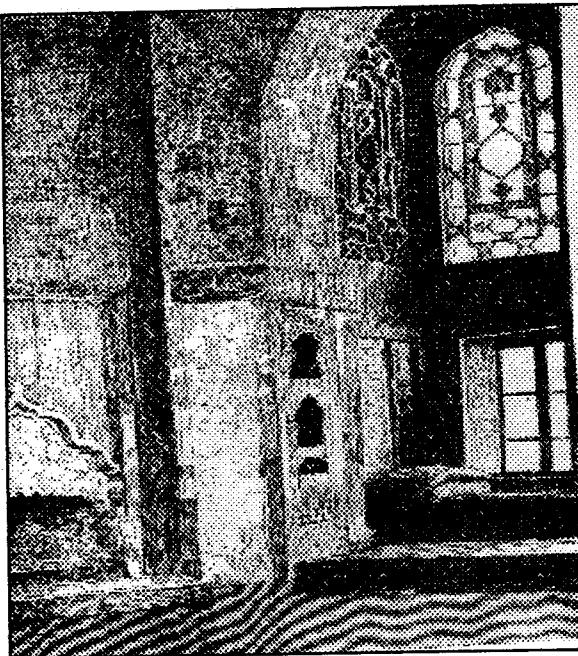
Սարսփու Խորպատթյան եւ հասարակակիցներ զիքքի իշմանկան չափանիշը երս Խոխիթիների ու Խոփերն էին ների բանակը:

Սենամունկոյթը կամ մոնղովանիքն շար տվելի ուշ երեսոյ է և հարուկ է զիսամիորապես քիչապոնեական մշակույթի երկրածրի համար:

Հայմանաւությունը (պարզամիտ) լսեն գարածում է ունեցել մեր գրաւածաշրջանի համարյա բոլոր ժողովորդների, այդ թվում նույն հայերի, մեջ: Բազմակի էին նախարքիսպոնտ-ական Հայութանի բոլոր թագավորներին ու իշխանները, ունե-ին իրենց կանոնացները՝ իր համապատասխան արքիրուպին-րով, հազոր շինուածներով, ներքինիներով և պահակազ-րով: Մարդկաների գոհեր տվանդարձ համարվել է արքու-նի կանանցի պարագանարդուն, ներքինառաջարկացիան ա-ռահճանաչորեն ունեցող ցեղ: Հայրի է այդ գոհեմից Արշակ Երկրորդի ժամանակաշրջից Տայր Մարգարեց: Երանագիրս-կամ հերոզովությունները վերջին գարիներին հասպարտում են, սակայն, որ մարդկան բարը մարգարեցի իրանական մի այլ գործերումին է (Խորսվարեամբյան ձևը) և, ըստ Եւթյուն,

**Հասակ Բոլորանցի
Արմանդա Զարյան**

Բազմակուստթյունը, բնակութաբար, ենթադրում է կանոնց հագուկ մասնաբաժինի կամ սառահիճն շինության առկայություն, որը օպար դրանուղղված մուսքը խափիվ արգելվում է: Խայերենում այս կոչում են կանանց կամ հարեմ, որը արարերեն բառ է թուրքերենի միջոցով հայերենին անցում: Եկլոգական լեզուները, այդ թվում ուստերենը, նույնպես այս բառն են օգտագործում: Չուգահեն համայնքում է նաև *serail* ձեւը ֆրանսերենում և անգլերենում, իբալերենում *seraglio* և ուստերենում՝ *сераль*, որը, կրկին թուրքերենով, ուստիերեն *saray* (կամ *haramsaray*) «հարեմ» ձևից փոխառված բառ է: Փաստական-կից պարսկերենը ունի նաև *andarün*, *zanaña*, *haramgâh*, *haramxâne* բառերը. մյուս իրանական լեզուների մեջ մասը

Universität hauptsächlich unterrichten. qm. J. Colomb

ված բաղադրյալ կազմություն է: Բառացի նշանակում է «կոմիսնոր, կահանգ դունի»:

Իրանամաս, մինչեւ ցրտ կին ունեցող ընդպահիքներում, կանայք մեկը մյուսին կղզում են հակոն, որը իին ծագում ունեցող բառ է. ծագում է իին իրանական ՚հա-թաճու- «կից կին, կին զուգընկեր» խախոնակաց, որին հանգում է Խոտե դաստիան ընազրերում վկայական նույնիւմագր Վասնի բառը (այլ հեշտունական զարգացմանը):

Սկսած հիսոդուրից, արեւելյան հոտարակություններում, լուսաբեր չափի կանոնակարգված ամուսնական իրավունքում, պաշտոնական կառուց (կամ կանանց) զուգահեռ գոյություն է ունեցել հաւա, այստեղ առած, «ըթթավից կիո՞ց», այսինքն հարձի (ասդ. concubina, ուռւ. հալօջիկա) ինսպիրուտով: Այս կարեգորիայի մեջ ներուժնախած կանայք չունեին առաջինների արդյունությունները, նրանցից ծննած երեխաները, առանձին ժամանակներում, չին ժառանգում եռ պիտուսը, ունեցվածքը և այն:

Հայերենի **հարճ** բառը մինչեւ վերջերս չէր բացադրվում և

արտօնաբանություն ցույներ: Գ.Ա.Ասարյանին հաջողվել է այն հոմարքի «Ծահնութեամ» համեխաղի հարձած և Տարարիի *harJbad* տիտայրի իմաստով փիզրութերի առաջին մասի (harz-, harJ-) ենթ և մեկնել այն որպես միջին պարտիքերի՝ harz չնվազելիս բառից փիխառավայթուն: Նա, միեւնույն ժամանակ, առյօն բառը բացարձան է ենթ իրան: 'har- (հնդկարաբանական 'sor-) «կիթ» և սահմանձևից (լրեւ՝ G.S.Asatrian, առաջ: *A.Tafazzoli*, *Unrecognized Sasanian Title*.- Bulletin of the Asia Institute, vol.4,1990,p.304,f.n.30):

Հայուսին հայելենում վկայված էն են երկու իրանական փոխառություն՝ **վարձակ**, որն ունեցել է «երգող կին, պարուսիի» եւ, հավունորոպ, ևսեւ՝ «հայճա, պարիխուսիի» իմաստինքը (<միջին իրուս.՝ *varzak* հոյսաձեկից) և **եսժիշպ**, որը նշանակում է «պրկիսիի, սարսիսի»: Վերջինս, բար Ա.Գ. Փերիխանյանի, հունիքում է պարթեւերեն ՚ոչչի՛շ (< հին իրուս.՝ ՚ոյշ-ժա- «вокруг стоящий, слуга») ենթադրյալ ձևին (Ա.Գ. Պերիխանյան. *Материалы к этимологическому словарю древнеармянского языка. Ер., 1993, сс. 62 и сл.*).

«Инциденты» и, при «инцидентах» Киркера» (гарамные страсти) опровергиваются тем, что изложено в «Истории Иоанна Крестителя» святого Иоанна Златоуста: «Всё это было проповедано Иоанном Крестителем в Евангелии».

Կորիմի պատմությունը, երբ համապարփակ նկարագրությունը, հսկութանքի է, ոչ թէ հակիմն մի հրապարակնան, այլ մի քայի ծովագուն մեհազրական աշխարհությունների առարկա է: Ուստի մենք կասինանափակինք միայն մռապմանական հասուրակրթացներուն այս ինսպիրությի առանձին դրսաքրուների ենթայցածանք: Ե վեպ, իրնկրեար հարեմի խօսքին նվիրվուած, ինչքան մեզ հոյըքի է, առանձին ուստմանափրայուններ չկան. չեղած այս Արևելքի պարմա-առցիալական կարեւորագոյն կառուցեմքից մենք է: Կուտանցի սերոց համակարգը, նոխ և առաջ կախայք, երանց երևո-առցիալական ծովումը, ռատայության առանձնահասպերգությունները, առունեն հեր փոխարքությունները, ներկարեալոյնին նվիրուակառությունը, երևանականինքին բար սեների բեղավարությունը, գրաբիքային սահմանափակությունների ու հերազող ճակարտագիրը, այսուհետե՛ հարեմային շինուազյունների ճարպարատեգությունը, պատարելող տնհանակազմը, պահանջագորի կարգավիճակը, ներքինիների խոմքը, հարեմային կարթակարգը ու սպորտազելերը, զվարճությունների լրեալիներին ու լինիանինապէս զվարճաների գրեթենիլուն, և, և վերջո, այս հոյս կառուցի գիրեանությունը և հայութից բազմաթիվ այլ հարցեր դեռևս պատաստ են իրենց

Եղիսաբետի քույրը հարժանի կանոյք. զոր՝

M. Collin

սոցիալական ինտրիկապի երանց և կիրառվում է բարեհաջույն տեխնոլոգիա ունեցող կանոնացիք իմաստով միայն, որպես Արեւելքի դիրքականիքի հարաբության, ցողովյան, գեխության ու հզորության խորհրդանիշ, մանկանարդ կանաց, արեւելյան գեղեցկության հայրապետական կաթոլիկական»:

Սունդ հարթմաները պատրաստված են բնակչության ընթացքին ընդունելի են մի քանի ժամանակից մինչև 1000 և ավելի կտրահանց: Եթև այն անհնարինության շարտացել է և թարմացվել նորերություն: Տեղը կարող էր կուսացնել յուրաքանչյուրին նվիրել իր հավագույշին վասակերին ու ծառաներին: Հրաժարվել նվիրից չեր կարելի (մանրանաև՝ Սուլս. *Современная Персия*. СПб, 1887, с. 19-20:

Կինն իրավունք չուներ, իր ամուսնուց կամ մորթի արու ազգակիցներից (հայր, եղբայր) զափ, հանդիպելու որեւէ այլ լրամարդու: Քրիտանացի հետինակ դուրբոր Վիշտ պարմելով (ՍԱԼԵՑ, с. 21), Էրանի Ղաջարական հարաբուքյան բազավիր Նասեր-եղբին-շահը իր երրորդ կնոջ՝ Անիս օդ-գոռվելին, որն ուղեկցում էր ամուսնուն Խոսկովյան ճանապարհորդության ընթացքում, եւր ուղարկեց Թեհրան, երբ դեռևս ուս հասարակականության համար հետաքրքրասպառությունը՝ դիսուել երս դեմքը:

Վեհափորաբնագյուղներ, Խոսկեսնիք է, համգուցման էլեմենտները մասնակի մասին: Կանոնաց անձնաշնորհություններ ու համապատասխան պատճենագիրները պահպանվում են պահպանական պահանջման ժամանակաշրջանում:

զիսպը օր ու զիշեր հսկում էր ներքինիների՝ ամորդապիսած լրտանորդիս խումբը, որոնց վարահիված էր նաև վիրեւական մասի առանձին վարդականություններ:

Բազմութիւն էին ասպարածաշլցային համարյա բոլոր մարզա-
քիներն ու գործիչները, ուստին բազմանդաւ կանանցներ: Խոկ-
կանց մեջ առավել աշքի է ընկալում Դավթի որդի Սողոմոնը,
որն, բար Կորփածաշլցի, ուստեղ է 700 կիոն և 300 հարձ:

Բայց, ինպեսին, հարթեց ինքնին մի բանք է, կանաչ շքեղ քանիք: Վզուրագութիւն գեղեցիկուհու սրբի վրաբունքը Շաֆֆին դիմուրի արարականը է որպատճեալս մի տառածով. «Եթ, ինչ կանեմ այսի լուսնուն, եկը երա մեջ արյուն պետք է թթեմ», - ոչգունում է վեպի հերոսակին (անդ. էջ 401): Կամ «... ուկրուց, արծաթից և բանիկացին գրիպուներից է կուզմիուծ անբախսը հարեւնի (Անդ.՝ Վ.Բ., Ա.Չ.) գերեզմանիք... Թիրամա շալերից է կարպում երա պարագաները... և ես բայց լուս է զարդարած դրակիների մասկուծ պատրերի... միջուկ» (անդ. էջ 428):

Կորեան ինքիփի մի տերություն աշխարհ էր, իր լուրջինակ կանոնով, օրենքիներով. Խելինակություններով. ամեն մի կին ուներ իր առանձին կուցուրանը, ևստիշպների խոսքը, որոնք ենթարկված էին բայիսանուր կորեանային օրենքներին: Յուրաքանչյուր սուրբ էր իր կանոնը, ամեայն զվարճությունների պատիին հոգանու վենի էին ունենաւ խմբային միջոցառումներ՝ զիշտակալու երգ ու որպի կոմ հեթարասացի ունկնդրում, բայնիքի արարադարձություն, եղի: Կորկապիս խմբային այցելությունը հասպատակախոս բայնիք մնա իրադարձություն էր հարեմի կանոնից հոգանուր, չույզն կուտացից ուրաքանչյուրը ուներ իր սեփական և բնիփանիքական բայնիքը հորեանում: «Քանինիքային» բայուրը թեկուզ էր որքից զոյս ծածկված ու շրջապարփած պահուխազգրու ու ներքինիներով, փաստորեն, հոսարակություն մինչեւ, մարդկունց հետ շիփերու միուկ ծեւերից էր: Անգիտացից անցյալ դրաք հետինու կուսի Գարնեփի վկայութ-

յամբ. «Բաղնիքը թուրք կնոց ակումբն է, որ նա հանդիպում է իր ընկերութիւններին, ձեռք է թվում նոր ծանոթներ և լսում օրվա նորություններ» (*L.Garnett.Turkish life in Town and Country.London, s.a., p.65*): Սեծ գարածում ուներ նաև թմրանլությունը. հաշիշը, մասնավանք, ծխուս էին կանանց մեծ մասը, ինչպես նաև կրանց գերեզը: Նարեմբ կանանց օրն անցնում էր սուրճ խմելով, նարգիլե և հաշիշ ծխելով, շպարզելով, թուղթ ու շախմափ խաղալով և միմյանց կամ արախինների հետ գրույցներ վարելով: Նարեմբ գիրակափի այցելությունը հազվագյուղ երեսովյա էր. այն դեպի էր ունենում գարին մեկ կամ երկու անգամ կախված կանանց քանակից և գիրոց ցանկությունից: Այցելությունները արձանագրվում էին, որպեսզի հիմության ու ծննդարձության ընթացքը հնարավոր լինի կանխագուշակել ու հսկե: «Ամրող հարեմախանան լցված էր կինկներով, ամեն ազգից ու ամեն դասից: - գրում է Ռաֆֆին: - Նրանց ամեն մեկի կյանքի հետ կապված է մի սարսափելի պարմություն: Ներքինապես նույն կերպով է վարվում յուր դիրոց կնիքների հետ, ինչ կերպով որ վարվում է ախոռապեսք նրա ծիանների հետ, երբ պարքապում էր նրանցից մինը, որին նրա վերքը բարեհանձել էր հեծնել ու կափարել յուր գրաննը... Ներքինապեսը հերթով է բաժանում հարեմախանայի հշլանի սեղը նրա կնիք-

Лимбидиум розовый - группа - J. Colomb

եկել երանց այլ վայրերեւում հարեմի լրաբաժից դուրս: «Երկու սրբեր եքր միացան, շուր են զբնում ծածովկ լեռը», - ասում է հարեմային առածը (անդ, էջ 411): Հարեմի սպասավորի թերախով նման մի հետաքրքիր դեպք պատճում է Ըափինի: «Ճար անգամ իմ խանումը, - իշխում է ծառան, - զարդարվում եր զոհարենքով և թիրմանենք, հոնքերը ներկում եր բանայով, աչքերը սեացնում եր տուրմայով և ձեռքերը ներկում եր հինայով: Նա այնպես փրուն էր դառնում, որ ուզու՞մ էր միշտ նայել երս վրա: Ներս այդ բոլոր զարդարները նոս ծածկում եր մի իին կարկարած շարսավի դակ, երեսին զգում եր նույնակա իին բուրենոց (դիմաքող. - Վ.Բ., Ա.Զ.): Եվ որպէս սղբառ կին նա դպրու եր զայտի հարեմանայից և ձեռացնում եր յուրաքանչ կույր մուրացկան: Ես նրա ձեռքից բռնած, մասի ի ածում բազգրութեան: Նո խանութաներից ողորմություն եր խնդրում: Բազգրի լրամարդերից որին հավանում էր նա, ես կանչում էի նրան մի պատասի դրուն, որ սպիրաքար գետում եր իմ փրհուսին յոր շրջանը կապարեւուց հերքո... մի անգամ իմ վերին հմացով այդ բանին: իմ խանութին խելպեցին և զիշերով թաղեցին բարդի հոգանոտի մեջ: Ես մասին ամ տեղին» (անդ, էջ 412-413):

խրամագիր ամց. Առ պահան այս գտնվեց (առլ.չ. 412-15).

Տարեմները միշտ էլ բազմազգ կառուցյաներ են եղել՝ լցված հիմնականում ճնշված ժողովությունների ներկայացուցիչներով կամ որպես պարերազմական ավար գերեարքիած կանանցով պատվիրություններ, ֆրանքներ (Խլորայտցիներ), հույներ, քրդեր, վրացի և չեռքեզ կանայք, եւս: Խարկի նաև՝ պարսկակիններով, արաբուհիներով, լարտուիիներով և, նոյնիսկ, սես-

Այսպիս գեղեցկուհիներով՝ Աֆրիկայի մայրամարից:

Հոր 17-րդ դարի գերմանացի ճանապարհորդ Էլցեբերով Շտամֆերի. Ստեֆելյոն հարաբերության պարսիկ թագավորների հորենների «սկրլուսիները (Sklavinnen), հարձերը (Beischläferinen) և օրինական կախաց (Gemahlinen) զիսավորութեա պարտիութիներ, հայութիներ, վրացութիներ և չըրեցութիներ էին» (E.Kaempfer. *Am Hofe des Persischen Großkönigs.- In: "Im Reich des Königs der Könige". Berlin. 1976. SS.167-168>): «Պար է մարածի, որ պարտիութիներ ասելով, Ե.Շտամֆերը ի նկարի ունի Իրանը քննեցնող ժողովուրդների կախաց ընթափառաց: Սուրյան բարիք շար, ինչ հանք, զիսավորութ էին չըրեց և փառի կախաց: Զերեզութիները որպես գեղեցիկ և խելացի, բայց թե հայտնի էին նույն Եվրոպայում: Ամենից բանկ կոտր տրեմին պարկութաճառական շուկանելքում, որուն կիսամուրախարաբնան իհմանական աղբյուրն էին Օսմանյան կայսրությունում և Արեւելքում սոհասարակ: Կարլրամիշական է 18-րդ դարի Ֆրանչեսկոյում ծովագում չերքեզութիք գույն Վյուի (Վյէ) օրինակը, որին իին գույքերին հասակում ֆրանչեզայի դեպաշտը Կոմարտությունում գույն է, և դաստիարակություն: Վյուի հետիւնակի է «Նումակին գիտիք Կոմարտությունին» հայրածայր գրի:*

Քրիստոնյա կոմ ուրսաւախոր կանոյք, հարթ ընկերով պարզապես կարգու համապատասխան էին արքուն, ընդունու մահմարտականություն և նոր՝ համապատասխան տնօւնենք արտեմու Գոյս, Բայրոյ, Զեյնոր, Ֆաթմա, եղի: Կրաք, ի պարքերություն իրենց ուսուային ընկերութիւնների, ոյլեն իրավունք ցուցելի հաւաքագլու եռալիոն իրենց արյունածյա հարագութենք ենք, որութեաբ մեջինենք անսաւաք էին, իսկ երակ գուաքք՝ մուսային:

Հորդմնական խայլ գործածում ունեք խոհե արվանագույղօւիքը. Արեւելքի գիրակապներին մնձ մասզ այդ արարի գերին էին եւ իրենց կուսանցքներին կից սրտիում էին հզացեալ պատմարդկանց հոգուն մասնաբաժիններ, ոյսպես կոչվում, «պատմերի կորպուս». Վրա «կորպուսներից» հերթպայում դպրու կմի զայլիս բազում անհունի մարդիկ, քայլարասկան զորմիջներ, եզի: Տարգի էին, մանայտնոյ, քյոլը՝ «պատմեր», խոհ հերթպայում՝ լիսցիները: Օրինակ, խոյիքայության ստացին խոշոր բարս զորագործներն ու գիրակապները քոյուն է անցնել եւ այս բայիս:

Հարեմները, ինչպատճենագործությունը և առցու առ այլ բնույթը:

Հարեմները, ինչպատճենագործությունը, պահպանինման և սպասալիքին են ներքինինմանը, որուն մենք վերջին անդրադարձել ենք մի հրապարակնամբ (*Ներքինինմա-«Դրասկ-համե»*, № 14-15, 1995): Եթ հարապարագանը, կունաց ու ներքինինմերի թվով, արեւալուս մխառթերերի հարեմներից, թերեւս, ամենաշահականին օմանային ապահովություն կունացնենք լին: Սովորակի հարեմներ ծառայում են ներքինինմերի մէծապիտի մի գումարավայ, ըստ որուն ապահով ու սե սպասայի: Ապիքակ ներքինինմերի ղեկավարը կուցիւն եր բարագի կում բափու-աղա, սեասորթենիքինը՝ քըզբար-աղա (իրև Տես առնես և Constantinople, London-Paris, 1828, pp. 104,121): Ներքինապե-

ყოფების ნიშანი არ ასტელას ასტროლაბის მინისტერი, აუგ რაფია
ოსმალეთის ხავართობაში, კარბალირივის ასაზრისმნისტერი է ჩ-
ება: სტრატიგის წევ ჩვანას მავამბ ხადის ასტროლაბის
ხელირი ძალა է ნიშანი თუ ისე ძალა է ის სხვა ხელი რაოდ არ-
სას ცალი: ისმალეთის ასტროლაბის ხატას (Le vieux sérail)
ასაზრის სტრატიგის მინისტერი მსახურ მანასის კავში է ჩ-
ება ასაზრის დანასაკრძოლი ეფინის ეს ცმელის (ყოს E. de
Amicis. Constantinople. Paris, 1883, pp. 316-364):

Նորման ծառաների մեջ ազգային ծագմամբ գերադասվում էին, սեւամորթներից զար, ալբանացիները (արևատղները), վրացիները, հյուսիսային կովկասիները և թուրքերը: Հայերը, որպես արքունիներ, աշխատ անցանկախն էին մնաւավանական Վրեւելքում: «Հայեր ամենավայր ապրուիներ են այդիսուիների մեջ, ինչպես գիտիները՝ սեւամորթների մեջ: -Գրում է 11-րդ դարի արքը հելլենու Երև-Շուպլունը: -Նրան նույզ կուզմած փածը ունեն, առայս լոգեն ուրքեր, անոր առան ռուս ըշիքնեն ինչ է... Նրանց բնույթունը ու լեռուն կափիր են: Եթէ հայ սպրակին թեկուց մեկ ժամ թողինես առանց աշխարհնիք, իր այլ ընույթունը նրան անմիջապես կմիջի ջարագործության: Եթէ դրտնեն, որ նա ծովանում է, ապա դր թուրքայումնից չէ, այլ զա նրան դրբ է զային. հերեւարքը, սեւքը է վերցնել մնահակը և սրբայի նրան տնել այն, ինչ դու եւ ուզում» (Ա. Մեւ. Սկ. սօն., շ. 144):

Հարթամային պաշտոնների հոգրութը տևախացածն է վկայված միջին իրանուկան գրական հողաշաբաններում, մասնաւորպես միջնադիր կամ կիրքելիքի վրայի արձանագրություններում: Օրինակ՝ pat-tan չափանիկը ներքինի, ներքինապես» (W.B. Henning. Mitteliranisch.- HbO. Bd. 4.Leiden, 1958, S.45. Ann.3), andarik-pat (նոյն իմաստով) (Յ. Խորացյան. О двух сасанидских геммах. - ППИИКВ. СПб, 1995, с. 95), չափան-առեն «հարթամի արարողականի» (M.Tavosian,R.Frye. An Inscribed Capital Dating from the Time of Shapur I.- Bulletin of the Asia Institute. vol.3,1989,p.29), «չափան-takārpat «կոմանոցի մարտվածկանելիք», որը շապանան բականական ձևով վկայված է Փափառությունների մոտ (Տ. Աճայրյան. Հայոց արժանապահական բառուածան. Կեր. II.Եր., 1977. էջ 495), զնիկան (< իրան. յանկան), մայպես (< իրան. 'māyrap)-երկուսն ել. «կանանցի գելմափառ» իմաստով (H. Bailey. Armeno-IndoIranica. - TPhS - 1956, pp. 111-112), իսկ: Սա խոսում է այս մասին, որ հարթամի նոյնափակամական իրանում կարեւոր է դիովին ձևավորված հասարակական ինստիտուտներից եր: Սուսպարմանական հարթամի իր կառուցվածքով շար բան է պարզական Ծին իրանին:

Սեծ խմբից էր հարթեմային հարձերից ծնված երեխաների պեղավորության հարցը, եթե կրտսեր այն հասակին էին հնանում, որ այլևս հնարաւոր չէր լինում կամակացամ օրակեր: Արվարարթիվ հարթեմներում փարթեկան ծնվում էին 40-50 երեխա: Հաճախ կրտսեց համար կառուցված էին առանձին շինություն և դարձող: Այդինք էր, օրինակ, Ղաջարների արքունիքում, որին կից գյուղերուն ուներ հարուստ փարթարան, ուր հաճախում էին շոնի զավակները: Դա մի ուղևոքիվ մեծարածակ քանուկ էր, որի ինքնին մի առանձին ձև էր կապահում: Նույիփակ պարու, Ղաջարների հարարարայն անկախությունը 80 տարի եղավ, Երանին ամենահետառային վայրերում անգամ կարելի է հանդիսաց մարդկանց, որոնք մեծարակվում են շալցեն (այսինքն՝ շահզադե «արքայան») փիրուրուսի և իրենց համարում են գաջարություն արյան կրտսեր: Բնակուն է, հայլը ի գործ չէր մեկ առ մեկ ճանաչելու իր հեղանորդներին: Խորով ուշադրություն դարձվում էր միայն քաջածառանիզին (իրան իշխանության ժառանգորդին), օրինական կուտացից և առանձի սիրելի հարձերից ու արքունիկներից ծնված երեխաներին:

Հարթելի իր դասական դրսություններով, այսօր այլքս պարմայրուն է, չխայած կանաչութեան դժուճու գոյություն ունեն ոչխարին սահմանական վայրերում, մասնաւորապես արարական թշովինների ազգականությունն, արար մեծակարութենքի, եղծարական բարձր շերտերի շրջանում: Երանում վասուց արդեն հարեւներ չեն: Խոյնուի բազմաւորապեանը չնիշազանց հազվագյուտ երեսոյց է: Բազմակին ընթառիքների երթեան կարելի է համփակե միայն գոյության վայրերում:

Հանասիրական դիտողություններ

Ա

Արարագյան դաշտի՝ Դազար Փարպեցու Նկարագրության գրական աղբյուր

Ռուսական ճարպասանության ծեռնարկ՝ Ավելոնիսի նախակյացությունների հիման վրա գրված կիսաթարգմանական կամ «Դիրոյից գրքը» (քարզմանված են վասար գիտակի ճարպասանական վարժությունների համարությամբ սահմանամատները, իսկ բնագիր մեծ մասը՝ նմուշ-վարժությունները, ինքնուրույն են շարադրված, մասամբ Ավելոնիսի նախականությամբ) պարկանում է հունաբան դպրոցի առաջին շրջանում սպեցիված երկերի թվին։ Նշան առաջին շրջանում են քարզմանվել նաև Հոդվածի թվականությունը՝ «Երականությունը» և Փիլոն Աղեքսանդրացու մեկնադասն-փիլիսոփայական սրբարածավալ երկերը, որոնց զգայի մասը պահպանվել է միայն հայերեն։

Ռուսաբան դպրոցի սկզբնավորման վերաբերյալ հայագիրության մեջ երկու գիտակներ կա՞ն։ Մանանցանի՞ն հետուած գիտակները, ըստ որի առաջին շրջանի քարզմանությունների իրազորդվել են 6-րդ դարի առաջին կեսին, և Գ. Տեր-Սկորպացանին հետեւող որ, որի համաձայն նրա քարզությունը գիտակիսկան է 5-րդ դարի երրորդ քառորդը։ Այդ գետին անկապեկելութեն միայնուսում է Մովսես Խորենացու և Եղիշեի «Պատմությունների» ժամանակին վերաբերող վիճարանությունը, քանի որ երկրուսի համար է կարեւոր աղյուսը են ծառայել Փիլոնի նշված քարզմանությունները։ Վերջիններս 6-րդ դարու թվագրելու դեմքում, քնականաբար, կամածի գրակ է դրվում երկու պարմիչների արժանահավաքությունը։

Ռուսաբան դպրոցի առաջին շրջանի քարզմանությունների երկու հնարավիր թվագրումներն են յուրովի դրամաբանված են, սակայն կարուր են բանասիրական վարակելի կուտանների։ Իսկ այլ գրեթե կարուր է այսպիսի կետանունների բացակայության դեպքում քարզմանական բնագրի համար այդպիսի կետանունների համար էլեկտրոնային աղյուսում կարող են հանդիսանալ նրա հետքերը որեւէ հնքնուրույն և սույուզ թվագրություն ունեցող հուշարձանի մեջ։

Ժամանակին մեզ հաջողվել է, Հ. Մանանցանի խոսքով ասում, «Դիրոյից-Փիլոնան» բառապահարի մի շերք հայքաբերերի Դազար Փարպեցու 5-6-րդ դրամերի սահմանավոլիմի զգայած «Հայոց Պարմության» և դրանից է Վայ շարադրված «Ճշդի» բնագրերում, որը կարծիքով, մեր կարծիքով, կերտեն ապացույց էր, որ Փիլոնի թարզմանությունները գոյություն են ունեցել 5-րդ դարի 50-70-ամյա թվականներին։ Իսկ «Դիրոյից գրքի» համար նայն թվագրում մենք համարեցիկ խիստ հսկանական, քանի որ Փարպեցու կողմից կիրառված նրանում նորարածնություններից ոչ մեկը վկայված չէ նրա քարզմանական հարդիւներում (հմնիք քարզմանական հարդիւներից նորենացու մոր տեսած արդարականության, բազմաձեռն, սիշերերինա, շրջակա, սիրելի՝ «քարեւիս» ինտուրով բառերը, որոնք սապացույն են, որ Պատմահայրն օգուտի է «Դիրոյից գրքի»)։

Եվ անս, «Դիրոյից գրքի»՝ 5-րդ դարի երրորդ քառորդով թվագրելով, կարծիք, ավելի զորեղ հիմնակարություն կարող է գրնել։

Այսքերեւ, սրբով, Կ. Յուզեպչյանը, նույն Փարպեցու Պարմության Արքարապահան դաշտի հայրնին նկարագրությունը (IX.5)⁷ ընթերցելիս, միտք հայրնեց, թե արդյոք այն չի կրում «Դիրոյից գրքի» «Արքարապահին» (գ. IX «Նկարագրություն») գիտակի ազդեցությունը։ Այդ գիտակի ստիճանամատ հետո Փարպեցու նշված հարգանքի (որի իմարկե, առաջին հերթին, քաշածանոր գիտականի իրական նկարագրությունն է) համեմարտությունը ցույց տվեց, որ թերեւս այն բնորոշող ծայրիւն ոճը համեմատ քազմաթիվ քարը մտկիրներում, համապատասխանում է սահմանամատ հերեւայ հուսուրերին։ «Եւ պարի է ասացուածին ձեւովք»⁸ («Եւ ինսությ» պիտք է ներաշխան իմին նկարագրվուլ առարկային, և զարդարվի ու մահյուսվի զանազան ոճերով։ «Ճեն» -ը հուն. Ծղուա -ի բառացի ճարպմանությունն է, որը ճարպասանական եզր է ու համապատասխանում է լաւը, նշարա-ին «Փարպեցու» ինստուրով բառերը, որոնք սապացույն են, որ Պատմահայրն օգուտի է «Դիրոյից գրքի»)։

Իսկ իմարկ առարկա հարգանքի համեմարտությունը «Արքա-

Գոհար Մուրադյան
Հանասիրության թեկնածու

սանութիւն» գրքի 5-րդ և 6-րդ վարժությունների հետո՝ «Արքասանութիւն բուրսապահին» և «Արքասանութիւն որսոյ» (արքաթեզի ու որսի նկարագրություն) ի հայր է բերում որոշ նմանություններ։ Ճիշդ է, բնագրային զուգահերթը մեծ թիվ չեն կազմում։

Հազար Փարպեցի

- 1) 10.28-29. թակարդացն շրջափակիւթեամբ, երազագիրները
- 2) 10.26. յայթամարդին
- 3) 9.30-31. սաստիկարություն անուշակուր ծաղկանց
- 4) 10.23. քաղցրաձայն (թշնաներ)

Դիրոյից գրքի

- 1) IX.5. 214.18-19. շուրջ պարփակելով թակարդեօրն, 214.8. թակարդը և երազագիր
- 2) VIII.3. 190.34, IX.3,209.22. յայթ մարմնով
- 3) IX.6. 217.22-25. անուշակուր և պայծառազարդ ծաղկաց... բուրումն հեշքալի հոգովելեաց
- 4) IX.6. 217.30. քաղցրաձայնութիւն (թշնաների)

(հմմդ. նաև Ղ.Փ. 9.25. նորոգափեսիլ-Դիր. IX.6. 217.3 նորոգագործ, Ղ.Փ. 9.27. թանձրախիլ-Դիր. IX.5. 214.14. անսարախիլ նման կազմությունները):

Կան եւ ընդհանուր մոփիվներ՝ օգրակար բույսերի, քաղցրաձայն թշնաների, անուշակուր ծաղկելուների, մարդու աշխարհանքի պրոլետների (հմնիք. Ղ.Փ. 10.3. աշխարհափացին)՝ պիր. IX.6, 218.5. աշխարհափարաբը նկարագրությունը, ինչպես և որսի, որը երկու դեպքում է կարախանություն և Կարծուն բարեւսունդ երգերով։

Եվ այսական, եթե ներկայացվող համեմարտությունը ընթերցուն բնագրությունի ջափա իսկ ավելի ծավալուն եւ ակնհայպ զուգականություն եւ ակնհայպ զուգականությունների աւկայության դիտուրում դրանք վաղուց հայրինարելիքած կիններն անցայի հայագիրության մշակների կրողից), ապա «Դիրոյից գրքը», Փիլոնի թարզմանությունների նման, աներկրայի լինությունը է 5-րդ դարի երրորդ կեսի գործ, եւս մեկ, թշնիք ոչ մեծ, հոչընուրով է հետանուն Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը» իր օրինավոր գեղում՝ 5-րդ դարի 80-ամյա թվականների վերջին վերահսկապատելու ոչ այլքան հարթ ճանապարհից (հիշենք, որ նա օգրիւն է «Դիրոյից գրքից»)⁹, պարզվում է Ղազար Փարպեցու գեղեցիկ նկարագրության կարախանություն ու ոճավորման աղյուսը, ինը միջնադարական հետինաւոխի համար օրինաչափ երեւոյց է, և ամենախին ֆի հակասուն նրա նկարագրության արժանահավաքությանն ու իրական հիմքին։

Այս ակնարկը չեր գրիս, եթե զինեն պրոֆ. Կարեն Ցուզբաշյան սրբադիր նկարողությունը, որի համար հայրնում ենք ճրան մոր խորին շնորհականությունը։

Բ

«Մշակաց մանկունք»

Կայ մարեւանագրության արջալուսին ստեղծված Ուկենարյան երկերում ավանդված են «ուխտի մանկունք»¹⁰ և «որդիք ուխտին» (Եղեկ. L.5)¹¹ արքահայրությունները, որոնք մնենարանիւմ են որպես ասորաբանություն եռաց կուտան կայ պատմության բացակայության հետինաւոխի համար կուտան իմաստի կամ կրասկական են զգնակության իմաստին իմենց նվիրած մարդկան հանվանում է, որը սակայն հայկական միջավայրում իմաստի կամ կրասկական անվանում է, որը սակայն հայկական միջավայրում իմաստի կամ կրասկական անվանում է Եկեղեցական քահանայականությանը։ Այս պատմությունը նարդեկան անվանման, անկայս անսամբուլատության վիճակին պարկանական անվանման, անկայս անսամբուլատությանը։

Լնդոնին «Դիրոյից գրքում» հանդիպող «մշակաց մանկունք» (V.1.թ, V.2.ժգ), «Երկրագործաց մանկունք» (VII.2.ե), «Երկրագործաց մանկունք» եւ նաւազացն» (VII.3.ժե), «մշակութեանն մանկունք» (VII.5.զ)¹² բառակապակցությունները կարենի մնենարանիւր որպես ճարպասանական ոճավորություն, կերպարած վերիիշյան «ուխտի մանկունք» արքահայրության նմանությանը։ Այդ պահի ոճավորությունը բնական իմաստի մանկունքը արքահայրության նմանությանը։ Եղայիսի ոճավորությունը բնական իմաստի մանկունքը բառու ճարպասանական ոճավորությունների աւագարաշուամբ, երկարաշուամբ բառու ճարպասանական ոճավորությունների գործությունը, դեռ բնությունը է հունարենից պարմենական ճարպասանական ոճավորությունների գործությունը։

բայց ենիք են կույտարձության նովիութառավայրենիցի կուրածիւմներով. քերականորեն կոստյումից գնաց բատէիք միջեւ բազմնարար կապակցությունների ներմուծությամբ, բարյ մալյիքների և այս-բանեան անվտանմների առկայությամբ. մի խորոշ բարդեց-ված շարսիառավայրում եւ խորին ոճով: Թերենք մնի օրինակ. պատիկը առնվասնութ է: «համարականույց եւ ունկարու բարեօր զու-արձնացեալ առնեալից դեղի» (VII. I. m, էջ 185.28-29):

Բայց այդ վերինիշյան խորպիճներում «ճանկունը» համեմատ ինսուլինից առավել սննդարժություն է, քանի որ բոլոր վեպքինին խորը ժամանակ կիրայում նշանակ զբաղմունիք լրեցնական գործունեություն է, և ու խորագ առավելություն:

Ապրանքայի համար և ոչ առաջ գործադրություն:

Վայսիալ, խոյսը առարկի ոճերը կիրառված են որպես երկրագրծների և նախատիրների լասի կամ խճի հակաբական անհնարինություն:

q-

օ‘պէլիօ – բարգմանութիւն

«Թարգմանեմ» լրատվական գրասեպահում հշամակելի է «մենք լեզ-
վից փոխադրեմ այլ լեզվի», ինչպես ևս է՝ «մենքնարբաններ»։ Սովորա-
կանութեամբ բարգմաննախած ենթեցաւը և կատանեները երկու
տարրում, ոչի է Ավելացայի ժարովի Ա և Լուվոյիկելի ժողովի Ժ-
կուստում, «թարգմանութիւն»¹⁶ և «ի թարգմանութեան նարեկ»¹⁷
համարդապուտական է կաւարեն օ'մլճա»¹⁸ և օ'մլճեւ»¹⁹ հերե-
նին, որուր մերութեառ է ենթեցաւ արդասանած ճանքերին։

Ընթաց կշիռն արքայոց համապատասխանությունը. Ե. Պիտույսի ժամանակին փորձել է բացարձի զա այս իրողությունը, որ «քարծնինեկ» -ը բայց բարարանելեաւ արձանագրված իմաստություն է, որ ունեալ նաև «քարոզել» կահանկարչությունը։ Վե մենապատճեններում է և Կոմենցիացին

Երանեաբանից Վ. Տվյալը այսուհետու:

Ծիգր է գրեթե զբարից հենց, եթե սրբեն զբարկույն ուներ հայերեն լեզվով զբարկանապայտն, նշված զործողաբարձութերը պեսքը է հարակ փարբերակալիքին և նման նույնացում դժոխ չընենաք: Սակայն պեսքը է եիշել, որ խօսքը առարկա կանոնախմբերը պարկանում են Կանոնագրքի ամենավայր թարգմանված շերպին այսպես կը քայլուի «Նիկողական» կուտաների թվին (Վերջիններս, բայց Նիկողայի տասնչորս դիեգերական ժողովի կանոններից, ենթառնում են նաև յոր գրեթական ժողովների կանոնները), որոնք հայուսություն են ըլլութիւն և հայերեն թարգմանմել Եթենական ժողովից (431 թ.) հետո և Զահակալիսնի ժողովից (444 կամ 447/8) տառաջ²⁵: Եւ իգա հայ նարենազգործյան այդ թե՛լ հումանարարական վար շրջանում, սակայն արդեն դժվար թե կնենանի մինին նախագային շրջանի նշված թիսպանական պարկանուղ պարփերացումները, սակայն դրանց բառային արտահայրութեները (որունք որոշ ժամանակ կարող են զբարենել նրանց հիմքում բնիւած երեսույթի պարմույքներ գիրին անցնելուց հետո էլ) կարող են դեռևս շրջանառության մեջ մնել և տպարի գրափոր կուչարձանի մեջ:

Ծանոթագրություններ

**ՎԵԼԻՄԻՐ ԽԼԵԲՆԻԿՈՎ. Արեւելքն ըմբուշնելու
վերջին փորձը**
(Դրան 1921թ.)

Վելիսմբ Խոերինկովի հայութաբանակը Ռուսասփռնում նշանակութեց նրա՝ որպես բաններորդ դարի մեծագույն բանագեղճներից մեկը լինելու իրողության ճանաչմանը, ճանաչում ուղարկող դարձավ միայն 1985թ.-ին...

Հայությունի համար բանագիրների կենսագրության ներքին հումք ուշագրույ է, քանզի նա հոր կողմից հայ է, իսկ որպիս արեդագրության իր, սեփական Արեւելքը բացահայտող բանագրեց:

Ապա բանասրեգիծի ինքնակնաքրությունը՝ գրված 1914 թվականին. «Ծնվել եմ 1885թ. Խոկեթնքերի 29-ին բռնդայստալան «Խանական ռազմակայան» կոչվող մոնղոլական քաջործերի որդում. Կասախց ծովից առնարած դաշտավաններում. Պետքրոս Մեծի՝ Վոլգայով ուղեարտայան ժամանակ իմ նախնիներից մնակ ավարառություններից ծովը քերված ուկեղբաներով լի մի սկսակ է նվիրել նրան: Իմ երակներում հոսում է հայկական (Հայոցընթերի) և զատարուծու (Կերբեղիկների) արյուն:»: Ամենից հայանական է, որ առաջ բազակիրին հենց Հապարտվերին են նվիրաբերել սկահակը, բանգի հանրահայր է հայերի շահագրգուգանությունը (հայրական Հայութապի հայության, որի բերից եւ, ամենայն հայտնականաւայանք. ծափում են Հապարտվերը-Հայութապանները) Անդրկով-Լուսինի բանասրան առողջությունը մորթեցնամբ»:

Բանականի հոգին, կարմարին, կյանքի ողջ ընթացքում, զգացնում էր դեպի Արեւակը: Միանշանակ կարող ներ ասել, որ արդեն 1908թ. Խուբնիկովը ցանկանում էր բանաստեղծական նոր ուղղաթայների սփյուռքում գրին արեւելան իմիլսուսպալյան զբացը: Նրա արեւելան, ինչ ավելի սրբոյ հայկական ճամփորդ, ամենի ընդգծուն է զարգանու բանաստեղծի աշխատիսկապատճենը:

Եղանակությունը էր, եւլուսական մշակումային կրթմանորոշմանը մարդ, եւելապար, գիտակցում էր ազգային բանաստեղծության ուղի խորհրդանքը: Խուբնիկովը սրբելու գործություններուն բացահայր է ասուաբայի որոնումը՝ Ծակարագրի կերպարը: «Ճամփասպագրի մարդաց» (Ժաննանակի սրբապատճեների ներապերացքը) երկան անցյան հետապարկերներու համարելուն են որսխան օրինացնիւթյունների շրջան, որպես կենդանի մատերիայի իմաստավորման հսկանիկություն:

Խոերինիկով համարված որպես սպազմա որպես լուսածություն, որքի ձևիս է նոր աշխարհինիկառամ՝ նախնվելով առասպելական իրավունքային բանասրդնեալին որնումներին։ Եւ այդ որոնմաներում նա գրեսում է իր վեղը, բանասրեցն ինաւարկարում է Վասպայի վարածություններ։ Խոերինիկով բանասրեցն է, որն ասպրում է միայն Վասպայուն, և այդ առումով նա եղալիք է։ Ժամանակն անհերաժինում է, ինչպատճ կարող է անհերաժին ծանոթ բնական տառածություններ։

Նա ճանապարհությունը էր, ասես ցորքավ: Վզի դարիների լուսամշտական խորիքները կը կանգնած է Եւենինի կամ Մայմակիւնի կողքին, ինչպես ճանապարհությի հետ մոգական կապ ունեցող

ճամփորդ: Այսպէս, նա 1920-21թթ. լինում է Բարվոս, իսկ այնպեղից մեկնում Պարվասարան: Առու են, նա իր հետ ուներ բարձի երես լի ձեռսքերով: Երեմն նա այս «բարձր» կորպուս էր, բայց համայն սպարզապես թռնում էր այնքեն, որքին իրեն հարմար էր: Նրա ձեռագրերը հիշեցնում են մեծ իսպանացի ուսուակ Սիրոյի նկարները, միայն թե իր կերպարները նկարիչը գրավ տվելի ուշ, քան ուսւակները:

1921թ. հունվարին բանափեղծը հայրնեց Պարտկապահի հյուսիսային շրջաններում (հավանաբար Սովորված որոշել էր այն գործը իրավային կարգեր հսկութակ)։ Նա, որ ներեք ոչ մի քաղաքական կուսակցության մեջ չէր եղել, օգլուց արեգծված իրադրությունից և իրազրծեց իր ցանկավի ճանապարհորդությունը դեռվ Երան։ Ի դեպ, Պարտկապահ, իսկ ամբողջից՝ Նվազագույն եռ մրցություն էր մեկնել դժուն 1918-19թ։ Դժունը, որ նույն 1918թ. Զարենց ճապարհա, Զինապահն և Նվազագույն մեկնելու անհաջող փորձ կապարծ։ Տայ բանափեղծը Կարտից մինչեւ Հյուսիսային Կովկաս հսկավ, Խոերնիկովը հայրնեց Հյուսիսային Երանում։ Ըստ Երայան, նա Բաքուն են Երանի միջքը էր հսկապահ։ Վրեանիք սկիզբը, որի ապրում էր իր գեղարվեստական գալութերներում։

1921թ. հունվարից օգոստոս ամիսներին, ռուս բանակը եղած է Երևանու և Նայտավանը խորհրդայինցիքած էին): Մասնավորապես պահպանվել են Վլայլթը լուներ այն մասին, որ մայիսին նու եղել է Էնցիլիում, իսկ ամռանը՝ այցելել Խոյիսու և Օսազը: Ռուս բանակը եղած է կապը և ինք Իրավան շախույթի հետ խոր էր. նրա համար գեղագիտական մեծ արժեք ուներ գեղական այն երկիր քննարկավերները, որ մասն էին առել Ալեքսանդրի անման գործերը: XX դարը նկարագրող նրա բանակը եղած առաջական գործերի արխանի լեզուն նրա խոսքը դարձնում է սովոր արքահայրիք, ուրիշենում է պահպանային գարկերակին, իին, ունցյալ ժամանակների զգացողությանը:

Խվերնիկովը Երանում գրել է բանադրելությունների շարք, այդ թվում «Դարսկասպանի կատնի» («Երանական երգ»), որը ուղեկից նկարիչ Մ. Ներովովիսկովն է ճոռել: Ահա նրա ակիզարը.

Երանել մեկ, ինչպես գեղի վրայով,
Նրա կույս կոհակներով...

Այս բանապեղծությունը, ամենային հսկանականությամբ, գրված է եղել Իրանում, 1921թ. գիտքի և արվեստի ամբիոներին և իրավուրածիվի է «Հայութի Իրան» թերթում, այլդի ճիշգ նրա «Գրական թերթունում»: Իրանը իշխանական է նաև գրողն սրբակում, մասնաւորապես «Առենու ճուղերում» և «Հայութայտեր սպազմից» սրբականությունների մեջ: Ի դեպ, դրանցից մեկի վերաբանը, «Ահա առյուծը քանձ է իմ ծնկներին, և ես իհրա ծխում եմ իմ օպային ճաշը» ի՞նչ իշխանում արդյոք մի որիշ ռաս փախանդի: Օպայ Մանեկշափամի հետքեայլ բանապեղծությունը, միայն թե ուղղված Տայառությանին: «Առ Տափեզի վարդն ես օրուում և խնամում գագումիկ-երթիաններին» կամ «Եվ իր թաքով խեց նկարող առյուծը գրաբուիից...»:

Խորենիկովը հրանի բնապատճերում հոգեհարսազմայ հնագոյն մի երկիր գտասով: Նրա հայլական այրունը թերեւս խրացրեց, ավելի ցայդուն դափճեց Առասափանի պատրիարքան ճակարտի և մարդկության համբարձունուր խնդիրների ջմբքունամք: Միաժամանակ հարկ է իշել, որ բանապետող այս առաջիններից էր, ովքեր ուղղել են իրենց արենացագրծական փառականը ոչ միայն բնության գլուխամմանը, այս նաև նրա Ելորդիական պաշտպանությանը: Պափախական չէր, որ Վաղայի գեղաքերաբանի արգելացոց վերակացութ նշանակոր որդուն խորտպես եւ հանգանանուրեն գրաւեցնում էին բնապահանության երմանահորդերը: Այդ իսկ պատճառով նա գրում էր. «Եվ հրաշք կապարտից, համարձակ գլուխները հոդաշերպատ ծածկված գործ սուրբ կալի մեջ արքանցին հացի ու մմի քննու հոգին: Նողը դարձալ ու վեճի, ամեն մի ձարակ գարձավ ճաշի սեղան: Կենդանիներին և բայսերին վերապարզեց կանքի հրավանութ՝ հիմանափ մի նվեր:

Ասաւոք է ասեմկե ոստիդաւգրոնձի այլ զարմանափի մարդը, որի անձն ու պիտինաւգրծական ինքնանբողջությունը նշանակվում է աշխարհանկարն մեջ, երա դեռ մինչէւ վերջ չուսումնափրկուծ պիտինաւգրծություններում:

Կայերով ընդամենը 37 դպրի, ճիշդ այնքան, որքսն Սիստմա-թոն, Ուեբրոն, Վան Գոգը, Պուչկինը, Մոցարտը կամ իր ընկեր Մայլուսիխն, նա խորը հետք թողեց 20-րդ դպրի մշակույթի վրա: ■

Իրան, Ռուսաստան, Հյանատան

(Ազգային անվտանգության խմբի բները)

Ը առաջի Հողորաննի Ը ահե Հոյազգան

Гюандр Առաջանոր Ասմայի այլ եղակի երկրներից է, որի գերեն ու հայանակրօյտնի ինչպես վարածաշրջանի, այսպես է ամբողջ աշխարհի բարձրավայրական միջյան և բարձրական մեծ է եղեք: Սույու իրավաբայում կինըով է Ներկայաւուն պաշտոնական Սույու-վաճ շախմատ և լիսախմանց եղանակ: Բրամի մեջ կավազմ իր արքային բարձրականաւությունը: Սակայն ամենայր է մինենույն ժամանակ, որ ըստ առաջ գնապի խալանական երանին, նու դրսեռորմ է ամենայն զավաճառքուն ու հափառության մի կողմից գուշանառով Միայնակ Նախանգեներից, մյուս կողմից խալանական ծայրահեղականություն:

Ոչ վայ անցյալում ԽՄՀՍ-ի ամեն կերպ իրեն էր ձգրում փոխընթացքներին երակի հեռ. որին, եթե չառենք անբարեր, ապս գրեն զատապ էին վերաբերյալ խաճախիս առաջնադիմերը:

Արդ փոխել են ժամանակիներ, փոխել են և դերեքը: Այս կազմակցությանք հարց է ծագում, թե ինչի է պրում Երանին շիճան եզրեր սրբել Շնառապատի հետք Հարց, որին թերեւս, ենարքավոր կինին պատրաստաել միայն հասցը հարելով աշխարհաբարքական եւ ազգանավագան այն հանգրացնելիքին: որունք անշրջանցելի կարեւուր թուն ունեն Երանի ազգային անվավանդույթին ու փախստքային:

պարունակությունը, ուստի առաջարկությունները, եւն): Այսօր են հենցին առ, ու Սովորված շահագրքովաճ են երե ոչ կանխարգիւն, ասսո ցին և նվազեցնեն Առաջավոր Արդարաւուն ու, մասնավանդ, Խոժիկին ԽոՇԽ սահմանների երլու կողման առկա էթիկ բրդման մեջություն: Սա կարու համագործակցության այլ անկյունաբար բարեկարգ մեջկ է, որը անդիմական ընթացակրությունը դրյամը կա լուեցա: Մի կար բարեկարգ Խոշիկի կյանքապահին քրանսների (իմանալաւուն Ազրաւարկարանի) թյուրբաւեզու բնակչության խնդիրը, որն այդ երլիք դրաւածությին ամերուածաւաւության սպառնուածու անհնազմանը ապահանգանակեց: Ենքան էլ Խոշիկի պաշշտոնական քրանսները ձիբեն միուրել այն (իմանալարկեց կրոնական ու իրավական բրդման բրդմաներու), մեծ փառք է համա բրդմական գրծոնք, որը առեն կերպ երահիքուն է պայից: Վերջու սեպարագիավաստին աստածին ներկարաններ են զրյանարար և նսեն բերանեկը: (Երկրից դուրս այսօր զոյսուած ունի բերանակի բանական և նու զամանակա): Այդ փորձուած է այդ ճակարտյանք, երաբարակուն է բազմաւանք բաղարական անառողջություն, ինարկեն, շորիսի իշխանություն և առ նոր կուրու բարաբարականություն, որոց չափու նիսպա է, տակար այն մշշաբաթի կրու է և առեն բովու կրու է վերաբար իրեն զամանեն փառ: Քերպաշտան անշարտապահանությունը ժամանակին Խոսնա-իրայցան պարբերազի ժամանակ, մեծ մասեն էր ապահուու Խորացի, սակայն այդ պարունակությունը գրանու, որի ինչ նուսք ց բանաշտան իրա ներկան բորբաք: Երկի-պազային սեպարագիավոր վարածուու փառակա է, որի ինքան գլուխ ավելի է խորաւուն և արմարեն ծծու: Անուանաւոր սեր է աստրակ նշկ ազգային փորբանաւությունների խնդրուու Խրա-ներ ներկայան իշխանությունների բարական խնդրեն բաղարականություն, որի փառակաց է ցարու զերծ պահեն կրիկու ներկան ցցուաներից: Նախառակ շահմական փառակացի կրուու բաղարականության, ինա-

մական դեկավարությունն այս
հարցում ավելի ճկուն է և շրջա

«Խշաբակիի է Խան այս, որ Երանե՞ ԽՍՀՄ-ը համբարելով «քարիբ-ներից փարզագումնօք», ԱՌԴ-ի հետ առաջակաման զախիս, փասդորեն հենվում էր Մովսէվիքի վրա, ինչը Խան հնարատիրություն էր Կապի բա-վականին ազատ հուսանավել այս երկու զերսությունների հետ իր հայրաբերություններում։ Սակայն մի շաբթ Խանզանաւրենէր (ԽՍՀՄ-ի փրառուն, Խորանիսխան Խանաբարությունների երեսն զար), ԱՌԴ-ի միակ գերակի երանեածան Վերածննդու իրավաբանունքը (Ենամ Խոմենիի Խա-չարբերին Խարկաբերին) Շևաստուսնի Խոմանեկ լիրեց սպրագեգի-տկան գործե պահպար Կաշանիիցը։

Վերջին պարիների բաղադրական զարգացմանը իր ընտությունից պարզութ ուրագածում է այլ փաստ, որ կրոնական գաղափարախալսության և պարագագիքի միջև ընբարություն կապարելին, իսան ի համար ևս կապարագությունը պահ է եւ, նմանը իր ազգային շահերից, համանաբար ապագայուն եւս կրու երկրորդին: Այս են վիճակը իրառությունները: Իրանց ժիշտախտակ Արքեթշանուն փայփակը «Խայրենակիցներն իմաստակ» զարտարարեց, որնք այս վեր կարածակի էին դեմքներս և ՄԱՍՀ ի փակություն առաջ: Ընդունեն, և այդքանական հսկամարդություն հարցում ներքանը ըստ էպիյան,

կուսական է, ինքը հետեւաբար, խորիրդու-ամերիկյան սպանվագործական վերանայութ հետո, Երանի առջև ծառացան միանգամայն եղան խորիրդները ։ Անբերլիս է, որ նշանակալիութ դրանքուն առաջանակի երկու շրջանի փարացներուն լինացած երինի կուտականի ամբողջականությունը։ Խորը կուրոյ են վարակներ Երանի փարացներին ամբողջականությունը։ Խորը Երանի հյուսիսային և կյանքի-արևելականություն առաջանակ լայտքական կոնքինսամ ժամանելի է, որի հետուայն խախտվուն է մայս նայ-իրանական սպանանին մի խռո հասկանուն։

Ապահով տար կոստանդնուպոլիս առաջարկութեամբ պահպանակի հետարակոր բայր հերքանաքընէր, խաղաճական բարձր շրջան է դեպի բրիտանական հայուսութեամբ, բայց մերժին է իր գոյաժշյան իսկ, որոշակիութիւն խարապուն է Երանեց իսկափառ շրջապատճեամբ բարձրախուն ին զանգվածութիւնուն ամենալավագութեամբ անդամականացնելու համար: Ասա այս հայութեամբ փիրօքախուն մը Երանեց արդյադին քաղաքավանության սկրամարդկան դրսնություններից մնին է: Ի միջի այսց հետեւ, որ այս հեցուուքամբ ցի պրիլում երկրու դեմին մնու կանգնած ուժերն են, ազգբեջանական բայկալս ուժեղ ուժինները մնեց պիմադրություն են ցացարում քաղաքական այս զգին:

Զպեսքը է աշքայթող սենել նաև մեկ այլ, ոչ պակաս իարեւոր՝ պահա-

բարիքմին դիմակայելու խնդիրը: Չնայած Եսրայէնի դեմ համապատական ճանարկի փոխգործներ, պահապահվողն ասքիթմանը սկզբ է կոր բառ տրանսկառուսից ծոցում, ինչև ակնհայր դարձան Երանակի արքուն պարտերազմի ժամանակ: Ծիչը ու, առաջականներն ընթացքում իրանցի պարտերեն հանձնարկին մտացին Շնէրանին, սակայն պարզ է՝ վայր արքավանի հայցու Երանակ ինչ թափառ կատարելու համար անհնարինություն է:

Այս իսկ պայմանում Երաներ բացառական մուգեցնում ցուցաբերեց Երաքի կրթմից Քավեյքի անշշրաբն, հնայած, որ Բաղդադի դեմ որպես զիանակու ուժ հանդիս էր գալիս ԱՄՆ-ը:

Կանչի հայացքից թվում է, թե պամերտքի գիրքն ու պամարտքից մին դիմացական համար, Երանը կարող էր որդեգիտ պամփառականից բարդարականութեանը։ Սախավ այսքան հետաքանի համար այսիքան է բարդարականութեանը չեն։ Աղախիլ զարգացմանը կամ համար նախորդական գործուն կարող էին լինել բրոեր, տալիսն երանը, Բաղդայի վրա ամերիկան և նշանու լուրիքի լայն ինքնաշխարհաբարձութեան պարագան մինրավ (Հանայա), պետքական ավանդութեան զունենալուն, երանը այլ ինքնաշխարհաբարձութեան օգարակարգութեան են ճայր սասկինն ապաշխար կերպով նշանակեան պայքարելով իրար ենք, ամենայրարեն չեն կարող որվեն իրավական ազգեցույթն ինքնաշխարհ ծառայու։ Վոր դերն ի վիճակից ժն սպահնենեց նաև բարբարական բրոերը, Կախինարմի բաշխութեանց Անկարայի դեմ ապրանքական հուներք կամ համար հուներք են դրսեւում զեպի առցանցիզն, ինչն, անկարական, համարեան է Երանի պետքական զարագարականութեանը։ Մինեւուն ժամանակ, դեռևս գրնչերով ազգային կունստակացիայի ձեռարքարման փառաւ, ինանց ազգայինն աշխարհայացը ք Երկի և եղանակի ինքնուրբան փրակցւումից այլ կորու չի անցնում, առոք և որպիս սպրազմեցիական գործնելեր նրանք միանենաւուն անպեսք են։ Քրիերին կարենի է օգարակարգութեան առ հօս, ժամանակաւոր ժողով բարբարական այս կամ այլ զարգացմանը կամանակ միանի հետու նրան առանձին հարդարների ուլյա պարմական փորում գրուստած հալուսմեներից և շահագրգութեաններից։ Անվածի արևագոյն իմաստարացիան Երանը կարդի կարգին վերջին գործների պարմարութեան մասն է, նաևագույն ներկայան իրավիճակը։ Բացի այլ, «քրիստոն հայութաբարդ» հօգութ իրեն շահարդիման Երանի հայութաբարդութեանը միշտ է արգենակել են իր իսկ Երկի բրոեր։

Ինչ վերաբերում է կաշցիսներին, ապս կրակը երեք տարի շն ըս-
կի Բարձր համեստ իրեն համալրամբով։ Նույնին կաշչիները,
որոնք թվում է թե կարող էին դառնայ օբախրամիզի հետականերից
մեջ՝ Կենացք գրանուկան Վարպատ, և համապատասխան առքիքան
անկարորդ գրինեցին իրենց կրտսական արձագների համեմա-
տայած, ինչ խոռոք, երկրորդ առևկա պայտիքամիական բավական ազդեցին
հասարելի։ Ըստ որոշ այս իրանակներությունն է հաճախ շն անցնում
առարկին։ Վեցացային մանրապատճեցի և լուրջ քաղաքական ընայը ցի
սովորում։ Օրինակ, հակառակերպույսն պայտիքամական շարժման պա-
րագուներից մեջ մերքերու սպասված Տանիքիքանի ԳԱ սրբագիտեան
Սուհամանց Վախովը, անցյալ զարդ ենոքներիցին Կոստանդնուպոլիս
կայսրաց Ենթականական Վախով ինտերներին նվիրված ամփանութ
համեմ եկալ սրբամարտը մի գելոցնամբ (պապացրիէ և մեր հս-
կառամ, պետ Մ. Վախով, Վերաւայեց-դ պաշտիկների պապամուրա-
կը. - «Քրատ-Նարե», 14-15, 1995, լե 3-ը) և իր միջանցքային զրոյցնե-
րան շերտանակարգին պաշտպանում եր իր երկրի պատճերային այս թվան
առանձինական, կոնդրումական նույնականաւությունն ու առավելութ-
յունները։ Սակայն այս զարդը համեստին՝ իրանազերթիք Ձեկիքանի,
կոմիքաբանում, Մ. Վախովը կանխախի կրթու հասու և Տանիքիքանի
Երանի բաղկացացից մասս նկերն ասավ։ Ի մեծ հասարակ այսպէս են
առա զարդի մասս «քրատամանեւեր» դրանց զարդ մի հարգանքը Երա-
նի պիգմոն է պար անձնական շահարածին տրանսպր (գրեթի լրաց-
րություն, իրավերերին, ֆինանսական օգնություն, եղին վեհակեցիք։

Եվ ըլուսներայսն, պատկանածիք հոստականաստառից, այսպիսն է բայ Երանի փառաջքից երբեմն է կարաբաղցի բախմանցի գորս և բանաս բաղադրամներ հոստար, ինչպատ պամաջերթքօն է: Թուրքական ժողովուրդները թշքանշալուապային և կրտսեալախանական առողջեմերդ շատ ամեն միաբարք են. բայ իրանական ժողովուրդները, պոտեր անհանձնար փարքր ևս միջանցից: Ենանալոյ մի թուրքական եզրու և փոքր-ինչ թշքական նորասության, առանց դժվարացրան կարելի է հոսդրախցիցի բայր թուրքական ժողովուրդների ներկայացուցիչներին ենք: Երանական թշքանշալ զահելածը ծայր ապահովն ապահովույց է. անուն մի իրանական եզրու առողջեմերդն (ասինք, թուրքենին կամ երկուցենին) վկազած բարքառները հաղորդակցության խոշվանդանս ստորինն ապարել ևս միջանցից: Վաստիու, պահեմությամբ ծառափանակ համար չկուն բաղադրա եիթքիր. այս կարու է մնեն զալափառ, բայց բաղադրական լուզ հոստար լուսանակ նսիսողը տանի տնի:

Վերասպան լօւսն է, թե այս հանգուցացից իրավիճակներից Երանը կարող է դրաբ գույ պատմամանը! Վիս և ենենիզով. Ք' որ նու է խոսմական եներափոխության արաբնացարք. առաջոց քարածածքաշնի հավաքացյալ մաստիպնաների կենորուս-հավաքարքներ: Արքաքառուս մաստիպնակ գրանադարսնական լօւսքոյ նուն հայեցածիկը ենու է իրադեսական լիներց: Նախ երկր պեղական շահերը պաշտպանելուն միրված արարաքն քայաքարսնամությունը ոչ միշու է, որ համբնելում է պահպանիցի իմանալություներին, եւ երկրորդ խօսմը. երկիրկի լինելով ասենք և շնու հակապիր ուղղագրությունների. դիլոյ նախատիկի համար ժի կարա իր տեսական նպաստը բերե:

Վերցին ժամանակիներում ԱՄՆ-ում ծննդն է առել այն թերզ, ըստ որի երկրագիտի ասպարզու փարբեր քաղաքականությունների պայքարն

է, և որպես վառ օրինակ մարքացւոյց են արված «լիբերալ-դեմոկրատական» ԱՄՆ-ի հարաբերությանները «արմատական ու տարածելուական» Իրավի հետ։ Սակայն «իրանական մողելի» խորացնին զիգարդուած ցոյց է պահին, որ միանգամայն անհմատք է Իրանու այդպիսի չափանիշներով գևանաբերել։

Էրանի վերջին հինգ տարիների ներքին ու սրբ պրեմ բաղադրականության վերաբերյալ ի հայր է երեսն փափոխ շրմաների չափավոր միարանները: Անկողնական պիտօնինսն դեպքերուն է, որ բար ց Սարման Ծովակի գործից, Երանը ուսպանի պարագ Խանախորդության չի կրում այս ամենին համար, ինչը նրան վերազգում է ի ուժ մեռադրում է: Պայմ ասիստենցիայն հնիրքին, ապա, այուրևի Երանը այժմուն հարուստ չ տնհարեցաւ ինքանալուրելու համար: Ենի Խորայիշ խափինին վարապարի ասպամուռ աս հանո՞ր մենահանին եւրիսացած մեղադրաները պարզապես անհերետության են: Աղջիկն, բացառված չէ, որ Երանի-Երան հասրաթերթությունները վարչ-ինչ մենահանին կազմական հոգայիկուն Նարանյանին զիշավորած ցայքուն հուկասարական կողմություն ունեցուած աջ բոլիք իշխանության հսկմանը իրողության հետ: Ի գեան, Երանին վերազգում նյու բաղադրական սպանելությունները (Բախրուիք, Կատարիք, Հարաֆրատիքի) նույնական չափավոր է ապացուցել: Խանախուն դեպէ Երանի բրդակն շարժման պարզության ներքի ասպանությունները կորելի են ու նախանախանականը համարել քրդական մրցակից խճերի գործը:

«Հայուսնակի դարանաշըցանի, թերեւ, միակ երկրներից է, որը զերծ է ներեմին և խնդիրներից ու ոմի՞ հօնվածութար կառան հասարական կատարութակը։ Մեր դարանքի համարաց բլուր երկրներուն ամփա է բյուջեան գործնը (Երան, Խորեն, Սիրիոն, Երաք), Ապրեկուն և շերբադրութած է բազմաթիվ երեխն ու կանային պարբռներով և օժբերով է ազգամիջան խառնամայացարան սորտերեալ Ներեմրն դաստիարակութարամութարանը։ Կառապանի վաճառի և նույնանուն նախանձելի չէ։ Հայապանն է, որ այս առանունը ու մի խումբ յանի։ Ներեմ գործառնայան դիրքութափայան մայրաճառիքն, Նարաբաշյան շարժնան վայ փուլերուն, Մուկելայաց փառ արթեց Հայուսնակուն արելեղ ազգամիջան լարվածություն օշան օգբագրծենք, այսպէս կոչված։ «Հայուսնակի բյուջեան փարապանանութարութիւն»։ Սակայն մուկելայան բարարագեցներու քիչինը, ու Հայուսնակուն բարս կոչվող զամբուծածի 98%-ը Եղբիներ են և ոչ մի կերպ չեն հայուս բյուջեան սպասարկում հասանելիներ։ Ծայ ասած Եղբական շարժումը, որի Երրորդ համահայտնիան համագումարի կայացաւ 1989 թ. մ. սպաքերների 30-ին (առաջին կուրտ համագումարները դեմի կնք ունեցեց 20-աման բժիշկների միգրանտին), խսպան ի ֆիք դարձեց Հայաստանին բրախան գործն ունեցած երկրների շարքը ենթառներուն նկրութեներ։ Տերպագ արքաթիւներին շատերը փարունակում էնցիդրին «շիգեն» իրավիմակլ (ԱՌՍ, Բարպար, Եպին)։ Հայուսնակուն ԱՌՍ-ի նայելին դեռասպա, օրինակ, մայս երեւ անզում այցելեց Եղիշեակ շրջանիներ (!!!)։ Վս իրավիմակլուն Հայուսնակին կայստարակու հուտեկան մեռ շահապարտության դրսեւութեց Եաբար։ Խամենայն դեպա, ինքըն մեռ հայրիք է, Հայուսնակին ներեմինի իրավիմակլի կուն ներինի բրախարակության գործնաշնչերի վայ ապդեւու որեւէ փառ այդ երկիր կողմից չի արվել։

Ե գարդերովայն Ելբռսայի, Մյացը Սահմանվերը միախառնուի կերպով Քանի փփռում են որպես մարտելչության հիմքանուր պահպաջան և կրա հետ հարդերություններ ունենալու միջու միջոց համարում են մանաւազներ: Վայոր Քանի հետեւ ԱՄՆ-ի վտրուած քաղաքականության ավելի շատ գրաք է կապաճակի հեռախիսության առաջն օրերի հիմքանությունների, քան օքլիպիի իրավանության արդյունության: Քանի առաջանաւագրայինը նոխասապարտմենտով մենք, ինչպես նաև դիմավորի ընդունացան բաժանապարտագրությունը, իոյ են առնենակուց ցցուցներով:

„ Տիւ որ է, Երանի Անդրեասի վարչակարգը խորապես շահապրոցած է Վարդիկիստուն և Կռնորդնելսկուն Ավարյան կայսերացին և Կայսրացին պահպանութեան, որը նախ է առաջ իր երիխ պահպանիցաւ, բարաւծքային ամբողջ շահապանն անաշխատ երաշչիսի է: Միեւնայն ժամանակ, Երանի կայսմությանը Վարդիկիստուն և Կռնորդնելսկուն վարչակարգաշրջանային խորապեաց կարգեան երաշչիսի է: Երանուն լրելոյ ունեցող ցանկացած ցնցուն, ճանապահական երիխի լոյն վրա, անխառափակելով անքաղաքանուն է այս աշխատամատերի քաղաքական պարզեթիվ վրա եւ բարձ Վայրիկերումների պարհճառ փառակիւտն, որը Ռուսականին ներքացին է գործն միջամտացած: Այս առողջուն Երանի կայսարական վարչակարգի անդրբյունը եւ կրա բազական զի՞ հաջոց ընթացք ճենաւարու է ինչպիս Շատառարունի, այսպէս է Կայսարակի համար:

Երանի ներկային փարզանշարքը, համառակ աւելած 17 դրաբիների դժվարացնելով իրավանեմիտերին պատրերազմն պահանջական շրջափակմանը, նաև, բախտական անոնք է եւ, ըստ ամենային, փայքրամ է Շուկովին լայն գաղտնավճառների պաշտպանությունը։ Այս փարզանշարքը դեմ դրսից կուտաքու բարպ դամելը այդպիս է որեւէ արդյունք չըլլեցին։ Անոհակերծ, խանական կարգին դեմ պայքարը շարունակվում է մինչ օր։ ԱՄՆ Կոնֆետար կախյալական միջոցներ է Վերջերու հափակցիք այս ուղղությամբ աշխարհաբեկեց քանիոր համար։ Հանկածից դրս է, որ փարզակարգին նարփածերու ամենաշիմնական ուժին լինելու է երկիր ներքերին հանդնենիս իրավաբարձր, մենաբարտիքատարն հասուներին իրավակառան։ Սնծ աշխարհանքներն են քարիստ բրոքիք բռքըրերն, «ասպրենականիսն խնիդր» արձարենու սովորությունը (ունե «Գրաւենասէ» այս համարդի հաջողու հրապարակությունը)։

Իրավի փառածարյան ստորագրմանը բարեկամանը, այս երկրի կայսերացունք այսօր չափազանց կարգութ ևս համա Տպարանի անվիճակությունը գետանկերինց, փառածարչանի պեղատակն առարկեց ու փառախցրդ փախփախացնել համարական և հաշվի Երան, ինչ է մեր երկրի համար անհնամկանապեսնի ենթակառիքը:

«ՄԻԱՅՅԱԼ ԵՎ ՄԵԾ ԿԴՐԸԵԶԱՆԻ»
Ի ՅԱՇԻՎ ԻՐԱՆԻ ՈՒ ՅԱՅԱՍԱՆԻ

Վարեան երկրտնքի բայրութեաբի հաշվին միացյալ Մեծ Ազգի Ազգային պրետծեայ զայտափառը հանգիստ չի բայցի մեր անհանգիստ Խորենակներին: Նորից կրթեա են բորբոքյամ, գրեա են կոստորակ զայլու, բարբեգներ են բայրութիւն: Ազգան են պատրիարքն հիմնադիրում բայ իրենց անիմն հոգխուսաթարութեարին: Գիրաբարուն Խոյքին է, թե եթե են Խոյքինից երանոր իրենց այսօրսին Խոյքինիքուն, եթե են փորձեա կոստոր Խոյքինու հորեան ժողովութեաներին պարփակող բայրութիւն և թե ինչ է արդյունք դրանից: Վյուհամանքած, ասխազուն Եցիքին հետասուած ենքու է նրանոր իրենց բայրութիւնի հոգխուսաթարութեանու շարունակում են անհանգիստ պարքեան թիւ:

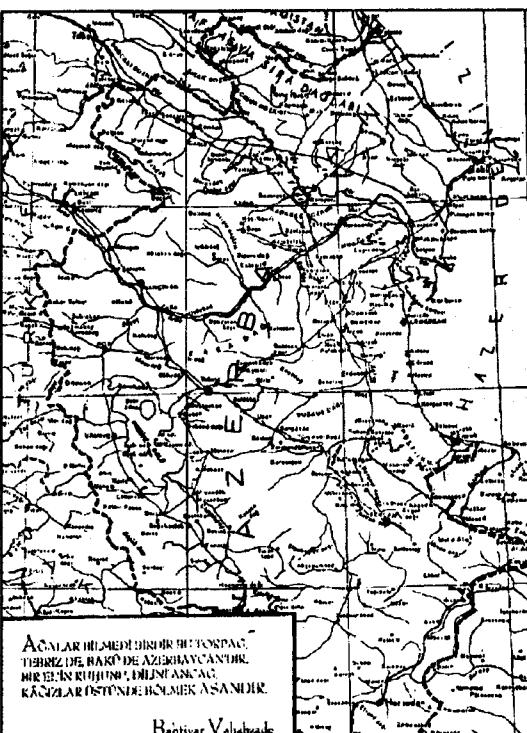
Այսքանիվ արգարքին փորձոց հայտաբույ հաստի հաստիութեան առներացը է, առներին իր առերացը-պահանջան ու հայտաբույամանի-րութ Միջազգային մաճ ու փար խորհրդակցութեալիքը, Խոնդի-պահանջան ժամանակ, անելիս օրու-իրաքի և թևապելող հայտեալիք քննոյթից, ես իր ուղարկում պայտ-ակում, որը թիթ է, գունչազան փառ-գույքաթեան ու ցիւնումացքերկան, անպայտն մորթեան է պաշտպա-հան առներ և այսքի է փառմ երանց առաջ, քարթեզիկ ցոյց քայլու, ինչպատճ է, ասքում է, պա-հանցան է...

Ենց որ ձեմ կարութանք տեղ
սպազմականին պարսկած մոր-
թիւնները պաշտպանին ձևուի, ո-
հում են խառնախախին կազմակեր-
պությունների ձևորիք: «Կրտիցից
մենք եւ «Մյուսնութիւն Վորքային
սպազմի գործադրի չափանիմ» կազ-
մակերպարայինն է, որը վերցես
խախուն է ենթա խորհրդականին և
խոխուախախին մի փոքրիկ գրու-
յուն:

Лонгбънсървън таирътъзънътърътъ
шармънърътънъдъ и ръспънънълъ 12 Егън
ръспънърътъ оюн дърънълълъ шармънъ-
щънътъ и Монгънънъ. Унфънънърътънъ
и Унжънъ Унжънъ юниорърътърътъ таиръ-
шармънътъзънътънъ оюн, атънътърътъ
шармънърътънътънъ. Ръспънътъ нинътъ оюн-
щънътъ бърънътърътъ оюнънънънътърътъ:

Գրբոյեվի շարադրանիք մեջ տգելիաւթան թևնախոր պարնկը նախ և առաջ ուղիղիսն են հրանի դիմ։ Վյո երկիրն այս տես դրս է թերման որսին Ազրբյանի ատելութեա թշնամին։ «Էրանը մեր թշնամիների բարեկանոն է եւ մեր բարեկաների թշնամին»,- կապրուտ ենք այս ցրտայինը,- ևս ձգում է ոչչացանկ սորբեանաւթան Խուզիքը ու Եյրաթարսի արժեները։ Եվ արսուն է, որ այդ կերպուր նարարկանիներն իրացրծելու համար օգնում է մեր սուրբ Խափութիք»։

“Սեր թշնամիների բայլախոսն է” գրեպ, աղերի հետիւակները, խարիթ, ներդրի ունեն հայերին և, բայլախանախը, «բութառմնեա» ստեղծ կամու բարերելին ներդրի ունեն: Հրամի մենաքը շար էն: Ըստ գրույկի հետիւակների, այս պահուարժ զեխանիրենից զարտահան են ապրեցուացների կորյությունը և ձգրուած են Ապրեցանի գլուխաւակն և բարսրկուակն կատաւացը ուժասակ սեղ իրենց խճերիսախափակներ

«Уточненія» підпункт

Առաջին արշակունյաց պատմությունը՝ 1915 թ. առաջինի հերթ դաշտավայրում հայոց սպառաւությունը էին բարձրացրել առարքի դեմ։ Թուրքականի հաջորդից ճնշեցին այս հայերի սպառաւությունը։ Հայերը իրավունք ունեցան այս սպառաւությունը քանի ևս համարում իրենց համար ևս առաջ գրավի կազմ են այն։

Այս թե ինչորեւ էլ ձևափոխմամ սրբաճաշյանի միտունիքն Ազգականի ջակացըմբերը:

Չուզենապու կամ առնել գրքովի մեջ առկո մյուս զատանցութեարին, կուզենապիք և կա միայն հերթեալը. Խանդրագին կերպով իր լուսածրային անբաշխանության պաշտպանակայութ համեմ եւրա Աղբեցանը դեմ է. միաժամանակ ի երդյան մեջ իր առնանձնավոր և հաջոյի հորդանակերթ: Ճա ինչպա՞ն պետք է լուսագնացի այս «համարձակ» ծրագիրը, ըստ երեսոյթին, նախանասն իրավուաբանով Միահանկան Աղբեցանի պազային գարբոնթի» Խոջորդ գրքովիներում: Միշտնեց պատճե:

Վարդան Գրիգորյան

Պատմական գիրության ների դոկտոր

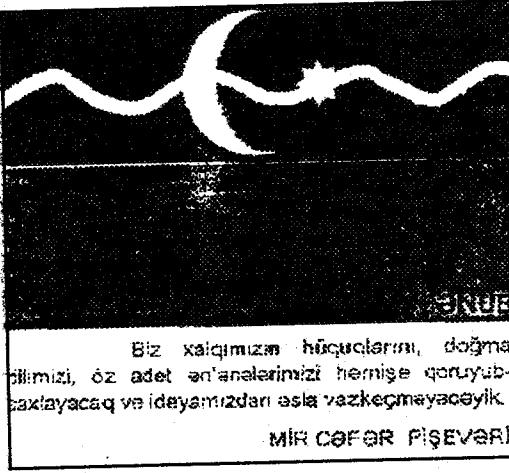
Պրոֆ. Վ. Գրիգորյանի հոդվածին թիմափրկ առումով հարուստ է մեր հայրենակից. Բերլինի համալսարանի դասախոս Ժիրայր Քոչարյանի պրամադրած փաստըուղը, որը լրագ-

pnuū tūp wpnphī:

«**Սամանակիր մենք բազմցու առիք ենք ունեցել կշեյլու որ
Աղրթական համապետուրյան գրասրած կազմակերպվող
հակարիտանակն ու հականայական կեղծարքուրութեաներին
զգուի մասնակցուրու են քրոն և ան Արևույան եւրպա-
յան գերջի գրանուայկներու արեդօմած այսպէս կոչված.
«Աղրեանական ընկերուրյուններ».**

Ци լաւարպնոցի էլ ահա, Գերմանիայում գործող իդշալ «ըսկերույթներից» հերքական սաղբակներց մեջ է:

Դրանք Խորհրդարակի վերջին
ընդուրյուններում Արքայական
անհանգից բավական բվիլ պարզ-
մաքոր է ընդուրյուն ուր թեակուրյան
բանակային ցւեաք: Սկզբոյ վեհակուր-
յունների համաշխայք խախունութեր կամ ճեղուններ այս կամ
այս քեկանութ վրա չեն գրանցված. պայտարը ընթացել է օրեն-
քի անհանձներուն: «Բաց անակուն» հիշարքակող Ծիրեկա-
նին Թագիքի բարարի ընդուրյան գարածքներից մեկուն ընդ-
ուրյուններին մասնակցած քեկանութերից է. որևէ առաջին

փոլում քավարար թվով ժայներ շարանակու պարձառով դրւու
է մասցի հետագա ընդրավագրից: Ոչ մի ճնշում, մասնավանդ
«մահված սպառնալիքի բակ» նաև Ակարիմանը շի կիրառվել:
Հասկանալի է, չեն եղան առաջ ռորդի ցուցքը, հետաքարտեր են որ-
հեր: Արդառոց է, համրիսապես, մահապատճեն հերարկվածների
դիմակները քաղաքում պարկեցնելը՝ իր ժողովրդին ահարկելու
համար, ողև ակնհայր կերծիք է: Չա-

Uyghur, 1996, Kunlun

Բաց հորժության ուղղված գերմանական հասարակայնությանը, մայիս 1996, Բեռլին

Գ.Ֆ. Նախոսականին, Գ.Ֆ. Կամցյերին, Գ.Ֆ. Կառավարությանը, Խորհրդարանին, Խորհրդարանի կուսակցական խմբացույցներին, Ազգօրենափարարությանը, Աղբյեջանի դեսպանությանը, Մարդու իրավունքների պաշտպանությանը, Հրանի գետպահականը, զանգվածային լրատվության միջոցներին

- պահ դպրության մասին գործությունների մասին պահանջման ազատ արձակելի բանարարվյալներին;
 - առանց որեւէ պայմաններ ազատ արձակելի բանարարվյալներին;
 - անցկացնելու ժամանակաշրջանուն լրեղի ուսիցած դեպքերի կապակցությամբ;
 - ճանաչելու աղքատանական ժողովրդի մշակույթի և լեզվի գոյության իրավունքը;
 - անցկացնելու նոր բնարարվյաններ նշված քաղաքաներուն:

Սևանի խնդրում ենք Գերմանական կառավարությանը՝ Երանի աղքատանական և աստված մարդու իրավունքների կուպիր ուղևահարումները դիմում ուղարկությունները բոլոր հենարավոր միջոցներով պաշտպանել:

Գայումնականության կույրութեան պահին

Սովորական Մշակութային Մրություն, Քեղին

Ապօպատուս-Գերմանական Մշակութային Միություն, Բնութիւն

Ապրանքահանձնության Գերմանիական Գիգանտան Բնկերության Բեռլին

Вироджението от римските

የኢትዮጵያ

(ከተማዎች ማጠቃሻነ)

«Р յոսօղի» եպօն աշ ժամանակաշրջանի (17-րդ դ.) սրբնագրքաբարձրության լինելով հակուէրդ, թարգարան մըս է Կարուների ու Անդրսոնին առերի համեմափ, այսուածենայնիվ, իր կարածվածության վիճակին համատես ցուին. Այս վիճակին առանձինության բարօրինակ հայ- շարձամը հանդիսանուր ընդունելության է արժանացել Տյան-Շամից մինչեւ Բայրաններ. Կապէից ճովից մինչեւ Սփիդը անձնագրքեր ազ- գերի շրջանում. Տպագրագողների մեջնատանելուած կարծիքով (Վ.Ս. Ժիրուտինի, Բ.Ա. Կարբին, Ն.Փ. Եղոյանը և այլք), «Քյոսօղի» եպօ- նի ձևավորում սկսվել է 17-րդ դ- րա և ավելի 18-րդ դ. հայության եւ-

Արևելյան գրաբերակներում արթադրյալ խմբի ընթաց պարբռմա-
փառեալական ապահով գրեթե անհետապնած է՝ իր վեղը զիջովով պարս-
կա-պատշաճական առասպեսքանայքըն. ամենի վառ սփազմած ար-
խակի հերթափախտան և նախոսփախտան արքաբերքը (խօզը, զիթեն-
ները, երեմեները) համգունծ գրապահների շերտին. Վայեն մենք համբաւուն
ներ դեմերք եւ վիշտավորք զեմ պարերազմադ. պարզգննիս աշխատի

ընկանութեան գույքը եկոր Քյոռօղբաւուն. որն սրբագրացան հոգիրդանիշը առավելապես կանոնացի երկրի կառավագիքն է: Նրա կանաչը այդեւ մեծ աստրոիդինիքի առանձական ազդիքներ չեն, այլ փերթիներ և երիխաթային հետավոր երկրներից: Առասպեսա-կան-երիխաթային է տիկաց նրա ծննդույթ, մասնաւու Ուռաշաբք (Առուշեն) ծնկում և երկեղագնումուն, որը քարո-մից հետու, պրետից է արեւելայն

II. Պարկավայրեր

Հսկուի պատուածից ի վեց հետաքրքրութերին մշաբախ զբաղեցրել էն կրաման արքացոված իրադարձությունների և գործը ամփանեց, մասնավանք Ըստուուր կերպարի, պարամականության, էպոսի ձևավարժան ժամանակաշրջանի և պարագանականի հարցերը: Նախարինով հարցեր քանաքելիք ին անցյալ դրաստիքը ու դրաստիքը ու ելքապասցի քազմաքիլ հեղինակների աշխատավայրներում (Վ. Գորդոնիսի, Վ. Սմիռնեով, Վ. Ռապորտ, Ա. Կրիմսիկ, Ի. Բերեհին, Ի. Կունչ, Է. Մուսի, Օ. Չափից, Գ. Մեսարոշ, Ժ. Դյումեզիլի և այլք) սակայն գրաքը մեծամասամբ համապարփակ ու սաւմենափառացներ չիներով լիսին չն լուսարտներ

վախան են. որ ասած տար ի՞ւրա գա» (Արդիշի, էջ 44): Սա արդյին. հավանակար. միևնույն արթնձիւն և ծերափրկած ժառըլպրախիս ափսուբրու ենասպանի պրազանիք է:

Հյուսի բազմությանը թվարկելով ենք առևտագ զարժանք ի հարցում թույր հեղինակ Կ-Բ Նարին Ենրիխի (Երգուսի Արքայության անդամ ինպար-դույր) Ձեներումն այս պահում՝ *Varlik* այրբեշանական համեմատ ինքը քաղաքացիս մէջ է Քառօտիքի» առանձնահարթային մաս պահ գրան ակնայի պահ վեստանական քույր պահ կատար կարեն է վերաբեր իրա ոչ բավ-անգույնունը: Վասնա, թվարկելով եպսի 17 (Շ) արքերեակ (տեխայոր) և գրան թվաս իշերք կան հայտախանք. Ենրիխի միասնական միջաւ է երա գյուղայուն միաւշանակ գրիներ, որ «բանաստեղծներ և պարտակաների տեսլիքին համա Ազգայագրականը Ա. Խոնդիքի գրասանը արք- րանի բարգանականություն և իրեն վերացրան է. այս է պայմ շնուրներուն: «Բանական առ ազգայագրական պարտականություն մաս կան մի փառասանու- թյուն (բասարակ) պարտական տուիք» (*Idrisi, s. 40-41:*)

8. Основы письма (диаграммой Фризенштейна) и базовыми и др. Синхропишильные инициалы (И. Шопен, Кэр-Оуэлл, Татарская легенда). «Малк с современным прошлым и образованностью», ч. 1-2, СПб., 1840, с. 12-25. Чиновниками признавались письма Елизаветы (10 л.) бояр, князей, императоров и царей, а также императора Петра I. Известны инициалы в виде письменных знаков, напоминающих кириллические буквы, и даже кириллические буквы, напоминающие письменные знаки.

9. Ժ. Դամագիր մի հասպահ ուսումնասիրություն է Խմբեկ Խոյքերի կուրսան և որդիսկան. Արժեխուզաւորան մասին Հռափառության Կոմիտասամ, Վարդիկանամ և Առաջարայիս Վարսավամ, այսպես կցած, «Գրյուի զավակի» գրայի համեմատական վերծուությանը (G.Dumezil. *Les Legendes des "Fils d'Aveugles" au Caucase et autour du Caucase. Révue de l'Histoire des Religions.* № 1. Paris, 1938): Նրա կարծիքով, գրյույի հենագույն ծեր Տերությունը (մ.թ.ա. 5 դ.) նոր պահպանիած ալբատական աստաղենի է (գ. 4, 1-4), առաջ Բուօնության և Խորենական աստաղենին «Կարսից կապրեազմ հերթական մասնափառություն»: Շատուի կարծիք ձիռ պարագան Քրիստո կարացնուն և նրա որդի Արքան Բ-ի վիճակություն և մամլիկ գրվածերը: Ազնանուշ ինքնագրայիններու ու նորագույն արտահան և Թուրքական («Քյոսողի») ասքերն են: Մյուրածին, հայերն ու թարքական վասրբանելեան հոյսր-քի կորսանան պարփառ անուսունդաններն հայութ է ծրաբուության հետ, ինչ ու ու անեն հասկա ու գրասնականական է ներկայացնած Արքան Բ-ի վեպան Անքարին և «Հյուսողի» տպան միջուն Հյուսողին մի շարք հերացրաբարսին համեմատաբանեաներ (analogies) է եղու, ի վեց, հետաքանի համեմատություններ (analogies):

Բասկյան ավանդագրույցներ իսպան-
քամինց թարգմանեց Վահան Սարգսյա-
նը, իսբագրությամբ՝ Սարգիս Դարու-
յունիանի. Երևան. «ԵՐԱ Իրատարակ-
չություն», 1996.- 132էջ

մասն դիմացնախնդիրները մեջ մտած առաջ են» («Արքայական լուս», 1920): «Դարպագարակ կարծիքն է, «Արքակ առաջ է Խոչշահ կամ Քեօսովոյ Ռաշան անունը», իսկ եթե վեստիք մատրուճ կապարմատ է ինչ աշխատիքի կողմից (առաջ բրդաս, էջ 43): Մասկայ որպէս մերապահութանը գործում է, որ «Յօթ ընդունիք որ Քեօսովոյ դիմացնախնդիրն անչ մասն սերու է Արքակի վետն, պես ու ընդունիք նաև թե այս մերժիք իր զորութիւնը պահած է առանցի միջէն ժջ. դար», ինչը որ նվազ հավանական է:

10. «Խաւան ծեր» էպոսի պատրամների ուսմանսահրաժային վերաբերությունը Ա. Կալուպունց՝ հայուսարիմ ինքնին, ու շարք առաջիւնութան նկատմանը է ամսուն, ինչպես Քյուոլունի Արշակ Բ.-ի. «Նարք» Ծրաբան արքայի ճարպակի համար, Քյուոլուն Զարթիքար ուսումն ծեր Կեծակիի կամ «Խավանի թիր» ենք և այն (Կունդակունց, էջ 2, գ. 4, ժե, ի): Դայն մարզական է իշխել առեւ 30-արան թթ. Կուրյոս գրական մրցանակի Երաստանի հանձնաժողովին ներկայացրած կրտ մենա այս ուսմանսահրաժային մեց, որը համարայած չըստանաւորվ ֆ կրտարակիմե և անհայր է: «Զրյացների և լեռների պատրամնան աստիք» որուելու դրամա և հետիւնով մասնակիութիւնը - զբու է ձեռափառ թինան և. Վարայան - և այս աշխատավայրը մեց մենք համարակամ ենք մի շարք նախամներին. որու վրայից պատրամ է առաջ (Քյուոլունի Արշակ Բ., Արտօն Պայա: «Խավանիքազը Երանակ, և այն») (Պարպեան, էջ 22):

11. Թափր բանապետթյան մէջ հսկիք է ևսեւ այլ կարծիք, զար որի Ընդունիքն 16-րդ դ. վերջին ապրան երաժշգրտ-բնախարկեղ է, տասկան ենց ինքիպի բռն անունը հերթափային-առասդժական ճանրու ու ուժի ու փակչական ամանականիքն աներախան է ևսեւ բարքիք շրջանակն է. Եթու ենց այլ պատճիք անունը է իր վաս վերջը երաժշգրտ-բնախարկեղը (*Կարրիեթ*, ու 79-80): «Ենոքը բարքիք է ասված, որ նոյն անունը է կրել 1795-1840 թթ. Տրավագրիք հայ զարքիք շրջանուն գրանք մի «բարօքինակ ասավան» (*Պատմանակ*, էջ 87): Հետափային, «Զերողուն», ի պարբերական բռն բռն ունչան պարզ, «բարսան» անվան, առազգանին մանկիք ինչեմ հանդեպ դարած վայս է եղի ևսեւ հսոյն մէց: Օրինակ, 19-րդ դ. մէջք պարմանքի Հայիսնեն արքափակուուս Սերապացին Սերապիոսի բանիքներից 1722թ. և 1803թ. խափակութեանք երկու ամենափրայիքն է իշխառական «Զերողուն» իուն Լաւառայուն և «Զերողուն մանկան Ցալկը» անուներուն («Ցղիսնեւն Սերապիոսից» էջ 82, III): Ցայսը էլ շրջանապարտն մէջ առկա են Տերողուն, Շորողուն և Զերողուն ազգականիքն ձեւեք:

12. Իր աղքատաներեն խաղերից մեկում Քյուոլիին ասում է.

Tu hu pinglun tu hui wu linlin

Ես կոչեմ եմ Ռուզան, քյոջի պոհից:

Համական քորրենտական գլուխի վայության մասին Փոքր Ակադեմի վկայութեան համար բուրք են կուտածություններ Ն.Փ. Տրապարան և Ա. Նուռակ: Եվսու պարագ նեղա հայութական է, որ էթոնիմը փակիսած իրեն էրակիմի, թշվան ներառություն է Խ. Կորօֆին (Կօրօլի, сс. 174-175): Վերաբրդը է, որ նունագարակ է: Կունչը պատճեան բորբական պարագներից մեջում փարսելի Կորրակին անարեկեան համար ներուս իրեն ներկայացնեան է պրիվա «քններան շրջող քառուսներից», ինչը սր. Պ. Կորրինի Կարդինալ բացարձան ու խօսակայտարանի համամիշից պես է օգոպարմանամ (Կարրիեթ, сс. 83-84): Այս առաջ պայմ են սկսվութ համար «կրիմի թաքարանների շրջանում պարագնեած քառուսներ» պատճեան խանկը: «Ես եմ Կրոնօկին եմ, սարսկ են դրութ» (Սունեկեն, ս. 4653-4654):

13. Աշխարհի «Գլուխի» մականվան տեղինքածային հիշատակություն 18-րդ դ. բարորդեա բահասպեա Շերամյա նու.

Գլուխակի որդի Օզմաքիկ-ալիք

Տարածութեաց թուրք ժեղերի վրա, զարդեց նրանց.

Առաջակա գյուղի մականութը.

Առաջին աշխարհական պատերազմի ընթացքում այս գործությունը առաջարկվել է առաջավոր առաջարկություն առաջարկելու համար:

(Корогл)

պրեմիսների ծննդաբանության» (17-րդ դ.), «Օդուզիսնի

Հայոց Առաքելական Եկեղեցու Տեղական Կոմիտաս Սահմանադրության համաձայն՝ Սահմանադրության 10-րդ հ. գործած պահին անձնագիրը պահպանվում է:

Digitized by srujanika@gmail.com

պատաշաբար դիմում է գրեթե ուր վայրի առաջնային լուսակացնության, առօգության մեջ գործությունը կատարված այս առաջարկավան եղանակությունների և զրոյաց մեջ կամ այս առաջարկավան եղանակությունների և զրոյաց մեջ կամ այս առաջարկավան եղանակությունների մեջից: Ըստ հեմիլուսի բանապահ կողման անդամական հավաքականի մասին գրության՝ «Բանապահների ըստ մարդկանց հետեւ ցանք ի խոսն եւ ի իրենց ցանկություններ արարություններ անդամական են շարժմանը» (Հշ 22): Այս դեպքում, եթե հարցություն գլուխություն «Բանապահ-բանականեր» անդամական այս մարդկան հիմքը կազմում է բանապահների և մարդկանց խոսքը:

յին փախարարքությունկ: Ներկայացվող հսկորք, ճանաչողակիցն եւ գնալարժանական արժեքից զար, տնօսակած, ոչ լուսական հշտակայի յան ունի նաև: Համեմարտական առանձնվարժությունը ինքիրեմբ առանձնահրատ հայ ենցինակների համար պարզ երկար գարիներ մնայու է որպես բառկից առասպեկտ բառեաթյուն բնագավառում միակ հայերն աղքատը: Գ. Ա.

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵ ՍԱՍԱՆՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՄ

Uժիշխ պարսկերենում լրտերեք և հարկեր նշանակությանը վկայված են **baʃ'**, **bär**, **fréz**, **gazidag**, **harág**, **harg**, **ság** (վաղ պահպակերեն արդարանությամբ՝ **gazidak**, **harák**, **hark**, **sák**) եզրերը. ինչպես նաև **ság** սկզբ եճի, **harg** սկզբ **bär** կապակցությունները: Մրանից առաջի կարեւոր են եղել պահպակված հոլովածաններամ միայն մեկական անօրու վկայված, տակայն որպես հարկապարփան եզր հանդիս եկող **gazidag**-ը և **harág**-ը, ինչպես նաև **harg**-ը, որը միաժամանակ հարկ և պարտույք նշանակությունն է ունեցել: Այս երեք փերմինների ծագմանը ոչ-իրանական է, որպես արտմերենից վերցված են իրանական միջավայրում կեցուասքանորեն և ձևաբանութեան գարագերպահ գիրիառույթուններ են: Սակայն լրտերեքի և հարկերի ընթանական, ոչ գիրմինեային բոլոր նշանակությունները **baʃ'**, **bär**, **fréz**, **ság**, իրանական ծագում ունեն. **báz**-ը (SKZ)² և իր՝ նոր պարսկական բարբառային **baʃ'**, **báz**, **báz** լրտերակները, արեմելյան արձանագրույթուններից հոյրենի իին պրսկ. **baʃ'**-ու «հարկ» բառի վարածեարք են: Տայերենը ևս լուրացրել է միջնին պարսկերեն **sák/g**-ը (բառացի՝ **r'fhi**)՝ **սակ**, **հարկ**, **լրտեր** իմաստով³: Միշխն պարսկերենում **bár**-ը նշանակի է մի քանի հասկացություն, որունից «հարկ»-ը կարենի է «պարտը»-ի ածանցյալը համարել, իսկ մերժին, իր եերթին, կապված է եղել «քեռ» իմաստի հետ: «Հարկ» հասկացությունը հույսնեն **fréz**-ի համար կարենի է «պարտություն»-ն, «պարտույք», «պարտը» հասկացույթն ածանցյալը համարել:

Բոլոր այս անհմտանմենքը բարձից ներխայացված են պահիավակներ (գրքային միջնին պարսկերեն) աղբյուրներում, ոսկայն խնդիր որպաշտվի. եզրաքանակն նշանակություն չեն ունեցել: «Սասանյան դատավանագործներ» շար անգամ (26, 13, 17, 27, 12, 28, 5) երեւան է զայրի ուսաց բարը (թերեւս սակ, ընթացումն երկրացին է), սակայն, դադիռք ի համար կարերից, խորս ընթանուոր առանք հարի կամ դրուրի մասին է (հման. *hangardan ud* (ս)տառ և (ս)սաց «հարկանապելում և եռարկ հավաքելու»), (ս)սաց աբար ոյիձան «հասնեն»):

Սկզբ Խավաբանախը թիսովայն կարոր է *gazidag*, *harag*, *harg* եղբարի ծագումն ու կիրառությունը: Արանցից առաջինը (պահավական դերպատմ շշյկ՝ զրաբանճ), որ միջին պարսկերենում, առևլազը VI-րդ դ. 30-ամաներից, Խոյուն Ա-ի Խորլային բարեփոխումից հետո, Նշանակում էր «զիտահարկ», Խավանաքար ծագում է առարելին *gazitâq*-ից, սրամ դիմելի է արամեական (ու ընթանուր սենական) *gazz-* (*gazaz*) «խոցի», կրտել արձարից կամ երա *gjz*, *gz*, *gz'* *gz'* հածանցայներից կազմված (Խոմիք, սրամ = արամ, *gjz*, *gz*՝ «կրտել, բաժանել», իշպես նաև «վիճակ») (սրբաբարելի Խանճապարագայինում է արար. *jazza*, *jaza'* և ին.), ինչպես նաև սրամից = երպ, *gjzyt*-ին և երվ. = արար. *gzwt*-ին «կրտել, խավաճ», արքան, *gizzu*-ին⁷) մի ձև: Անորերենում *gazitâ*-ն նոյնինի գրածածվում էր «զիտահարկ» Խանճապարագային⁸: «Խավանաքար, ոյ թե առորերենից, այլ միջին պարսկերենից է այլ եղր յիշա»(Ընուն Խավանաքել արքաթենն վերցին Խոյուն կ- > յ- անցումով և ձայնափոխականից փոխակերպումով): Նոր պարտիբենից *gazid*-ը և *sar-gazid*-ը Խավանաքարաբարյուն են գալիս վերականգնելի միջին պարսկերեն կարքերակային (ու շատանյան) ածանցագերծ *gazid* ծեր:

Ուշասակյան Երանում հարգ¹⁵ եղքը կշանակում էր հաղափորից: Այս խնատը սրբազննելու է արաբերնում՝ միջին պարսկերենից կապահով հաջայ փոխառության մեջ: Վերջին իր հերթին արաբերենից թափանցկեց և նոր պարսկերն էին (հոմք, աշեմի ոչ հայերենի խարածք/ընտանօթական պարսկերներ):¹⁶

Ենցան ցոյց է վրի Վ.Բ. Տեմինը, միջն պարսկերենի հարց-ը եւ իին պարսկերեն վերալինգվոլու *baarak(ա)-ի իրանական իմասն վրա սփուզաբանիլ չեն, սակայն կարող են համոզի բացաբուրյան սրբանու որպես սրբամերենից կապարված վիճակություններ¹⁷. Փիտիառնան առըօդույր է ծառայել Աստվածաշնչի Եղիասի գրքում (IV, 13, 20, VII, 24) երից վիխանած արամեական հելք (hlk)-ը. Կայուն կապակցությամբ՝

minda (midda տարբերակով) եթե ա-
հլակ (m(n)dh blw w-hlk):

Այս կատակեցությունը նշանակում է հարկի երեք գիտակ, լիով որում կապակցություն բոլոր երեք գյուղական պարզաբանվում են որպես արածներենի արքադարձանություններ: Առաջինը՝ տ(ո)մի- «(պարամիան) փորբ» (ծաղրում է ազգ. տա(n)datt- «վճարում, ուժնափա»)-յից¹⁸, հիմնի. կյայտօպական արածներենի ոոճի-«փորբ, վարձավճար» (stat. constr. mndt, stat. cnpf. mndt) և ոոճի hjl¹⁹-«զինվրական ջնկադի կոմիտի վարչական փորբ»²⁰, ոոճի եցj-«կալվածքների վարձավճար» կապակցություններուն²¹:

Ապրիլ -արամ, ելա-ընապորդը, որը համապատասխանություն ունի կայսերական-արամերենի ելահ-ում (Եզակի 3-րդ դեմքի աճացողով) իրենից ներկայացնում է աքքապական ենիս-ի²¹ այլասրբացիան, հմնի. առան նոր բարեկան պիտիքների վրա հեկ-ի կորքին արամերեն հալվեագերերի են-ին, որպան աքքան. ուժութիւն-ի համապատասխանությունն²². Եւ վերջապես, հեկ- «հոռապակեր» աքքան. մեկս- «պարամ», պարպայացին աշխատանք, պարհակի փախարեն վճարութիւն փառ, հմնի. և որ բարեկան պիտիքների արամական հալվեագրությաններմատ հեկ- (st. emph)²³ որպես համապատասխանություն առօք. մեկ-ի²⁴.

თ(ნ)დს, ხს, ჩს, სარტყები გვარები ხსასასულოს სამეცნიერო არქ. საკუ-¹:
ს(ნ) სასახლის გვარები და სამეცნიერო არქ. საკუ-²:

“Միշտ ապքաղական լևու-ից է ծազում նաև միջին պարտիկերն առաջ գոյն ինի ինի պարսկերենում պետք է համապատասխաներ ‘harca-ն’ Այս բառը ունի «պարսկա» նշանակությունը: Նշունային պարկերի բարեկառությունները՝ harak(ա)- և ‘harca’, ալիսերենաբար բացադրելի են, սրբած: Խթակ(ի) ծեռվլ, ապք. ալնա-ինի «հողաբաժինը պահպանելու համար կարարիվ պարհակը» մերձությամբ:

«Սաստիսան քափառախապքրում»²⁶ harg-ը հանդիպում է հար-ին լուղազված: 34, 2-3. xwāstag Ի ծ ըստան դահն ագար երօման բար ագար բար բն (ud) ան Ի աշ harg (ud) հար աւ սենաց Ի պար բն աւ մոզ աւ րօց Ի մարան բե պարձած «Այն ունեցիլածի վերաբերյալ»²⁷, որը որպիս բաժնոյ համանալիս է ի իշխառակուրյան հոգով: Եթե այդ ունեցվածքը ե-ամուռ (կամ «քերք») է բերում, ապա համանալիս է հանե ելամուռը, ի- և ելամուռ չի բերում, ապա՞ս «Ժիմբը», այսինքն՝ բայ ունեցվածքը ա- անց ելամուռի և այն ինչ մնում է ունեցված: Ուստի լավ հարկերից կ պարբերից և «Ժիմբը» պահեն համար ճայտիրից հոգարածների- ին լարելոց («Ոճարից և կերակրումից») հետո: 40, 5-6. և դարսանեց աշ Mihren անան տանեց աւ xwāstag (t) grawagan (rāy) բայուն անեց կ հար-iz հար Ի ըն խաւատ թայ ազ ու խահենդ թայ խաւատ պա- քաւացնի ճաշտ պածիք հեն «Եթե Արտիքալիքազը Միհրենից վարլ պայսակը» պարսման զրոտ (պաս) ունեցվածի վերաբերյալ եկանայու այբանը կիսապի: «Ես այս արակիրից ու պարբերի (այսինքն դրանց անձանակ համար), որոնք թեզնից կափառախեն այս ունեցվածի վի- պա, որ ինուսանու և անմեջանու զարաւունք ունի:

Եթե լուսավոր ունի առաջնային գործադրություն՝ պահպան պահպան՝ ...
Եթե լուսավոր ունի առաջնային գործադրություն՝ պահպան պահպան՝

Քր. Բարպարագն իշել է, որ միջին պարտիկերն գերազանց հարց-ը սանալուաբան և հաշմանձու է պարհակի կարգով կորպարփող աշխատանք²⁶. «Կաղինացուցակն է *harg ud bēgár* «պարհակ և կրո» բառականից բռյալը, որի երկրորդ անդամն կարող է սրբության ուրիշներից բարդաբարձր պարհեստ «գր գանձից դրաւ կարպարփող աշխատանք» - եւ իին ունի. «Եաւ - «օպատուարին, ուսու» եւ կա՞ «օպարձ»²⁷.

«Խարկ եւ (բնամթերքով) պուրք» կապահցությունը № 141 վավերագումար

Առաջի հայտնական է, որ զանգվարյան պարակիուում, որու գրիս և Նիուայիս Խայքիաներիված զանգերագրերը, հաշված ի փախանակն աղք ուրբ բանդութերեն եղած լինի:

Սյուս միջին իրավական լեզվում սպարելենում, այս եզրի օրինացությունը համապատասխանությունն է առև ձեզ՝ միջին հՀՀ կանոնով «պարուղյա», «պարհակ», «պայմանաշախին աշխատանք», ինչպես նաև «զարծ, աշխատակ» բափահանական հաշվակարգություն»:

բերված տվյալները թույլ են տալիս բավականին վսպահությունը

արքեն իսկ արևմելայն շրջակի հիմ իրանակայն բարքառանցիք խուսափելու վերականգնելու **hark* երացին ծնըք հետակարգայն երկու հիմնական լուրդակներում՝ «պարսկակ», պարսկոյթային աշխափանք, *corvée* և «որորք, հարթք»: Ենչպատ եղանց, իրանական լեռներուն այդ բառը փոխառվել է արամետիկից, և իրավացի կինքի ենթագրել, որ հիկ-ը կիրառվել է արամելայն արամերենում («կարսերական» կամ «պաշտոնական որսանիքներում»): Յժեւ արամեական հիկ, եղ վկայված են միայն աղիելու շրջանում:

«Թիգարկիոյ եզրը արշակունյաց դարաշրջանի պարթեակենամ վկայական է՝ որպէս կոմունիկատուն, բառացի «պարտայօքային աշխարհամթերի պեղո» կամ «Փարկասպեկո» եղանակի բարձրագույն իսլէ բրունզե կնիքի արծուագրաւուն մեջ՝ hzw որդից՝ «Նուզաս Խարկասագոր»»:

Փայկութիւն հասքնաբերվի
Սասակյան Նարին շահնշահի
սպածախզբության մեջ
(ճոր. 293թ.) «հարկապել»
փիզոսոր ներկայացված է մի-
ջին պարտիկերնեւ եցրո (9, 11,
12, 16, 31, 75 դրեմում) և
պարտիկերնեւ երկրյ (6, 8, 10,
14, 35) գործերակենարմ։
Ե. ՏերցՓեղը այս փիզոս-
սին, որը հայրենի է և առա-
հութառենի՝՝ 'արշաւությ,
'արշաւծոց հասկրպութեա-
րով, նիխրէ և հասուն եր-
կուկուր՝ և նշիլ է, որ փրա-
ծում տրացած «քերպարմակ»
մենիկաքանությանը (լուս.
առ., հնին, պարու. arg
«միջնորդոյ»)։ Ջի կարու ըն-
դունելիք ինեւ, տական փոխարե-
նը այս բացապրությանը ջի առա-
ջորդին։

Անդրամշեկը է ի՞նչ, որ հացօքա
Խարխբարը՝ շար բարձր գիբը է ի գրա-
ված Սասակյան Երանի վարչական համա-
կազմում: Փայլութիւն պահանջարության մեջ
(6/5, 15:3 գործորում) հիշարակիսն է **հայրկացելի**
Շասպիր (Shawsh i hargbed), ընթ սրբ 6-րդ գտնան ևս
համեստ է զայսի ի շար «արքայագների, մեծագոհմիկների և ազգո-
ների»՝ «արքան ած հացօքան ած ազան»: Ավելին, 15-րդ տր-
դամ հարիստաց Շասպիր հայրելիս է «Սասակյան թոհիք արքա-
յոց» (BRBTY. ZY Տ/Տ ս' ուկ'ն) Նարեկին, բյուջի Պապալից և հազա-
րամատիք (ցյուսով Անոնք): Արգաշիրից⁴ ատաց, իսկ 15-րդ գտնում
կրիստոն Փետուք, Նոյնունի, բյուջի Պապալի, ինչպես համ հազարա-
մատ Վրացականի, Մուրենի, Վարազի ու բարձրաստիճանի այլ դիմերքի
ներկայացնեցիների և տղինազարմերի անուններից առաջ:

Հայոց Ա-ի ամենի փառ՝ Նախշի Ռատարանի (SKZ) արձանագրության մեջ բերված՝ արքաների երեք ցացակներից եւ ոչ մեկուն (Պապակի). Կրտաշիրի և Հայոց Ա-ի հարգելով յ իշխափակում, մինչ դեռ Հայոց Ա-ի պատարականներն ու պաշտոնյանները ՏՀ-ու թվաբարձրած են ամենայն ճանապահութարանը. Ազեմեն է, որ Խայզքենի ժամանակաշրջանում «զիտակոր պարհապատճեն» պաշտոնը իմաստել է. Հայոց Ա-ի թագավորական վերջին փառանայալուն (262 թ.-ից հետո՝ որը ՏՀ-ի որեղծնան հերթարյան թվականն է) կամ թե իրա ժառանգագործների, առանց իսպանական և Վարահիրան Ա-ի (273-276) կամ Վարսկան Բ-ի (276-293) օրուն:

Է. Ներգֆելիք իր հետախայց ակնարկում, նշենով Տաբարի եր կում վկայված Վրուրաս անոնք (I 823, 16), բերված հայեած Ին Sam

ի փախարեն առաջարկեմ է Աստաղ ընթերցումը⁴²: Տարարի գերա-
լում այս խոհ անձ կրում է ևսու հայոցքամձար վիլարոց: Ըստ այս
Ներգֆենից ենթադրում է, որ Արքաշիր Ա-ն մինչ զան բարձրաւայր եղել
է հայոցին, բայի որ Տարարին հաղորդում է, որ ուսարիված է եղել
Տիր-ի (համասարայիսանուն է հունական արքյուների Տիրաօչ-ին):⁴³
Դարաբգիրի հարգելի մոր, լինդուված է եղել վերջինիս կողմից և
ժառանգել այլ պաշտոնը Տիր-ի նախից եելու⁴⁴:

Սա տուի վկայում է ուշ սրբագրեալիան շրջակի հրանում *հարգքենի* պաշտպանի գոյության ճատիք:

Այս լրիդուն արտերեն վկայված է «Եթ», արտերեն հյօն (հայրած) ձևում: Ձեռփակակոս Սիմոնաքան ընդօնում է հարգեցի առանձնապես Նշանակափ դիբը եւ, հավասարապ այս գիրտուոր շփոթում է արքոնյա քահետքի (Սորինենքի, Սիրանենքի, Սպահենքի-քի) քահմերի հետ⁴:

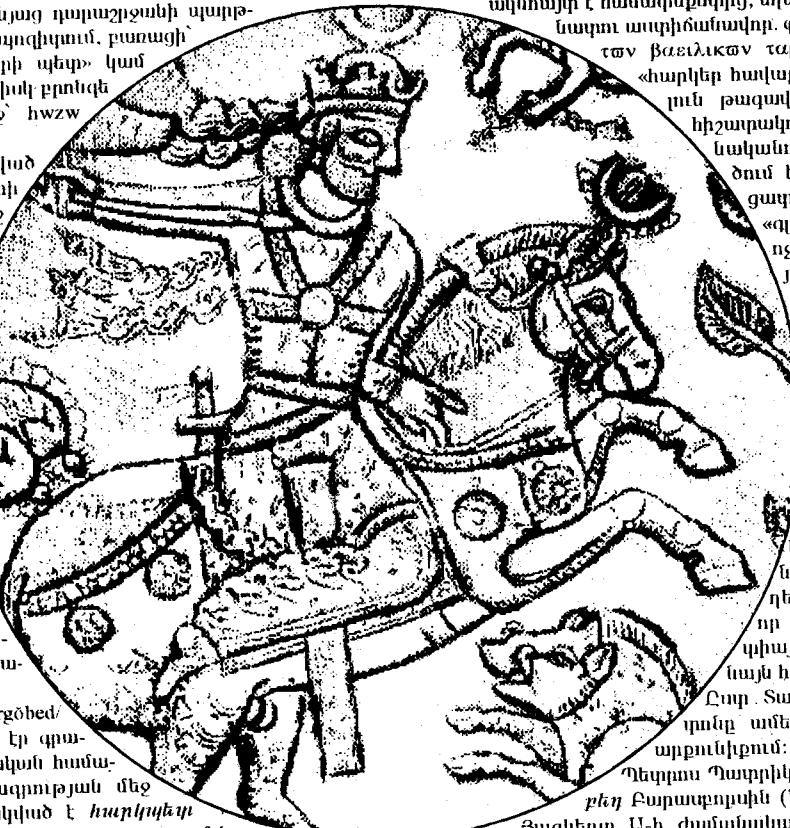
Սատանաս արքունիքում հայրգեղի ուսեզօն բարձր պրեգ սա-
սին և շունչ են նաև բյուզանդական արքյուրները, որպես այդ պիտիքուը
շփարձամբ որպես հայուցի անոն կամ պուհանուն է դիմումութ:

սպրու ասքրամակի. Փրօքրան և մաքր և առաջ առաջ տառ բաւլութ տաքըն չփօքր պեփունաւ «հարկեր հայլաքեր, և հսկի դրանց մրեն- լուն թագաղլուրական զամձարան»: Այս հիշարակությունը, ամենայն հավա- նականությամբ, վերջինիսն ուն- դում է **հարգքեղ Վերմինի** թա- ցապրության խնդիրը հօգարա- «գլխավեր հարկուու»-ի, այ- ոչ «գերպասակեր» հշանակուց- յուն, ինչպես այս մեկնարա- նել են որոշ գիրքնական

Արտկը ամենաբարձրն էր Աստանյա
արքունիքում: Բյուզանդիան պարմի
Պարսկա Պարփիկսով հիշարժական է հայր

Ասորական աղբյուրը «զվասվոր հարկառութիւն», այսիրեն Սատային թագավորության հարկային համակարգի դեկալիաքին, հպանքութիւնը է ամենասպազմեցիկ մեծարկութիւններից: Արդյուրները նույնական են հարգեների մասին, որոնք միևնույյ ժամանակ երանեան ասպարներ էին կամ էն, նոյնիսկ, զվասվոր իրամանալարաններ: Այսպիսի ֆունկցիաների համարդությունը արքանց չք Սաստայանների պատրաստում: Պարբեսական ժամանակաշրջանի համար հարգեները բարձր գործիք մասին կարեն է դասել Կորա-Էվրոպանունց գրնելի հուսական նախարարից (121 թ), որում (լորդեր 3-4) իշխարակիններինի Ֆրանքը, որը հարգել է: Այս փիրոդով ներկայացված նույնական 'քի' (argabatā) ձևում՝ Պամբրայի արձանագրություններուն որոնք կարեն է թափարել 264-267 թ.-ով (արձանագր. №№ 6, 8, 9),¹² սակայն իշխարակինները կատարեն 'քրտ', 'կրտ' ձևերով թալմուդում և ասորական աղբյուրագիր ենթարկված՝ 'կրտ':

Բոլոր այս ձեւերը իրանական (h)argapet-ին հանգում են ոչ թե ու

³³ դակիորեն, այս հումարինի միջնորդությամբ:

Պարբեսական պիտույքներին նվիրված, համագործադրանք վերցելու իրավաբանական ուժում մեջ՝ Դ. Խարեակը²⁴ կրկին առաջարկում է հարգրել ՝Արքայություն» պիտույք մենաբարձուն որդեն «Քերպարվելու» - Festungskommandant: Սակայն, ի հասրատում իր այս սրբազնության, Դ. Խարեակը ոչ-մի նոր փաստուրի ցի ընդունմ, «հարգելի զինավոր» մեխանիկաների վերաբերյալ նրա առաջարկությունները, որի վելուրում, իբր անպայման ապասելի ային կանոնին (հ)արգրադ, (հ)արգեծ, «Արքայության ծեւեթք, հիմնավոր չեն, բայի որ, ինչպէս նշեց Վերա, միին պարտիկուլյան վիճական են հարց-ը և են հարց-ը, ընդ որում հարց-ում վիճենի է Երկրորդայինք արամանական հարց-ից (Թալմակում երց) պարբեսական կամ վաղ սահմանական ժամանակի փոխառությունը. միջին միջին պարտիկալիան հարց-ը պաշտպանում է իին իրահական ծեւը:

Այսպիսին է Արևմելյան, Պարթեւական, Սաստեղյան ժամանակաշրջանը:

Կաշրտանելիք Երանի սոցիալական առութել կարենու լրեմինելիքը մեկն է այս եզրից նաև աշակած վիրտուոսի խրթին սպառնությունը:

Արեմենիան շրջանի հին իրանական բառապաշտում արամետեսիք միջնորդությանը աքրածերենիք և հանգող այս գերեմիք տարափակալվելը նշյալ համարեկալում է Արեմենիան վայրական և համանարգի կատուցվածիք և զգացնելության վայս Միջազգերի հին եղանական ինսպիրատուրի ազդեցույթում իրապարհուների հետ։ Ընդ որում, ինչ իրանական հարակ և ածանցյալների կյարառագոյան վերաբարձրությունը Հապել լրացնում է հին շրջանում և վայս միջնադրայսն Երանուն զայրդյան ունեցած հարկերի (պարագայշենիքի) բնույթի մասին աղբյուրների պահպանած աղոյա գերենկությունները։

ԾԱՌՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

42. Herzfeld. Paikuli, I, p. 193.

43. Th. Nöldeke. *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden*. Leyden, 1879, S. 9:

44. Shū' E. Herzfeld. Paikuli, I, p. 9:

45. R. Schmitt. *Artabides / Argabides / Artakides / Arsakides by Theophylaktos Simokattes*.-Münchener Studien Zur Sprachwissenschaft, 1982, SS. 209-212.

46. Այս մեջարաւույրը ներկի մասին լրեն սպառել:

47. Է. Նորդֆելդ ներսպառում էր, թե հարզրեն Շասպիշ եղել է Արագածի տոքարյաներից մեջի որին. կամ, յօթևա, ավագ երաբյալ, ասկա այս կարծիք հերթին է ՏՀՀ-ի գլուխներով:

48. Th. Nöldeke. *Geschichte....* S. 111

49. Excerpta de legationibus. Ed. C. de Boor. Berolini, 1903, 4, 1-4 գործիք: Տամբ. M.-L. Chaumont. *Recherches sur les institutions de l'Iran ancien et de l'Arménie*. -JA, t. 250, 1962, p. 13f. Ըստ՝ G. Hoffmann. *Auszüge aus syrischen Akten Persischer Märtyrer*. Leipzig, 1880, S. 36, no. 306-ի տրամադրության մեջ:

50. E. Herzfeld. Paikuli, I, p 193; J. Chabot. *Synodicon Orientale*. Paris, 1902, էջ. 21-22, 260. Ելլա Նիփրացու երկում Միկր-Շասպիշ հիշապելույթին առեցվում է Վարսական V Գոռի ժամանակին (նոր. 420 թ.). Այս որուն ասկան է, որ աս ենք և ոչ ոչ (առաջ. «Վարսական, գործ պար»): Տամբ. նաև ասպարական վարչակարգությունների «մերքին», որև լուր իր վրբի (?) արձեծ էր», (O. Braun. *Ausgewählte Akten persischer Märtyrer*. Münich, 1915, S. 322): Ըստ Ա. Ֆրայի, ասպարական և բյուզանդական աղքատների համարեաբություն վկայում են հօգութ հարցեց /արցեց պիրղութի «բերատական» մելիսաբանաւ (Կռկն՝ R.N. Frye. *The Heritage of Persia. Cleveland and New-York*, 1963, pp. 185, 269, n 56. Անցնի «Some early Iranian titles, "Oriens", vol. 15, 1962, p. 353»):

51. Szemerédy O. *Iranica V* - In: Monumentum H.S. Nyberg II (AI,5). Téhéran-Liège, 1975, pp 366-967.

52. J. Contineau. *Inventaire des inscription de Palmyre*, fasc 3. Paris, 1930.

53. Orientis graeci inscriptions selecte. Supplementum sylloges inscriptionum graecarum. Ed.W. Dittenberger. Vol. 1-2. Lipsiae, Hirzel, 1903, II, էջ 351-352, N 645.

54. D. Harnack. *Parthisches Titel, vornehmlich in den Inschriften aus Harta. Ein Beitrag zur Kenntnis der parthischen Staates-Iu*: F. Altheim, R. Stiehl. Geschichte Mittelasiens im Altertum. Berlin, 1970, Ss. 492-552 (առքուն պիրղուն մասին լրեն էջ. 540-544): Տամբ. նաև՝ A. Périkhanian. *Arm. լոկի և la racine indo-iranienne 'ark-/rak'*. SI, T. 17. fasc. 2, 1988, p. 131-141.

Annemarie Schimmel. The Mystery of Numbers. New-York: "Oxford University Press" 1993.-314pp.

Ակնեարք Շիբեր Կորպարդի Խօսպարատի պրոֆեսոր
է, հեղմատոքթանուխն և մեծագործութեաս Խակոյ-
թ Խայրիկ գիրակ, խառնիս գրութանութեան, կրոնին և Մահմադին
Խայրիս բազմաթիվ երաժշտականների հետին:

Սովոր այս գիրքը կը բար է զայն խամբի շրջանակներից և իր ներկայական է թափանց սփառական վերպատճելուն՝ դարձեք կրօնական աշխատավոր, առասովհի, հոգովրդական աշխատույթի, կրանքի, էղորդեքիքմ, օհուածեան անելուարան և մշակուարան շերպում ընդհանուրապես:

Գրքի հիմնական արժեքը՝ թերեւն, կայսություն է կրածում, որ ոչ մեծ ճախար-
տու հավաքած է ընդհանուր պատմական միավորներ բավականացնի պա-
րագանակ ինֆորմացիա, ինչը մշակուելու ձևում է նոր որակ: Նման մարդկությունը
պրեփ բազմաթիվ առավելություններ է պարփակ, բայց և միաժամանակ պարտավորություններ է պարագանակ առավելություններ:

Պարագինը թվերի սխմանքին կրանքար ախտաբայթին մեջ, հետեւ անց մածանատու հնդկաւու է խնչվու երաւե պարագանեան արանքներին (առանուաբան գրաւաշբանակ և մասիսանեան խստանա), այնուա էլ ամերի աշ շասկի ազգեացաւուներին (Նարպացաւունեաների և պարագանեաների գրաբանելերի պարագանեան խստանալս մարդկանա): Այ հայ պահպատճան առանձին գրե է Խորթագում («Խարթայիս Եղբայրներ») պարագանեան խորին, նուած, որ երան չեն սպանեն իրանց սեփական թվանշան համակարգը:

Արդարությունը և պատմականությունը խթանում են պատմական գիտությունը:

Թիվը սրբ Ա. Շրեմը տփություն է իր հքը, 10.000-ի է: Բայց «իրենի ամբողջ պրոցես» եկամուտ ինչպես առաջ էին ցիացիները, բացին է բայց պահանջական անձնությունները» վեպության համար:

Գրաշաբանը պատճենաբանության վայրին առաջարկում է հաջողական լուծում՝ պահպանային գործության մեջ:

բարեւմների շաքը, պոլով շաքարպատ և սովորքից լույսով հայ սախոյ, բացարձնված էն հիմնաժողովը գիտականոթել։
«Եթի հանդիքներ, ո՞ր ողիք նոր գր առաջա նոր, ինքնին, եւնց
Տա առաջապահն մեջ է» (Պատմութ)։

Гимназия № 1996

Համաշխարհային դասական իրանագիրուրյունը կորցրեց իր նահապելին 97 դպրեկան հասակուն կյանքից հետացազ 20-րդ դարի, թերեւս, ամենակարևողուն արեւելագերենից մեկը Ընթրիջի համալարանը պրոֆեսուզ Մեր Հարույ Վալյեն Բելլին:

Ֆենունեալ անձնավորուրյուն էր պրոֆ. Բելլին: Առաջ աշխազանցուրյան կարելի է ասել, որ ան խորապես գիտեր Փառ Ասիստը Զինապարան ընկած փարածքներուն ապրող ժողովորդների պահպերյուն ու մշակույրը: Վայրուն փրկարգուրյուն էր անձնային կեղութերին (մոռած և կենացակի), ան միշտանասակ եւ իրանագեր էր, եւ հայագեր, եւ հեղիգագեր, բյուրրագեր, կովկասագեր, սեմագեր. ան յեղագարն էր, պահպարան, մշակուրաքան, բանասեր, մի խորոշ արեւելագեր, այս բանի ամենաայն իմաստով: Նա ազար կարդուն եւ խոսուն եւ անի բան 50 կենացակ լեզուներով:

սույն իր ապագի բառ ու վարչությունը կատարել է Հայոց համալսարանը՝ Ծննդի է 1899-ր-ին Անցջայուն, ամսաթիվը է Քերքի համալսարանը (Ավագարայիա) դասական բանասիրության գծով: 1929-ր-ից Թեյլին Լոնդոնի համալսարանի Արևելյան հետազոտությունների դպրոցուն (School of Oriental Studies) իրանագիրական մի շարք տարրականների (նախ եւ առաջ պահիապահության) ընթացակարգող հասանակություններ է Կարդում: 1934-ր-ից ընթացում է Քերքի համալսարանի սանակրիսի ամբողջ փառիք եւ մինչեւ 1967-ր-ը նկատ է այդ պաշտոնը, որից հետո դառնում է նոյն համալսարանի Professor Emeritus: Բրիտանական Ակամբենիայի եւ բազմարի այլ գլուխական ընկերակցությունների եւ ակադեմիաների անդամ էր պրոֆ. Թեյլին: իսկ 1960-ր-ից գիրությանը մասքացած ծառայությունների համար Թագուհու կողմից օժիք է Ասպեքտ եւ Արտաքել Սերի կոչում:

Պրոֆ. Թեյջին, լինելով նախ եւ առաջ իրանագելի և հնդկացել, իր պատկանը վաստակած ունի նաև վերը նշված բոլոր գիտական ուղղություններում։ Հայագիտությունն ու Կովկասյան Այրոք, այս բայց, վեւապես եղել էն նրա գիտական հետարքությունների կենդրություն։ Հայերենի բառապահացը, մանավանդ, մշտական ներկա է նրա անձնագուարքը բնույթի գործերում։ Սեծ է պրոֆ. Թեյջին ապահով հայկական խորանակարգելուն (արեւելյան փարածի միջին իրանական մեռած լեզուներից մեկով) սրբեղոված բնագրի հայութական ու ուսումնահիմուրյան աւագարելում։ Միենա Կոնֆերանս Թեյջին այս ճյուղը բարձրացրեց որպակապես մի նոր մակարդակին։ Նրա գլուխագործոցը այս ասպարեզուն եղավ *Dictionary of Khotan Saka* Կորուային աշխարհությունը, որը լույս վենավ 1979թ.-ին։ Այսպես միայն հայեւենից բննարկություն են մոտ 800 բառաչեւ։

Պրոֆ. Թելիկի միջնեւ իր Կամարի վերը սպիտագրծում էր, ակտիվութեան հետաքրքրվում արևելագիտական Առուրյուններով: Ժամանակին առ շերտունք ողունակ «Իրան-Աստիք» և «Acta Kurdisca»

հայկական միջազգային հսկության ժողովը:

Պրայ մելիքին արեւելագիրուրյան հական, դարձավ պատմություն, քայլ ճրադարձ ծովածագուրյան ժառանգությունը անսպաս այդուր է ոգիշչաման, կայուն իմանք մի շաբաթ գիրիական ուղղությունների հետուած զարգացման:

Վիկոնտիա Գեղց

Zpříštěního a pravdoumýně

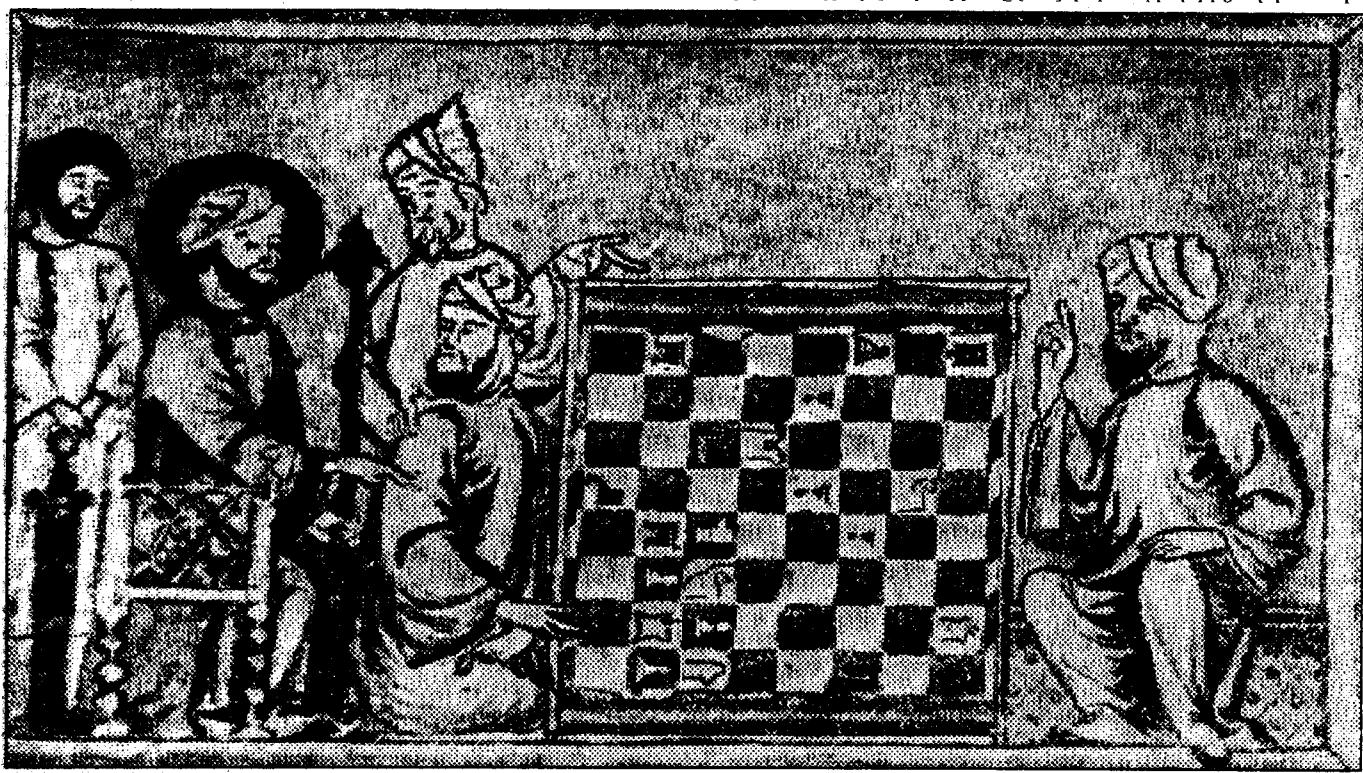
ԻԵԶՈՒՍ ԵՆ ՄԱՅՈՎԱՅԵԼ ՀԱԽԱՄԱԹԸ Եւ ՆԱՐԴԻՆ

Сախատավիր հայրենիքը Հնդկաստանն է: Այս խոսի հենց անվանումն իսկ, որը բարփակեց է Խոհա այլ լեզուներ՝ ձեռարգահերն ինչպիերն է, եւ բառացի հշանակաւ է «քառամաս, ցըս մասից բաղկացած» (Կամ՝ «քառամասիներից բաղկացած»): Այս բարը սիցել է պահկութեանն (միջին պարսկերենին) և սրացել ձեռաց ձեւ, որից եւ բառամաս հայերենն անդրադիք-ը: Ժամանակակից պարսկերենում դրաբանում ունի դրա արաբականացացված ձարաց ձեւը: Անվան հետք, ընթանաբար, խաղը է հրանի միջոցով է հասել Հայութան և, ընթանաբար, Ասոցալիլ Ավան, իսկ հերազարդում Երրուս:

Ժամանակակից հոլոքաստում օգրագործվող շախմատը բարձր փոխառություն է ուներեն աշխատակիցների համար, որին էլ իր հերթին, առաջացել է գերմանական schachwatten «զայի և մարդ անել» անվանությունը: Խոկ վերջինն հանդաս է արարաւ-պրաւ: Տաճ-մատ «քարագիտոր մեռավ» կապակցությանը (արար. տաճ-«մեռնել» պրամարից):

Ըսլունքի տրեծմնակ ժամանակը տրույց հայցին է. մուգալիք հայուսականացներ այն առաջացել է մ.թ. տոսցին հարյուրամյակերպամ. համենայն դեպք Երևանու ան առաջին անգամ ի հայր

բանի եւ, ամենի ուշ, ըստիսնրանքն ուղարկվածնայիս Վրեմերի, ամենալարանաված ու բարձր գնահատվող խողերից են եղել: Ազի-վականի համար ձիով զննախափային (պահանջներեւ չօքական, չօնկան, որից հայ բրու ճնկան, նոր պատկ. Ծաղան) և գենիքն հավաքու պարզամտի վիրապարերուն հավասար կարեւոր էին շախմանոր և նարդի խոսդայու արթնաքի իմացուցյունը: Լուս շախմանը և նարդի խաղարկով կարեի եր նույնին հավաքանոնդ. սր Շառաց և ուն-արաժի եած եատին քաշտար հօս «Եր շախմաքի ու նարդի մեջ իմը ընկերենթից սասալի եմ»,- իր բազում սրբամիջներից թիվու նշելով, պարծենում է տղեախոն երիքառաստոր սրբայի սաշին «Կալայի որդի Խոսրովի և սրբամին» պահապահարտն մասպատճառ (Զ.Մ. Անիկանյի հրապարակարյուններ, Տ15-դիւն՝ սպրու, ծուն. 2): Ենկ Վրդաչին Պարականին նիփիւստ սարում «Հարբանակում» (պետ սպրու ծուն. 22), նրան վերագրվող տառապետարյուններից շարքուն հիշարքակինուն են նույն վարպետիքարյուններ շախմանոր և նարդի մեջ. սր յազծու այսպէս թա չօքական սր Շառաց և ուն-արաժի տ արգիք քահան եած անչան հանուց շեշ ու ուրագ են «Ապրօն օցնությունը, ձիով զննախափոյի, ձիուլիքու, շախմանոր, նարդը և այլ սրբամիջների մեջ խառն պարձնու բարորի հզոր և մաս-

Է եղի 5-6 դպրերում, հարկացն Խոսքով Անահիտ Ասամեյան թագավորի (ընև սրբութի՝ ծան.2) ժամանակաշրջանում։ Սոյն փասթը հաստապելու է ինչպես պահպատճեն (ընև սրբութի թերթող բնագիր), այնպես էլ առնելի ոչ դատական շրջանի («Հանհամեն», եզն) գրտերին երկերի, և սրբութ սլամագիրների (Մաս'ուղի՝ 10-րդ դ., Տաքարի և Մու՛աֆերի՝ 11-րդ դ.) դրվագներու։

Ինչ փերարկում է նայորի, ապա այս, գալրելվ անվանումից, ստացած է իրահամ և եղբարտնությունը ու համակրոքվ իրանական երևույթ է: Կարդի բայր հանգում է միջին պարավերեն ուն-Արտաշ (Արտաշ) «հասալիր Արտաշիր» կապակցությունը: Խոսն սովորածին է ի սարքի Սասական հարաբերության հիմնադիր Արտաշիր «Դասականի» (որին արքուն՝ ծան.22): Անվան նախորդը ուն- մասնիկը նշանակում է «զալ, առանցքոր» և ժամանակին մեծ գեր է խաղաղեց, մահապահ, ուրաքեր սպասնակն դամբջիկն նիդրված ուղարկածների սովորածն մէջ (Խննի, օրինակ՝ Մեջափոր քաղաքի անունը, որն ստացած է Nev-Շասիր «հասալիր Շասուն» ձեւից՝ Շասիր երկրորդ Սասական արքայի (242-272 թթ.) անունով, եթի): Նշյանական զարգացման տառամուլ, ուն-արտաշ > ունար (որից հայերեն Կարդի) սիցոյսը միանգումայն օրինակութ է:

Ծախսարը և նարիքին (նետորդաշիր) վաղ միջնադարյան Ի-

սիլլ» (*Kn.II, 12*):

Այս խաղերի նմանօրինակ գլանապատճեթի կարելի է հավելվել նաև միջնադարյան տրաք և ոպարփիկ կեղծնակների բազմաթիվ երկներում։ Կոմետացին դեռ, փարախաբար կարելի է ատալ որ դրանք դրասավեն իրենց սրբանի թեղին են ունեցել մոտայմանական Արեգակի համարյան բոլոր արքունիքներում ու մեծակարգագործների պալատներում։

Ծախմատի և նստիլու պարմագյուղը նիփրված ամենահինգ գրավիստ սովորութեանից է 6-րդ դարից ելիոդ՝ միջին ուստակեան մի փոքրիկ ձեռանգիք, որը պահպանվել է ոչ ուրաքանչյուններում (ամենափոքր թվագրվածը է 13-րդ դարով) և դարձել վերևուագրեր է կրում, ըստ առանձին իմբրազուրյանների՝ Mātikān և Čatrang («Ծախմատի նստիլ»), Čatrang-ուամակ («Ծախմատագիր») և Vičāriša և Čatrang ստեն-արտաժ («Ծախմատի և նստիլ մեկնաբայուն»): Վերջին սնվանումը առանձիւ գերազանցել է, որովհետեւ այլ բանագիր գույքի մի հայտնածր հենց նարդուն է վերաբերում:

Հիներով ամենի շատրւ գրական-գիտարվեստիան եւ ոչ մեղ ինտել-լիք պարբական հուշարձան, այս փոքրութափայ թևագիրը չոփս-

Կը մեկը մոտավին խփան է և, վերացնում, ինչպես մարդիկ երեքի վրա միմայս խփում են վերացնում են:

18. Եւ երբ զարի արրութից մենք

զբան են զայխ, որ նման է իրան⁸, որ մարդիկ երկրի երեսից պետք է զեան, իսկ եթե կրկին [քարերը] շարում են, խորհրդանիշն է այն բանը, որ մարդիկ Վերջին զարսութանիք օրը բոլորը Վերափի կինդանաւուն են».

19. Ծանոթագր եքք այս խոսքը տեղ. ուրախացալ եւ իրաման վայեց լաբարդոյն ծեռով պարտասարդի փառներիկո հազար ուկոյ [եւ] ճարգարիփուլ զարդարուած միագրի արաբական նժոյզ, եւ փասերիկո հազար ընթիր երիբասարդ Հրուշակից, [եւ] փառներիկո հազար ուրկապանի³⁷ զրուն, [եւ] փառներիկո հազար ինչելական³⁸ պրոպագան թոք, [եւ] փառներիկո հազար յթճամբանի ունեցող³⁹ զորի եւ մնացայ ամեն ինչ, որ փառներիկո հազար մարդու և ձերի համար անհրաժեշտ է: [Եւ] Վասուրկմիմի Բնիփալիխ [այս բարիքի] վրա առաջնորդ կարգեց: Եւ ասպարեփ բարի լատավորութասլը հանուարտափան ժամանելում, բարեբայութայնը⁴⁰ եւ Ասրդ օգնութամբ [այս բարփանը] եւրա Նորանարս:

Ծանոթագրություններ

1. Պակասիերեն վեշտու բայր Խաչնակոս է «լուծում, որոշում, բացառություն, մեխանիկուլուս»։ Ծագում է իհի իրան։ *wi-čar- Խաչնակոսից (իմնիք) բրդերն եւ նշանը «զլուրդի, Խաչնակը»։ Խայ. Վեճու (Վճարել) բայր Խաչնակուն պարեղից է։

2. Բնագրում՝ PWN ՏՄ ՍԿ ու /թա ոռ և չաձան/, որից բարգմանված է, բայր Երեւություն, Խան արարական Խանության Փարմուլ՝ վեմթան։

3. Բնագրում՝ Խաչեան /առօսկրունան/, այսինքն՝ «ամենի հոգով օժիգան, ամենա»։ Ասանկան Իրանի տառակի փառաբանություն և հերազգույուն անեան խասության գրականություն մեջ, մեծարության բարգավառ Խոսրավ Չաւաշին (531-579 թթ.) պարբռությունը։ Խամարել է արդարադար և արթարտերի, արթարտերի ու զիրության հովանակոր։ Խամարել աշխատանք շրջանի պարսից դասական գրականության մեջ լրջալու է Առանցան-է Ածել («Արդարադար Աւուշիրիան կամ Նուշիրվան»)։ Խան է ի նստափ ունեցել Մոհամմադ մաքրարեն, ասելուն «Ես ծնիքից արդարադար բազարին օրոք» (Մոհամմադը ծնվել է մոտ 570 թիվն)։ Խառչիրիանը պարսից խարաբանական (միջադրեկի) գրականության ամենանիշտված հետարեկից Է ինչպես պահանջական, այսպես է ասվել ու առաջական պահանջական։ Խային է, օրինակ, «Խափափի որից Խոսրու և Մոհամմադ» (Խոսրավ և Կավառ ու թեակ) միջին պարսիերեն փոքրածնիոյ Երկը (թիւ, Զ. Ռ. Ռուսակայի հրապարակությունը՝ The Pahlavi Text King Husrav and His Boy [Published] by J.M. Unvala. Paris, s.a. [1918?])։ Մեզ է հանդ Խան «Խափափի որից Խոսրու Աւուշիրիանի խարթերից» (Handarz և առօսկրուն Խոսրավ և Կավառ) ժողովածուն (թեակ Salemont, op. cit., pp. 441-450)։ Խոսրենու պահանջանք է երսն վերագրվող խոսրեների մի թիվուն «Խոսրու Նուշիրուս բազարի», որը բարգմանված է պարսիերենից (հինդ.՝ Խոսրու Նուշիրուսի. Աշխարհասկրության Բ. Պ. Պատառազարդ. Երևան, 1966)։

4. Բնագրում վաշր հանյար և հինդկանհ. հանյար (Strwd' r) Խաչնակում է «քրիստոս, իշխան», ծագում է իհի իրան, չհաջուա- դայիստիք։ Խաչեան անձնական է «ստրանդային ճակատոր»՝ որպես ճաւառ «ճակատ, մեխանիկ» ծեւերից մի կազմույթուն։ Վերջինց ծագում է Խանության շաման բայր հոմնը. Խոստ սորդերն ենուա- շամնան, ճակատոր»։ Մեր թագորության հանդաւ է զային դրյան գրությունը, որը մենք գուտարակություն է Խաչարան. այսինքն՝ Դենքար։ Արտական գրականության մեջ ունեն Խան Դիքսան ծագ։

5. Բնագրում՝ վ' նշտրյկ /'երանհարեկան/, Խովանի աճախանական ծեւը Երանհար բայր, որը Խովանիում է «Քրիստոս իշխան աշխարհ»։

6. Բնագրում՝ շրա, որից ծագում է Խայերեն Խորոր բայր։

7. Բառացի՝ «Եր շահին Խայերու Խոմար»։

8. Բնագրում՝ վ' զմեանաւ /սամանաւ/, կամ սամեաւ /նոր պյունի, չումու- րաւ/, որից Խայ. զբանիւր։

9. Բնագրում՝ PWN ՏՄ ՍԿ ու /թա ոռ և չաձան/, կամ թավիզեն /ընկոյալ, ջոկված/՝ վեշտան «զլուրդ» բայր, թա- բայտիս խախտանիկություն (իմնիք. նոր պյուն, շուշնակ)։ Ծագում է իհի իրան, *wi-kay- Խախտանելու։

10. Բնագրում՝ «Խանի լուր շահնշանության անուն ունեն»։ Պակասիերեն ՄԼԿ՝ ՄԼԿ՝ Շահն-սկի ծագում է իհի սրույ. չհայացիա չհայացիան բառականակացույթունից, որը Խախտանը է «արքայից արքու»։ Թաղրմանության մեջ մննեն օգբագրություն և նոր Խախ- տան ծեւը, որն ախտանիւթ է Խայերենի դասական շրջանից (շահն- չան լուրերակալու)։

11. Բնագրում՝ ս կ հ է /սակ, սայ/՝ «առա իւլ Խարկը»։ Երկասան է վեխալուն են Խայերենում առաջինը դասական շրջանից, երկրորդը՝ բարբա- ռներուն։

12. Վազորեկիմիերը իհի իրանական բանականատերյան մեջ արդարա- խեցիք և բանիմոց վեսիրի ու Խորիքբաղութի մաքանան ինքարար է, որը փիխարինել է, բայր Երեւությին, պատմական Միթր-Եւեստիին։ Ա- վանության համաձայն, նա ծագում է Խորունիսից եւ, իբր. եսկը է Խոսրավ Աւաշիրի Խորիքբականից։ «Խանություն» և իրանական դասական շրջանի գրականության մեջ Վազորեկիմիերը միջնորդ իրանական անուններ արտական ազդեցույթունից փիխակերպվել է Բուլարչու- մենք ծեւ։ Բնագրացումների կերպարը շատ կենքրութ Խամբիկութ և Խակութութ Խամբութ Խամբարութ Խամբութ Ավելարի մասին եղած պատրիերացումներին։

13. Բնագրում՝ եակեր (առօս ետք)։

14. Ըսր Երեւությին, մեխանակիրութը փառաբանութ իմաստութ համբառ է վայելել, որի հետ Խամբանությունը պատրիարք է համար։

15. Բնագրում՝ եակեր /սարքանակ/։

16. Բնագրում՝ թըշիր /թաշեն/, նոր պյուն, թաշունի խանություն Խանակում է «վեխիր» և Խամբանության պատրիարքությունը պատրիարքություն է եւ ազգանուններ Խամբութ Խամբառ ու մինչ օրս, -յան ձեռու, գոյաբունում է պարսկերենու։ Խայա- կան -եան (-յան) ազգանուններ վերջանիրությունն արա հեր կաս ցունի։

17. Նմնը՝ րըլ 'L քաշտը' ո՞ն սրճ' և համ' ո՞ն կ /թի օ քաշտընան սարդ հսմանք։ Կ. Զայենակի բարգմանան ծեւագրություն այս Խամբանություններ բացակայում է, եւ բարեւորա Խան՝ Հ. Օքքերու և Կ. Տրեների սու- սերեն փիխականություն մեջ։

18. Տեսն ծան. № 13։

19. Բնագրում՝ 'ո՞լ'ն. բայրացի Խանակում է «ոչ Խան, այն (երկր- երեր), որ դրս են Խանից» (առ-Երան)։ Խան երկրանունը (Երան, նոր պյուն, Իրան) առաջացել է՝ արյանոն Խանակի սենուկան ծեւից, սոյինիք՝ «արքայիների» (Երկիր)։ «Խանական գրականության, եւ ոչ պար- կանան դասական գրական Խանակուներուն, օգբագրություն է Խան Ե- րանական (Երան-շահ) կապակցության մեջ, որը բայրացի Խանակում է՝ գրականության աշխարհ»։

20. Բնագրում՝ HNH-TWN-t /նիստ/, բարսան՝ «ոտիսիթ»։

علی اشرف درویشیان. فرهنگ کردی کرمانشاهی
(کردی - فارسی).
Uz Uzrumiñ Tawriñhizm. Rətəriñmatal-
zimkər pərətərəkələr həməriñm. İstik-
nəmə. 1996 (1375). - 431 təq.

Սերկասիս Իրանի արեւադրյան լեռնային շրջանները ի-
րենց էթնիկ-լեզվաբանական և դպրանական պարկե-
րով այլքան խայբարդեար են և քիչ հերազդուիչա, որ
այս աստվածում հրատարակվող ցանկացած ուսումնասիրու-
թյուն մեծ հերարքարժություն է առաջ բերում: Բայուանի հեղի-
նակը ծագումով ենց Զերմանչակից լինելով ճգրկի և ներկա-
առնելու ուժինուն ըստըսար առավել ընդգրկուն կերպով:

պայման շուրջ պարսկերենի խոսվածք է: Մի բան տակայած ուշագրավ է: Խորվածներից շարթերում ընդգրկված են այս խոսհածքնեն հագուկ այնախիք բառեր, որոնք պարսկերենում կամ վլայնիած չեն և կամ ունեն հեշտութան այլ դեսք: Ընդհանրապես հեփաքրքիրն այն է, որ բառերի մեջ մասը զուգաբանություններ ունեն համապատասխան եւ լարքի, իսկ մյուսները՝ հարավքրդական եւ գրանիի բարբառներում: Բառարմի արժեքը բարձրացնում են համեմապուրպուրները Ղար-ե-Շիրիկն եւ Քոյխայի շրջանի բարբառային կյութի ենք: Ի գեակ, դրանից պարզ է դառնում, որ առաջին շրջանի ներկայացվող բարբառը, որը հեղինակն անխանում է *զորսնի*, ամեններն էլ գրանիի բարբառներից չէ, այլ ատլանի մորիկն է մուկրին, իսկ հեշտութական որոշ զարգացմաներով հանդիր լորդին: Նշված են նշված իր բոլոր թերթայուններով հանդիր աշխատանքն ունի նշանակալից արժեք, եւ դա ամենից առաջ այս է, որ շրջանառության մեջ է դրվում իրանակուն խոսվածքներից են մեկի բառանյութը:

© արդար Խնկելանի յան

¶ իր վաստակոց», ինչպես հայրին է, երկրագործական տրոթիմական հանրագիրքարան է Նախարարնեաված գուղարքնեանությունը զբաղիղների համար, որոնց պրիում են գործական խորհուրդներ և ցուցամներ հացածակություն, զինագործության, այգեգործության, թշնապուծության, մեղքարության, տեսանաբուծության և գուղարքնեանության այլ թեազավագութեան կերպության: Նախարարն կազմի ենու հունարեններ («Գեղարվիկա»): Թիջին դարերում այս թագմանը է մի շարք սրբեայն և արեամբայն լեզուների (աստրերեն, արարերեն, պարսկերեն, լազիերեն, իրաներեն, իբրահիմերեն, անգլերեն), այդ թվում եւ միջին հայերեն, և այլամուս վարպածում զբել ինչպես Մերձավոր Արևելքում, այսպես է Վահանական:

«Կորի է եղել, որ Մերձավոր Արևելքում երկրսպարծության վերաբերյալ գործակալ ըստայի գլուխելիների գրավոր արձանագրման ափանդույթը զայխ է դառնաւ սեպագիր շրջանից։ Նման գրառումներ առկա են, օրինակ, Խեթական արծանագրություններում, ինչպես նաև «Աշխաբայում», իսկ եյև հունական և հունական գրականությամբ մոզ են ալանիքան մի շարք հետիւնակների անուններ, որոնք կազմել են երկրագործական ձեռնարկներ և կամ իրենց երկերում անդրադարձ եռուսպարծության թեմային (Թետրապարտ, Տեսդրոս, Քսենփուն, Կառուս, Կարրուս, Կորուսնա). Պարագանա և այլ): Ազրիկ հեղինակների երկերի գաղափառն նմանչելով կոմպենդիումների են վերածել հոյելերի կրողից, ապա, բարգամանիւթով. քարածելի նախ՝ ասորիների. ապա արտավերի. հայերի և պարսկելիների միջաշխայում, իսկ անմուհերկա նույն Ենթոսպարտ»։

«Առաջնամերժութերը պարզի են, որ հուևական «Գետպոնիկան» կոճախսողիվ թեսոյցի գրական հուչարծան է քայլվուծ մի շարք այլք-ուրներից, որոնք հումախ իրենց հերթին ենցևայիսի կոմայտնոցիւմներ են ենթի: Տայրինի են «Գետպոնիկայի» հուևարծն ընազդի մի քանի փայքերակելեր, երկը վերջնական վետոք սորտել է Հյուզամիքայում, Խ դ. Կոնքրետիցին Շիրանածին կայտեր օրոք: Սակայն, դեռևս ավելի վայր, այս իր հուևականին փեսով սրբելի թարգմանելի եր աստրերեն եւ սորտերեն, և դրանով են պայմանավորված նշանա թարգմանաբայցուների և հուևարծն ընազդի միջու ենած փայքերակայունները: Հունարեն ձեռացրերի մեծ մասում «Գետպոնիկայի» հետքիստրելութիւնը վերաքրիւմ է Կափական Բառուն Միջապարհիկույթն, ուսիս առ այսօր այդ հարցը ցի գրելի իր վերջնական տածումը, և որոշ ավելի զգույն ուսմանափրառութեր առաջմ այն գլուխարտում են անանուն հայմարդի: Մասնապեսների կարծիքով Կափական Բառուն իրականացրել է «Գետպոնիկայի» նորություն խճագրությունը՝ լրացնելով և փոփոխելով ավելի վայր շրջանից հայրին հուևական գլուխարտուական ձեռնարկը:

«Գեղարքունիքայի» հելպագործողներից Վ. Գևորգը, համաձաւորեն վերդաշեմ է և բաղրաբերով այս Փոքի. Կոտայշին Ծրանածնի գուղութեականական Խուժագիրաբանների և մի շարք այլ խման երկերի հետ, մարտաւիշել է այս երկի ամսիքի աղբյուրները: Նա եղարկացնում է, որ X դ. «Գեղարքունիքայն» օգդագործիված կրօնիկությունի հեղինակը ունի Անտոնիոս Գիւտասիսոս Է Բերյութից («Բերյութացի»), օրին հիշաբարում է Փայզը (Դուեռ 163): Անտոնիոսը նշում է այս հեղինակների ամսուները, որոնցից ինչը բայց է իր փետերացայտները: «Գեղարքունիքա» կարգործ արքագործ է հիմնականն Անտոնիոս երկը («Ըստաշաղ շարջկառ ՛ըտիծենմառաւ»), ամսիքի հեղինակներին մեջբերելով միայն կրա շարաբանաւու: Ենթադրվում է, որ Անտոնիոսը եղաւ է Հովհաննոս կայսեր ժամանակակիցը և իր երկարութակն երկը կազմել է կրա հանձնապարույք յամը: Ազմանոս Մարցիլիոսը մի բայի ամսամ հիշաբանում է երա մասին որպես Հովհաննու բարեկամի: Բայց այդ, հայրին է, որ 346 թ. նա եղել է officiorum magister և իշխակ սրբագրիայի սրբաթեալը:

«Գիտաբիշխայի» հայերեն խորդմաննույժինը հայրին է «Գրք վասպակայոց» կամ «Երլրախանարարլ» տևիսանունը։ Այս մեծապես արժեքաբար է որպես իր լրեալիք մեջ եզրակի հուշաքանչ, քանի որ առայօր հայրին գնի հայ միջանադարյան մարելապրացյունը ախանդված

Համիկ Մկրտչյան
ԲԱՆԱԿԻՐՈՒԹՅԱՆ ԹԵԿՆԱԾՈՒ

ԲԱՆԱԿԻՐՈՒԹՅԱՆ ԹԵԿՆԱԾՈՒ

Երկրագործական այլ ձեռնարկները: Վյո խվի
Խվագամամամբ երկը մթջին հայերենին քննուց
մեծ թվով այսպիսիք բառերի բացառիկ
մի շրեմաբան է (թե՛ հայերեն, թե՛ այլ լեզուներից փոխառույթ), որոնցից շատերը չեն ավանդաբան հայկական ավանդաբան այլ ապրանքներով: Դրանք հիմնականում գլուղագիրներյան գանազան ընազականութերին վերաբերու գերմանիներ են, բուսականութեր են այլն: Դ.Ա.
Գիրք վասպալիցը», որ զի և քարքանակու ճակատութեան բառականութեամբ բառից լեզուին ընդ ազգային դաստիերի... եթե՛ ճանաչեաք վարպետանիչի՝ բարիսի և նման մարդուցածի: ...Նայիրի բառուաց ո՞րուց մեծ մասն մի չեն եւս է զգեստ մշու զայա»:

Են վերաբերում է արաբերին բնագին, ապա Դ.Ալիշանը գրում է. «Ոչ է մեզ ծանօթ փափաթիմ այն արաբացի խարդախութիւն, յորն մարդ էր անկուտիւն սրբազն զամնեայն բառու հայկականիւն...» և ս-վերաբերում. «Միլյէ (Clement Mullet) որ յան 1864-7 հրապարակեաց զգիրս երկրագրութեան Խախ-ալ-Ակամ Արաբացայ, յիշէ և զայ արաբացի ձեռագիր լիբրէ բուն հաճախութիւն յունակուն Վասպակոց Գրոց, և Գիմօնքիփեայ ընծայեալ. եւ զի ի մերում բարդմանախութեան խակ յայսմիկ Գիմօնքիփեան յաճախագիս բան զայ հեղինակի յիշի՝ կարծեն թէ հայերեան այս թարգմանութիւն է այն արաբացի մարեկի, որը որ ու ժամանեացը սրբազն»¹⁴:

Այսպիսով, Հ. Ավիշանը կատարեց որպես է համարում այն, որ «Գիրք վասարակոց» հայերեն է բարգանավել հունարեն թևազրի սպառթեն բարգանարյունեց, ըստ որում վերջինս նա Ենթադրության կույտացնում է Քրիստոնիա առաքածքն Եղիշն Մյուգի իշխանական այն արարերեն ձեռագրի հետ, որն իրենից ներկայացնում է հունարյան «Գիրք վասարակոց» «ըստ համառություններ»։ Սակայն թե իրենից ինչ է ներկայացնում այդ արարերեն ձեռագրի ու արյունի իրոք ինչ

ესა է თინებ ჰუკების ქარდინალის მნიშვნელოვან მნიშვნელობა.

Ն. Ավիշանի վերոիիշյալ պեսակեթները զիտական շրջանառության մեջ են նրբել և որդեգրությ հենակու ուսումնասիրութների կողմից՝ բացառությամբ Կ. Բրոլիեմանի: որը «Գրք վասպակոյի» հայերեն թարգմանությունը հանձնում է այլ ժամանակաշրջանում և այլ միջավայրում կարուրիկն: Կ. Բրոլիեմանը ընդգծում է հայերեն թարգմանության կարառությունը ոչ միայն լեզվականական գետանկությունից որպես միջին այսպահանակ այսպիսին հուշարձան, այլև որպես հունարեն թագավոր և ասորերեն թարգմանության հերափողության համար մի լրացցիք և արքեալիք ազգուր՝ հայկական պարբերակի հետ քանից ունեցած տառչության առումով: Սակայն, եթա կարծիքով, հայերեն թարգմանությունը կարուրիկ է ոչ թե լիդիկայում, այլ Ենիասագանում, եւ ոչ թե XIII դ., այլ շար ավելի ուշ: Նման եզրակացության նա հանգում է վկայակրեալ մի շարք լեզվական իրողություններ⁵, ուրոք, սակայն, իրմանալուսախ հերթիւն են, մասնաւորապես, Ս. Սարյակի կողմից: Ս. Սարյակն ուսուցածություն է երամիրում ոյն հանգանքների վեա, որ Բրոլիեմանի վկայակոչում հետո նոյն լեզվական իրողությունները ոչ թե հասարաւում, այլ ժիպում են թարգմանության Ենիասագանում և ուշ շրջանում կարարիք լինեն: Նո միանականայ իրավացիութեն ներառում է. «...եթե ի Ենիասարան թարգմանուած հանութիւնը, ուր

կայերն լեզուին յեպամ է օպտարասն փոփոխութիւն բացայսք է ամենուն, թիզը՝ լեհերենի, բայիներենի, թաթար լեզուի... փոքրիկ դրշաներն անզան չեն գրելուիր անոր մեջ: Ընթակասական ի Կիրիլիա բարգմանաւելուն և այն՝ Ռուսիանեանց գիրաբարութեան ժամանակ, յայրեանց անուններ են հերթեանցը. և այս՝ վասն զի Կիրիլիոյ մէ հայերնի կրած յեղափոխութեանց համաձայն կրո զայ խարգմանաւեանց լեզուն. երրորդ՝ պարու բան ող Ռուսիանց արեն մոռք գրած է հայոց մէջ. երրորդ՝ պարագան օրինակ խարգմանաւելին սոյ թոփ թէ Նշան մէ համարափիք Մեծ Հռափարակին կարծեաց, վասն զի պարագան ազդեցութեան մը հերթեանց կրոայ համարմիք»¹⁶:

Թեև «Գրք վաստակոցի» մեզ հասած հայերն ձեռագրերից ոչ
մեկում բարգմանից անոնց չի պահպանվել, ուստիմասիրուներից ո-
մանակ բարգմանը պահպանված է Միջնարդ և Մշտիքար Ներացուն՝ փորձելով
այդ հիմնաւորել Ներացու «Ձերման միմարտրյան» եւ «Գրք
վաստակոց» միջն որոշ թագական իրուրոյթների թափառական-
ութիւնը։ Բայց այս, Ն. Անդրիկիսան, ճանաւորապատ, նկարում է, որ
յարգմանիցը «շար հասախորեն միայն Միջնարդ Ներացուն կրնայ Շ-
լայ», քանի որ Կիրիկիսայում թվայ ժամանակաշրջանում (XII-XIIIդր.)
ապրերդեմին դիմագրաբոր այդ հայ մշակուքային գործիքներ հայունի-
թնէ։ Սակայն, մեր կործիրու, Ն. Անդրիկիսանի հիշյալ վաստարկներն
անորու եւ համոցին ժամ հերթեալ պարզանենուուրուլ.

1. Ն. Ասդրինանի վկայակոչով թեզիսկան իրողություններն ընդհանոր են ու միայն «Գրք վաստակոցի» և «Զերմանց միջբարությօթ» այլ մքջն հայերեւում պահեցած այլ հուշարձանների համար են, այսինքն, դրանք կարենի է բացարձիկ ոչ այնքան նշանակ հուշարձանների ենթականների և ուսուուրանք, որքան, պարզապես, դրվագամանակաշրջանի թագիմ կիմիկան հայերենին բնորոշ առանձնահատկություն:

2. Միջամբար Ներպացին էք կարող արտադեմնին միայ վիրապսեպություն ինչեւ ժամանակի հայ ծավալուային գործիշների մեջ²⁹, և եթե անգամ ևս միայն է լիներ, ապա զբարք է ճառանալ, որ Կայիլիսյունը բազմաթիվ էին ասորի խարբանիներն ու ծավալուային գործիշները, որոնք վիրապսեպություն էին թե՝ արտերնին, և թե՝ հայերնին և ոչ միայն խարբաննուն էին արտադեմնից հայերն (հաճախ հայ խարբանիների օգնությամբ, ինչպես, օրինակ, «Բժիշկարան Ճիռյ» -ի հետինակ Ֆայրոց Վարդին, որն օգնելի է արտական արցյուրներից), այն, ևս մեկ իրենց երկերը հայերներն էին գրում (ինչպես, օրինակ, Էջոյին և Աղօստային)³⁰:

3. Ըստուին հիշաբակությաններ այն մասին, որ Միխայ Ներացին բարզաբանել է «Փիք փարավոնցը», չեն պահպանել ոչ վերջինին մեզ հասած ձեռագրերում, ոչ Ներացու մեզ հասած երեսից որեւէ մեկում, ոչ էլ կարևորվի որեւէ աղբյուրում, եւդեմաքար նշված խնդիրը վերջնականապես բաժնում հսկաբեր չի կարելի, քանի դեռ չեն հայրենական տառացին, ալեյի համոզիչ փառարքները:

Ինչ գերաբերում է «Գիքը վաստակոցի» թագին, ապս Ն. Աղիշտակ առաջարարություն նշում է, որ իր ձեռքի քաղ եղած երեք ձեռագրերից երեսը չափազանց նման են միմյանց և ճագում են միեւնույն աղբյուրից, իսկ երրորդը, որը և նա կրտսարակելիս որպես հիմք է ըստունելի մտաւություն քարբերում է (գրաբարին ավելի մոտ թվով): Ապայց գրչությամբ և ուժորութանությամբ: Ըստ երա, առաջին երկու ձեռագրերի ընթօրինակով պարզեցրել կամ «օամլացրել» է դրանց լեզուն: «Գրու ունց կամ համլացման իրաց ժամանակին»: Վու հանգա-

նանքից կենտրով, ևս ենթադրում է, որ հայերեն լարվածառության նախ-
նական փարբերակը եղել է, թթենս, և ավելի մոտ գրաբարին, քան
նույնիսկ երրորդ ձեռագիր լինում է²²: Դավիտականը, նշված երեք ձե-
ռագրերից գրագիտականության մեջքերերով մի շաբթ հարփածներ, նույն-
պես ընդգծում է դրանց լեզվի միջին եղած փարբերությունը և, զանա-
լով բացապետի դրանց առկայությունը, առաջ է բաւում երեք փարկած,
այս է՝

1. «Գիրք վաստակոցի» լեզուն հենց սկզբից է եղել և ռամիլխանուն գրաքար.

2. Լեզուն եղան է գրաբար «սակայ մի ռամակախառն» և հետո է մի-
այն ընդօրինակովների կողմից ասպիրանտաքար փոփոխվել և հասկ
այժմյան վիճակին:

3. Նախագիտես «փոքր մի ռամկախառն» գրաբար խարդանություն Խելավագյում «գրացիսկի մը ձեռօր (գրաբարախառն) ռամկօթինի» է վերածվել, ճիշճ այսպես, ինչպես, օրինակ, Մյահբար Գոշի «Դաշտան-փառազիրը», որը Մըբար Սպարապետը բարգմանել է «ռամկօթին»²³:

Նկարի ունենալով XII-XIII դդ. բայսգրվող աշխարհիկ ընտրյի այլ հուշարձանների նկուն, որոնք նույն միջավայրում թարգմանվել են արաբերենից կամ տպեղծվել արաբական առյօնների հիման վրա, կարելի է եզրակացնել, որ «Գիրը վաստակոցի» նախ մը համարձան, որը նախապատճ էր գործառան, ամենօրյա կարիքերի համար և հասցեագրիած էր մը երեցուների ոչ մեր, այլ յայն քշանակի, հափսի թէ սկզբուն թարգմանվելու գրաբարով, իսկ հետո վերածվել միջն հայրենի (իսպ. «Պատմչորենի»)։ Ավելի հսկանական է, որ այն հենց սկզբից է բարգմաններ միջն հայրենուով, որոյ ընականաբար, կարող էր իս առնենական ինտուաց ունութիւններու գրիների կողմից։

Գիրք Վասպանիցից՝ հայերեն թարգմանությանը վարդեր ափիք-
ներով անբաղադրել են ևսում մի շաբթ այլ ուստամեափրոյներ²⁴, սա-
կայս առ այսօր որոշ խնդիրներ մնում են դեռևս ցըծված, որինցից ա-
մենակարգորդը, ինչպատ արքին նշեց, հայերեն թարգմանության ա-
ռաջերուն մասոնի հայրենաբերումն է:

Այսինքն այսպիս կայդապահութեան է:

նակի անոնց չեն պահպանվել: Ենթագիրը դրաբարակով է Պ. Հազար-
յոց²⁶: Տարպարզողները նշում են, որ ստորերեն թարգմանության
փերսու անկանություն է ինչ է, և եզրուն իշխումն է վայ շրջանի ասորի
թարգմանիշների բառացի թարգմանությունները, ինչպես, օրինակ, VI
դ. Նշանակիր բժիշկ, փիլիպոսի և թարգմանիչ Սարգիս Անշախացոյի
(Թեոդոսիոսիստեցո) (մեռ. 536թ.) կտարանները: Ա. Բառմշքարիկ
կարծիքով, ամենայն հավանականությամբ հենց Սարգիս Անշախա-
ցին է ստորական «Գիրք վաստակոցի» թարգմանիքը: Միաժամանակ
ևս վկարում է, որ Պ. Լազարիի հրապարակած ձևագիրը հեռու է մի
ամբողջական գրվածք միներուց և իրենց ներկայացնում է Սարգիս
թարգմանության համառոր վերաշարադրանքը՝ կտարակած ավելի
ուշ շրջանում որեւէ ասորու ճեղքը²⁷: Հայուններ է նաև այս կարծիքը,
որ ճեղքագիր առանձին մասերը գրվել են վարերե անձանց կրողից եւ
լուսաբեր ժամանակներում, այս կամ այն առիթով, ապա իրոք է արվել
դրանք ի մի բերելու: Սարգիս Անշախացուն ստորական «Գիրք վաս-
տակոցի» թարգմանիչ հանճարեն հանճար Ա. Բառմշքարիկը դրան
կիմք է ընդունու նաև այն հանգամանքը, որ Հաջի Խալիֆան (1608-
1658թ.) իր արաբական գրականության նախնականիքությունում
«Գիրք վաստակոցի» արաբերեն թարգմանության թարգմանիշների
թվում հիշապահում է ոսկ Էլիասի որդի Սերգիոսի (Սարգս ին Ֆր-
յու առ-Ռամիք), ինչը, երա կարծիքով, կարող էր ճանանաչել Սարգիս
Անշախացուն²⁸: Սալյան, քանի որ Սարգիս Անշախացը՝ աստրական
«Գիրք վաստակոցի» թարգմանիքը լինելու վերաբերյալ մեզ ոսկ պատճենի
փաստեր չեն հայտ, ոստմանախրդաներից ոսանք գրինում են, որ այդ
հայուս ուժեւու ժ կատակ հանճար մեռնականիորեն ուժ ծածած²⁹.

Չնայած հիշյալ ասորերն ձեռազրի ոչ բավարար վիճակին, ուստի մասնաւոր ներքին հաջողությունը է նրա բրախմանակալությունը համեմատի հումական «Գոռապնիկայի» հետ եւ պարզէ, որ դրանք հիմնականում կրկնում են միջանց։ Սակայն հանգանականից հետքագործությունը ցուց է պահին, որ ասորերն գերբար ոչ թե բուն «Գոռապնիկայի», այլ Փոքի կրօնից հիշաբախկո՞ն՝ Աևարդիլոսի կոմահենդիսմի թարգմա-

Նույթանն է³⁹: Կարստիս «Գրք փառավորը» հիշապատճեմ է 10-րդ դարի կետերի հետինակ Բար Բանիքը համբագիքապանային ընսյրի երկում, որ նա ի մի է բերել բանաբանազգական զանազան երկեր և քաղաքածներ արել ասորական քառաբեր փիլիսոփայական, ասրագագարանական, բնագիտական և այլ գրվածքներից, այսին այն անվանվում է «Ինքնուր կորմից կորմնած երկրաբանական գրք»: Խոչ 13-րդ դ. ասորական հետինակ Իբր այ-Ավամը նույն այն հետինակին անվանում է Յուկիսու, որը հունարեն Անելյանիոս տեխնիկ վերջին ժամանակներում⁴⁰: Փարու վկայության համաձայն, Անարդիոս Վինյանիոսի երկարագործական երկը բաղկացած է 12 գրքից, մինչդեռ ասորական քառաբերակին առնվազն 2 գրքով ատելի է եղել, քանի որ ասորական ձեռագրում թերի մասն սկսվում է 14-րդ գրքի 4-րդ գլուխ եերու: Թարգմանից համեմունեց է Կարարել զանազան առյուղներից, հարկացան Անարդիոսի «Հապահարքիթաներից»: Վերջինից բաղկած կյուրեր կարելի է գրնել նաև Կաստանոս Բանոսի «Գևորգինիկայում»⁴¹:

Հայրին են հուսարին գլուխութեաւական հանրագիրքարանների մի բանի արաքերեն բարբերակներ, որութ ըլտու են դարբեր ժամանակներուն կապարված զանազան թարգմանություններից: Դասեցի մենք Կասինանու Բարու Սիստանիկրոյի «Գեոպրիկլայի» վերաբարձրացնելուն է, որը արտարկան մուրինագրադայն մեջ հայրին է «Առ-Ֆրանսա առ-Շառիմյա» («Հունական Երկարագրծություն») անվանութ, ընդ որում հետիւնուի անունը, աղոփակմելով, դարձել է Կուսական իր Վարդապարիսա առ-Շառիմյա: Վյո Երկու արաքերեն է թարգմանվել երկու անուն, դարբեր թաւագրերից, առաջին թարգմանությունը Սարքին իր Տիլոս առ-Շառիմյա կատարել է սովորակի հունարենից, 212-827 թ.¹³: Երկրորդի հունար, որ վերաբերում է ավելի ոչ շշունի, իմբը է ծանայել հունարենից սրբած փեղելիքի թարգմանությունը («Վարչոնա»): Ամ մենք, թի մուսա մեզ են հաստ սակավաթիվ ճեռագրերուն, որութ պահիւն են աշխարիլի դարբեր գրտասահցներուն, ըստ որում ասացին դարբերալի ճեռագրերն ընդամենը Երեք են (միայն Երկուսն են ամբողջական), իսկ փեղելիքից արվածները՝ յորը (որուց մեծ ճասպ ես ամբողջական չեն): Տունաբնից կարարված թարգմանությունը երաժարարուիլի է Կատիկելուն 1293-1876 թ., իսկ փեղելիքից արվածն առ այսօր ցի կարգարակման: Ըստ ուստամափրողների, վերջինս իրենից ներկայացնում է միջամյա օտակ Կասինանու Բարու արհեստական բնագրի (Պերի շաքրիա ՝ էկԼոցի) «Կոտրանինի Ծրբանաձին կայսր կահանուն կազմված «Գեոպրիկլայի» միջուն: Ինչ վերաբերում է Կուսական երկի հունարեն թաւագրին, ապա այն մեզ է հաստի ոչ իր համական վիճակուի, այլ VII-VIII կամ X դ. կազմված երկրագրծական ժողովածուի կազմուն, որի իմքուն ըլսուած են հաստ Անապրլու Թիրյապացու ու ուսն Անդիմուն երկերը: Բացի այդ, Կուսական համար գլխակոր եեղինակություններն են Անմուկիպը և Անփինը, որուց ես հաճախ վեխայիցնում է¹⁴:

Պետք է իշել, որ Հայոց հայությանը մտնենազիգություննեմ որպես «Հռուական երկրագրության զբքի» թարգմանիչ հիշապահիած է ոչ միայն վերոինիշայ Սարգիսի իր Տիլան (որին որոշ հետազոտողներ փորձել են հույսացնել Սարգսի Անշանացու հետք), այլև ես երեք ուղիղեր՝ Կոտայքի Լուլա, Եղանակաբան և Վրու Զարարիա Յահյա իր Աղի»։ Ինչը գետիք է վախ որոշ խառնաշիրքի՝ թարգմանացրյան մեջ զցելով ուստանափորութերին։ Վերջին ժամանակներու փորձ է ար-մեր հայության մրցելու այդ խառնաշիրքում, ինչը որոշ չափով հա-շուղկի է։ Այսպես, օրինակ, արաքերեն ճնշառքերի թևությունը ցոյց է տանի, որ «Հռուական երկրագրության զիբքը» կամ «Երկրագրության զիբքը» անվանութեան արաքալսն անդեմագրության մեջ հայրենի են ոչ միայն Կոտայքու Բայսուի երկու վերոինիշայ երկրագրականությունները, այլև մի շարք այլ հույս հետինակիցների երկրագրական երկեր, որոնք ես այսպիսի հայության մասնակիություն:

Հյուսիս, 1931 թ. Պ. Սրբածը հրատարակեց Երկրագործական ընտայքի արտքերեն իր հայրենաբան ձեռագիրը, որ վերելուայտներ կային այն ժամանակ, որ Ենվարայինը պարփառը Պայմանական Աշխատադրացու հետ միասին հունարենից արտքերեն է բարգմանել այն 179/795 թ. բարենքի Յահյա իրեն Խալիֆի համար, ինչը Պ. Սրբածը հասպարուս է իր սեփական զիրուրույնների և այլ աղբյուրների միջոցով։ Պ. Սրբածը իր հայրենաբան Երկի հեղինակին նույնացնում էր Անդրեյի Վիճակինուի հետ, ասկան հերազար սպառագումները ցոյց են վայել, որ իրադաւում հեղինակը Բայիմաս ալ-Հայմեն է, այսինքն Կորունին Շահանցին։ Ենու թարգմանության թվականը Կ. Քրութեմանից վերագրել է Կասպահան Բայստի Երկին, որը ես ճշգիտե ենթագու հետազոտությունների կողմէց։ Այս Երկը, որը նորագույն և առաջնա ասպարույթամենքի, փառվրեսիքավոր է, որը ճակարտ է, հայրածառածար, 5-րդ դարից եւ իրմանուն է մենի իրաւույնից անիշտ հայուն հեղինակների Երկիրի լրա (Քրութեմա, Վիճակին, Անձներիք, Գալեն, Սոդին, Վալեսիոս և այլն), օրուն ըստումին գարեր են Անդրեյին աղբ-

յուրիներից³⁶: Այսպիսով, ինչպես տեսնում ենք, հասքարկում է Հաջի Խալիֆայի մագթենազգինությունում պահպանած գլուխերթյունն այն մասին, որ Եփսուարի թարգմանիքը հունարենից տրամադրել է թարգմանել «Կուևական երկրագործության գիրքը»:

Սեզ է հասել նաև Ներույնիկապոսի երկրագործական լրիվի արարեցին թարգմանությունը, որի ձեռագիրերը պահպան են Փարիզի Ազգային գրադարանում²⁷. Այս թարգմանության հետ կապված դիտես ոչ բուր խնդիրներն են լուծված, քանի որ ձեռագիրերը կարիք են զգաց հետագա ուսումնասիրության:

Առայժմ հայրն միակ ձեռագրով մեզ է հստե՛ նաև Անապիլիսա Վինդասիսսի Երկարործական Երկի արաբերեն թարգմանությունը, որը պահպան է Մշշինի Ասքանին Օազումի գրադարանում (Երան): Անապիլիսի Երկի հունարեն թարգիրը չի պահպանվել, ու դրա մասին մենք այսօն կարող ենք պատկերացնալ կազմել ատրպերեն ոչ ամբողջական թարգմանության, (որի մասին խոսվեց վերունակ) ավելի ուշ շրջանի հունարեն «Գետպինիկաներում» պահպանված որոշ հայփանակի և նշանակած արաբերեն թարգմանության միջոցով: Էնցուս ցոյց են լրիմ հեպագումունքը, Անապիլիսն իր Երկի կազմի է, օգրիկերպ հերթական առընդունելից Կերծ-Նենկիրի, Դատիֆիս, Ապովեսու, Գինֆաւես, Աքրիլիսնու, Ֆերենսիինու, Հովենս, Տարենսիինու, Լենինինո³⁸:

Բայց վերտիշյալ համական եկլյագործական երկիրից, ինչպես եկլյագործությունը է, արաբերեն է քարգանդակ նաև Սարգսի Ա-Եշայացու ասուրերեն փոխարտությունը, որը, սակայն, մեզ չի հսկում³⁵:

Այսպիսով, եթե անդիմինը վերևում ասավածը «Գիրք վաստակիցի» արաբերեն խարգմանալոյան մասին, կարուղի հերթակալը հայունի են այդ խարգմանալոյան առևիազն վեց տարրերակները. դրաւիցի Կամիանոս Բատոնի «Գետպոմիկան» 827 թ. հունարենից արաբերեն է թարգմանել Սարգսի իր Հիլան, իսկ Ապոլոնիոս Տիանացու Երիաւգրութակն երկը՝ 795 թ., Եվլուտիանոս (Մոլիդիանոս Վեներանապատացու հետ համարելոց): Ինչ վելաբերում է մյուս խարգմանալոյանների հեղինակներին և խարգմանալոյան ճիշջ ժամանակին, ապա այդ խոտիդները կարիք են զգում ենթակա ուսումնասվորության:

Հարկ է նշել, որ «Գիրք վաստակոցի» հայերն յարգմանուղյունը արաբերեն և ասուլիսն թափառիք ինք համեմատես փորձեր կապարել են Ա. Բատուշչիրայիլ, Կ. Բրուկերմանը, Է. Ֆերինին, թեև ոչ ամբողջությամբ, այլ հարվածաբար:

Ա. Բարսեղյանիկ կարծիքով հայերեն թարգմանությունը կապված է, հայտնաբար, առողջերեն արքեպալի հետ. Նման եղբակացության ևս համեմատ է Կոստա իրեն Լուկային վերագրին արքեպալեն թարգմանության ևս հայերեն լրեալի համեմատության միջոցով⁴².

Ըստ Կ. Քրիլենանի, հայերն տեսարքն ըստ կոտրի գառափարներն իրավի անհայտ է եւ՝ ապրական, եւ՝ Կատարան Բատուի դեմքերից, թեև ճշգրտեն համբաւելում է մերք մեկի, մերք մյուսի հետք: Բացի այդ, նրանում կան որոշ հասել, որուք բացակայում են եշխած երկու փարթերակներն ամ: Վրայոք Անապոլսի երկի ապարերեն փարթերակը ճշգրի առաքմանը ամբ է մեզ հասել, թե՛ հերազայստ վերանշանական դեմքը կայ իսկ է ապարեն միայն համեմառության միջոցով հայերն տեսարքի, Պալատականի, Կատարան Բատուի, ասորերեն և արտօնության մասնաւութա ամենին միունք:

Է. Ֆերին, գովանդաստրափ միայնաց հերթ հոմմանաբերով հայերներ, հոմանիներ, սուրբերներ և արքաբերներ լրաբերած կնքերը. իւսուսն Առաջարկութիւն հոմանիների թագիքից, եկեղէ է այն հերակացուցայն, որ սուրբերներ և հայերներ բարգանալությանները թիւսն են միանույն աղքա-յութերից, մինչդեռ արքաբերներ խարգինանուցան երկու տարրերունեւ-ը եւ հոմանին «Հռապանիկան» ունեն միանույն բավարարագրություններ, որոնց վրա աղքաների ենթականությունը. հերկաւարք, առաջնորդ համբ հիմք կազմություն է Անապանիկ երկու, ինչը և հոգագործություն է հայերներ բարգ-անալության հոգագործությունը: «Այս գիրք Դօկտոր Անապանիկը՝ որ ի բարա-թյ Պետուաց...»²²:

Սակայն Նշված երեք հետազոտողները հայերեն բարգմանստերյան և համեմատիկ են ոչ թե Ասաբիլոսի և Դեմեփիլոսի երկերի վերահիշուարաբերեն բարգմանստերյանների, այլ արաբերեն արիշ բարեթրանկերի հետք: Մինչդեռ, ամենայն հայախալվանությունը, ենց դրանցից ստացվնի ենք է կարգին «Գիրք վասրակոյց» հայերեն բարգմանստերյանը, ինչ երկրորդ՝ Դեմեփիլոսու, որպես Անսորեինսի կողմից ամենից ավելի հաճախ վիշտակցիստ հետինակ (ինչպես այս իրավամբ նկարել է Ն. Ավշանը), փառաբարեն Ասաբիլոսի երեսի հիմնական աղբյուրներից մեկն է: Ցանոյր սրբի, արաբերեն վերոնիշյալ ձեռագրերի անմատչելիությունը թույլ չի փափս ուսումնասիրերը դրանք եւ, ամենակարենը, բաղսորդելու հայերեն բարգմանստերյան հետք, ինչը թույլ կիրար նոր լույս տիեզեւ եւ հայերեն բարգմանստերյան, եւ արաբերեն բնագրի վրա:

1. Ավելի մասնամասն կ'ն 'Le Livre de l'agriculture d'Ibn al-Awam, traduit de l'arabe par J.-J. Clément-Mullet, t.I, Paris, 1864, p. 15-16 (այսուհետք՝ Ibn al-Awam). Գեօպոնիկ. Վիզանտիйская сельскохозяйственная энциклопедия X в., ввєд., пер. с греч. и коммент. Е.Э. Липшиц, М.-Л., 1960, с. 5-6.

2. Գեօպոնիկ, с. 9, 6, 7, 13, 15.

3. Там же, с. 15-16.

4. W. Gemoll, Untersuchungen über die Quellen, der Verfasser und die Abfassungszeit der Geoponica, Berlin, 1884, S.211-212, 218-219. Н.В. Пигуловская, Культина сирийцев в средние века, М., 1979, с. 184-185.

5. Գիրք վաստակոց, բարգմանուրին ևսիլեւաց խարացի իշխութեան Ալեքսանդր, 1887, էջ Ը, ԺԵ:

6. Sku F. Չուզական, Գեորգ Դափի Պատրիարքութիւն կողմունուրին պարեպութիւն (1737և1811), Երեւան, 1994, էջ 27-28: Նոյն այս թվականներ է Խաչատր Խաչատր Տաշտին ձեռագրացնակուն, ութիւնը Ն. Շովեականը և Անապանը կշուն են այլ թվական՝ 1787, ութիւնը Բ. Չուզականը և Խորեն Խորեն ճամագրութեանից հետո պետք է համարեն ոչ ճիշտ: Տեսք. Յ. Տաշտին, Յուզակ հայերեն ձեռագրաց Մագդանապատակներ Սիստեմական ի Վիեննա, Վիեննա, 1896, էջ 705-706, 1144: Յ. Յովեական, Վայցազուրին ևսիլեւաց տամակութեան վրայ, Ա. Վիեննա, 1897, էջ 92: Անապան, Խոյկական ևսիլեւազիուրին, Ա. Երեւան, 1959, էջ 848:

7. Յ. Տաշտին, Յուզակ..., էջ 705-706:

8. Յ. Յովեական, ևշիւ աշխ., էջ 92:

9. Նոյն գրքուն:

10. Գիրք վաստակոց, էջ ԾԶ:

11. Բ. Չուզական, ևշիւ աշխ., էջ 7, 28: Միևնույն «Բագնալիպուն» իրադարակելի են հապահածելու ևշիւած ձեռագրերից՝ 1862, էջ 93-95, 1864, էջ 27, 1867, էջ 358-359, 1874, էջ 324-328:

12. Գիրք վաստակոց, էջ ԾԵ, ԺԵ, ԺԳ, Ժ-ԺԱ:

13. C. Brockelmann, Die armenische Übersetzung der Geoponica. - Byzantinische Zeitschrift, Bd. V, 1896, S. 389.

14. Գիրք վաստակոց, էջ ԺԳ, ԺԵ, ծալութ. Զ:

15. C. Brockelmann, op. cit.

16. Ա. Սարգսուն, Կ. Պորքիսան և «Գիրք վաստակոցի» հայերեն բարգմանուրինը, «Բագնալիպ», 1900, էջ 4-7 և 52-53:

17. Ղ. Յովեական, «Տաշտին Անապան», 1889, էջ 2: Մէկիր Թէվերէ, «Վիեննա», 1900, N 6798: Ն. Ալեքրիկան, «Վայցազուրին գրքին բարգմանից», «Բագնալիպ», 1906, էջ 435-439:

18. Ն. Ալեքրիկան, ևշիւ աշխ., էջ 436-438:

19. Տեսք. Բժիշկարան մինչ ևս առհասարակ գրասեպելոյ, աշխ. Բ. Չուզականի, Երեւան, 1980, էջ 15:

20. Ինչպատ հայութիւն, Փարիզի Ազգային գրադարանուն Ն 248 հայերեն ձեռագրի հիշարքակարգութեան ևշիւուն է գրաւարաւուն ունի առկա գրեաւ առ կայսերի, որի Նորուն Ա բազաւուրի հանձնեարաւութեամբ 1263 թ. արքաքրեալից հայերեն է բարգմանեալ երեք գիրք՝ «Հանու պարագանեա», «Հանու թիր զինելոյ», և «Հանու արեգակն է լուսի պարսպին» (Sku Catalogue des Manuscrits Arméniens et Georgiens de la Bibliothèque Nationale par F. Macler, Paris, 1908, p. 130). Եացի այդ մեզ հայութիւն է Խաչատր Առաքել մատին, որի 1222 թ. պարտ թվագրաւուն է «Աղեմական» երազունեալ, իսկ այսունեւուն (հայունարար 1222-1236 թթ. միջև ընկած ժամանակաշրջանուն)՝ Խաչատր թագավորի պարտութեամբ (իշխուն Ա Միլուցան, Առաքել Անեղին բարգմանին, «Ան» հանուն, Երեւան, 1992, N 2, էջ 28-30):

21. Տեսք. Բժիշկարան մինչ..., էջ 23: Իշխուն, Գիրք ի վերա թիւրթեան, աշխ. Ա. Վայցազուրին, Երեւան, 1979, էջ 57: Արտասիրի, Յաղագ կազմութեան մարդոյն, աշխ. Ա. Վայցազուրին, Երեւան, 1974, էջ 8:

22. Գիրք վաստակոց, էջ ԾՁ, ԺԵ:

23. Յ. Յովեական, ևշիւ աշխ., էջ 109-110:

24. Ա. Սուրբեան, Գիրք վաստակոց, «Բագնալիպ», 1874, էիր. 32, էջ 321-324: Ն. Բիզուանդացի, Խոյկական բարգմանուրին, Կ. Պորքի, 1880, էջ 96-101: Ա. Վայցազուրին (Սարգսանասուկուն), «Տաշտին Անապան», 1920, էջ 312-314: Sku Խաչատր Անապան, ևշիւ աշխ., էջ 832-846: Բժիշկարան մինչ..., էջ 13-16:

25. Նշենք, որ հունական «Գեոպոնիկայի» բարիերեան, իրավերեան, իրավերեան ևս անգերեան բարգմանուրին հետ ու որոշիչ վեր է որոշիչ վեր կարող կարգարեալ վերցինի թեազի ու պարզեցի հարցուն: Վայցին, «Գեոպոնիկայի» բարիերեան է բարգմանուրին ևսիւն մասն հայկիութեան, Բուրզունդիին Պարսկա (1157 թ.), ապա Յուն Կոնսուլութիւնուրին կութից (աւրողութեամբ): Եւրիշին բարգմանուրինը ոչ միայն ունեցել է մի շատր իրադարակութեան երազուն պարտ պարտերուն (1538-1543 թթ.), այլև որպէս թագավոր է ծանուել ֆրանսիերեան բարգմանուրին համար, որի եւս բազմից իրադարակութեան պարտերին է 1542 թ. իսլամականացնելու և Պիետրո Լավիդիի և Տոննաոն Վիելլիի իրավերեան բարգմանուրին պարտերունը: Sku Գեօպոնիկ, ս. 7-8.

26. De Geoponicon versione syriaca scripsit A.P. de Lagarde, Berlin, 1855.

27. A. Baumstark, Lucubrationes Syro-Graecae, Lipsiae, 1864, S. 390.

28. Op. cit., S. 379.

29. Н.В. Пигуловская, յк. соч., с. 185.

30. W. Gemoll, Op. cit., S. 218-219.

31. R. Duval, La littérature syriaque, Paris, 1899, p. 288. Տեսք. Խաչատր սոյն հոդվածի ծալութ. 13:

32. A. Baumstark, Op. cit., S. 396-400.

33. Յ. Ուուկան ասպազուուն է, որ Կասիմուն Բասոս Սամսանիկիունի «Հունական երկրագործութեամբ» գրքի բարգմանուրին ոչ թիւ Կոստանդնուպոլիս է (մասն. ունի 912 թ.), ինչպէս մինչ այդ կարծիքն էր, այլ Սարջին իրեւն Ֆլուս-առ Ռումին: Sku J. Ruska, Gassianus Bassus Scholasticus und die arabischen Versionen der Griechischen Landwirtschaft. -Der Islam, 1914, N5, S. 174-179. Sku Խաչատր Գ. Գրաֆ, Geschichte der Christlichen Arabischen Literatur, Bd. 2, S. 31, anm. 1.

34. F. Sezgin, Geschichte des arabischen Schrifttums, Bd. 4, Leiden, 1971, S. 317-318 (այսուհետք՝ GAS). Н.В. Пигуловская, յк. соч., с. 185. A. Baumstark, Geschichte der syrischen Literatur, Bonn, 1922, S.172.

35. Հայր Հայրի հասպիֆայի, Կոտայքի Հունական երկրագործութեամբ 12 գլուխ բաղկացած գիրքը հունականեալ պարտերեան է բարգմանուրին Սարցին իրեւն ասունութեան մեջ Կոտայքի իրեւն Բայրաքի, Ասպարագ (Եվլապարիուն) և Արտ Զարդար անունութեան իրեւն Աղի, սակայն Սարցին բարգմանուրին ամելի կարգարակ է ճիշտ ուղարկութեանից: Տեսք. Lexicon bibliographicum et encyclopedicum a Haji Khalifa celebrato compositum, Ed. G. Fluegel, T. V. Leipzig-London, art. 10377, p. 132.

36. F. Sezgin, GAS, Bd. IV, S. 315-317.

37. Op. cit., S. 310-312.

38. Op. cit., S. 314-315.

39. Mustafa al-Shihabi, Filaha. -The Encyclopaedia of Islam (new edition) t. 2, Leiden-London, 1965, p. 900.

40. A. Baumstark, Lucubrationes..., S. 496, Anm. (Cod. Bibl. Lugd. Batav. 192).

41. C. Brockelmann, Op. cit., S. 407-409.

42. E. Fehrle, Zur Geschichte der griechischen Geoponica, Habilitationsschrift zur Erlangung der Venia legendi der hohen philosophischen Fakultät der Universität Heidelberg, 1913, S. 28, 31.

Ապիսածների կամքի հմանավոր հօմքությունը՝ գուշակության արվեստը (հունարեն՝ մանդրիկա), հոյսքին է եղալ դեռևս վանդական ժամանակներից: Աշխարհիկ կամ կրթական ոչ մի գրք չքը ձեռնարկվում առանց ստրկածների կամքն իմանալու: Վարփածներն իրենց ցանկությամբ կամ մարդկանց խնդրանքով զանազան կանխագուշակումների միջոցով արփահայրում էին իրենց կամքն այս կամ այն խնդրի վերաբերյալ: Ըստ Եերօդրովովի¹, գուշակության արվեստը մարդկանցից ոչ մեկին չքը շնորհիած, դրան վերապետում էին միայն ասուխածներից ունան: Մի երկրում կարող էին լինել մի քանի պարզանարներ. օրինակ՝ Եգիսլորում կային Երակե-

Ժորիս Խաչագրյան
Պատմագիտություն թե՛կանագ

նրանցից. Ապարներ համարվում է Արեգ-Սիհիք, Արդանիշը՝ Լուսին-Ասահիք հետք: Դա համարավում է Արքանիքի հունարեն արձանագրությամբ²: Վյոհնըն կարելի է ենթադրել, որ Վերոնիկյան հունական արձանները հայութան են բերվել մ.թ.ա. III դ. կեսերին, այլ ոչ թե մ.թ.ա. III դ. մերժի՞ կամ ավելի ուշ:

Սովոր Խորենացին հաղորդում է նաև, որ Արքանիքում գուշակություններ էին կարարում: Դա առաջին գեղեցիկություններ անսին: Սովոր Կարող էին լինել մի քանի պարզանարներ:

ԳՈՒՅԱԿԱՐՅԱՆ ԱՐՎԵՍՏԻ ԵՒ ԴՐԱ ԱՎԱԿԱՆԱԿԱՆԱԿ- ՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՃՈՒՐ

(մ.թ.ա. III դ.-մ.թ. IV դ.)

սի, Ապողոնի, Աթենասի, Վրիեմիսի, Վրեսի և Զեսի պարզա-
մարմները, բայց ամենից ավելի եղանակացիները պարվում էին Եպոնի Բուտր քաղաքում գործող պարզամարտունը: Նրանց
յուրաքանչյուր ատիսը եւ ատմաս օրը ձոնել էին որեւէ սարծո, և
ամեն մեկը կարող էր կանխագուշակել, թե այս կամ այն օրը
ծնված մարդ ինչպիսին է լինելու, ինչ ճակարտագիր ու վախ-
ճան է ունենալու, և այլ:

Հին Հունականում պարզամարմների եւ կանխագետող-
ների զիստուր հովանություն համարվում էր Ապրոնը, որը,
բայց Ապրոնորի, կանխարեւնան արվեստ եւ սովորեցրել
նաև Եերօնի: Տուները հավաքում էին, որ Ապրոնն ավելի
հաճախ, քան մյուս ասուխածները, իր առանձին համալրանքը
վայելող նարդիկանց շնորհում էր կանխագուշակելող ձիքը: Տոյ-
ների ու հունեացիների միջանյարում գուշակելից հարգված
էին սիրիկաները³ Ապրոնին նվիրված կին-գուշակելող, ո-
րոնք, երսպազի մեջ ընկնելով, գուշակություններ էին անուա-
ծ կանխագուշակությունները արձանագրում էին ժողո-
վածուներում, որոնք կրզիս էին «սիրիյան նույզներ»:

Հինուա էին նաև երազների կանխագուշակներ: Ասպիսո-
ւները ոչ միայն կարող էին առաքել երազների դիւներին, ոյնք ի-
նքնիք երեսու նարդիկանց երազներում և հայրնել իրենց կամքը:
Տունագանում եւ Տունում կային գրեթե, որոնք նախարեւ-
սած էին երազների մեջնության համար: Մեզ է հասել այդպի-
սի «երազականներից» մեկը, որը կազմել է Վրիեմիրորուսը
(մ.թ.Ա.դ.):

Գուշակություններ էին արվում թոշունների, հավերի միջո-
ցու առարինծ նշնուներուն, որոնք համարվում էին սարմաննե-
րի բաներեներ: Տունական բանաւոր կային քրոնք, որոնք
զբարվում էին տեսասունների վարություն կուշակություննե-
ներ անելով: Տունում ասդայիս գուշակություններուն զբարվում
էր քրոնքի հարուստ կոլեզիան՝ հարուստիկները: Մական գո-
ւակության արվեստը լրաց բարձրածում սրացաւ, հարկապես,
հելլենիստական շրջանում:

Ասպիսի միջոցով գուշակելուն հոյսները ճանորդանում են
Ալեքսանդր Մակեդոնացի արշակունյաց հերուսություն:

Գույքաներայի ճակարտանարդից հետո, ստրուապ Օրոն-
գեսը (Երևանը), իրեն Հայաստանի անկախ կառավարի հայ-
պարտերու (մ.թ.ա. 330թ.), նույնաւշանը ընդունեց սարպա-
տական (արքենիցիան) պաշտոնական դիցարանը զիցարարող Ե-
ղակին՝ Անուրանագրային, Անահիտին և Միհրին⁴: Սա ինքնին
հասկանալի է, քանի որ Երևանը, ինքը բարեկանական կասե-
րու էր կառված Վերենիսին թոգոսիորական դասն ինք:

Հայկական դիցարարի մինչ այդ իրանական սարմանների
հետ համարված աստրաները, հելլենիստական շրջանում
համարվյացին հունական ասպիսունների հետը: Ծովիքի թագու-
փորներ՝ Արշամի (մ.թ.ա. 240-210 թթ.), Արդանարեսի (մ.թ.ա.
210-190 թթ.), Քեմերտսի (մ.թ.ա. 190-170 թթ.) դրամների Բ
կողմում սարպիկերվում են Արենասը, Նիկեն և այլ⁵ հունական
ասպիսուններ: Սովոր Խորենացու⁶ հիշապահական հունական ե-
րեք սարմանների հայութաբան բերկան արձաններից Երկուսը՝
Արդանին և Արենասինը, կամագեցիում են Արմավիրում,

ասում է. «Վրայ մեռանի ընդ Շամիրանայ ի պարերագին,
թողով արու զախակ, ամենահարուսպ ու շաբախանար յիր եւ
ի բան զԱնուշաւան Սօսանուեր: Չանգի ծօնեապ եր ըստ պաշ-
տամանց ի սօսիսն Արտանանելայ որ յԱրմավիր. գորոց զամ-
դարթուցն սօսափեն, ըստ հանդարու եւ կամ սասպիրի շները օ-
դոյն, եւ թե ուստի շաբեսմն ստորեցան ի հանյո յաշասպիրին
հայելունց, եւ այս ցրուում ժամանակայ»:¹⁰

Նման եղանակով գուշակություններ կարարվել են նաև
այլ վայրերում: Խորենաւմ¹¹, Զեսի հետագույն փանարում (Էսի-
րոս), սրբազն դարանոր կաղան մոր, Կարսուս (Կորփորի
շրջակայք, Փոքր Ասիա): Վարդուի պարզամարտն հացենու
պարաւալում, եւ Հիդրիսում (Միհրի մոր) գրնուող Վարդուի
պարզամարտն գուշակում էին տերեւնների սոստիխունով¹²:
Գրիգոր Մագնուրոս (XII դ.) ասում է, որ Արմավիրում գուշ-
ակությունները լինի ունենաւն Արդանի փանարում¹³: Վյո-
հնասին են իսուսմ նաև Մովսես Խորենացու (I, 20, II, 48) և Զ-
գարանգելոսի (778) վեյսությունները:

Արաշեան իրեն հայկարարելով Երիստանունինի տպգու-
կան նույնությունը նմանեանեց նրանց պաշրմանական դիցարու-
նը: Տաստրանին նոր նայրաբարպար Արաւաշորը գարձուու ոչ
միայն երեկի վարչական, այլև, Արմավիրի նոնան, պաշտամու-
թային կենարուն: Ըստ Մովսես Խորենացու (II, 49), Արաշեան
Արաւաշորուն մեջնուն կառուցեց (VI բյրի վրա) և Բագարանից
այսուեն փախարեց Լուսին-Անահիր-Արդանիսի սրամանը եւ
բոլոր հայրեանական լուսքերին. իսկ Արեգ-Սիհիր-Ավրորին (Շ-
լիսի) անցրին կանցեցրեց բանարց գործու, իբրեւ Եերիս (ո-
յի հետ Ապրոնը հեենիսիսպական աշխարհում վահուց էր նոյ-
նացիլ): Դրանով շեշտելով նաև մայրաբուղաքի ատելարական
կորենու կենարուն լինելու հշանակությունը: Տունագանին եւ
Արաւաշորի հունականորն Անահիրն էր, իսկ Արաշեայաննե-
լինը՝ Միհր-Արդանին¹⁴: Վյոհնըն Ազաթանգեղորսի (778, 784-
786, 790, 809) և Մ. Խորենացու (II, 8, 12, 14, 49, 54) թիսրկան
ու հշանավոր դանարաններից երկուսը, որդեղ հայ թագավոր-
ները գոհեր էին մարտուում, զինվում էին մայրաբարպար Ար-
գաշայրում:

Տրդար Ի-ի օրոք Տիրը համարդիւեց Արեգ-Սիհիր-Ավրոն
(Նելիս)՝ Տերմանի հետի, որոնց սրբակերիում կառուցեց նոր
դամար կամ, ավելի հունական է, նույն փանարում (սրբա-
տեղիում) կանցեցիլոց նաև Տիրի արձանը, եւ Ապրոնի լու-
սարը (սրբարենի): Կոչեցին նաև Տիրի ստունու: Վյո է վիլյում,
որ Ազաթանգեղորսի հունարեն գերաւում ուղղալի ավելաց-
ված է, թե Ապրոնի գոհարանը կոչեցին էր Տիրիիս¹⁵: Տիրը
ծենք թիսր նոր գործառություններ: Նա, իբրեւ Արմասգի դպիր,
գիր, գրականության, զինության և արվեստի հունականոր,
նոյնացիլոց Ապրոնի, իսկ Արմավիրինին աշխարհի հետի ունե-
ցած կապուն Տերմանի հետը: Տիրը նաև Երազական, Երազա-
ցույց ասպիսու էր: Ենթագրվում է, որ Արշամի կամագելիների օրոք Ա-
պրոնի սրբարենիում հիմնադրվեց նոր սրբամանություն Ար-
մավիրից հետո Երկրորդը Հայութաբանու, և Արմավիրի օրի-
նուկով սպեհոված պարզամարտն իր կերեն ուներ պահու-
նական պաշրմանուի հունակարգում¹⁶: Խնչան վերը նշեցիլը,

գոշակությունների մասին անփիկ աղբյուրների վկայությունները ցոյց են դասին, որ մի երկրում կարող էին լինել ոչ շարք պարզաբանաբիրներ, որոնց դիմուն կարող էին ոչ միայն գլուխ երկրի մարդիկ, այսի օրաբիրները: Այս առունելի ուշազրակ են Տերդրություն: Սկրաբենի: Լուկիանոսի եւ մյուս անփիկ աղբյուրների վկայությունները: Ըստ Տերդրություն (մ.թ.ա. VIդ.), Լիդիայի թագություն Կրետսով կուրոսի դիմ արշավելուց առաջ մեծ նվերներու դիմուն է Ասքրոնի՝ Ներկիքում զբանիոն Խամասկր պարզաբանաբ: Լիդիայում Վանքի փաճարին եւ այլ փաճարների խամալոյ համար աստրավածների կուտխություններու պարերազմի երեխ մասին: Ասքրոնի փաճարի խորերդակիր մասուն եր զբանիոն պարզանագունք, որպես բացի գուշակ քրիչու քրոնիկ Ամերիկայից Դիթիայից, ոչ ոք չեր կարող մուսքը գործի: Դիթիան Կաստրիս սրբազն վիրակի ջրից խոնու եր մի կում, սրբազն դրիքու դերեւ ծանուս եւ նարուս ժայթի ծերպին դրիքած ուղիւ եռոգունու վրա: Արև արքաս ասեած ունկաց բաշերը քրոնք մեծ հարուստ էին որպիս Ասքրոնի կամք: Քրտերի պարտասիրուն դիմրունք բարբառում էր:

ոչ հարակ կում երիքասպ, որպիսզի հնաւակի կարգին, թե սկսել արդյոք ու առ ե թ ո գ մ պարսիկների դիմ, պարզանագունքներ պարտասիրունք է: «Կ ը և ս ո ս ը. Տախիս անցնելով, մեծ պետքական դրականություն կիրածին: Պարզաւուած Կրետսով բողոքի ի պարզանաւու, քրմերը պատեցին, որ գոշակությունը կատարվել է կործանելի է մեծ սեպություն: Բայց Կրետսով, խնախալու համար, թե ո՞ն պերպարան է վերաբերում գոշակությունը, կրկին պերը է պարզանագունքն ուղեր:

Կյուրոսը հարցուն է ուղերու Միթերի նույ, Հիդինայում գրինող Ասքրոնի պարզանարանը, որը կատարված է առաջիկ ճակարտանարանու առա հաղանկը:

Ուշազրակ են Կիսրոսի պարերազմի առնցությամբ Դիդրոս Սիրիկացու (XV, 8, 4) հետեւյալ վկայությունները: Օրոնքեսը (Կայստրանի սուրբուապ մ.թ.ա. 404-360 թթ.), նախանձելով Տիրիքագուսի (Արևանյան Կայստրանի կառավարիչ) լիարքին (Խաչողություններին), զարդին նանակ է ուղարկուած Արքաթերերեսին (I ի թիվս այլ մեղաքանաքների նշելով, որ Տիրիքագուսը մարդ է ուղարկել (Անքիյան գոշակություն): Դիթիայի մոր՝ հարցելու իր ծրագրած սպարաքրության երեխ մասին: Տիրիքագուսը դարսվարության ժամանակ (Քիոր. XV, 10, 21) ժխրելու այդ սրբավախսունուն է, թե «Ասքրիան երբեք մահաւա պարզան չի դաշխա»: Եւ իր խորերի ծշարպությունը համարաբեկու համար վիթայտղուն է ներկա գրինող բոլոր հելմներին:

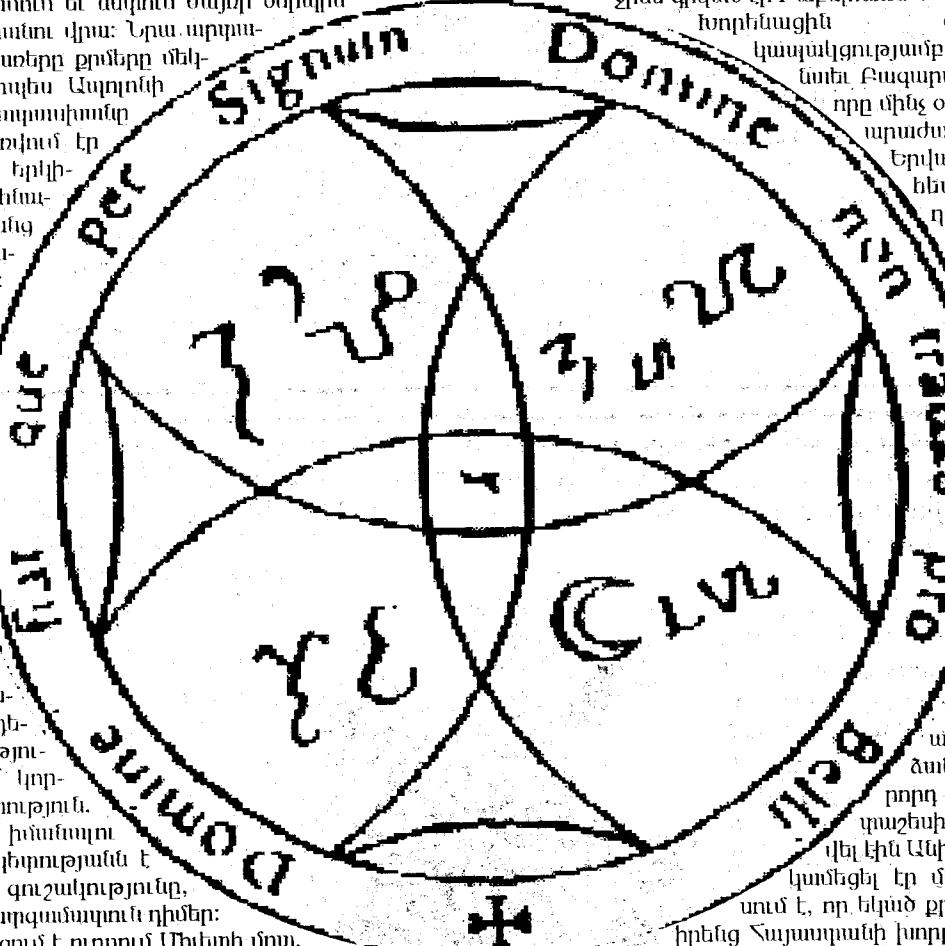
Գոշակությունը շալ փարուծիս է Փոքր Ասիսայի փաճարներուն, որոնց մասին իր մարյանուն («De divinatione») խոսում է Կիլիքրուն (Օ քրօւզանիք, հա. II, թ. 38): Աւրջին հոռ-

մական ատգուրտներին (թագունների թոփքից և ճայներից գոշակություններ ստոր ինտ Խոռնում) վասր գոշակներ նախարեւու ավելացնում է, որ կիլիքրացինները, պանիկիլիքրացինները, պի-սիլիքրացինները եւ իլիքրացինները գերազանցում են նրանց (հա. 1, թ. 15):

Մասն Խորենացին լավագեղյալ է, թե որ երկրներուն եւ որ լաճարներուն են գոշակություններ կարպարել: Արան հայրին է նոյնինկա, թե Կրետսոսի կործանան լատրանը Դելիիի Ասքրոնի լաճարի քրմուի Դիթիայի գոշակության մասուն տեխարանաւուն է եղել (II, 13), ինչը նա հմացել է այլ աղբյուրից Սկանանդրոսից: Ուշազրակ է, որ Մ. Խորենացին (I, 6) զգում է Բերուսան Միթիայից: «Բայց ես այժմ կուրախանան մասաթիւս խորերը ուղեւով ին սիրելի եւ շաբերից ուղեւում»: Աւայց ես այժմ կուրախանան մասաթիւս արդարության Բերուսան Միթիայից» (I, 6).- ասում է նա: Վերջին գրված էր Բարեկունում»:

Խորենացին գոշակությունների կապակցությամբ ինչպակառու է նույ Բազարան (II, 48), իմասու, որը մինչ օրս ուշազրության մասաթանացել: Արքաշնը Երվանդին սպաներուց ենքոր. Սմբարին ուղարկում է Բազարան՝ սպանելու Երվանդի եղբորը, զիսաւ վոր քրիմի: Սմբարը հրա-մանը կարպարելուց հետո անդամ ենքի անշահերթիք, որ մարերին եր Ար-դ ա շ ե ս ի ն »: Մասն Խորե-նացին (II, 14), խո-սերու Ներպայից ընթած հունական աստրավածների ար-ձանների մասին (Երկրորդ խումք), որոնք Ար-քաշնի մասից հնար գրա-վել են Ամի անքոց, և Տիգրանը կամեցել էր մեկաններ շինել, ա-սում է, որ երկն քրմերը մարտերու, որ իրենց Տայարանի խորքերը կարող են կա-նել, «առ գոշակություններ հնարեցին, իրեւ թե աստրավածները ենց նոյն գեղուն են կամենում բաւմիլ: Տիգ-րան այս բանին համաձայնելով Ուղինախական Դիթիայի ար-ձանը կամացեցնում է Ամի անքոցուն»: Աս ենակառ է, որ հոյն քրմերը գոշակություններ են կարտունում նաև: Ամի ան-քոցներ:

Ազաթանքելուսի հունարեն վարքում նշված է, որ Կրտաշա-գուս կործանեցին Արտամիսի լաճարն ու Ասքրոնի պարզա-մանին: Դա նշանակում է, որ Կրտաշագի Ասքրոնի սրբա-կայրուն, ինչպիսի Արմավիրում և Բագրատուն գրտվել: Տայա-րանուն եղել է մի քանի պարզանարուն (Ամի, Արմավիր, Բա-գրատ, Արտամայ), որոնք պաշտանական դիցարանի մաս չեն կազմու: Արմավիրում Ասքրոնի պարզանարանը գրտվել են եւ աստրավածների կամքն իմանալու, եւ երազերի գոշակությամբ: Ի դեպ, Կ.Վ. Տրետերը՝ Արմավիրի հունարեն արձանագ-

բրդյունները համարում է գուշակիթյան հետ Կովպահ տրեղ-
ծոգործությունները: Բազուրանում և Արքաշառում գուշակու-
թյունների ընթացակարգը նույնությամբ պահպանվել է մինչեւ
քրիստոնեություն ընդունումը: Տրդակ Ա-ի օրոք Ապրոնի կա-
ճարում կանգնեցվել է Տիրի արձանը, ինչպես Սիրիաում, Դիե-
րուսալիմի առեւնախանակոր Կամարում, որին, ըստ Լուկիա-
նոսի²⁰, կային մի շաբթ աստվածների արձաններ, կամ նույն
սրբագրելում, Աշիրիափի նաև, կառուցվել է տասնմասի գա-
ճար, որի սրբազնականը գրավվել են Երազականությամ:

Սերմերվ գուշակության ըստս ձեւերը քրիստոնեալությունը ըստ բարունության միայն երազների կանխազուշակությունն է: Այս են

վկայում Տրդար Գ-ի կերպարանակիրտվյան առնչությամբ Ազգայինիքնոսի (§§214,216) հասրորդած փետեկությունները՝ Տրդարի դրոշը՝ Խոսրովի իշխանին, Երազում ասպժուց փեսիլը (իրեշխան) երեւալու և ասրծուց կամքը հայպնելու մասին, կամ Տրդարին ու Գրիգոր Լուսափրիքին իրեշխակ երեւալը՝ հրան քահանայապեսի պաշտոնում նշանակելու համար, եւ այն (§ 794,811,813): Սակայն, եկեղեցուց անկախ, գունազուն գուշակների կրողից կանխագործակիրքյունն անելու մինչեւ օրս շարունակվում է, ըստ որում, նրանց գուշակելու եղանակները գոեթե նույնին են, ինչ որ 2000-2500 դարի առաջ:²¹

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. **Տերություն**, II, 82-83 (թարգմ.՝ Ա. Կրկյաշաբախի), Երևան, 1986:
 2. **Առողջօք**. *Միֆոլոգիческая библиотека*, III, X, 2, (изд. подгот. В. Г. Борхович), Л., 1972
 3. **Մովսես Խորենացի**. *Դարձնայումն Հայոց*, թարգմ. ներած, Սփ. Մայմանտինի, Երևան, 1968, ճամ. 14; **Մ. Վ. Բագրիյանիկի**, Ս. Ա. Կոզման, Մ. Բ. Շահրենիկիս թարգմ. ներած, Սփ. Մայմանտինի, Երևան, 1985, Մայմրիքան:
 4. **Ժամանակակից հայության դիցարանական աշխարհականիքի հարցի շուրջ**. - «ՀԱՄ ԳԱ Լրաբեր համ. գիր», 1981, N 2, էջ 62: Գ. Տիրապյանը ներկայացնում է, որ այս ձևավորիչն է Երմանութեանիքը՝ անխափանուց հետո (Г. Тирасян. *Вопросы преемственности официального культа в античной Армении*. - ЕА, 1985, N 10, էջ 60):
 5. **Հայ ժողովոյ սրբագրություն**, հ. I, Ե. 1971, էջ 504-506:
 6. **Խ. Ա. Մոշելյան**. *Տիրապյանի դրամային շրջանառության պարմաքանից* (Ա.ք.Ա. Վ. Ա. Վերօնիկ մինչև մ.թ. Ա. Ա. Ակիզիքը). - «Դադամանամասնիքական համեմատ» , 1970, N 3, էջ 71:
 7. **Մովսես Խորենացի**. *Դարձնություն Հայոց* (քննական բնագիր և ներառություն Մ. Կրեսպանի և Ա. Կարպեյլյանի). Երևան, 1991, Ա. 12:
 8. **Վ. Մանանյան**. *Արմավիրի հովիարքեան արձանագրությունները կողմէ լուսաբանությունը*. Երևան, 1946, էջ 15-16, 21-25, 1960, 33:
 9. **Գ. Տիրապյան**, նշանած աշխատքությունը էջ 59:
 10. **Մովսես Խորենացի**, I, 20:
 11. IV, 67:
 12. II, 1953, 105: Դիցարանական բառարան, Դադոնե, Դիդոն:
 13. Գրքիր Մագնուքանիք թղթեարք. Վերասննդասպի, 1910, էջ 219:
 14. 1979, 54-55, նշան աշխատքությունը, էջ 62, 130:
 15. Agathangelus und der Akten Grigors von Armenien ("Neu herausgegeben von Paul de Lagarde"). Göttingen, 1887, SS. 65, 22.
 16. Գ. Տիրապյան, նշանած աշխատքությունը, էջ 60:
 17. **Ներոնյան**. I, 53, 54, 91, 1985, 21, 23:
 18. **Մովսես Խորենացի**, I, 6, ճամ. 14:
 19. **Կ. Վ. Տրեվեր**. *Очерки по истории культуры Древней Армении*, М.-Л., 1935, 110:
 20. **Լукиан**. *О сирийской богине*, 34, 35, 38:
 21. *Տես մանրամասն Գ. Վագրեանի. Խամբարդները ու մագարդները Հայաստանում և Բրիտանիա. «Բրան-Նոմ»*, ԱՆ 18-19 (1996), էջ 23-30:

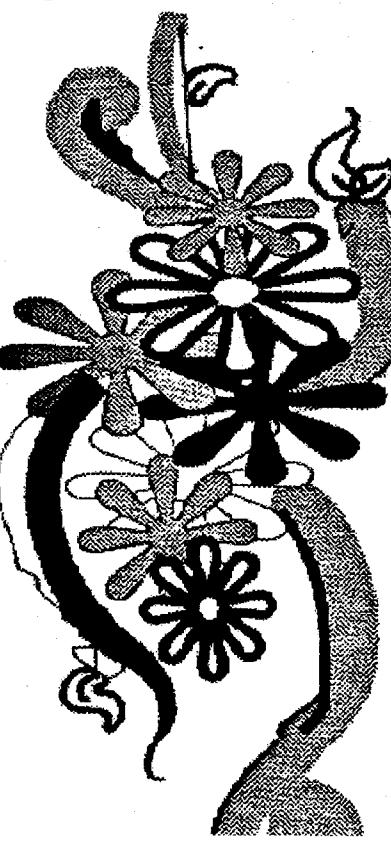

Առ.Նազարյան. Երկերի ժողովածու. Պատրաստեց Ռուպեանական Անդրանիկ Երենան. «ՀՀ ԳԱԱ իրատարկելություն», 1996.-482 էջ

Ներկա ժողովածուն ընդգրկում է
19-րդ դարի հայ ականավոր գործից
Ստեփանոս Նազարյանի գրական
ժառանգության մի զգակի հատված՝
գրական-գեղարվեստական մանկա-
վարժական ակնարկներ. գիտական
եւ քաղաքական հրատարակախո-
սական հոդվածներ: Բերված նյութե-
րո հրատարակի կողմից մասրա-
մասն ծանոթագրուելու են:

Սու.Նազարյանը Մեզանում առավելապես հայտնի է որպես լուսավորիչ Եւ, ամենից առաջ՝ «Յյուսիսափայլի» խմբագիր.սակայն քերն Են տեղյակ, որ Նա Միւնչույն ժամանակ խոշոր արագելագետ էր, ուստի արեւելագիտական դպրոցի հիմնադիրներից Մեկը: Նա առաջիններից էր Ուստաստանում, որը մասնագիտորեն գրադիւն է իրանագիտությամբ Եւ, մանավանդ. պարսից դասական գրականության ուսումնասիրությամբ ու թարգմանությամբ:

Առ.Նազարյանի այս շարքի գործերից ժողովածուի եցերում տեղ են գտել երեքը՝ «Հակնամեյին» եւ Սաադիի «Գովիստան» երկին սփիրված ուստերեն աշխատանքները (Եջ 106-109, 175-188) եւ «Պարսկական պոտգիա-

յի ակուսթները» գերմաներէս հոդվածի հայերեն թարգմանությունը (Եջ 126-146). որև առաջին անգամ հրատարակել է 1852 թ.-ին բեղովիսյան գիտական պարբերականներին Մելում: Ականոն է, որ բայց է

թղթոված այս արժեքավոր աշխատության գերմաներեն բևագիրը, այս դեպքում, երբ օլուերենները վերարտադրված են ամբողջությամբ: Միեւնույն ժամանակ, անհրաժեշտ էր, որպեսզի այս հոդվածի թարգմանության մեջ, որը, պետք է նշել, կատարված է բավական հաջող (Ներառյալ չափածո տեղիների թարգմանությունը), պարսկերեն բևագրային մեջբերումները տրվեին գիտական տառադարձությամբ եւ ոչ գերմաներենի ուղղագրության կանոնների վրա հիմնված հեղինակի հնացած համակարգով:

Առ. Նազարյանի «Պարսկական պուգաչայի ակուլընթերը» հոդվածը հայերենի է Վերածել գրականագետ-պատմաբան Ալբերտ Մուշեղյանը. սակայն, զգիտես ինչու. իրատարակիցը ոչ մի տեղ չի հիշատակում Նրա անունը. ինչու. անջուշը. գիտական Էթիկայի Եւնդիանը անդամական գիտականության տարրական կանոնների կոպիտ խախտում է. Նմանօրինակ գործերի քարգմանությունը ինքնին գիտական լուրջ է ոչ ոյուրին աշխատանք է (ես կասե ոչ պակաս. քան կազմողինը) եւ թարգմանիցը արժանի է. որպեսզի Նրա անունը նշվի:

Ф. ШИ.

«ԵՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՏԵՐՄԻՆԻ ՆՅԱԿԱՌՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Մա.թ. 60թ. Համեական հանրապետության ներքին կյանքի բարեկարգության վեհանդիպության մասին օրենքը սահմանում է կազմակերպությունների որը մեծ ազդեցություն գործեց ինչպիսի վերջինիս, ոյնպես է հայոց ուրախության գործոցման հերթական ընթացքի վրա։ Համեակարգության երեք հշտականություն բաղկացած է գործություններով՝ Գլուխ Պանդուռով, Հովհան Կեսարով և Լիլիթիս Կրասովով միավորիցեցին։ Իրենց բաղադրական համառակարգությունների դեմ համարելով համեական գործու համար։ Այս միավորությունը կամ միայնակ ընդունված է աւագանելի տևանութան, որի հայերեն «Յասականքություն» համարժեք հայ ուստանասակրությունից առաջին անգամ շշատառառային մեջ է դրել հշտական պատրիարքություն։ Ս. Չամչյանցը, գրելով. «Քանիզ ի ամեն յոյս ժամանակի իշխանութիւններին հետօնմանց եր ըմբ հասակերպ կան տեկութեամբ ի ձեռք երից անձանց, Ցովյանի. Պանդուռի և Կրասովի...»։ Միևնույն է այս գիրքինը օգտագործվում է Առաք Մեսոս:

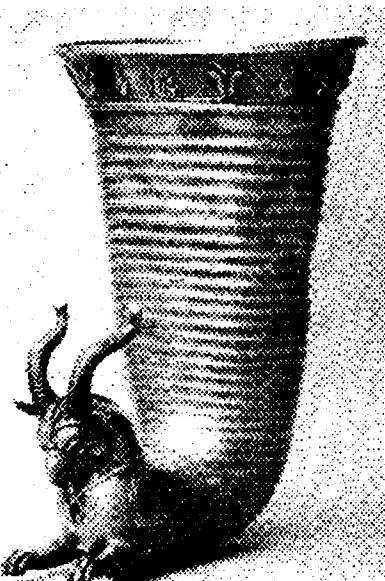
Հայութեան ձեւը կազմված է *tres* (տրա) «երեք» և *vir* (վիր) «գրանցուր, այր» բառերի միածովածից: Եթե լեռնինի սահմանի բարակիքը (Ա-ը) համարժեք է լուսաբնիքին, ապա նույն չի կարելի սույն երկրորդի (ողելության) մասին, որը Ս. Զամբանից սկսած սմեխօն պարագում է գույն:

Հորիներին «սեպառքամ» խառնք սուրբահացը է հերթայլ բառերով imperium, ducatus, potestas, principatus, magistratus, tyrannis, dominatio, potentia և այլն: Ծիկը է, այս բառերի ուժեն ոչ յօն բուն «սեպառքամ» խառնքը, այս տեսի շաբաթ սեպառքամ որդեգ կառավարչածին տևականութեր է: Խոհեմազ իշխանութիւն հետքոր, քաղաքական գործին են գրող Վելեբրոնի իր «Թերապայուն տափին» սշիստքարյութը և «De rei publicae»:

«**αὐτοὶ τὸν πόλεαν**». Σημειώθηκε ότι οι ιδέες της αρχαίας εποχής στην Ελλάδα ήταν διαφορετικές από την αρχαία Ιταλία, με την αρχαία Ιταλία να αποτελείται από μια σειρά από μικρές πόλεις-πριγκιπάτα, που θεωρούνταν ανεξάρτητες από την άλλη, και η ομοιότητα μεταξύ της αρχαίας Ιταλίας και της αρχαίας Ελλάδας ήταν μεγάλη.

Այստեղում, վերափշյալ վեբպանականը պարզգործ ցույց է տալիս, որ դպրոցական ուժի որոշակի անհամապարփառմանը բարեւածական է, իսկ առելի պարզ հույսապրյուն, բարիներեւն «քրիումիֆրայը» և հույթերեւն բարգննինիս «եռապերպրյուն» բարերի միջև:

Այժմ անհրաժեշտ է կուրսովել մեկ ուշուցքավ համարում: Պարբռույթնից բաց հայրենի է, որ իհն հովանեց երթիք, մինչև Սույնութիւնից թագավոր Փիլիպոս (Ֆիլիպ Բ. Խշնկէ է 359-336թթ.): Կազմից խամարվում, ցիմնեցին Ծամանական, կենցրդանաց փակ ուղարկույթը: Ուստի երանց մոտ հովանուսան դարսչուածում (XI-IXդ.), և պիտի ունեցած պրիմիս կազմանորման այցելու, պատ «զույգ», «քսան» (պրիմ): Եթև ուղարկույթը իմաստակացաւում (VIII-VIIդ.), եթև պրիմիս ունեցած պրիմիս կազմանորման այցելու, պատ «զույգ», «քսան» (պրիմ) են միշտնայն բարով: Տերպայան հովանեց պրիմութիւն կն միշտնայն բարով: Տերպայան հովանեց պրիմութիւն կն միշտնայն բարով:

Համար: Սպայս լեյբրարիան
մատուցեալիքայի բացակայություն պայմանակիրաց է, իսկամ նոր
գոյություն ունեն սիեր սիերական տախանչի համակարգություն քըրօնու-
մը: Սահմանը հայտնի ունիտում էին՝ ծրագր, ծնորա. Շեքա: Տո-
մերայան ժամանակաշրջանում «Մի համայնք» վայսից բաժանող
կազմ «սիերական» տախանչ էին հունականության տուիրացքը ծովը
կամ է բարակարգ, որը գերիշխող դիրք էր գրական Պայման և
կառ մերձակայքի նկարագում²: Խոմենացիների մոր, ուր ձշու-
ակա գոյություն է ունեցել կենքարտուցքին պահպարքուն, զարմա-

ապիքորեն կրթված է նոյն երեսովը։ Օրուն ես, ինչպատ Եղիշևը մերակում, չեն մոնեցել բուն սեպագայան ինսակը սորուայլոց որեւէ բառ կամ լուրջնին, իսկ սեպագուն սպահան համարությանը անվանակրեա են նույն ժամանությունը։

Հայինը, «Խռապիքություն» գերմանական պարզություն է այն հակառակն ուղարկությունը, որ իր թե դե լուս է ունեցել ինչ-որ երեք, ունիսը անբարեյանեարի մատիրուն, մասնաւուն և հասմեր Խռապեանեարի/ սկսե են ասածարել Կաստափար այն Խռապեանեան երաժիշտի շրջանախներուն: Խրաբանակ, ինչպիս այս հայրին է, մ.թ.ս. 60թ. Կեսարի, Պատրիարք և Կոստափի կողման առաջին, այսպիս զ.թ.ս. 43թ. Գայոս Օլքրաբինոսի, Մարտի Ասպրինոսի և Եմիլիոս Լեսիփրոսի կիմանան երեսուղ Խռապեանությունները, որոնց արքիներն անվիճակն է tre viri reipublicae constitutaeas «սկերպիթյոն ձեսություն երչուն երեք ապրեր» գործե են մեկ պարություն՝ հռոմեական հոնքասպառապարան աստիճաններուն:

Հայր Եղիշյան առ Խոստեական իրավամաք-
յան մեջ նորություն ցըր, այլ գործառնում էր
կայուն և համար Օսմաններին է որ մաս

բարեկի պահպանությօց վարչության առաջնորդությունը:

Այսուհիք մենք այլ ունեած դրեմի է ունեցել մ.թ.ա. 133թ., եթե Տի-
բերիստ Գրաքուի ագրարային ռեֆորմը կիսատորեկտու համար
համբաւելությունն էն կուզնից երեք հոգուց բարեկացած մի կո-
ւեցիս, որը կոչվում էր *tres viri agris iudicandis adsignandis* այսինքն՝
հողային հարցերը որոշելու համար նշանակված երեք այդեմք
կոմիտը: 452-451թթ. կողեզիստ անհնարիխ է «քանակապարու-
յուն» բառով խարգնանելը: Նոյն կիրակ ճիշդը է 133թ. կողեզիստ
անվանուելու «հաստվարություն»: Այս երկու կողեզիստների առջև
դրված ինսիլիքները, ինչպիսի են առաջին ու երկրորդ զբանամի-
թարքներին, որ մի ետքան կաս չեն ունեցել «ովհեպաթյուն» հոս-
կացածություն ենք, չափած կրաքը կարարեկ են որոշությի պետա-
կան համարակառանախանեան:

Այսինքն, գրիտանիլիքաբները հայերեն «Եռավելություն» թարգմանեն սրբաւորման կարիք է զգում: Մեր կողմէին, ապեսի ճիշդ կիշին թարգմանել «Եռավելություն» կամ ծայրահետ դեպքում «Խիշխանություն», բայց, ինչպես նշեցիք վերետում, «սինթոթյուն» բառը լիովին այլ հնչերանել և հմտար է հաղորդում լրիտամիուսին:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- 1. Մ. Զամշևանց.** Հայոց պարտություն (Ալգրից մինչև 1784 բռնակությը). Տ. Ա. Երեսան, 1985, էջ 246:
2. История древнего мира, т. I, Ранняя древность, под ред. И.М. Дьяконова, изд. 3-е, Москва, 1989, էջ 340:
3. Վասիլի Վրիտովի մասնավոր համաձայնության արդյունք էր. իսկ երկրորդը օրինականացվել էր Կոմիջյաների (Ժողովրդական ժողովների) կոմիտը: Վասիլի Վրիտովի այսպիսի սկզբ են անվանել միայն նորագոյն ժամանակաշրջանից սկսած, իսկ անդիվել պարզմիշենք այն ուղղությունն իրուն են հզոր այբերի համաձայնություն: Այս կապակցությամբ գեն՝ Ն.Ա. Մաշկին. Մին Հռոմի պարտություն. Երեսան, 1951, էջ 447:

ՀԱՅ-ԱՐՄԵՆԻԱԿԱՆ ՓՈԽՀԱՐԱՎՈՒԹՅՈՒՆ-ԱՆՁՐԵՐԻ ՄԵՋ ԲԱԼԵ
ՀԱՐԱՎՈՐ ԱՐՄԵՆԻԱԿԱՆ ՊՈԽԲԵՐԱԿԱՆ ԱԳՐԱՆ-ԼԻ-Ը
(1918-1928 թ.)

Յայ-արաբական վաղեմի փոխհառաքերությունները¹ առավել սերտացան օսմանյան բռնապետության տարիներին. Երբ թէ հայերը եւ թէ արաբները հեծուս էին բռնապետության լծի տակ: «Քայերի եւ արաբների մերձեցմանը նպաստում էր այս հանգամանքը. Որ գտնվելով միեւնույն պետության՝ Օսմանյան կայսրության շրջանակներում. դարձել էին քահանակից ժողովուրդներ: Նրանց գլխավոր նպատակը բռնապետության դաժան լծից ազատվելն էր: Եւ հայերն ու արաբները իրենց դիտուս էին որպես բնական դաշնակիցներ»²:

ՄԵԾ ԵՂԵՆԻՒԹԵԱ ԽԵՆԱ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԱԶԽԱՐԻՈՒՄ ՀԱՆԳՐՎԱ-
ՆԱԾ ԻԱՅ ՂԱՆԳՎԱՑՆԵՐԸ զգացին արաբների բարյացակամ
ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔՆ ԻՐԵՆԾ ՆԿԱԽՄԱՄԲ: «ԱՆՈՆՉՄ ՈՄԱԾԸ (արաբ-
ՆԵՐԸ-Վ. Դ.) ՄԻՆՏԵ ԻԿ ՀԱՐԱԳԱՄ ԺՈՂՈՎՐԴԻ զրկանքներուն
ԳՆՈՎ ԼԱՅՆՈՐԵՆ Բացեցին ԻՐԵՆԾ ԶՈՎՎՈՐ ԵՐԿՐՈՒՆԵՐՈՒՆ ԴՐԱՆԵՐԸ Եւ
ԻԱ ՈՒ ԱՊՍԱՍԽԱՆ ՏՎԻՆ ԻԽԱՐԱՔԵԱՆ ՀԱՅԼԱՑԱԿԱՆ ԲԱՋՄՈՒ-
ՐԱՆՆԵՐՈՒՆ»:³ ԱՐԱԲՆԵՐԻ ՄԵՋ ԻԽԱՐԱՔՎԱԾ ԻԽԵՐԸ Մշտապես
ԶԱՆԱԳԵ ԵՒ ԹԱՂԱՄԹԱՀԱԿԱՆ ԿԵՋՎԱԾՔՎ ԾԱՌ ԱՍԻՆԱՍԻՆ
ՆԱՎԱՍԻ ԻՐԵՆԾ ՀԱՆԳՐՎԱՆ ՏՎԿԱ ԵՐԿՐՈՒՆԵՐԻ Եւ ԺՈՂՈՎՐԴԱՆԵ-
ՐՈՒ ԲԱՐԱՎԱԿԱՄԱՆԸ: ԴՐԱ ԽՈՍԽՆ ԱՊՎԱԳՈՎԱԳՆԵՐԻ ՄԵԿՐ
ԱՊՄԱՆԿԱՆ ԱՅՆ ԻՐՈ՟ՈՎԱՌՈՒՆ Ե. ՈՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՇԵՐ-
ԾԱՆՐԱԿՂԻ ՄԱՍՆԱԿԴՈՎՐԱՋՈՒՆ ԵՆ ՈՆՆԵՐԵ ԱՐԱԲ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՈԳ-
ԳԱՋԻՆ-ԱՊՎԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՉԱՐԺԻՄՆԵՐԻՆ: «ՀԱՅ-ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՎՐԱՋՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՋՄԱՆ ԳՐՈՇՈՎ Բացահիկ Ե ԻԽ
ՀԱՄԱՅՆՇԵՐԻ ՇԵՐԸ: ՆՐԱՆՔ յՈՒՐԱԽԱՏՈՒԿ ԿԱՊՈՐ ՕՂՎԱԿ ԵՆ
ՀԱՆԴԻԽԱՑԵ ԱՐԱԲ Ե ԻԽ ԺՈՂՈՎՐԴԱՆԵՐԻ ՄիջՅԵ»:⁴ Եւ այդ կա-
պոր օղվակի կոչսակն, անշուշտ, պարբերական մամուռն էր,
որն օգտագործուա եր ամեն ՄԻ պատեհ առիք՝ արտահայտելու
հայ ժողովրդի անկեղծ Վերաբերմունքը արաբների հանդեպ:

Հայկական մամուլում հրապարակված խմբագրական եւ թղթակցական հոդվածները, կազմակերպելով հասարակական կարծիքը, նշում են այն խոհակիոն ուղղությունը, որով պետք է դեկավարքու հայկական համայնքը արարական աշխարհում: Այսպես, օրինակ, «Արտաքին ազդակները եւ հայ-առարական յարաբերությունները» հոդվածում Կահիրեի «Արեւը» գրու եր. «Մեր Ներքին կազմակերպութեան հարցը առաջնակարգ կարեւորութիւնն մը ունեցող խնդիր յըն է. Սուրբ-ութ հայ զայութին գոլութեան եւ գործերուն յայումարութիւն է»⁵:

Միաժամանակ հեղինակը ընդունվել է գրականության մեջ՝ որպես «այս ժողովուրդ» (արաբ) անհար էր, որ չկարասկցեր Մերիկին Նման հալածական ցեղի մը»։ Զանի որ «հարեր ի Վեր ըստն ալ ճշշուաց օտար բռնապետութենեն եւ, հետեւաբար, լազարովսն ճաշակած ստիլութեան դառնութիւնները»⁵։ Հայ-արաբական եղբայրության ձեւավորման ազդակը թերեւ Նրանց միացյալ պայքարն էր ընդհանուր թշնամու՛ Օսմանյան կայսրության ում, որի արյունաշունչ բռնապետության լուծը երկուսն է զգացել եւ իրենց կրա:

Այսուհանդերձ. թուրքերին հաջողվում էր թշնամության որովս սերմանել հայերի հանդեպ, Նովիշիսկ Կայսրությունից արդեն գուշո գոտին արաբական երկրներում. որի արդյունքը լինում էին հայերի եւ արաբների օավայի ընդհարուածեն: Վրացիսի Մի ընդհարում տեղի ունեցավ 1919 թ., Հայեալում. որի մասին հաղորդում է «Կիլիկիա» թերթը: Նկարագրելով Հայեայի դեպքերը, հողվածագիր զախու է այն եզրակացության, որ այդ բոլորի պատճառը «Թրաքած եւ թուրք դրամի սպասարկու»⁷ գործակալների աշխատանքի արդյունքն էր. որը ծանր նստեց հայերի վրա: «Բժշկական տեղեկագրի համաձայն, եղան 51 մարդ սպասված. 100 վիրավոր եւ կորուստներ. որոնց թիվը յայտնի չէ»⁸:

Անդրադասական Յալեպի այս դեպքին՝ գործ բոլոր ու-
ստանակիրողները եկել են այս եզրակացության, որ դեպքին
պատճառը բուրքին՝ նորարարին թեմայական շարժման
գլխավորած հակահայկական քաղաքականությունն էր: Վե-
լիս՝ դեպքի խորագին վերլուծությամբ նրանք փաստում ե-
ին, որ Սիրիայում ել Միջազգային կազմակերպված հակա-

Սակայն այդ ընդհարումները ցարողացան եւ չէին կարող որուել լուրջ հակամարտությունների պահճառ զանալի հայերի եւ արաբների միջև։ Հայերս իրենց աշխատափրությամբ եւ ընդունակությամբ կարողացել են նվաճել արաբների հարգանքն ու համակրանքը։ 1929 թ. Բելյուրի «Ակիֆքա» թերթը գրում էր. «Հայերը աղօստ եւ թշվառ վիճակի մեջ մեր երկիր եկան։ Ըստրիկի իրենց աշխատափրության եւ ընդունակություններուն, Նրանք սկսած տնտեսապես զարգանալի եւ մեզ հավասար դիրքուն գրավեցին եւ օգտակար հանդիսացան մեր երկրի բարզակարմանը»¹⁰։

Արաբական մասնիկի այս գնահատականը մեկ անգամ եւս ապացուցում է հայ-արաբական բարեկամության շահեկան լինելը թէ հայերի եւ թէ արաբների համար: «Յայերը... արաբ ժողովորին նրա ազնիկ կեցվածքն համար վարձահատույց են ենթի արաբական երկուերի տևանեսական եւ մշակութային կյանքի զարացմանը իրուեց նպաստութերեւով»¹¹:

ինչպես հայտնի է, Արաքին համաշխարհյախն պատերազմի տարիներին բազմաթիվ հայ կանայք եւ երեխաներն փրկվելով թուրքական յարադանից, ապաստանեցին արաբական անսպատառություն։ Անտեսելով իշթիհատականների՝ հայերին ընչագնելու Վերաբերյալ հրամանը, արաբները ըստունեցին եւ պատսպարեցին Նրանց։ Պատերազմի ավարտից հետո բարձրացավ այդ կանանց եւ երեխաներին իրենց ընտանիքներին Վերաբարձնելու հարցը։ Այս աօրիկ ծագած դվյալությունները հաղթահարելու գործում հայերի հասնար մժ ՄԵղոնկ Եղակ արաբական ղեկավարության բարյացակամ Վերաբերմունքը։ «Ոժվար է ասել, թե ինչպիսին կիներ որբահավաքի թնթագրը եթ Յիշազի զահակա Յուստին իին Ալին եւ Նրա որդին Եմիր Ֆայսալը ըմբազմտեին գործին»¹²։

Հիշաղի թագավիրներ, նոր որդոր, ինչպես նաև արաք ազգայնականների՝ հայերի խնդիրը դարձանապես լուծելու ջանքերը ապացուցում են, որ հայ-արաքական փոխհարաբերությունների բարի-դրացիական բնույթի պահպանությունը հիշաղական կարեւորում էին նաև որպես ներքաղաքական կայունության գործունեությունը: Դեռևս իրենց Զարժման աղօղակին արաք ազգայնականներն անդրադարձել եին հայ ժողովրդի օսմանյան հատկանի ճակատագրին: Այսպես, օրինակ, հրացի ազգայնականների օգագան «Դաշտուրդ», որը լուս էր տեսական Բարպարագում, պահանջում էր Օսմանյան կայսրությունը բաժանել Երևան գոտու՝ բոլորական արաքական հայկական, լուրացանցուր գոտու համար ստեղծելով ինքնուրույն կառավարություն: «Արաքական ազգը, - գործ էր «Դաշտուրդ», - ծգություն է ոչ միայն իր ստվական, այլև իր թուրք եւ հայ եղբայրների շահերի ասաւորապես թաւուց»¹³.

Արաբերը սուր քննադատության էին Ենթարկում Երիխուր-
քերի հակահայկական քաղաքականությունը: Հուտեյ իրև Ալին
հրատարակեց Մի մասիֆեստ (1916 թ. հունիսի 27-ի ապս-
տամբության ժամանակ), որի առաջին մասում իշրջիատա-
կաններին մեջադրում էր Երիխո կառավարել զարդարանալու,
ազգային փոքրամասնությունների դեմ դաժանություններ գոր-
ծադրելու համեմ կոստոածի համար¹⁴:

Հայ-արաբական փոխհարսթերությունները յուրահատուկ փուլ մնան Եթերի Դրուզի (1925-27 թ.) հումքու ապստամբության ժամանակ¹⁵. Եթե Սիրիայի արաբ բնակչությունը, այլևս անկարող լինելով տանել ֆրանսիական մասնատային իշխանությունների գերձանի լուծը. Մեկ անգամ եւս ուտքի ելավ՝ այն թօթափելու անսասան վճռականությամբ: Այդ տարին Սիրիայի հայ բնակչությունն իր անկեղծ համակրանքն էր արտահայտում անկախության համար պայքարող արաբների նկատմամբ: «Փրանսիական իշխանությունները փորձեցին այդ ապստամբությունները ճնշելու տեղում կազմակերպ-

ված կամավորական ջոկատների Միջողով։ Կամավորներ հա-
վաքելու Նպատակով Քրանչահացիները դիմեցին նաև հայ-
թիւն։ սակայն Վեղջիններու ոչ միայն հրաժարվեցին կատարել
նրանց ապահովեները, այլև հանդու եկան արաբ հայրենասեր-
ների գեռմ պաշտպանական դեղում»¹⁶։

Չնայած հայերի այս դիրքորոշմանը, որոշակի շրջանակ-ներ կարողացան հակահայկական տրամադրություններ ստեղծել արարտերի մոտ: Այս գործին ՄԵՃԱՎԵՆ Նպաստցին նաև ֆանսիական մանդատային հիմնանությունները: Այդ առթիվ հայկական մամուզ գորում էր, «ՄԵԾ վախ ունինք, որ Սուրբու ժողովողական զմբուստությունները զայելու գործին ՄԵԶ դավադիր ուժերը կրնան շահագործիլ ազգային Եւ կրօնական տարբերությունները: Այս սառը Եւ վատագուն գենքը յաճախ գործածած Են մանավանդ ՄԵԾ ու «լուսավոր» պետությունները Եւ յատկապես յետամաց գաղութերու ՄԵԶ. ուր դիրու-ին Ե ազգամիջեան կիրքերը վառել Եւ անմեղ արեան գնով փրկել մեղապոր Եւ անարդար գործերը»¹⁷:

Նաև հիանդության մեջ առավել վկանգակորը կրուսական հոդի վրա ղծգոհությունները կիխտեն. «Ճանաչանց պիտի զլլար կարծէ, թե հայը ղեմ կը ընա զլլար արաքին անոր համար յատկապեն. որ ինըը՝ քրիստոնեալ է. հոկ արաքը՝ իշլամ. Մեր աստուածները համեմաշն են երկնքի մեջ եւ կուգեն որ համեմաշն լուսած նաեւ մենք աս աշխարհին վոյա!»¹⁸.

Հայերի եւ արաբստիլ միջեւ սեպ կուրու հեռահար Մտադրությամբ շարունակում էին հասունացնել զանգեր գործադրեցնողերը: «Յուսաբեր» թերը ու «Սուլիհական ապստամբությունը» եւ հայերը հողվածում հերցում եր հայերի քացառությամբ Մի քանի մասնակցությունը Փրանշիական զողոցի գործողություններին եւ, միաժամանակ, նշում, որ այդ լուրերի եւ համապատասխան տրամադրությունների ստեղծողը լուսեներն են:

Հայերի համար ՄԵԾ ՎԱԼԱՆ ԵՐ ՆԵՐԿԱՅԱԳԾՈՒՄ ՆՈՎՍԻՆԿ ՄԻ
ՔԱԾԻ ԽՈԳԻ ՄԱՍՆԱԿԴՈՒԹՅՈՒՆԸ ՓՐԱԽԱՍԽԱԿԱՆ ԱՊԱՏԺԵ ԶՈ-
ԿԱՏՆԵՐԻ ԳՐՈՇՈՂՈՎՐԵՋՈՒՆՆԵՐԻՆ. ԶԱՆԻ ՈՐ ՈՐՈՉ ՈւԾԵՐ ԱՅդ
ՎԱՍՏԻ ՕՉՈՎԱԳՐՈՒՄ ԵՒՆ ԽԱԿԱԽԱՎԿԱԿԱՆ ԿՐԵՑՐ ԲՈՐԲՈՅԵ-
ԼՈՒ ԻԱՄԱՐ: ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՄՈԿԸ ՄԻԽԱԽԱՄՈՒՅ ԿԵՐԱՊՈՎ ԱՎԱՐՁ-
ՈՒՄ ԵՐ ԱՄԵՆ ՄԵՏԱԿ ՍԱՊՐԻՔ ԳՐՈՇՈՂՈՎՐԵՋՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒՄ: ՀԱՅԵՐԸ
ՄԵՏԾԵԳԻՆ ՓՐԱԽԱՍԽԱԿԱՆ ԽՀԱՆԱՐՈՒՐՈՒՆՆԵՐԻ ՈՎԱՇԱՐԿՐ ՄԱՍ-
ՆԱԿԵՐ ԵՐ ԱՊԱՄԱԿԱՆ ԳՐՈՇՈՂՈՎՐԵՋՈՒՆՆԵՐԻՆ ԸՆԴՀԵՄ ԱՐԱԲՆԵՐԻ:
Այս կապակցությամբ «Անտեր»: «Ե՞կու կրակի ՄԵԾ» ԽՄԲԱԳՐԱ-
ԿԱՆՈՒՄ ԲՈՂՈՅՈՎ ԽՈՐԾՈՒՄ ԵՐ. «ՖՐԱԽԱՍԽԱԳԻՆՆԵՐԻ հԱՄԱՐ
ԳՐՈՔ ԿԱՎԱԿԻ. ՄԱՐԴ ԿԱՎԱԿԻ. ՈՐ ԻՐ ԱՔԾ ՈՐԱԾ Է ԽՈՅ Ճ-
ՈՎԿՈՒՅ ԲԵԿՈՐՆԵՐՈՒՄ ՎԻՐ Ե զԱՆՈՆ ՆՈՐ ԻՐՈՒԵՒ Մ ՄԵԾ ԿԱ-
ՄԵՐ».²⁴

Ֆրանսիական պատճեն ջրկատում կովող չշիշն թվով հայերը սովորաբես շատ ջրւած համացած էն. որ իրենց ամրությի գործությունը ստվեր է գցում ամբողջ հայ համայնքի վրա: «Հայերը կմերժեն կռուի ֆրանսիացիների կողոքին» վերևագրով հոդվածում Նշկում են. որ «...քանի հայեր իրենց հրացաներու լանձնելով Մերժեցին կռուի ֆրանսիացիների կողքին»²¹:

Յատկանշական է Կիլիկիայի Սահակ Կաթողիկոսի Նամակը Փարիզի Յաջ գաղղականների Կենտրոնական հանձնաժողովն. որում ևաբացարձակապես հերթում էր մի քանի թերթերի այն հայտարարությունը. թէ հայեր մասնակցու Եւ Սիրիայի դեպքերին²²: Կաթողիկոսն ավելացնում էր. որ հայերի Մտքով անօամ չի անցնում ապերախտությամբ փոխառութել այն հյուրզնկալությունը. որին արժանացել Են հայեր արաբների կողմից²³: Տուս Միտքն էր արտահայտում նաև «Արեւք» իր «Զկան Եւ Ճափու զլլան» վերնագրով հորվածում: «Ավելորդ է Կոկնել. որ հայեր Սուրբոյն Մեջ ոչ մեկ պատճառ. ոչ մեկ հրապուրիս ակնկալություն ունեն գենք առնելու այն ժողովոյի ուժ. որը գիտք հյուրզնկալած Են ու ապատան տուած Են. ըսդհակառակն. անոնք հուեց ասցեալով Միայն հա-

Մակրութիւն ու սեր կը լայիս ունենալ եւ ունին ժողովրդի մը հաւդեպ. որ ի՞ն ազատութեան եւ անկախութեան կծոցի»²⁴:

Սիրիահայերի առաջադեմ զանգվածները ասեն կերպ իրեց համակրանքն էին արտահայտում արաբների նկատմամբ։ Ստեղծվեց «Ապստամբերին աջակցող հեղափոխական կոմիտե»։ Որը 1925 թ. հոկտեմբերի 11-ին լույս ընծայած իր առաջին թուղթիկում կոչ էր անում հայերին՝ օգնել ապստամբության²⁵։ Օրախնդիր էր նաև ակտիվացնել հակահայկական կարծիքների դեմ գործուն պայմանը։ Մատնացոց անելով Վերջինին ուղիւներից մեջը, «Արեւ» Հայերը անբաղձայի Վերևագրով իմբագրականում գրում էր. «Սլորին հայության դիրքերին եւ կացութեան իրական պատկերը անհրաժեշտ է. որ լայնորեն ու ճշգրտորեն հրատարակութեան տրուի բոլոր այս թերթերու մեջ. որոնք սիսալ կամ միտումնավոր լուրերի արձագանք հաւելիսացած են եւ հայերը անբաղձայի ցուցած են»²⁶.

Ձերել Դրուզի ապստամբության պարտությունից հետո է արաքահայ Մամիկը անդրադաշնւմ էր այդ հարցին: Մասնակորապես, «Ապստամբ տրիուզները ճնշուած» Վերնագորկ հոդվածում, վերլուծելով ապստամբության պարտության պատճառները, «Հուսաբերը» հետեւյա համոզմունքն էր հայտնում, «Այսուհետեւ ճեպել Տրուզը ուշքի պիտի զայ Եւ Մտածին նորեն կազմակերպելու մասին, լուրջ ապստամբության համար»²⁷: Այսուհետեւ անկառի էին համաձայնելի այս Մտքին, որ «Հայ ժողովրդի... համակրանքը ամբողջութիւն արար ժողովրդի եւ նրա արդարացի պայքարի կողմն էր»²⁸:

Խոսելով սիրիական ապստամբության ժամանակ անձան թվով հայերի հականարարական գործողություններին մասնակցելու մասին, հարկ է աշքարող չափել մի հանգամանք, չափութ է շնորթել հայ կաթոլիկներին հայ առաջելականների հետ: Եթե այդ պահին հայերի կողմից դրսելովել է որևէ համակրանք ֆրանսիացիների նկատմամբ, ապա այն արտահայտվել է միայն կաթոլիկ հայերի վերաբերյալունք մեջ: «Ֆրանսիան վաղուց այդ երկրու (Սիրիա, Լիբանան) հանդես էր զայիս որպես հոլուսեական կաթոլիկների եռանդուն պաշտպան: Այդ պատճառով կաթոլիկները ամեն տեղ ֆրանսիայի ջերմ կողմանակիցներին էին»²⁹: Եթե Նշենք նաև, որ կաթոլիկ հայերը կազմում էին Սիրիայի և Լիբանանի ամբողջ հայության փոքր մասը միայն³⁰, ապա պնդել, որ ամբողջ հայությունը պաշտպանում էր ֆրանսիական մանդատային իշխանությունը եւ դեռ էր արաբական շարժումներին, կը շանակի մեղմ ասած: Տեղանքում ճշմարտության դեմ՝ 1925-27 թթ. ապստամբության մասին խոսելիս, անդրանառնայով քիչստույաների եւ մասնականների հարաբերություններին, արեւագետ Կ. Լուցին գրում է. «Ֆրանսիացիների փորձեղ դարձնելու Լիբանանը Սիրիական Վանդեա», քիչստույաներին հանելու ազգային ազատագրական պայքարի դեմ: Մասպակեցին ի սկզբանեւ՝³¹

Անդրադառնալով հայկական համայնքի ղերօնությանը նովս միտքն է արտահայտում Յ. Թոփուզյանը. «Ճիշտ է. ֆրանսիական գաղութարարները փորձեցին... հայերից կամավորական գնդեր կազմել, սակայն դև Նրանց ժամանկեցուքց... քանի որ Սիրիայի եւ Լիբանանի հայ քաղաքական կազմակերպությունները... եւ ազգային եկեղեցական հիմնանությունները դեմ են այդ արկածախնդրությանը»³²: Եթե Նովինիկ անտեսք գերոհիշյալ փաստերը հայերը չեն կարող դեմ որպես զայ իրեց հուրդներայաց ժողովրդին. թեկուզ այս խորին հիմնարարության պատճառով, որ Նրանք ապրեցին՝ ֆրանսիական իշխանությունների՝ Թուրքիային սիրաշահելու քաղաքականությանը ականատես լինելով: «Արդյուն 1920 թ. աշնանը ֆրանսիական պաղլամենտի անդամ, հայտին հրավարան ժողով Բարեկելինին գրում էր, որ Ֆրանսիան պետք է հենվի Թուրքիայի վրա որպես բոլշեվիզմի դեմ կովելու հետարան»...³³: Նոյն՝ 1920 թ. մարտի 18 թվակի նամակում, Փարիզի հաղադության կոսթերանուու Հայաստանի պատվիրակության նախագահը գրում էր, որ ֆրանսիացիները ուղղակի շրջադարձ են կատարում դեպի թեմայական Թուրքիան եւ բանակցույթուններ են վարում Նրանց հետ: Կիլիկիայի ֆրանսիական կոմսուրդ գիշաթափ է արել հայերին, իսկ թուրքերին՝ ոչ³⁴: Վերոհիշյալ հողություններն, անշուշտ, չեն կարող հայերի մեջ ասկատահություն չտերմանել: Սիրիայի եւ Լիբանանի ֆրանսիական

Մանդատային իշխանությունների հանդեպ: Արաբահայ պարբերականները իրավամբ ասիրածեցին ին համարում արար հասարակայնությանը հասու դարձնել այս տրամադրություններին: Այսպես, օրինակ, «Արաբ» թերթը գործ էր. «Արաբական մամուկին մեկ երկուքը պետք է լուսաբանել եւ մեզ ինպաստ հոսանք ստղոծէ, հայ-սուլույական անկեղծ բարեկամութեան իմքերը դնել: Գիտեալու է, թէ Ֆրանսիայի բարեկամությունը ավելի դիվանագիտություն է»³⁵: Առավել ինչու եր ինքանանահայ գործիք Յ. Մատեյանի՝ Փրանսիական դիվանագիտությանը տված գնահատականը. «Համաշխարհային առաջին պատերազմէն եղաք. դաշնակից իմբերիալիստ պետութիւնները, գիշակորաբար Ֆրանսիան եւ Մեծն Բրիտանիան, ամբողջութեամբ եւ շնականորեն դրդեցին պատերազմին ընթացքին Հայաստանը թթական լուծեն ազատագրելու համեմունքով խոսուումները եւ դաշնականություն հայութեան... 1923 թ. ստորագրեցին Լոզանի ամօրայի դաշնագիրը՝ ամբողջությամբ եւ Վերջանականապես ուղևալով հայկական ազգային դատը եւ հայութեան ազգային բոլոր հրավունքները իր մայր հողին վրայ եւ լուցին հայութեան Եթարկուած ցեղապանութեան շոլցքը»³⁶: Այս ամենի նկատառմամբ, ինչ ասել կուզի, հայ-արաբական հարաբերություններում բացառված էր հայ-Փրանսիական կամ հայ-անօլիյական միասնություն՝ ընդուն Սիրիայի, Լիբանանի, Իրաքի կամ Եգիպտոսի արաբերի: Առաբերներ եւս, շատ լավ հասկանալով այդ, մշտակե իրենց առյացակամ Վերաբերություններն են արտահայտել հայերի հանդեպ: Արաբական ազգային «Ալ-Զուրթա Ալ-Վատանիա»

Ծանոթացրոյն ԱՅՀ

- Այս հաղթերին իրենց աշխատություններում անդրադարձել են Ե. Նազարյանը, Յ. Թոփուլյանը, Ն. Հովհաննիսյանը. Աշխատավայր կազմունքներում նաև Արշակ Հովհաննիսյանը. Արդարական պատմաբան Արմեն Ավագյանը. Այսուհետեւ այլուր աշխատավայր է այլուր:
 - Ն. Հովհաննիսյան. Յայ-արարական պատմանշակուրային կամացը. «Սովետական Յայատան» 1984 թ., Ն 12, էջ 16:
 - «Յուսաբեր», 19.05.1926:
 - «Սովետական Յայատան», 1984 թ., 12, էջ 16:
 - «Արեւ», 04.10.1923:
 - Նոյն տեղում:
 - «Կոմիկա», 14.03.1919:
 - Նոյն տեղում:
 - Յ. Ռ. Խ. Թոփուլյան. «Միրիայի եւ Լիբանանի հայկական գաղութահների պատմություն», Երեւան, 1986, էջ 218:
 - Յ. Խ. Խ. Թոփուլյան, էջ 218:
 - «Սովետական Յայատան», 1984 թ., Ն 12, էջ 16:
 - Յ. Խ. Խ. Թոփուլյան, էջ 159:
 - М. С. ЛАЗАРЕВ. КРУШЕНИЕ ТУРЕЦКОГО ГОСПОДСТВА НА АРАБСКОМ ВОСТОКЕ. М., 1960, ст. 13.
 - Նոյն տեղում, էջ 145:
 - Յ. Խ. Խ. Թոփուլյանն իր Վերոհիշյալ աշխատանքի Երկրորդ մասը Վերևագրել է այսպես. «Յայ-արարական հարաբերությունների ճամատան» 1925-27 թթ. Եւ 1930-32 թթ.»: Մեր կաքաջիկով, հայ-արարական փոխհարաբերությունների այսպիսի որակված սխալ է:
 - Աշխատավայր Համակարգություններում անդրադարձել են Ե. Նազարյանը, Յ. Թոփուլյանը, Ն. Հովհաննիսյանը. Աշխատավայր կազմունքներում նաև Արշակ Հովհաննիսյանը. Արդարական պատմաբան Ավագյանը. Այսուհետեւ այլուր աշխատավայր է այլուր:
 - «Արարական Յամակություն ուրախացնելու հայ գաղթավայրերի պատմության», հ. Բ. Երեւան, էջ 2 1-32:
 - «Յուսաբեր», 30.01.1926:
 - Նոյն տեղում:
 - «Յուսաբեր» 17.06.1926, 64:
 - «Արեւ», 18.02.1926, 2127:
 - «Կոմաք», օգոստոս 1926, 25:
 - «Յուսաբեր», 04.01.1926, 129:
 - Նոյն տեղում:
 - «Արեւ», 14.01.1926, 2097:
 - «Մեր Նշանաբանն է յառաջ», 04.01.1959:
 - «Արեւ», 17.03.1926, 2150:
 - «Յուսաբեր», 21.05.1926, 42:
 - Ն. Հովհաննիսյան. Յ. Մարգարիտ Միրիան անկախության համար մղված պայմանագրություն, Երեւան, 1975, էջ 135-186:
 - Յ. Խ. Խ. Թոփուլյան, էջ 76:
 - Նոյն տեղում, էջ 80, 95:
 - НОВЕЙШАЯ ИСТОРИЯ АРАБСКИХ СТРАН. М., 1968, с. 52.
 - Յ. Խ. Խ. Թոփուլյան, էջ 223:
 - Ս. Խ. Կարապետյան. Յայ-թուրքական պատերազմն Եւ Սովետական Ուսումնառարք, Երեւան, էջ 2 1:
 - Նոյն տեղում:
 - «Արաբ», 11.10.1930; Ն 42:
 - «Կայս», 26.09.1981:
 - Յ. Խ. Խ. Թոփուլյան, էջ 199:

Ըստ յոթեամ-
ստանի հայոց կառավարության 1996- 270 էլ

հետո, ի վերջ,
առաջ տեսակ առ անմատեալ Հայոց հեղաշնկան հայոց

Մասնաւոր քարտեզան բացահի երթոյու է ոչ միայն հայութանում, այլև ԱՊՀ երկնախռովու ու, աւագան, աշխարհում: Կանենալ դեպէ, այս երկար քարտեզն եղակի դեռ է գաղտերի խորհրդական արեւադիրության մեջ: Ասունք քարտայություն էն ոչ միայն հայ, այլև խորհրդային այս արեւադիրականական հետքրոններում (Մոսկվա, Լենինգրադ, Թբիլիսի, Տաշքեն, ևն) աշխագույն են հայության գործը: Զանգված, ճակատագործ կրտսերական թագուհի, հուսկանահի պատճենահանությունը, 1989-ից ընթափվեց: Սակայն անցած այս յոթ քարտեզները դարձին են ազդեցին հայ արեւադիրական ժողով պարզացնու ու աստվածաց վրա, որի առաջավայրը ան է, ան այս ճանապարհությունը՝ ուղարկած կայսերական հաստիքն է: Դորածանությանի մշշնդությանը հույս առնելու հույս առնելու է «Կայսերականներ» պետքական ծեռական թագավորություն:

Ծողովածուի նյութերը, իրենց բնույթին համապատասխան, ընդգրկվել են երեք փարբեր բաժիններում՝ «Մերձակի-»

կը լսակցության դեկապարներից ՄԵԿԸ՝ դոկտոր Իհան Զարդին։ ՄԵԾ հիացմունքով խոսելով հայերի Մասին, Նշում էր Նրանց աշխատասիրությունն ու ազնվությունը։ «Չառ կփափագինք. որ հայ տառօր ինքը գինը հյուր կամ օտար քարձե. այլ իր հարազատ երկրին ՄԵԾ զգա»³⁷.

Հայեր եւն. ամեն պատի առիթով կրեսց անկեղծ բարեկամությունն էին հավաստում արաբներին: Այսպէս. 1927 թ. սԵստեմբերին բեյրութահայ թեորերից մեզը «Երկու քոյր ազգեր» վելսագորկ ծավալու հոդվածում, անդրադառնալով Լիբանասի պատմությանը. Նրա ժողովորի՝ օտարերկոյա զավթիչների դեմ մղած պայապահին եւ վերյուժելով հայ-արաբական հարաբերությունները, գործ էր. «Բոլորս հոգվով կմաղրենք. որ երկու քոյր ժողովուրդները, միշտ գիտակից հրարու կացութան. շարունակեն իրենց բարի հայրենակցությունը. որ իր փոխադարձ օգտակարությունը այսին ունենայ երկու ժողովուրդներին ապագային վրայ»³⁸:

Այսպիսով, արաքահայ համայնքների կոչմակը՝ պարբերական մասով, արտահայտելով ժողովրդի կարծիքը Եւ պաշտպանելով Միայն ու Միայն Նրա Զահերը Մշակում Եւ զարգացնում էր այս ամենաճիշտ դիքորոշումը. որը պետք է ապահովեր հայերի խաղաղ կանոն արաքական Երկրութում Եւ Վերջինքուն ստեղծեր այս մընլորտը. որև առավելապես կսպասեր հայ-արաքական բարեկամական հարաբերությունների ամրությանը:

ՎԱՐԴԱՆ ՀՈՎհԱՆՆԵՍՅԱՆ

ՀԱՐՔ ԽԱՐԳԵՐ:

Հայորմած պարզավ կերպար ներկայագիւած է նաև պա-
տեսայն բանափոխությունը: Այս բանուով զերեղիվ են
Գառնին Աստվածական «ոչ-անձնը կործանեցին»: Լաւուա
ժեխոյանի «Քրիստոն մասնավոր պատճենաբան ան-
դաս ին էշ», Մրգնա Խանենային «Կայուրու բանական
ծովագույն ներկի քաղաքանության Մոլոշյան դիմունն»:
Մարսին Խանենային «Պարենիսկօքարմի թափառ նախան
շշանակուութ և կազմության կատապարտ», Խամիկ Կարա-
քայանի «Գրահան արքեթիվ ինքնուու քանութիւն մերքա-
վորությանների ծնաբանական կերպությունը», Ներսէ
Սկրյուզանի «Կայերնենի թրոքեթենին անցած նորսանը
իշխանություններու, և Արմանու Կողմունի «Լանանիու-
թյան գեղագիւածական ֆոնունդին այս և պարսի միջնարք-
ուակ պետական» հոգիններու:

«Հյարատեան զաւառ» հասկացությունը և Հրա տարածական ընդգրկումը

Արքոնի բան Խափառ՝ Այրարարք, Արշակունիների օրոք կրթագլխ-
ով ու սեղմինելով. վերջին բազավորների օրոք ամիսավուսն էր Վրասրապան
և աշխատում ունաց շարժը մենած որոշ դարաշներան ու պատմիների կազ-
մից ճանաչված է որպես Վրասրապեան գափան. այսինքն բազավորական,
աքրոնի գափան. որը պահպանում էր Արշակունիների նախկին արքոնն
կապիտօքի անվանումը:

Հյու հարցը պայմանագրության մեջ առանձին ուշադրության մի արժանագրեց: Խոսելով Այրարափի որպես Մեծ Տարի 15 աշխարհներից մեկը բնութագործ փետևելություններին մասին, «Ն Խնճիճանը «Այրարափ» անոնքը բացարձիւն գրածեւների մեջ նայական էի իդաշտական «Այրարափնեան» մեջ՝ Ավելանց բավարարիւմ և «Այրարափնեանը» Այրարափի ածական ձևու համարելով և այն ներկայացնելով արքունիքում հանդիպուու «զաւա», «հահանգ», «գուշգո», «երկիր», «կրոմ», «գրու», «ուշակի» բառերին:

Այսպարզ տեսիան պարբռւթյունը կապված է Խոնդերձ, Հայոց մասն կ կան Ձեւ առնու «Այսպարզեան զաւա» -ի լուս։ թեեւ այս միջբն է արդասագում, որ «Խորհնացաւ ըստաւ շախութագրութան և հեղինակը, որ Խայտարենց 15 նախանքի քի բաւանի ուղինուն Տանը լեռաւասկան գունեց անտեղ այլան չեր կրնաւ զինաւոր նախանքին համար գրածածեց, ոսպի Երախուաց դաշտին իմ նշանաւոր անոնն ընդարձակեցով նախանքի անոն ըրաւ եւ նոյն նախանքին բառն զաւա պատա, եւ սփափութեաւ նոր անոն մը զգնի Երախուաց դաշտին կամ անը պրեենալ մասին։

Աղբանք եւս յի առաջնահացման «Աշխարհաբեսի գալուստ», առաջ քաշելով այն միջըքը, որ «Մինչ Աշխարհացյաց երած եաւ հուշարձնամերկ Աշխարհ աշխարհ գերասակացած հասկանած էն ապելիութ ու ժամանակաշրջանի Աշխարհափ ար- եւ ենայ կենա սկսած Վիուրյան գետի հովիդից միջինա Շարուրի զաշքքը», որը Արշակունիների արքունի կալվածքն էր, այսինքն՝ ուստինք, ու երա մեջ նրանուն էին Արազանծոր, Նից, Գարամանիներ, Մա- զպա, Շարպա, Ուստան, Կիլին, Նորդ, Ա- րած, Տարոր, Ճակարը և աւ Մասնացարաց գյուղաները։ Նման դիմուրդաշտմ ունենա- նաւ Ս. Երեմիաներ՝ ու Թ. Տակերյանն։

Հայուսով, չնայոծ պարմաքանենիք միանչափ մոլորդությունը «Այրարար» և «Աշխարհական» արդասահրաբունիքին, որինցից առաջինը Ստեփանի 15 (պատմական) տիխուանեներք մենք է բար «Աշխարհացոյ» ի. խէլ ենիկը անունու է զայտ իմանականությունը՝ «Աշխարհական գայա» ճենու, ենթարկած ենք ուղարկի պարերության տիխուան նրանց միջին:

սար ուսուցիչ այս լուսական գիտական գործառքություն պահպան էր»¹⁴.

Ազարակենություն մոռ վկասիս Վլարտարեան քափառ ընդգրիս է «քաղաքակրթության կայսերը»¹² և Ազարշապար բանաքը¹³: Տեղինակի մոռ Վրասրական գալուխ որեւէ այլ իշխառաւթյան չկա. որ վկայի գալուխ այս պարագը ընդգրկեան մասին: Նկարենք, որ Ազարակենություն մոռ Վլարտարեան քափառ համա և ի վկայությաններք են կարարված են Վլարտարապորի¹⁴ և Թամա Եղի՝ Վլարտարի իշխառակենությամբ¹⁵:

Կարողին երկու Այրարարակնեան զավառը՝ 2 անգամ հսնին է զավառ որպես զավառ. ուր զբնվում է նոր քաղաքը¹⁵ (Անպարտապար)¹⁷, 4 անգամ «Այրարարակնեան զավառին» ի հայոց թագաւորացն և քահանայսպեհացն» հետով¹⁸ և 1 անգամ էլ «Եղբակի անգամ Այրարարակնեան զավառին» ի Կողը գիշեց»¹⁹ արդասիս բոլորամ:

Ըստհայրացնելով Խելինակի վիստությունները Վյարաբեն զավառի մասին, դեռևս ունի, որ շխտանով Ազգանձնածորին, Կոյսունը այն լրացնում է կապարան, որ Վյարաբենին զավառի մեջ էր մնանում Կոյս գումար, որի վեճաբարեթյունը Խոյնացված է աղուաներեղով հայրին Տուգուչայի հետ²⁰:

**Արքայունը Եւ Նրա
մի** Խոհական Հարությունյան

Բարձրագույն՝ Այսարաբեան զավահի
Վկասությաններից երկուսը՝ «(Կաչե)
Երթայր իշաներ ի դաշին Այսարաբե-
ան զավահին. Երթայր գրանէր զՄանեան թագասար Մազքբաց բնի
կնան. անթիվ անհամար օգօքն Խանոյերձ ի Կապարշակար բաղպայխ»²¹
և «...և ի կատառն Այսարաբեան զավակվալսն Ծրիստոսի. որ Գայհանէն
և Նսիփամեն կային. իրենաց Խանոյերձ գրծակցօքն»²², անմշանկանորդն
Խանութը եւ Կաղապահապահը և նրա շրջակարի են:

Հայր Փափառու Բալավանիի Վյարապետան զախտած է կափարիմն Խաչ Խոսրավի անհաջողական կողմնական գործությունը՝ որի վեղադրությանը որպատճիք է:

Մեկ այլ վկայությամբ, դարձյալ կապված մասքութների արշավանքի

բը Այրարափի բազմաթիվ հիշողակարգություններ ամփ. բայց դրանքից ոչ մեկում այն գտառ չի անվճական: Մեկ անգամ մխայլ հանդիպում է «Այրարափինս գտառ» և այն էլ որպես նախարարագությունների հավաքագիր՝ Սահմակ Պարթենի գլխավորության³¹, որը սեպը է ինչու կուտ արքայանինար, կուտ հարությունների վայրություն: Եսկ վերջիններին գելայարաբյունը նախորդ ապօպերները միահանուն են Այրարափին գտառը: Ինչ վերաբերում է Այրարափին, ապա այն հանդիս է գափն որպես «Քանակությունն արքայից³², «Կարմիծը արքայից³³, «Կապիկը թագավորաց»³⁴, «Գոյն բազումությունն Այրարափինեաց»³⁵ և այլ բնաւազգությունը»³⁶:

Այսարքնական զավանք ամենուր չէ համար Եղիշեին, որն այս զավանքուն է թբաղայի և խվանութեայի Արդաշառ մասնավորելին¹⁷. Առ զիր նուն Այսարքն զավանք ուն ամափառքայի և ներարկեա Կաստել¹⁸ և Այսարքն. Անուն են այս Աստվածուն ի պատճեան Աստվածուն¹⁹.

«Առաջի մըց հյուրախայր ք վայց զբանչ»⁴¹։

Ղազար Փափսեմին էլ է ծանոթ Արքարքանն զբանչին. եթ խառն է Մեծ Հայքի բանակներին՝ և դրանեւ Արքայի հայոց Շնուաց կազմն անհօնեան»⁴² հասկն; Խա գրին Խոեն Արքարքան ապահով⁴³ և Արքարքան⁴⁴:

Անհիմիթը 5-րդ դարի հայ պատմիչների վեճեկործությունը և պարագագը:

Անհիմիթը 5-րդ դարի հայ պատմիչների վեճեկործությունը Այրարափ, Այրարափ զավաս և Այրարափեան զավաս հասկացությունների նամակն նշառում ներ, որ Վեճիթիս բրախարային առողուն այնի ներ ըմբռում ունենալով, ամինդիվամ է Կոպ, Վաղարշապատ, Գառնի, Կիլի. Արքաշաք ընթառանութեան հորոց:

Ղազար Փարավոնը հետո պատրիժները բռնմ են Այրարարեան զախա-
ռի մասին։ Սերենան նոր մեկ անգամ հանդիպում է «կարծնար Այրարարեա-
նա»⁴⁴, որն անորոշ ցմրենում ունի և մեկ անգամ էլ «Կոխի այրարարեան»։

որին ես առանձնակի ուշադրության չենք դարձնում։
Այսաւոր կամ Այրապետական գալաքսիաների հիշավասկությունն ընդունաբառ բացակայում է՝ Ենևում մոլոր, բենա ևս զիրքի Կողմքին գալաքս, Գանեանի գալաքս, Արագածոտնի գալաքս, Վանեանի գալաքս, Բագրեանի գալաքս, Շիրակի գալաքս և Բասենի։

Արարատիստ գովառ չըսկե՞ Խան Կոխաննես Դրասիմանալերպյա՞ն⁶, Թափոն Արծրւակին⁷, Սրբիանս Տարևակին⁸, Վրուկոս Գանձակին⁹ Պարսկի «Հշաբարհազար»-ի¹⁰ ու «Պարմաթամալիք»¹¹ Սրբիանս Օրդուսի «Պարմաթամալ» երկու անշամ իշխանական Արարատիստ զնայութ կարգանքութիւնից է Ծիրակ, Վրաստանիք գալանտերի և Մարտաց աշխարհիք մթջա թիւած ույ դասածք, իւ քանի ան անելիք լայն ընքանամ ու քանի 5 դր պար պարմանիք ներթագարած Վրաստանիք զախար- ուութ ենք Խանագան Խանի գովառ ենք:

5 րդ դարի պատմիչների երեխայացրած Արքաթութեան զախարին չի համապատասխանում նաև Ավելանակ Արքանու աշխաղաթյուն մեջ հիշացնություն Արքաթութեան զախարը. որի մեջ չի միևնույն Ամինը⁴²:

Կրայիտը. մեկ խորիս ենք կրածներ, որ 5-րդ դարի ապբյուսներում պիտույքի Կրայրաբան գույքը առանձին գույքն է՝ իր որոշության մասին ընդունելու և «Կրայրաբան» մեջ չեն համարվում Կրայրաբանի գույքներին մեկը իրավ կրայտականական արարաւոցներ։

Ըստակության հայտարար ձեռնությունը՝ «Աշխարհացոյց» ի՞նչ Նայքի պերսեոնի-

Ներքության մեջ կատարված է առ պատրիարք ուժի աշխարհի «Աղօձիք» և «Աղծե»՝ զա-
յանու «աշխարհ Մոլիք» և «Վասնձնաւախ Մոլիք զայսու»², «աշխարհ Մո-
լիք» և Առիք առանձնակ զայսու»³, ին բան, որք եքեւ Եկեղեցն արքան, առա-
նձնաւախը է պարհում ևս մեկ աշխարհ Աղօձուք» և «Աղօձուքն աղ-
ջան» Խոսկուց պարտավորելիք Խոսկան գործությունը Բայրութի Աշխարհական
և Առ թիվարար ուժի Խոսկան գործությունը է առ Աղօձուքն Աղօձուքն աղ-
ջան» Խոսկուց պարտավորելիք Խոսկան գործությունը Բայրութի Աշխարհական
և Առ թիվարար ուժի Խոսկան գործությունը է առ Աղօձուքն Աղօձուքն աղ-

Ըստ 5-րդ գրքի աղբյուրների, Վրաստանակ գովառը հրամանուն տան մեջ նետեալու Վրաստանի գովառը. Երասմի Խոստիքալ ճյուղուն է Խորով՝ ըստցըելով որպակի գովառը թքի ու և ձափ աղբերին: Վրաստանակ առանքի Խորավին տանինիկ վրաբկու թիւնունու որպակի թիւնուրուն է թքից ու այս առանձնու, որ պարմազարդուն մեջ վմբեր է Վրաստան աշխարհի խորակ արեւելյան տանինիկ Խորդը Խոստիք այդ աշխարհի գովառութիւն է:

«Բայց ինք Գեղարդ լրացն անուն ի բարձր անոր (Վյորապետներ, Ա.Ն.) և ոս պարտ նորին թշնին ի ծովակի մասն անցու շին ծեռակերպ մի և լոյն գալուն նորու Գայտնի, որ թարս ի Գայանեաց լրացն ենուս անունն անուն Գայտնի»:

«Օպուր ժամանակը կապութեա Տրդակ զշինուած ամբոցին Գայնոյ, որ որձարար և կօփածոյ, Երկարագուն և կապարով նամացեալ»³⁹.

«Ես եմ իրանակ բազարակ գործադրին իրայ համեմ խոչըս լաշխա-
ռեն բազմութ. և թիրե պարտելի կապին մայքեաց. և վանելի զայն Ազրարա-
րտան գոտային. և առան բանուր թիրան արքունի. պատ կրուն Գայեի.
մինեւ ի դաշին Խնձունորի ի բրուր՝ ու տնտանեան կաց Դամին. որ կա ի
կրիստոն բատարին մեծի Ազրարարու. զգան խոնար մինչեւ յասպարանն
Տիեմուն փանենին նորիք: Ես մոռս ի մայքեացն յեղենաբերեանին ի հանձն
հասունակը լին գոտաշին խոլոսուն տիերու. և կլոցենին նորս Խորո-
խելու»:

- Այսօդ ժամանելիք լրաբեռն լավագույնն է և այսպիսի պահանջման մեջ առաջ է գտնվում այս կազմությունը (այս առաջարկած է Ազգային պահպանի հետո - Հ.Ա.) ի վերաբ լրացն են և ատամոց, զոր ու ներկան Պարտիկների ի գույքու լուսուց աշխատին, զայտաշխին բաւութիւն գրանադիրիւն առաջ: Առաջին զմենն Արքայական հովանելք ու առաջ իրով առնելի զայտաշխին առաջ բարձր գույքու բարձր է, զԱյն, զԱրագիրն եւ ատամն իրենց գերեզմանութիւն եւ զՎրիտին եւ գաւունն իրենանց, զԲարձրապայն, զԽո-
տական գաւունն առաջ իրենանց, զՎեհական եւ զՎեհական իրենանց, զՎ-
եհական գաւունն առաջ իրենանց, զՎեհական եւ զՎեհական իրենանց, զՎ-

«...Յեր իրացման տարիքությանը ըրբագրելուն և աւերակ գրաւուր տիկի Նորաց աշխարհին, մասնաւու զմեմբաց արքունի, որ կայսեր գօրացին, գառանին և գերանաւուն և վկասանակներպն՝ զմեծ դաստիարակություն, գլուխաւուչափ և զանոն Օչուկան, գֆասախոր, զՄարգեանին, զԶնորդեարին առն և զբյուի Կրնորի, զԵսաաց առն, զՎրուն. Աշխանի և քանակայն առն Կրասուն, և գետանաց Կրասուուր և զԱրացայան ինքնին զիմունին զամենաց և զամենաց զանոն և զանոն, որ շուրջ զնուանին. (Առաջը - Հ.Ա.) առաջ առերան և երձի պարագան և զամենեցուն առաջանան առան մեծանան խորությանը ընկույտեան»²⁹.

Եկանձու տեսչությունների ամենալավ է:

1) Οι αρχές που απορρίπτουν την απόφαση της Δικαιοσύνης στην περίπτωση ότι η απόφαση είναι αναθετήτων στην Επιτροπή Ανάπτυξης και οι διαδικασίες που πρέπει να γίνουν για να αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα στην πορεία της Επιτροπής Ανάπτυξης.

Խախտաբարենք Արդաշարից ենթա անհիշտպիս գրավոր և Գառնի, իսկ Հայութ Արդաշարի համեմատ խախտաբարենքունք Գառնիին է գտնվում։ Գառնիի համայնքունք վիճակը յանձնված է Պատրիք արքա Խոսկութի կողմէց երև զնանագումքը, որը Գառնիի ց համեմատ լրացրացաւ։

2) որ բազմիքի ինքնապահ Գաղտին արքանի տնօր թղթ է անձնագոյց անդրա արքանի ձմեռոց կայսեր գործադ և գործիքն է Ազգային ան գալաքառութ.

4) որ այս պաշտպանական ամրությունների առևելյանից իր, Խոհքաղաքացի է Շերտակ և Աբագաս վեհական շարժությունը: «Հայության առաջնորդ՝ Տ.Ռ. Ռայխ Խոհքաղաքացի Մեծամունքը Խոհքի պատրիոտական անդամաններ»:

խոժնակերպ բացառքերը, ելույթեր, որ Վրասրական գալույթ էրաժ-
ային պարտիզը Վրասրան է, որտեղամբ՝ Վարսան թօները, իսկ հարավա-
յին՝ Կունեից վասի հարաց ձգիս անփունեար և հարավից ոյն պաշ-
տուն վեցը, որը իրար էր թիել ներքային Վայ վար:

Հասցին հայացքի բախտ է, թե այդ վերը չի իշխանութիւն պարզութեաւ թիւն թիւնը անկառապետնեն կապութեաւուրած. հօմանիսոյ, որ Սովոր Խորագոյնին շնչարտ է, թե Խոսպատ «անօսա» առ Վըսոր վերոցի թիւնը է: Ըստ պետք է ներկրե, որ անկառն ամիսի մեջ պարունք է թիւրթիւն, բայց որ բացադրություն «առքունին» փախ վերոյ անորութիւն լուսու մի»⁵. Իսկ Փախացուն Անորութիւն է ճանապահնեն ներազերեավ, անկառացնուն է՝ «առևայ բանու թիւրթիւն պարունի, որուն լրջնն առանի, մինչեւ և լացան Մեծամօքի ի բարեւ տառապետական լրջն Խափն. որ կայ ի ինքսին կազմանէ բաղադրին մեծի Արքաջանը, զգեսքն խոնար մինչեւ լուսաբան Տիկինունի՝ փենիկինի զիտադիւնին զիտադիւնին»⁶:

Այսինքն առանձին ենթարրտություն է ենթայցներում «գրեթե խնայք» արգամայնությունը: Կարող է այս վայր գլուխ լինել, որին առօյ-

շասես մոր է Գանձիք: Նկարեմք, որ «Աշխարհացոյց» կ ուժ գնի մոտին տառ է. «վերի Վզար, և արքարի ապար»⁷, միշտն այս վերը իշխան է, որտեղ «փուլարի վեր»: Տերեւարութեան համբաւ ներ նկարեմք, որ «զերի ինտիմար» արքանայի դրանիկ միշտեւրութ է ներկայի Վերը գե տիք, ների որը ծգիք է նկարութ հարավից ատրացներու հանուր այս բնուկս սահմանագծը:

Կարծում ենք, որ այս պաշտպանության գֆն ընդունիկ է Ազգութ և Վեհի գերակի միջան ցիկլած պարագան, որը եպատիփ և հարաբեր պարիսիշամ և նոյն գերերան, որ պարսից խոսով բարակությա պիտինի կրպելություն է վայել ամբողջ աշխարհուն, որ այս Գանձի բարակի ենք առնենք իր գարածուն 591ր. պարզությունը պահպանվում տանձնանվեմ անցիցանում է Ազգականը¹². Այս պաշտպանության գֆն գոյացած անհրաժեշտությունը բացարկում է հունա Կիբի-Նախիչևան ձևականացնել արկածագիր արկածագիր ամբողջամատքը:

Հյու ժամանակին զգացրած նախքն եղաւ են Կոմիտաններ Դաստիառական-կերպին, խոհը ու Խափնդուածամ հայուսաբերքին այցելու, իսկ երանց ըսթավիներեր Դվին տառելու մասին⁷². Կոմիտան Աքրծոնին, եթե իշխառական է ան ապահով ներփականը Դվին՝ Գոյքն, Կոմիտանին, Տարոր ոչչոր, Դվին ուղարկարանը⁷³:

Թուինս Աքրօտիկն այս ճամփին վեցայտն է Ներակիւթի՞նուրդին դժո ար-
շավունը և նպասգրին, բայտ որ Կայսրը Ժիրով անցելու ժամանակ և
Կոփին աւել զիս ու զ լավաճառան»⁷⁴, որից հայ պեճքը է կործել, որ Դմիենց
Սահմանական ականոն ճանապարհը հրաժար էր դժու ճամփ ախտին:

Թօվմայ այս գլուխելությունից հասպարաժում է հայ Սլքինի «Պար-
մուրյան», որ այնի որոշակի և համառոր ասվում է, որ Տիրակը Կարն
բարպարի ենթակ հասնամ է «Փ Դոմին այլարտքան՝ առեր զիս և զ Նախ-
անամ»:

Այս լիենիկուրայունը ոչ միայն հիմնափրառն է Ավին-Նախճանախան ճանապարհի գյուղաբներ և նաև 7-րդ դարամ, այլև թույլ է դափնի հավասարկ երրորդականությանը նաև 5-րդ դարամ, որի մասին դրամայա միջամատ է Թնօնանակ. խոտեղով Արշակունյաց մերացումից հետո Հայաստանում մարզպան հշանական Վարդիկը ու նրա որդի Շիրոյին Գևինում պարտելու, իսկ իր մասին Հայաստանից այս կրող հետապնդելու մասին⁷⁶: Տեղեկաբառն, որը վկայում է Ավին-Նախճանախան ճանապարհի գյուղաբներ մասին արդին 5-րդ դարուն կետածուն:

Ըստ առ դեռ Ձ Խաչակրան, որ ճանապարհը գյուղայուն է ունեցել միայն 5-րդ դարից մինած, այն վեճը է մնել ևս ամենի վայ: Այսուհետեւ են հայուսակցելիք Սյունեաց իշխանները արքանիքի հետ. Եթե ամբողջ Սյունեաց գրինելք է Երասխի ձախ ափին: Ուստի վեճը է ընդունել ոչ միայն Դիմին-Նախանալս ճանապարհի գյուղայունը ևս ևս հայուս Կորսովի օրոց. Եթե ճանապարհը հասել է մինչեւ Կրասասը, այս հայուսի իշխանական կառաւցածական աշխափանների պաշտպանուկան Խաչ-

Ոսպանափառական գրեսոնելքունից բացահայրված Այրուրաբեան զավաթի հարավային տախմանը հիմնափարզման է ևսու գարցա-քաղաքաբարեկան պատմաբանը։ Վախճի անհիշական գրեսունիս հիմնափառմբ Սերենով արդյուն եիշարտիկն աղեղությունն է պարսկա-բյուզանդական տախման ազգին ճանակու, որի անցկան է ոչ միայն գեղարք, ծովով կամ բանալոր, այլև զավառառանձնանելում։ Ինչպատ Հոռարք և Կողմղու զավառների վերաբերյալ է Նոյն ենաքափու և նույն Այրուրաբեան զավաթի հունակ:

Այս տակածակագիր պայման օգիրն է խոսուն նաև «Հշաբարհայք» - ը, որ ճանապահներ ենթադրելով Առաջ Կայոց զամար, անմիջապես նշում է, որ «...Եթից կոր Դունա են գտար Արծանը և Վրածոյ կրտման մջի Նկատ Վարոց Զորու և Շաղան պաշտոն»⁷⁷.

Համեմատած այս պահին առաջ է առաջարկվում առաջարկելու գաղափարը՝ այս թերեւս ծիրակ չ անհիշտականորեն ենթակա այս վիճակից առաջ առ հիմնավորվում է նաև այս լեզվության ներկայությունը:

Վասեն՝ «Որդ» լեռտական իշխանությանը առաջին անգամ պրիվատ է Եղիշի կուսի «Խշանն Ործաց զօրքի իրավք»²⁸ և «Խշան Ործաց Ներսին անուն»՝ ճեներավ Կասափի կողմանակիցների ցուցակում։ Այս վեճեկրթաբար Սագար Փարավեհին ավելացնում է, որ Ործաց խշանի պիրիվինուրային ներք էր գրիլում Սագարս թերզը. «Ե՛տ սեպու մի արձացի. պարտ անուն եր Արարակերտանի. որիյ Կոտրելայ խշաննին Ործայ, որ էր Եղբայրանին ըստ Խանարարանի Նայոց, և նեղույն ուխտին սրբյ երեսան անել Հանապատին Բանապիի և անեալ զամենան Կարասի շահապատին. դիմակ անհանուն ի թերյս, որ անուանալ կոչ Սագարս թերյ, որ էր թերյ անու իշխանության իրավուն»²⁹.

Արքի առջիկ հայուրում են անտ Ղևոնդը. Ժայ ի պահ Խախարացն փախանմեցան արք դ. որք էին ի հայութեն Երեք ի զանձ Տրունաց և Յիշեն յԱրծոյ վեցը...»¹ և Արք Օքքամոն. «Էսօ (Անքառ-Հ.Օ.) զեղեցիս ազատական զատան Կայոց ձորյ զիսպահանս. զերծ եւ զելոյ տար ձաւան միջեւ յերեաւոն եւ ի Կայուայն եւ ի Քելպարուին բարու շեն ի աւագն. ...»²

Մինչև Եղիշեի պատմիսերի լուսաբանությունը այս փեղանակն է Խախարաստիս գոտին մասին հարցու Է կառավածի քայլ զնեւ երա գործադրությունը Արշավույսա շրջանուն. բայց դու թիւթենելիք չէ: Զարանամակի հարավային գոտ է իշխառակիւմ Խաղաղապետի² Խախարաստիս գոտին (Խաղաղաբերդի առևտին): Ուրեմն իշխանական լուծունք է, որի մեջ ճ/100: զիւելու և «զօրոքի ուրույն» խախեն և զայսի Հաստիկի կրցման: Աշապիսով, մենք թիւթանուն ենք Հ. Տարաբյունոնի վախառելով՝ Աւելի Խաղաղապետին Խախարաստիս գոտին կապված իւնելու մասին:

Ձենք կարմիր է հսկացնե՞լ. որ Խայրաբարքը բավական փոքր թիվ է Արշաւարիների օրոք Խայրենաստքեր նախարարական փաթմի համար. որի ուրայի փարզական միարկը է կազմուն. բայց զար Զօրանանակի միայն 300-ական թիվները ունեն Գերանիները. Գորեխանները. Արեցանները ու Տամունիները. որոնց առանձին փոքրական միասնորդներ ինչներ կատարմի ենթական

Ինչ վերաբերում է Արածայ կամբն զալիսակին, ապս նրա հիշարտակությունը, բայց «Հշանքաբացոյ» -ից, կազմված է միայն Մասոնութիւնականներ Սամոններ երեցին և նրա հոգեբորյի Աքրածամ ասքիստափին ենք. «Սամոներ յ Աքրածապոյին վեցոց Արածայ, Աքրածամ ասքիստազ ի նմին զեղչի»²⁵ եւ այս ախորն հազարադար Աբրամ հրամայել նոյն գրասնական ածել զալափառ. եւ հարցաներ զարք երեցն Արածայ ՈՍտոնել, եւ զնորյին զեղուց, զարք սպական զԱքրածամ, որոյ գլքակին անցուցեան եր յԱքրածապոյ...»²⁶.

Ձեւում ցանեմ անպայման համապատասխանեցնելու Զրաբանալի դրսերի ու ընարկիք գալաքանունները, բայց կարծում ենք, որ Արածոց կորու զայտար պարտավելու է եղի Զրաբանակամ իշխառավիճակ Արածացին և անսպասարարներ լրտեմին: Ենք փարբերական է Կրտսեց Արածն-Արածոց իշխան և անսպասարարը²⁷: Կարծում ենք նաև կալանավայր չեկայու պարտավելով, նույն, որ Արածն զայտի իշխառավայրուն կա նաև Գանձակամակամ: Որը մասնաւոյն և անսպասարավասիւմ է Զրաբանակամ Արածեցի դրսերին, և կրինակի շիրոբունքը ընդունելի է: Երկրորդ, Արածացին դրսեմ ունեցած գելութերի թիվը Մ/200/ ամենի հավանական է ինքնուրույն և անսպասարար դրսերի համար, բայց Արածեցի Ծ/50/ թիվը: Բայց արևածագործությունից, շատ կարևոր է Մրգիսանու Օրբեյսանի «Պարմայաց» գալաքանիքամ և Խուելիկապտ Արածի զայտի իշխառակայտանը՝ Ծոյն զալաւորությունը: Այս փետեկայրուն կա նաև համապատասխան է Զրաբանակամ Արածեցի-ձ դրսերելութանը եւ դրեպարիսանությանը, եւ զարաւանակը: Արածի իշխառակայտային կա նաև մատման Արձունուն մոր, բայց նրա բոյլ դրվագ վիխակը՝ Արածան Խուորավանունից Արքանաւ ասրեավազի ենք շփոթու հարցումը: Բայց է բայս մրածեմ ենթակամից՝ Արածի աւրեավազի ենք շփոթու հարցումը:

Ընեւրինն իսկամ կրտսերությունն է ներկայացնել Ազգայիշեան գախտի նաև արենմբյան սահմանի հարցը՝ սահման. որը գախտի ներսում է բռնում Կոքը: Տաշվի առենքով պատմական փաստերի վիայությունները և ա աշխարհապատման պահմանեերի դիրք ծանալունի վարչության միավորների ձևավորման համար, Ենցակը, որ Ազգայիշեան գախտի արենմբյան սահմանագիծն անցնում է Կո Մասնությունը և Զբարաշի լանենքոյն այլ կողմ բռններով Կոքիլիյան⁸ որ Ազգայիշեան:

Ընդհանրացնելով մեր ասելիքը՝ նկարենք, որ Այրարարան գտնանք վերը նկարագրված իր տաճանելերով՝ «Աշխարհացյաց»-ի ընթարժակ խիստարարությունն ապրանքային է Ուստի Խոյց անհամբ, ապինին Ուստի Խոյց գտնանք, որը չցիկր է շիրել՝ «Աշխարհացյաց»-ի համարակա խիստարարային Ուստի Վեհապահ ենք, ևսույ Այրարարան գտնանք է՝ Կողը՝ Վարդուշապար, Վրիտանը, Վեհապահ և այլ ընկառատիւններ:

ՕՐԻՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Վ.Լ. Անդանս, Միուրագրութիւն իին Տայտարակեաց, Վենետիկ, 1822, էջ 376-379:

2. Վ.Լ. Ալբան, Այրարար, Վենետիկ, 1890, էջ 10-11:

3. Ն. Մորգան, Ծին Խոյց պեղոյն անոնիկը, Վիճակ, 1907, էջ 118-119.

Hübschmann, H., Die Altarmenischen Ortsnamen. Mit Beiträgen zur historischen Topographie Armeniens und einer Karte. Von H. Hübschmann, Strassburg, Trübner, 1904.

4. Նոյն գիրուն, 124-125:

5. Ի. Ածուռ, Արմենիա Յա էպօք Կոստնահա, СПԲ, 1908, էջ 300:

6. Տե՛ս Նոյն գրեղուն, էջ 302:

7. Տե՛ս U.S. Երեմյան, Տայտարակը բար «Էլշատիրացոյ» իւ, էջ, 1963, էջ 35:

8. Տե՛ս Ձ.Խ. Տակորան, Տայտարակի պատմական աշխարհագրություն, էջ. 1984, էջ III:

9. Մովսեսի Խորենացոյ Պատմութիւն Խայոց, Տիգրիս, 1913, Ա-Բ:

10. Փափուրով Բագանացոյ Պատմութիւն Խայոց, Թիֆլիս, 1912, 3-ժ:

11. Նոյն գիրուն, 3-ԺԲ:

12. Հայովակիդայն պատմութիւն Խայոց, ՏԵ:

13. Նոյն գիրուն, ԾԺԳ, ԾԺԶ:

14. Նոյն գիրուն Ա. Բ. ԺԱ. ԺԳ, ԾԲՀ, ԾԲԶ, ԾԲԳ:

15. Նոյն գիրուն, ԺՎ:

16. Մեր կարծիքով, «Այրարաբեան իւ նոր բաղադր» արդյանայրության մեջ ձևագրութիւն Երանելի «զաւա» բար «Այրարաբեանից» ենքու:

17. Առքին, Վարք Մաշտոցի, Ե., 1941, մ, ԻԶ:

18. Նոյն գիրուն, ԺՔ:

19. Նոյն գիրուն:

20. Տե՛ս U.S. Երեմյան, Աշխ.աշխ., էջ 59:

21. Բագրատ, 3-Ե:

22. Նոյն գիրուն, 3-ԺՒ:

23. Նոյն գիրուն, 3-Ր:

24. Նոյն գիրուն, 3-Ե:

25. Նոյն գիրուն, 6-Զ:

26. Նոյն գիրուն, 4-ԺՒ:

27. Նոյն գիրուն, 4-ԻՒ:

28. Նոյն գիրուն, 5-Զ:

29. Նոյն գիրուն, 6-Ա:

30. Բուզակը, 4-ԻՒ:

31. Խորենացի, 4-ԾՀ:

32. Նոյն անոն, Ը-ԲԲ:

33. Նոյն գիրուն, Բ-ԱԱ:

34. Նոյն գիրուն, Գ-ԲԲ:

35. Նոյն գիրուն, Գ-ԽԲ:

36. Արոմիկ կապիմքի բնագրիած պարագրք առանձին թեուերկուն հայր Է. սրբ Ձ կապարզուն եւքրիս աշխարհակրուտ:

37. Եղիշ, Կայս Վայրակեայ և Խայոց պատմերացին, Ե., 1957, գլ. 2:

38. Նոյն գիրուն, Գլ. 3:

39. Նոյն գիրուն, Գլ. 7:

40. Ազգարա Փարագեցոյ Պատմութիւն Խայոց և բուղբ առ Վահան Մատիկնեան, Ե., 1982, Ա-Զ:

41. Նոյն գիրուն, ԱՆ:

42. Նոյն գիրուն, Ա-Ե, Բ-ԼԳ:

43. Նոյն գիրուն, Ա-ԺԹ, Բ-ԼԳ:

44. Արքուն Պատմութիւն, Ե., 1979, ԽԵ:

45. Նոյն գիրուն, ՀՀ:

46. Տե՛ս Պատմութիւն Ակոնդաս մեծի վարդապետի Խայոց, Ա. Պետրովը, 1887:

47. Յովհաննես Կաթողիկոսի Քրատիանակերպեցոյ Պատմութիւն Խայոց, Թիֆլիս, 1912:

48. Օռքան Արքունիկ և Անանե, Պատմութիւն վրանի Արքունեաց, Երևան, 1985:

49. Արքահանուի Տարօնեցոյ Պատմութիւն վիթեվը բարձր, Ա. Պետրովը, 1885:

50. Երանելի Գալանակեցոյ Խանասոր Պատմութիւն, Վենետիկ, 1865:

51. Աշխարհացոյ Վարդապետ Վայրուսպետի, Բարիք, 1960:

52. Տայտունն Պատմութան Վարդապետ Վայրուսպետի, Վենետիկ, 1962:

53. Արքահանուի Արքահանուկուսուի Միլեն Պատմութիւն, Մալպից, 1858 էջ 16, 37:

54. Տե՛ս Թովան Արքունիկ և Անանե, գլ.Ժ:

55. Աղձ ձեր Ն. Մուրշանն Խանասոր Ա Արքեաց առաջացած վիրակակ որին հաւանակապահանուն էն բարին առաջանու, հուպուն Արշանու, առորեն Արշոն, արքահան Արշան ձեւերը, զի՞ն՝ Ն. Մուրշանն, Ծին Խայոց պեղոյն անոնները, էջ 167-169:

56. Տե՛ս Աշխարհացոյ Մովսեսի Խորենացոյ, էջ 30:

57. Տե՛ս նոյն գիրուն, էջ 32:

58. Տե՛ս նոյն գիրուն, էջ 33:

59. Խորենացի, Ա-ԺԲ:

60. Արք անոն, Ը-Չ:

61. Բուզանձ. 3-Հ.
 62. Եղիշե. գլ. 3:
 63. Նոյն պեղոս:
 64. Ակընու. Ժ.:
 65. Խորեանցի. 4-Հ:
 66. Աքընու. Խ.:
 67. Խորեանցի. 4-Հ:
 68. Նոյն պեղոտ:
 69. Բուզանձ. 3-Հ:
 70. «...» Աշխարհացոյ էջ 34:
 71. Ազադ գերա ասհմանսագիծ լինելու ընասին թերթու ասինսադիպութ վիպուրութիւն Արևել Սահմարցու հերկանայ պարելուն և. «Չեն անցեմ Ա-զար գերա փոք և սահմանան Պարմից...», պես Լ. Մելիքուելլեկ, Վրաց առյօններից Կայսարականի յն հայեցի մասնի. հ.Ա. (Ե-ԺԲ դար). Յերևան, 1934, էջ 43:
 72. Տոփ. Դաբասի.. Դաշնամուրին Հայոց. էջ 98:
 73. Թովքան Արքունին և. Շահնամ. գլ. Ժ (464):
 74. Նոյն պեղոտ. Ը-Գ.:

Unr grftur

Խաչիկ Ամիրյան. Հայերենից լիրիկառար տառեր արդի թարգմանում. Երևան, 1996 թ. հրապ. «Արև».- 96 էջ:

Խ. Ամիրյանը այս թեմայով սկսել է գրավիլ երկու փառախցիք առաջ և հրաժարականը է երկու հորթան, որուց ջզբարված և նոր փառքարված համարված ամփոփումը պիտի համարել այս գրույլը: Անուրանայի և Խոյինսկի գդալի ներդրումն այս ասպարեզում, որի կարիքն ունեցած հայերենազիրայցայսը (ինձ՝ հայագիրոյացայսը), այսինքն է բարբարագիրայցայսը, որի ներկայացուցիչներից ունակ, հայրին դրաբանաբանականը, համաստերն են այդերենից բարբերենի կրած որեւէ աղյօցություն: Խոյինի, բարբերենի որոշ բառարաններ հայերենից փառախցիք նշան են դրանց հայկական բառերի վրա: Խ. Ամիրյանը իրավացիորեն թեմայով պատճեն է տարբեր Խոյինսկի գդալու հայացայսը:

Եթե հետինակի՝ 1985 թ. իրապարսկած հովանաւուն հայերենից թուրքերենի կարաքարած փոփոխությունների թիվը 223 էր, ապա այս ուսումնասիրության մեջ նոր սրբագրություններու արդեն դրանք հասցիած են 254-ի:

Խ. Ամբողջության է այն մշշը եպակացողքան, որ «...Ծորչ 5-6-դար բարբարական գիրքավեպության ներք ասրած ժողովորով իր մշակույթի՝ հոգրիսակե հոգածականի, անսահապտության, պարագվառի, երգ-երաժշխատրան լինականաներում իր գորշն թողել է բարբարական մշշկույթի վկա, փոխարնեն կրկնոլ հարեւան ժողովով անխոսասինի ազդեցությունը» (Էջ 72). Սահայն, զիգբեանիցու, հեմինակը բարբերեկն զրաթան կամ բանարու ճանապարհով անցած հայերեն բառերի բանակը գրալուն կամ պահանձն էջերում պարբեր ամենու է ներկասանման (անև անը, Էջ 16 և ասուու):

Թարբերենին հայերենից անցն բարեր Ամիրյանը համախ քննում է առանց խմբ գիրքական մուտքանակ. Ալիքբասպինքն ընդունելով՝ Ազայանի յուրաքանչյուր մափանակած փոխառություն՝ նա կրկնում է մեծակարգ գիրքականի երթեւ բոլոր լրագաղաքացիները: Բայաբար-վեճը միայն 4-5 բարեր օրինակով լուրք աղջրի աղջր «աղու», հայ. **ռոռ-եւ** բառից (էջ 8, 41), բարեր. **Էշեր** «էշ ալիսնակ», հայ. էշից (էջ 9, 20). լուրք. **լուղ-ը** հայ. **լուղից** (էջ 11, 26), նաև **լողուրթ-ը** (մածուն)՝ հայ. **լուռուրթ շնուր ձեւին** (էջ 11):

75. **Ակը.., ԼՀ:**
 76. **Թովմա Արդրունի և Անանուն. Բ-Ա:**
 77. «Աշխարհացոյք» ... էջ 34:
 78. **Եղիշե. գլ.3:**
 79. **Նոյն տեղում, գլ.4:**
 80. **Փարա.., Գ-ԱՀ:**
 81. **Վելոն. ԼՇ:**
 82. **Սպեկֆ. Օռքեկսա. Աշխ. աշխ. էջ 56:**
 83. **Սազմաբունի անոնք Աղոնքը համարում է աղճապիսած ձեռ, որի այդ պարագանը էլ յի հանդիպում Գանձառակոտ, պես Ն. Աղոնց. Աշխ. աշխ.. էջ 256:**
 84. **Ուրծի և ալբանակի նամակի տիկն Խաւե վերը:**
 85. **Եղիշե. գլ.7:**
 86. **Փարա.., Բ-Ի-Գ:**
 87. **Խ. Ածոնս, Արմենիա... էջ 264:**
 88. **Սրբականա Օռքեյսա. Աշխ. աշխ. էջ 510:**
 89. **Տես Բայու. Յ-Է կտեղեկրպունք, ըստ որի Դարտիկը Ալբարաբեան զարթում ի գրավում:**

pp.):

Ապրել առկա է ըստ բառը, առկա է թե՝ մինչ հայերի հետ շփվելու այն նոր է բորբախոս ժողովադրութերի բառապաշտում, և, հերթապես, հայերներ պարագաներ է համարվել փոխարքու ականոն: Կազմակերպութառանն ունի Devâ Sîlkinâ ըստ և յոր չկար «ուղղը», որ ցնվի, էջին բնադրություն կա»: Ռուսական առաջ ձևու է յօսաբանների միջոցով այսուղոյ է անցել և ոչ հայերներից, ինչպատճենում է Հ. Անապաւակ: «Նայոց Էջ-ը այլ բորբոքի մայրը» (ԱՄՀ, 2, 117-119, պատ. հաւա-ին. Ամբիոն), էջ 9, 20): Նոյն նու պիկի առկա նաև բորբերների ապրը-ի մասին: Խ. Ամիրյանի փորձում է հայերների տոռք-ը հարմարեցնելու բառը: ապր-ին (arik, ark) (Էջ 8, 41): Դիմքը չի կը կարող հայերներին ինչն եւ ինձառների անհամարելին կարածան, եւ անապատնիզմի պագանոով, որովհետեւ այս բառը ևս վկայված է Ս. Կազմակերպություն (եր առկ զած «գրանարդը առու փորեց»): «առան» նշանակածամբ եւ ոչ՝ «առողել»: Ուստի ինձառնու բորբերներս գործ է ածվում սահմակ «ցորե» բառը:

Սակա է նույն հայերեն յառ-ից բխեցնել թուրքերենի յառ-ը (յաց), բա-
նի որ, հնուց ի վեր անասնապահ թյուրքակառ ժողովուրդները գիտեին
նուն այդ բարք համոզի չեն ։ Անսոյանի իրմանապրումները, թե հայե-
րի հերո շիվերով թուրքերը ծանուացան յառ արանպար մի նոր ծեփ և
այս ծեփ հերո է Վեցրին նոստ բարք ։ Կանքը թե յուրքերը Հայութանուն
լրանցից վերցրել այն, իսկ ինչպես պարանեց, որ Միջին Ասիայի
թյուրքախոս ժողովուրդներն եւ, առանց մեր երկրություն ինեւու, առանց հա-
ռուրքախոս կամ առանց յառ-։ Խ Ազիրանի, առաջ անցենով ։

Անապահիք, կարծում է, որ բարերեթինի յաղաքը (yagurt) «մածու» բառը նույսված հայերենի յափից է ծագում (Եշ II).

Թերեւս, մէկսաբանություններն ալիքորդ են:
Նեղինակը վրխպուներից չի խոսափել նաև սեփական
կռահումների հիման վրա կապարած տրավարանություն-
ներու, որոնք, հավանաբար, լեցիւքանական իրողոց-
յունների մեջ զայր հարկ խորանիլս, ուստանափառ
ընաւայսին ատելող գլուխակն իորսյուներին (Ավել Բժի-
գիսիք, Ա. Դանիկոֆի, Ն. Սկրյաբինի ուստանափառություն-
ներին առաջ առնելու առ այս են):

— սերե լոյսակ զիստու պրիմուս առ:

Անհրաժեշտ է նշեց գրի վայր, և փափոյր պրազմությունը, թուրքերն իմաստով խմբագիր պակասի, ինչը թյուփիմացաւթյունների գինինք է Վայրի:

Օքինակ՝ թուրքերենի այն բառերում, որուց մեջ առկա է թ (թ) կամ թ (թ) հեշտութ (դրանք պարբերակիլուս են միայն վրան դրվող կերպով) նեկը մտառէ փոխարինենա հերեւանքով առախաղովի է թե՛ բառի խմանը, թե՛ արյասանեռթյունը:

Եթեն համեմապնդ բառերը նույսաթեք չեն, կիսով չափ հայերն եւ կիսով չափ թուրքերն (այսինք հայերն արմագիտերից թուրքերն ածանցելով կերպված բառերը համեմապնդ են ոչ համարժեք հայերն արմագիտերի հետ): Այսպէս՝ հայերն իսազ քանի դիմաց դրվագ է «հաշուպար»-ը «խաչախիրները» (չշ 12), հայ. *ըրուց* «ըրու լուծ եզ» բառից է թուրք. *ըրուս-ը*, ասկայս հեղինակը կարծում է, թե ծագում է այս *ըրուցից* բառից (չշ 8): Հայ. *կուլապոր* բառից է ներազանութ թուրք. բյուզում ձևվ (չշ 15-23), որը նույսաթեք թուրքական ձև է հայերն իսազ և թուրք. լուածացից կազմված: Նույսաթեք թուրքերնեւում է կերպված *համբարչը* (անհիմ-ը) բառը և ոչ հայերն իսախոսապնդ ինքնամ գրանում է հեղինակը (չշ 26, 33 և այլը): *Տողաշորար*-ի դիմաց դրվագ է *հողաշորար* (չշ 33), իսկ *կուլուզ* կամ *կուլուզ-ն* բիւզում է հայերն նույսից, ամ պահպան են համարժեք ունենալու պարունակում (չշ 33):

Ներսես Մկրտչյան

Կարսի անկախ մասին ՄԻ ԵՊԱ ԹՈւրք բանահյուսության ՄԵԶ

1921 թ. մարտի 16-ի տովեկան-թուրքական բարեկանության պայմանագրով Կարսն էլ ի թիվս մոտ հայկական բնիկ հողերի, անգամ թշնամուն:

Այսօր է անվան հերթափարձ հայոցը
ներկայով, անհականալի և մնաւու բնրդա-
բաղադրի համեմատ իրավան պարզաբնա-
րությունը: Վերծրու նշյուն է հարկապես, բայ-
ցիկների քարայրից զբունեալոյան ապ-
դեգույքանը որպեսի թիկունություն և հենց
բառ Կարսի ներսում (տիկ, օրինակ՝ 1920
թ. սեպտեմբերի 22-ի՝ հայկունուսիք
«Խոյց գաղցիի» փաստառությունուղի-
ված, մասնավորապես, «Երարքի գոր-
ծերուն մեւելոյ թիկերինիք»): Ինչու,
ըստ երեսացին, ես մի լրացրից ազդակ
և հանդիսացի դիմապարտայան կազմա-
ուունան համար, սակայն, ինքանեւ, ոչ
պայմանակիր: Փաստերը վկայուած են, որ նոյ-

Նիսկ Կարսը հանձնելու
մասիօթին Խայլիկան գր-
քին մարտական ոգին
առձր է եղել. բարյալը-
ան են ոչ մի խոյ և այսին-
ք զգացվել: Ավելին. Օդիքի
և Կապօվանի սպոռտամբ
ու արծունութան զգնույթ-
այններից եկատ խայց
բրդերն անցնուած են ակ-
րիվ պաշտպանության եր-
կանությունը թշնամու գրիները
ու անընդուած հակազդու-
թիր ձեռնորդիքի: Սակայն
սննդապը խուճապն ու
սնկավակերպավանդությու-
նը կարարել էն իրենց սե-
րութը: Ընդանելը մեկեր-
ուու օրու հայ բանավե-
տուի հայությունը անձա-
ւակելութին փոխվեցին:
Դա արդեն 1918 թ. մայիսի
առաջին համաց չք. այդ
օրուանի, խոնապսիար բազմության փափ-
փառաւած. Տարառանի անհամառային օրերը

Հայր առևս զվյաների, ԽԵՆՏԻ մայս քաղաքի գրավման օրը գոհերիք թիվը (Խինաւանում բնակչության շրջանում) անցնում էր 3500-ից, գերի են ընկույտ եթերպատճ գորսավար Հանկեր-թել Փիրումանը, նախարար Ա. Բարայանը, ճայ 1500 զինվորներ և 150 սպաներ, որոնք պարզվում են Քրդական Ազգության մի փառուց ալիք պահեմբույ հետաներ ազատ են արձակվում և հանձնվում Հայության բոլշևիկան կառավարությանը, իսկ գերիված զինվորներից վերտառություն են միայն 300 հոգի:

Ձիաման ծերըն է ամբուլտ հայալան քանակի ռազմավար՝ 300 թիվանոր, Խարյութավոր գնդացիրներ, հազարավոր երացաներ, արեկո, սևնամերեր և այլն: Դրանոց Արևելյան ռազմանախայի համանապար Հյաղին Կարպերիքը ու միայն լուվին զինեց իր քանակից՝ դասարի ուսուրչափան զինեցը ուժերի առաջի ճարպուսակ և վիճակիապան հապեցած մասը, այնու զայի քանակը քանակությամբ զենք, զինեմերեց և հանդերձամբ ուսուրչեց Մուտքափա Շենմայի: Կարսի հրանութեները փախադիմելով Արևելյան ճակապ, օգոստոսից Տեղին նոյնիսկ 1922 թ. բուրբ-հունական պատրիարքմի ժամանակ: Աղերին իշխանս սաքսափե-

Դարադաղից բշնամու հրանործ է պայրում,
Ասլիսարը գրտուվ զեկ Կարս է ցատկում,
Սազնանովի զայրույթից Երկու կես է լինում,
Ասոնդ սիրուն. որիի՞ց իմ. ճնորեք.
Ձեննեւը-ըսլիկին (ըսախորհ-խոր) բառ նահատան իմենու

1928-29 - 2000-01 - 2001-02 - 2002-03 - 2003-04 - 2004-05

Զարկե՞ք, տոյուծներս, Կարսը վերցնեք,
Անրիփ-անհամար հայ զերի աօնենք.
Վիրափոր ազգին սպեղանի լինենք.
Ասածն սիրուն, թբռդ պաշարեք.
Ձենցեր-բլուզին բալ նախառակ լինենք:

Ղարսի թերյի մծո, Յահներ-շըլքա,
Գյումբրվա ճանփոկ ատկյան է քայլում,
Աղջեկից Համիլ փաշան է զնում
Ասածո սիրուն, որդի՛ իմ, գարկե՛ք,
Ձեններ-ըստօքին թո՛յ նահատակ իմնենք

Սյովարիները քարոզ են ծեղազգորային. Հմար.) ծիերն են սա նձռութ. Արտիկ Միջմանովի արյուն է կարում. Հայութ ամենին է:

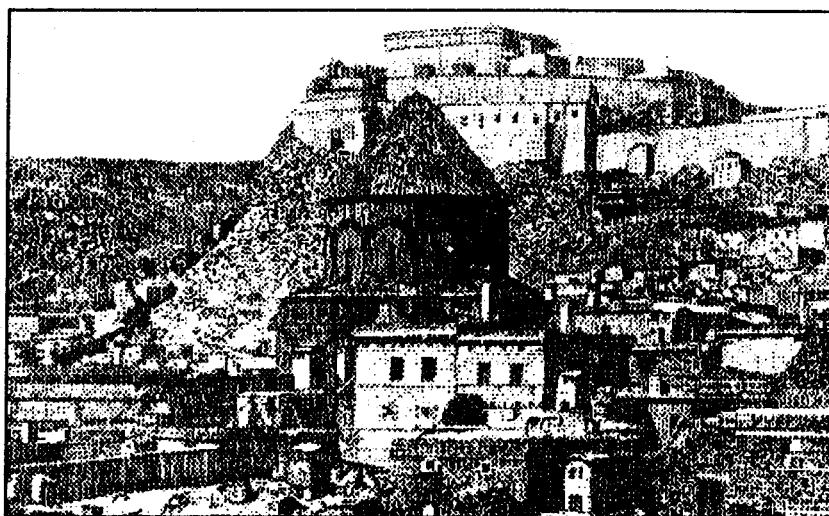
Այս աշխատանքը կատարելու համար պահանջվում է առաջարկություն:

Օվածութեան պատճեան առաջարկ

Աններ-քյոշքին քող նահատակ լինենք:

Quantity demanded = 100 - 6 * 5

Զարկեք անդամաք, փաշան է առան,
Կորեցեք հայի արմատն այս հոդամ,
Քօնեք Անդրանիկիմ՝ Թիֆլիս է փախչուա
Ասածն՝ սիրուն, որդիք իմ հասեք,
Ձեննեք-ըյոշին բո՞յ նահատակ լինենք:

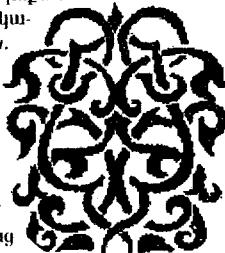
Առարելոց վաճառք և Կարսի բերդը

Երգում հիշատակվող Կափդ-փառախի ինքնուրբանը մենք չխաղողից պարզել. ըստ երեսուցին, զա կամ Քյափմ Կարսիքերի բանախյառական անխանումն է, կամ է՝ Վերջինիս բանսկի սրբագրաք գրասկարներից մեկի ամսութ:

Trichobiuscorynorhini Linnæus Multiplex

Uwuhunhu

Սովորման ըստի կերպները և պարբռադքն է հերթայոց կերպ. հերթած խմբը վետու են խացրած զրի մեջ, եփած ձափառ, պարու ու գաղճ են ամերացնում և կարսով մեջ թուղթն մնան «հասնելը»: Այնուեւդա քարացենեանց ուրուու են Մեծ պարան, պայս «պատու ճաշ»՝ մեջ հայ բրդերի: Մասնաբար, ըստի իրավակայոց եւ, ընթակարասան, իրավացիների խախտացային զգացնումների, բնույթով պարկանում է պայտեա իրշիւծ: «Ասած» ուրեացների թիվն: Այս դասին են պարկանում ճածունզ, բաւով, թթվով պարբռապարած բարը կերպարները: Քրիսնձ հունվառ «ասած» է, այսից «ասած» է, բայց անս. պիտիրը «պար» է, նույն և կենացնախուս լուրով պարբռապարած ճաշաբարակների մեջ հասը «պար» են, եւս: «Տարի» և «ասած» այս հունապարպայամբ էլ կանացները փորձուու են կատարանքորդ օրուկան սննդուու ձեզբարի քանած են պարկանական օգորչականներ: Զափից դարս «ասած» կերպուրների ու սեղանածեցը-ների օգորչականներ առաջացնում է դրասպաթյան թուրքյան, պարապաթյան և անկորուրպաթյան, իսկ «պար» ուրեացները՝ զիսացալ-

Պազմա-բանասիրական հանդես. Մ.Գ. Ներսիսյան (իսլ.թ.).
№№ 1-2 (1996).-387 էջ

«**անգետու»** Ներկա միացյալ համարը, ինչպես միշտ, պարունակում է բազմաթիվ ենթաքրքիր հրապարակումներ՝ նորմածություններ, հսկողություններ, գրախոսականներ։ Չափաված գրախոսականների և գիրական ինֆորմացիայի բաժինները և նորմայարկերն (ուղարկեմիկաներ և այլն) Ներկայական գ.թ. Անդրգյուղակի և Ա.Ա. Նշանավաճառին ամփոփակած ակնարկները, ՊԲՀ-ի այս հսկողությունը ընդունվել է 26 հրապարակում՝ իրմանականությամբ և այլքերև, մի քայլոր ուստարեն լեզվական։

Տեղեակները զիտալուսպես մեր անվանի հաստակեազերներն

Ք. Մազդափոր. Յազդ բաղադրի գրադաստիւնականների լեզվի բառարան. Խր. Ա. Թէհրան: «Մշակութային հետազոտություններին հրապար», 1995.-568 էջ. պատմակերես. բարյութ

աղերգիս, զիրուբյուն. Եկա: «Մայսենի առաջ եւ խոհ (իշխան) էմ, ուղողի աշքերը կեսաւեմ (այսիքի կլուրացեմ)». - «Աստվ» ճախտխին թնակագրու է Ժողովրդական բանակյուսությունը:

«Սախի» և «գրաքի» զալափարը արբացովիած է Խոեւ Թէրփոյի հայոց մէջ զարածութէ Խուզարքիք ին գրուցուն: Մը այս հօրու զակնամանուով շարիք հանել իր այրիացած սկեսարքին, պարքերապար կերպարում է կառա «սահը» Պետքիներեավ: Վերջինս, զգուռ այս դիմում է խորածակուրտան, ութիւն մը որ իբր ի մից այսոց քեզ փառ գրնչում է:

Pauli, pauli, pauliniui,

Պատկերագիր պատճեններ

Խոսվիծ, խասվիծ, խափլավիծ,

Պատեսութիւն, քննկներ ուղիւց:

Նարը յստ է այլ եւ, կաթենով, որ խալիքը (ապարով և յաղը պարեիք է) «սահ» է, իսկ յանը «դափ» (իբրահիմում հակառակն է), ամենում է նար ճաշացածիք. որն է պատին միկուն է «ոսկի թիկներուց»:

Դրանու և «Արքա Եղիշե» պատճենագույն համարը՝
Գայում մափառինի, Կայլ է Եղիշ ես մի կարեւոր մանրուր,
որն, ինչքան ինձ հայրին է, չի արձանապելիս այլ վայրե-
րութ, որպես այս կերպուրք գարածիս է: Իրաւում մախո-
խը պարզաբնույթ ենքու, կայտի չորս համարուն են պան
Երեմանիթին եւ Խորդորուն երանց բարձր ճայտն բրուկի գոյա-
կած քրքան: Տանիքուն են, որ առանց դրա ճախտիվ չուր ցի-
թիք: Այս արարուղությանը, անմնան Խովհանոսինությամբ, կոյս
խսական ծիծաղի ենք, որն ունեցել է առարությանը, բերքադրի-
նականությունը:

Մահմադի համարման հայութիքը չէ. ըստ Եթեաւլյօնի, այն պատրիառում է հենցահատակին բառերի թվին, որինք հաճախ են հանդիպում ձևաշար-ասկների սեղակամներում (Խճճ. քթիկ, որը նմանօքինակ կերպարուի անփառում է և պարագանակ է Արարագյան դաշտում):

ԱԵՐՆՔ ՉԱՄԱՐԴՅՈՒՆ

են՝ Մկրտիչ Ներսիսյան, Գևորգ Զահարյան, Գաղիկ Սարգսյան, Էդմա-
րադ Ջրաբաշյան, Հակոբ Փափազյան, Սեն Արեւարդյան, Սարգսյան Հա-
րությունյան, Վահե Նալբանդյան, ևըն: Առանձին գրեթերպէ հանդիս են
եկեղեց նաև օքար գիրնարակներ հետ Վահ Լին (Լեյլան), Զ. Գ. Կիլոնէ
(Թրիխի) և Ֆ. Ն. Քոյ (ԱՄ): Քննարկվող առարկաների շրջանակը
բավական բայց է՝ պարբռմարդուն (ինի, նոր), բանասփրություն (եղիքաբ-
ռմարդուն), գրականացիքաբռմարդուն, բանգրագիրաբռմարդուն), փիլիպիանայ-
քայուն, ճարդարանայիգրություն, վշարութաբանություն, հայ եկեղեցու
պարմություն, հազարբարյուն, մի խորով՝ հայութափության անընդ-
հանապատճեն ընդգրկող խոնդիրների դաշտածրի:

«Համեմայ» յուրաքանչյուր համերի ի հայր գալը միջի է եղի և երեսոց մեր գիտական կամկրութ, այս մենք են բացառություն չենք, մասնաւոսներ, որ այս բայց է փեսե կրիկնակի ծավալով և հարտազոյն բովանդակություն:

ԱԵՐԸ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՆ

Zoroastriem neuerer Zeit.-KPF, III/IV. Berlin; H.W. Bailey. Yazdi. - BSOS, VIII/2-3 (1936), pp. 335-361: Լոյջ է լրակ երկու բանականի. J.S. Sorusyan. Farhang-e behdinān. Tehran, 1992; K. Kešavarz. Farhang-e zartostyan-e ostan-e yazd. Eskilstuna (Sweden), 1993: Տրափարավորյան միջ է կալերի հեղինակ և Կողմանագործի համայութեան պարունակութեան մասին. Ֆ. Վահանի “Culture of the Zoroastrians of Yazd” Առաջնամասիքը:

Եւ, ասեա, գարսագիտության գրականությունը Խարսխնամ է մի վերջին ապրիլանի կրտսեռ հնաշաբն իրանցի Խայրիկ Խելինսկի (Ճապանակ գրադաչափական), պիլիք Շաբախու Մուզբակովի գրով, որը ոչ միայն պարսկերեն-գարօնի բառարևն է, այլև՝ իր բնուրածն ապահովանաւ (136 էջ). պայմանական է բառարքի բանացրիլի վեճուկություններ և կրտսեռ վիրողություններ այս խօսիք թերթականության. հնաշոնաբանության և բառագիտության մասին: Այս վնազըլում է մոտ 9000-բառականության, որոնց մեծ մասը օհութած են բնագրային օրինակներու:

Մի փոքր լիբրդպայտուն: Գորդունը՝ «Յու» հասկցածքային համար վկայական են երկու բառ՝ *sva* (seba, svə) և այս առաջինը ծագում է ինի իրան.՝*’raka-* («ըրպեկ-» հ.ե.՝ *’kun-ko-*) նսխածելից, այսինքն՝ նսխաձայն՝ *’sp-* կապակցության պահպանմանը, համեմատնման է կյուփու-արեմոյրան ներկայացնելու գործադրության արդյունքը: Երկրորդը, Սաղմանիորի կարծիքով (էջ 37-38), հեղինակն ավագանություն է (իմանք. տանսդիրի ընա-): Երբայսն ասալիս, բար իս, ասն եւ հարալ-արեմոյրն ձև է՝*’saka-* նսխածելից, պեզը է իշել, որ գործ բարքարը՝ իր բառապաշտությունը հայութան, հայութ-արեմոյրը լուս (պարսկական) և կյուփու-արեմոյրը (պարբետական) պարբերի իտանուուն է:

Կարենի է շնորհականության Խարբենկ վիլիմ Ք. Մազգավայրին այս արթիքալոր աշխատության խանող. Խոսանք, չափ շուրջով դրականիած վետեն են այս գործի մոտ Խարբերը (Խարբերենի՞ր), որով այն Խարբորդան են, անկախութ. կմուս որպես խոշոր ներկայաց իրանական քարտասագիտական ընկածություն:

q. u.u.

Եղեր ՎՐՄԵՆՎԿՎՆԵՐԻ ՍԿՎԲՆԱԿԱՆ ՀՐԳԱՆԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԻԿ

ԱՐՄԵՆ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Պատմագիրության թեկնածու

શ્રીમતી કન્દુલિયાંગાંધી

Բայց այս ամենը բնտվ զիրիակ

19 - բ դ
գա-
ր ի
2-րդ կետին
օւնակյան թի
ներք զառա-
պող արեւ-
վակայտված
ազգային-ա-
շա ար ազ գր ա-
կան շարժու-
ները սկիցին
ուսումնական

Արմենական Կոսմացոլորժութեր հայ առաջին քաղաքական կազմակերպությունն է: Այն ծեւակորդեց 1885թ. աշնանը՝ Վանում: Արմենականները եղան 1896թ. Վակի հունիսյան հսկանապաշտպանության կազմակերպից: XX դարի սկզբին հայ հեղափոխական շարժման ուժերը միավորելու անհրաժեշտության մոտով վեճակազմյան հոգակյանների և այլ հոսանքների միաձուլումից արև-սկանաները 1908թ. գոյացրին Հայ Աստվածաշնորհ Ուսակապար Կուսակցությունը: Ըստ արևնականներ մոտ 3.3. Դաշնակցության շարքերը եւ դաշ-նակցության կարկառուն գործիքներ դարձան:

Ալորու հրապարակով հոդվածը վերաբերում է արմենակաների սկզբնական շրջանի գործություններին:

July.

1877-78թթ. Պատ-լուրբակին պայմենագիր հետո սովորան Համբ-դր որդեգրեց և առ գրեթե կերպ՝ Հայական Խարցը լուծել Հայաստան աշխարհի հայրաբարեւ միջոցով:

Կողմանը Բայկասին թերակղզու իր փրույթների զգալի մասը, սովորական հայացքի ուղղեց դեպի Արևելք՝ Արևմբայն Հայագագուշ տարիկացնելով ոսկիկանական-հովիժեական սեմիմի թիրապայտին և կանայականապայտիները։ Գարծի էր դրվել իր խոլ և այրենի բարս հայութան արտաքարական բնաչքներն առաջականացները։ Քանի այս այլ ժամանակակից Անդրկան Բարսը այդ ժամանակի օմանայն բռնապետական մեջ հեծող ժողովարկների դրույթունն անվանեց «ապահով սպիրույտուն»։ Տայ ժողովարկին վիճակված էր կրթու համբարյան ջղուում բարյ աղեքներն ու ապահովները։ Քետինի զանազդի հույսերի ի գլուխ եղան՝ բենի փառոլ խոր հիանքափություն։ Դարձաւ Արշակ Ապահովները իրավացիկութեան արծանագրեա է, որ «Քետինի դաշինքին 61-րդ հոդվածը հայերը պաշտպանելեա ամենի հարաբառութեանց անհետապտ կապճառ եղան և հայերու վիճակը հերքինեպէ ամենի վարդարացավ օմանանան սկզբութեան մեջ...»։

Հայ ժողովոյին առջև վերսպին ծախացել էր լինել-ընելու խնդիրը։ Պարբռական ասպարեզ եղած հայ ազգային-քաղաքական կրոսակցությունները, որոնց առաջացումը պայմանավորված էր վկայ պահի ու ժամանակի փակագույքու և քախարդու իշտույթայիններով, որոր հետապն միջնորդները գրգռողեցին՝ ժողովին ինքնապահապահական գիտակցությունը բարձրացնելու և նրան առաջիկա մարդկութիւն նախապահապահություն հսկայ։

Ի դարձերություն հետակած ու դաշնակցական կրտսելուրությունների, արմենականների լիրնեց հիմնական զրդունառությունը ճախտեցին Հայու-Վաստրավականությ. Վասկ հետագոյն ժամանակներից սկսած եղել է հայոց պազարին-ազգագործական շարժումներում գլխավոր հակըպահանեցներից մեջը: 19-րդ դարի վերջերին այս երկիր առավել հայաշաբանականությունից իր: Բայց «...Միայն քանակով չէր, որ աքառայ դեմք կը գրաւէր այս դրաստիւն հայութիւնը: Նսյկաւսն Վասկը կը պահե՞ի իր ծոցին մէջ դարերէն ժամանակած ժեղային ցննիքը յարկութիւններ, որոնք ընչ նը շաբ աղօգաստ էին հայլական այս ու այն գուաններուն մէջ»²:

1877-78թթ. ուսւ-բուրքական սպարեսազմից հետո Վանում միաժամանակ բացի կայի անգլիական և ռուսական հյուսափուարաններ, որոնք բարբառան ո քրիստոն եղուածիների ամեն մի խմբելույն մասին կարող էին իրացնել պահել ամբողջ աշխարհին, իսկ Վայի փաշայի (Խանութագավարի օգնութան) պաշտոնի համար Կ. Պալիտի հրավիրվեց հայուազի Խանավոր քարծիւ, «Կոտունի Խայոց աշխարհին» անսագիր խմբագիր Մարկոս Աղաքաջյանը: Ռուսական առաջին հյուսափու Նշանակվեց Կ. Կառաւարականը: Ընդ որում, որպեսզի հիշյալ պաշտոնն այս անձնափորության համեմին, հարգիական շահագել էր նոր վերջացած պատերազմի հերթան Լուսի-Սերբովը³: Այդ պահից է, որ սկզբուն է ուսւահայ, պարսկահայ եւ բուրքահայ ազնիվ ու անձնիներ երիբասարդների հոսանքը դեպի Վան: Վաստուրական են համարուն «...մեր անդրսնիկ յերակախալանները՝ Օկնյանց, Թավաքալեանը և Գօրշեանը: Նրանց դեպի Վաստուրական են առաջնորդում Վաստուրականցի Ազրիսանեանը, Կուտարքեանը և Խոփնամինան Արտեն Վարդապետուր»⁴: Վանում ազարափարական-հայրենացունչ ճանուրություն սրելուն էր իրիմյան Հայրիկը, ով իր «Ճառանձաւարա լոպրց»-ով և «Արծիվ Վաստուրական»-ով եղան առաջին քարոզիք եւ մերնացանք Հայոց աշարքարական գաղափարների, որը փարաւածեց և ծարքակեց Վաստուրականում, Տարօնում, Պարկանայայտքանում, Գողրանում...»⁵: Տանկական բռնությունների պայմաններում Խրիմյանի սկսած կրթական-լուսավորական գործը շարունակելու և լրացնելու եկամ մեծանուն հայրենասեր Մկրտիչ Փորբազայանը, որը Վանում հիմնեց իր հոչակալոր «Վեցբանական» վարժարանը: Զարթունքի այս դրսուրումները հայրենատիրական չերմ ոգով էին խանդավառուն Վանի ազարա-

Խերլիմեզզանը, Գայրեղին Բաղեցեցյանը, Ռուբեն Շարվոյրյանը, Գրիգոր Պետղիլյանը և ուրիշներ: Մ. Ավելիքիսնը, որը Վահի «մեծամեծաց» շրջանակին պարկանող գերբարսակն զախսկ էր, իր վրեմի ուսուցչի՝ Փորբուզայսին արտորթեցն եկար արանձերով իրա հանձնառությունը, «Լիբրավուրեայ քրիստ» -ին մէջ դուռած դասախորհութիւններով իր շուրջը համախմբեր էր երիտասարդութիւնը⁶: Մ. Ավելիքիսնը մնձ համարում և ազդեցույթն ուներ շրջապարփ վրա, բնականից օժգված լինելով կամանկերպաշական լավագույն հոգիությաններով «...այս մնձ մարդ, իր անուշ բնաւորութեամբը, շուրպով մազինացուց վեճացի հայութիւնը, արթնցաց անոր մէջ հայրենասիրութեան սրբազն հույր՝ Կառափեցնելով զայն... խոր բռնէն ո խավարէն...»⁷: Երբ բորբական կառափարայումն փափսի Փարբուզայսին Կոնդրունական վարժարանը, Վահի Սև Ըստի «Սև Խողեր» կրցված բրաբար վերածեց բարոյցի: Հոգ ականաբետների վկայության՝ «... այս բրախներուն վրա էր, որ Ավման Աւերիստան մարմնամարզական և իննաւարժական դասերուն պահեր հաստիքը վերազրթնան Վահի Երիթիքաւարդաբյան համարը⁸: Արմենականները հերթուղականորեն զարկ Վեցեցին բայոցական շինարարությանը, իսկ որոշ արմենականներ անմիջականորեն վարում էին վեճական ուստամնական գործը: Դա բխում էր Արմենական կոսակցության ծրագրային դրույթներից և ընդհանուր գործնակերպից: Արմենականները կրցմանից էին խիստ զայդիքի, համար ո հերթուղական հերթափականա աշխարհականի, ժողովրդի լայն խաստերի շրջանուն զինական ու զինակարծեական զորք առանց որեւից աղբուկի ու ցուցամուրթյան կազմակերպությունները: Սակայն նրանք առանձնակի փոփկությունն ու ոգերությունն զբանաւորեցին իրենց կոսակցության շրջանակներն արագործեն ընդպայնելու և կոսակցության անդամների թիվը մեծացնելու համար: Վիելին, շուրպով դաշնակցականներն ո մինչակյանները պիրեցին սապարեցի մնձ մասին և, ինչպես զրամ է արմենական գործիք Արմ. Եկարյանը՝ «...Նայերի զահալիքցին յեղափոխական զինովությանց պարապուու և Արմենականութիւնն ասինանափակեանուն Վահի մէջ, կարծ ապէն նզ միայն վարածութերու մէջ կորու մինչեւ Ազրպականական և միա կորու մինչեւ Բաղէշ և Սույց»⁹: Արմենական կոսակցության նրա նորերի և օժանդակ մասհանգուղերի անդամների մէծագույն մասը առելանախանէր էին և, մասնավորապես, վաստակականին:

արձակությունը լրա և, սպասագրությունը, զարգացման աղքատը:

Ներկայության առջև փայտահերթ անհնարին է ճշգրիտ պահպանիանել, յժե որքան խորեն կային կուսակցություն մեջ։ Արմ. Եկարտյանը նշում է, որ 90-ական թվականներին ձեւափորձել էին 105 յիշեր¹²։ Ի դեպ. Անուշավան Տեր-Մկրտչյանի՝ «Պարմուրյան պետքական կենտրոնական արխիվում պահում անհնարին ֆոնդում կա ձեռագիր մի փասբառություն, որը փայտ է. Արմենական կուսակցությանը բարեյացվել եւ կորացվել օժնադրակած ընթանիքների ցուցալը, որոնց թիվը հասնում էր 182-ի¹³»։

Արմենականերն ըստ ամենայնի շահում էին բարձրացել զախառական ժողովրդի ազգային ինքնազիվակցությունը՝ փորձելով պարբեր վայրերում բացէ կիրավիորյա դպրոցեր, ծավալներով բարոզական։ Կրթական գործունեաբան, միաժամանակ զարդիվոյն և զարդեավ զինահայրածան անհրաժեշտ աշխատանքներավ։ Այս ամենում հսկայական եռանդ էր ներդնում Վրանական կուսակցության առաջնորդ Մկրտիչ Ավետիքյանը, որի դեմ Վահում շուրջու սկսվում էն բանարկություններ են համաձանք։ Ավետիքյանն անցնում է Պարսկաստան, որ որոշ ժամանակ համագործակցում է Շիխաների (Դր. Ղեղիկյան) հետ՝ դպրածեկի հայրենակրթական զարգացմանը, գրավելով աստցցույանք։ «Սակայն այդ քշանակը շափ անձու կը զբի ի ին սույնու ծրագիրներուն իւ փայտաած դրեականին համար, կարծես արձի մը, վանդակի մէց փակուած եւ ուսպի կը հրաժարի եւ կանցի Պօխն, ուր կը զբաղվի սերանափորի գործով, նոյն ապէն սերմաններով իր զարգացրի սերմերը»¹²։ Ստկան Մ. Ավետիքյանի գործունեաբանը քի վրացական ժողովրդական կատակարության աշքից, որը նրան ձերթակառություն էր արտուրում է Տրիպոյի։ Ավետիքյանն ըստ լուրդու էր ու Միջերկրական ծավում

հաջողակ է իրեն զցի ֆրանսիական մի նով, որը նրան բերում է Մաք-
տե: Այսպես նու հանդիպաւմ է Փորթուգալյանին և աշխարհակցում «Ար-
մենիա» թերթին: Բայց շուրջով փայտակարծություններ են առաջանում
նրանց միջև, և Ալբերտուս անցնում է Ամերիկային, որտեղ իր շորջը է
համափորում հայրենաներ հայրենակիցներին: Վերադասարում «Պար-
սկապան», Ս. Ալբերտիայան նշանակվում է Թավրիզի շքանի հայկական
դպրոցների փառագույն վայելելու վրայի հոյ և այլազգի բնակչության մեջ
հարգանքը:

1894թ. լաւգնաստքակից օրերին նա փողին վրդում է դևափի Հան գենք ու զինամբերքի փոխարքությունը կազմակերպելու գործին:

Արմենականները դեպի Հրզի գենքը ո զիւռամբերը դեղափոխելու ձևասպահին անեցան իրենց, այսպէս կոչված, արյան մկրտությունը: Խերու գինայ ուրիշական ուօքի ենք կոսան առաջին բախտում՝ վեճի ունեցած 1889թ. մայիսի 16-ին: Կրմենական երեք կինալիքները՝ Վարդին (Վելքասակը) Գորշանիք, Տովհաննես Ազրիափասանը (Գարսայսին) և Կարապանը Կովալապանը (Ականջարեսան) զիշերավ Տովլիանից ճախապարի են ընկնում դեսպի Արենմահայաստան: Նրանք զինված են և ծրագրում են կազմակերպել հայոց կային ինքեր՝ ճախապարագարվելու թուրքական ոճերին դեմ անհատապես կովին: Բայց դեսպի Վաս բանող ճախապարին Զովու Կերտով կոչված կիրքի մոտ, անհապատվարեն ճախալարում են թուրք գիլիուրտերի: Ընդհարման ճամփան և մատկու դիմադրություն ու ցայց վարպետ են Կարպան Գորշանիք և Տովհաննես Ազրիափասանը: Այս դեպքը մեծ արձագանք է գրեթե Վասակականում ու դասնում ինչպատճեն առաջին՝ հայ երիտրուստրության շրջունամ՝ «Ուրախությանը կերպամ մնանելու, իսկ ոտ, բայց հայենիք, սրբիք արցունք եւ ինձ համար առաջ մի թօնիք», մահիսկանց առաջ գրել է Գորշանիք¹³:

90-ական թվականների հետափիշականների համար գերազավաց խոփքը գերիք ու գիտարերքի հայացածանն էր, որը կապված էր ահա-վոր դժվարացմանների հետ։ Տարբանքը էր ժողովրդին զինելու և ապա-գա ձեռնարկումների համար զենք ունենալու։ «Ըստոր ճրածածք, ըլո-րին զջազածք մենք էր վենչիր։ Զինուիր, բայց ինչպէ՞ս, ուրիշ՝ ճարտի գէն-քը։ Ես բնագրարա օննենան աչքը կարպեր դէմք արքանան դէ-քի Պարսկացարա ու Կովկաս մասնաւոր»։ Իր հուշերամ զրոյ է Արմ. Եղիսաբետ¹⁰։ Արմենականները դեսի Վան գենը վիխարում էին Սալ-մասրի վայրով կենսարուակաց ունենալով Ներիի կենաւորց փառքը, որը շինված էր «Ճնշեն և Տիշշեն Տեր բուած ճորերուն իրար միա-ցած գետը բրամի մը փայ»¹¹։ Նրանք վերականգնում են լրիսա սրբա-գրուին, հետագարկերով ջրակայքը՝ նպարտվածաբար են գրիսուն այն դարձնել վենաբար իմբերի կննիքուն։ Տրջնկա քրեքը մի բանի ան-գամ փորձուս են գրափես և ավերել վանքը, բայց ապաբարուն, քանի որ շինուալուն հուսափութեն ապազապահում էր։ Շուրպուն, որպես ապա-տարա, այսրեւ են հասկրամատուն հնաւախան գիտա-փար խմբերց։ Դաշնակցականների ամրացնում են վանքի պարփառե-րը, կառուցուն նոր շինուալուններ։ Տեղիներէ Սաբանա-Դերիի-Հան ուղեգիծը դառնուս է «վասիքի հանապարհ», քանիք դրսից երկիր գենք փախադրելը ծայրապերծն անքարտեցրույն էր։ Այս հանապարիք ամենահուսափի էր ու կիսու չափ կարճ մյուս երթույններից¹²։ Սակայն շուրպուն Ներիի տաճառաւագծուն ըլքացող աշխաւց հռուցնուն ու անցու-գարձը գրափուս են բուրբական կառավարության ուշադրությունը և «...անոր Մայմանիք ու Խարբիքի հիւստարաններուն հանուրն աշխա-գակցութեանըք, համինիք տայսներու ուշադրությունն այ բարեւցան հայերուն և մանաւարաբար Տերիցիներուն փայ»¹³։ Քրիտիք շարա-նաւականին սոյսծովականների և ճանկանիկին կառավարության սոյքած գավառությունների պահանառուն Ներիիք կորցնան է իր նշանակությունը։ Արմենականները երկիր հետ կապը պաշապանելու նպարակով կայսեններ են հաստարան Կավճախանուն և մերձական փարերուն, որ-դեմք Կովկասի վրայով շարունակում են իրենց օգնությունը՝ երկրուն գրեթե հերակիսական խմբերը ու ինքնասաշրապանության կած ծո-դումբին զիներու համար։

Այդ ընթացքում արթենականները հարկադրված էին կարարել ահարենական մի քանի գործողություն, որութ ցացող վագանդություն գործեցին Խորբական կառավարության, շրջակայի բարտ ու թուրք թանձնության վրա: 1892թ. Փառակ Խերեննեզարդ ահարենական ներքարակության մասին հայրենի մատուցիչ Նորդիկին, որը միևն այց Վանի հայրեասի բոյր ցրածակի երան հետապնդության կարգապայման ստեղծելու ժամանակ կատարագույն վրեակարգությաներ էր Խոցոցը և Խորավարությանը: Այս ակրիք հեռաց Վառեակ ստորագայաց խարդարչություններին ու հայաճանքների դեմ, իսկ Փառակ Խերեննեզարդ կամաց կարգի գնդակափառից իր խմբության գործություն գործադրություն, արթենական դեկալար գործիքներիցից՝ Գո, Պետրիկասի (Շիկահեն) նոր:

Վորականսույթան գրեթե ողջ ընթարմին Արմենական կուտակցույթան անդամներ էին, որոնք «...կազմուած էին դպրոցական այն սերունդներն, որ լրաբնակության վայրապատճեր էր Կանքի մէջ»¹⁶: Արմենականների նվիրությունը շանթերու մծածակն արդյունավել եղան. արեւմառանական ոչ մի հայութած ազգային ինքնաշխատացույթանեւն ու ինքնաճանապարհույթունը այնքան պայծառ չէին, որքան Կանքում 19-րդ դարի 80-ական թու. մկանած: Ենի, հասկանությունը է այս դիպակրակնմբ, թէ «...Կանքի մէջ է Սաղմոնաւորություն յեղափոխութեան առաջին զարգացմաքը», ու արմենականները «եղան... այլ զարգափարի առաջին գրածադրութեարք»¹⁷:

Արմենականների գործեակերպար յեւստրպան էր արեւմբանայ ի-
րականության ծանր պայմաններից: Նրանք իրենց ուշադրությունը
կենդրուեացրին զիշակարապետ կրթական շարժման և ժողովրդի ինք-
նասակարգանությունի հազարակաբներու, երան գենք ու գինամթերքով պատճենու լրա: Ըստ որոշ գետեակայտությունների, արմենական կոսակ-
ցությունը միայն «Հանի նախանձի մէջ ուներ 150-էն առջի խմբեր՝ 350-
400 հրացանով, որոնցից 200 նույինապ հերոսներ իրենց կոնակով Պարսկասաքանէն Վան փոխադրված էին, իսկ մնացածները... մեծ ճա-
տամբ ալ շինուած մեր նախրայ գինազոր ընկերներից»²⁰:

Արմենական գործիքներից շար-շափերը եռանդով վարում էին լրեղական դպրոցական գործը և իրենց ազնիվ նկարագրով վաստակել եին շրջապարփ համակրանքը: Արմենական ականական գործիքներից Արմ. Եկարանակ «Ուրիշ» մէջ հայ ծխական գործիքներու հիմանական մարմնոյ ապենապատճի կր» և «Քազակ վարիներ վարչու կրտսեական այլ պատրուսական պաշտօնը»²¹: Վասի գանձակցական կազմակերպության դեկանապարներից Արամը իր հուշերում նշան է, որ Վանում գործոն կորակցությանները մի անգամ ժողով էին գործարեն՝ մինչև այս հեր համերաշին գործակցություններու հասպարելու նստավակով: Եվ «...Նոնց նոյն ժողովու մէջ պարզուց ինձ համար, որ Վասի մէջ երիւ և գաւառի կելլորնական վայրերում դպրոցական գործի ամբողջ զեկավարութիւնը զգնում էր արմենականների ձեռքբերում... պէտք է խառնվածիի, որ նախարարականութիւնը երանց կողմն էր, ուսուցչութիւնը, մանաւան սպարրատառած ու դեկանա գործը երանցից էին»²²: Արմենականները հեղափոխական-քարոզական գործնաներուածն ընթացքում միշտ հսկափարմին մնացին զայլքնապահության ու իտեղնույթյան մկրտության ներին՝ գործերու մէջ զգուշակությամբ և սպարավախանադրության զգացունով: Ամեն ինչ արվում էր խառափակելու բուրքական սպիրկանության ու լրիգնաների հեղափոխություններից ու տնօրինյած ձերբակարգություններից: Ախանգիսը վկայում է. «Գորով զայլքիարակայական գործին, զիշերն էր միակ վրամասդեյի ժամանակը: Գիշերուան մէջ ամէն խոսք իր վրամասդեյու մէկին, որոշուած դան մը մէջ կը հասպարել և զուարի ու ընթուար երգերով ընկերական ժամանեցներ կունենային... Երթեմն պարբերաբար կերպնեն կը դրկւեց զատքիարակ գործիչներ, այցելեար բորբ խումբերուց»²³: Անշուշու, ճշմարիկ է նկարի ուսումնակարություններից մեկը, զերեւ. «...Արմենական կուսակցութիւնը կը մերժէր քայլարական արկածանինդրութիւնը և կը շարագրմէր կասմանքերպատճ, նախապահքարապուած լորց ձեռնարկեներ. և ևս էր Արմենական Կուսակցութեան ամբողջ ուժը»²⁴: Արմենականները մերժում էին ու քացակի համամանքներու ուժի մասմասիկ ցուցադրությունները և անսույնի անարկմանը ուժությունները: «Քանի որ պաշտպան ցոնեինք պարտապես պէտք էր», զուարի արմենական գործիք Գալուստը նուսպիկայսից²⁵:

Արմենականները բուրքական բռնապետության դեմ համագեղ պայքարի հիմքի վրա փորձեցին համագործակցել ասորի գրիգորների հետք: Այս նախարակով «...Աստրենապահի Մէկի Բամայի և Արքո եղապերներու հետ Արմենական կրտսակցութիւնը համացարդութեան զայրէ, համագործակցութեան գերին մը ողբեջուցայ, երկու պայմաններով՝ առաջինը, մենք պիտի դայինք իրենց երկու զինագործ վարսեպներ, սրբներ պիտի գրասենին անոնց շէշհասնէ իրացանները մարրենին գիրածենք, իսկ իրենք ի փոխարեն, յանձն ատին, ի պահանջել հարկին. իրենց քով ապաստարան դար մեր փախտականներին»²⁰: Ըստյ, ցանք, այս ծրագիրը ցիրագործից անզինհական դիմունագիրության միջամբության պարմատով: Վերջինիս ցուցումն ասորիների առաջնորդը՝ Մէկի Բամայի հայրնեց, որ անզինհայները դեմ են այդ համաձայնությանը և հակառակ դեպքում սպառնում են դադարեցնել իրենց լուրեական աջակցությունը:

Արմենական գործիչները Մ. Վլեբիսյանի գլխավորությամբ մփառի էին իրենց կազմակերպությունը՝ 90-ական թվականների կեսերին վերածել համահայկական քաղաքական կուսակցության և մշակել էին մի նոր ծրագիր²⁷. Քայլ 1896թ. հունիսյան ծանր, արյունոտ իրադարձությունները խարիսնեցին այդ միջամտության իրազործումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ա. Վարդամեան, Պատմություն Մալաթիո Նայոց, Թիվուր, 1961թ., էջ 851:
2. Արքակ Դարբինեան, Նայ ազգարագրական շարժման օրերեւ. Փարմ. 1947թ., էջ 6:
3. «Նորիգմուն», Թիֆլիս, 1916թ., թիվ 117:
4. «Յիշապալարան և լուրջառական շարժման օրերեւ», 1945թ., հրատ. Համա-Վասով. Խայրենակց. միութեան, էջ 8:
5. Նոյն լուրջում, էջ 7:
6. Արք. Դարբինեան, նշվ. աշխ., էջ 19:
7. Ցուցեր Արք. Եկարեանի, Գահիր, 1947թ. էջ 26-27:
8. ՀՀ ՊՊԿԱ, ֆ. 427, գ. 1, գ. 5:
9. Արք. Եկարեան, նշվ. աշխ., էջ 74:
10. Նոյն լուրջում, էջ 72-73:
11. ՀՀ ՊՊԿԱ, ֆ. 427, գ. 1, գ. 26:
12. ՀՀ ՊՊԿԱ, ֆ. 427, գ. 1, գ. 37. էջ 8-9:
13. Ս. Նիրվանեան, Յեղափոխականներ. Ծննդ. 1905թ., էջ 30:

14. Արք. Եկարեան, նշվ. աշխ., էջ 10:
15. Նոյն լուրջում, էջ 21:
16. Առութի, Նայ յեղափոխականի մը յիշապալեները. Գյուղը., հայ. Բ. Երևան, 1990թ., էջ 24:
17. Արք. Եկարեան, նշվ. աշխ., էջ 49:
18. Նոյն լուրջում, նշվ. աշխ., էջ 81:
19. Գ. Գիգանեան, Խորհիւան Նայորիկ. Պեյրուր, 1954թ. էջ 59:
20. ՀՀ ՊՊԿԱ, ֆ. 427, գ. 1, գ. 28:
21. ՀՀ ՊՊԿԱ, ֆ. 427, գ. 1, գ. 17:
22. «Կրամք», Թեհրան, 1982թ., Բ հայր., էջ 227:
23. ՀՀ ՊՊԿԱ, ֆ. 427, գ. 1, գ. 21, էջ 7-8:
24. Անդրի Յափունեան, Խանոսոյ պատմություն Ռամելավար Ազարական կուսակցության կուզմունքան. Կահիր, 1977թ., էջ 23:
25. Տնկ. Վաչէ Ղազարեան, Ռամելավար Ազարական կուսակցություն. Ուժեցույց եւ համառու պարբռութիւն, Երևան, 1991թ. էջ 40:
26. ՀՀ ՊՊԿԱ, ֆ. 427, գ. 1, գ. 17, էջ 17:
27. Վաչէ Ղազարեան, նշվ. աշխ., էջ 41:

**Ալյմահա «Պետերբուրգու
վոստոկու հաւաքանում».** Ի. Ալիմով
(թէ). Վայուս 7. ԾՊԵ.:
«Կենտր ՊՎ», 1995.-655 ս.

Ուս, եւ իիմնականում պետքերբուրգայան, արեւելագիրների օրգան «Պետքերբուրգայան արեւելագիրություն» փարեզքի 7-րդ հասրորի հրապարակումը նշանակալից է երկու առումով: Նախ, իհարկե, ժողովածուի գիրական արժեքը, որն աներկրայի է, եւ հետո այն, որ սրանով, կարծես, արդեն լուրջ հունի մեջ է ընկնում արեւելագիրական կարեւոր այս հրապարակման ընթացքը՝ Վերածվելով կայուն մի շարքի:

Սյուրերը գասակարգված են ըստ բաժինների «Արեւիրի մշակույթի հուչարձաններ», «Orientalia. հոդվածներ եւ հետազոտություններ», «Առասպել եւ Արեւելիք երկրների բանահյուսություն», «Աղյուրագիրություն եւ պարմագրություն», «Շուտասարանի արեւելյան հարեւաններ», «Արխիվային նյութեր», «In Memorian», «Miscellanea», եւն:

Եթե այս գասակարգված համարական արդարացում են ուստական դասական արեւելագիրության ավանդական ամբողջ ներկապանակը՝ Առաջավոր Ասիա, Շեռավոր Արեւելք, Հարավ-արեւելյան Ասիա, եւն: Նեղինակները իիմնականում Շուտասարանի ԳԱ Արեւելագիրության ինստիտուտի Սանկի Պետքերբուրգի բաժանմունքի եւ նոյն քաղաքի պետքական Համալսարանի Արեւելյան ֆակուլտետի աշխատակիցներն են (Ի. Ս. Դյակոնով, Ի. Ս. Ալիմով, Վ. Վ. Կուչեր, Յու. Ա. Խանճիսյան, Յա. Վ. Վասիլկով, Ժ. Ս. Մուսայելյան, Յու. Ա. Պետրոսյան, Վ. Վ. Պոլոսին, Ա. Լ. Գրյունբերգ, Լ. Ն. Մենչիկով, եւն): Կան նաեւ մի քանի մոսկովյան հեղինակներ:

Այս Վլանախիք, ինչպես նաեւ «Պետքերբուրգայան Արեւելագիրության Կենդրոնի» գործունեությունն ու բոլոր նախաձեռնությունները՝ անշահախնդիր ու բոլորանքեր, ֆինանսավորում են մի քանի ուսու ձեռնարկաշ-

**Մահմուլ Վայեկին
«Էրան-Նամէի»
Խմբագրությունում**

Ս.թ. սեպտեմբերի 13-ին հանդեսի խմբագրությունում եղավ պաշտօնական այցու Երևանում գրնախու հրանի Խալանական հանրագիրություն արդարքին գործոց նոխարութի առաջին գեղագիտական միջնորդ Մահմուլ Վայեկին՝ ուղեկցությամբ դեպան պրի Համբիր-Անգա Նիքքար-Էսֆահանիի, պրի Մահմի Ռասավիի և պատշաճաբար այցու անմասների հետ ունեցած հանգումնալիքից գլուխցում պրի Վայեկին պարմեց հայ-իրանական փոխհարաբերությունների ներկային վիճակի ու հեռանկարների մասին, ծանրանալով, հորկութեան, դրանց հասարակական և մշակութային կողմերի վրա: Նա հագուկ կարգադրություն ունի «Էրան-Նամէ» արեւելագիրական հանդեսի դեր եւ բարձր գնահատեց նրա գործունեալությունը: Իմաստավորի, աշխույժ խոսակցություն ընթացական իրանակի գործային արդի նախարարակի և Հայասպանում ու գարագարանում դրա գարգարում ընդույնելու հնարավորությունների մասին, նշվեց հայ իրանագիրական դպրոցի կարեւոր նշանակությունը գիրություն ույս ճյուղ ձեռքբարումներուն:

Խախեսի զիսավոր խմբագիր Գ. Վասպրյանը հյուրերեն պատմեց հայ իրանագիրության և արեւելագիրության նվաճումների, զիգուարի ծրագրերի, հեռանկարների և սպասիլու արդյունքների մասին, իուլի հայրենիով, որ հայ-իրանական սերգացու փոխհարաբերությունների հոմանաստութերում առաջիկայում ալեյի սպարզորչ կգծագրվեն զիգուարի փոխականի համարդաւուցմբային շրջանակները: Նայ արեւելագիրությունը, և մասնավոր «Էրան-Նամէ», կարող են զգալի դեր խաղալ այդ ասալութեան, ընդգծեց նա:

ՕՐՎ. Զ.

ՎԱՍ. Բ.

Կարենամի թագավոր միջպարպահասար 1-ի (մ.թ.ա. 1115-1077) փարեգրույան մեջ Սիլիխան (կամ՝ Սիլիփիան=Սպատիքին), իշխարտկվում է որպես Խանիքալբար (Սիլիփանի) երկրի քաղաք՝¹⁹ Mi-li-di-a և Հա-ni-gal-bat «Խանիքալբար երկրի Սիլիփիա քաղաքը»²⁰, և Սիլիփիան, որպես Խանիքալբար երկրի քաղաքը²¹: U.S. Երեմյանի կարծիքով, խանիքալբարյան Սիլիփիան (կամ Սիլիփիա)²² գրնվել է Տարունում, Արտակի հոսանքից հյուսվա, ենթազա Մեղրի ավամի գերում: Ի.Ս. Դյակոնովը գրելում է, որ երկու դեռյթերում էլ խորը վերաբերում է Մելիք, ներկայիս Մարաթիա քաղաքին²³: Այս հարցին հարուկ ուշադրույած է դարցրել Ռ. Կարազյանը: Նու փորձում է հիմնավորել Ս. Երեմյանի գիտակետով²⁴. որը, մեր կարծիքով, հավատական է նաև այս ասունով, որ Կարենամի թագավորույթը նման անուններ ունեցող երկու քաղաքներ իրարից դարբերել է ըստ պարկանելույան, այսինքն մեկը համարել խեթական, մյուսը՝ խանիքալբարյան, ջայան խեթական Միլիփիան երբեմն, հավատական վայ խեթական պետքայան անկումից հետո (մ.թ.ա. XVI դ. 2-րդ կեսից), հայկական լեռնաշխարհի հարավարեւմբան ասմանների մոտ գրնվող մյուս երկրների

հետ ենթարկվել է Խանիքալբար-Միլիփիանի պետքայանը²⁵:

1961թ-ին Լաշենի դամբարանավերերում հայրեալերվի է մի կնիք, որն ունի միրանական կնիքների ոճը²⁶, իսկ Արթեկի N53, N 422, N 625 դամբարաններում հայրեալերվի են զանաձել կնիքներ, որոնք, ենթազուղուների կարծիքով, դասվում են միգաննական սովորական կնիքների թվին: Արեւելյան հայասպանում միգաննական կնիքների գրնվելու փաստը թույլ է դափն ենթացրել, որ Միլիփիանի քաղաքական ազդեցույթումը հասել է մինչեւ հայկական լեռնաշխարհի հյուտիսարեւելյան շրջանները:

Վյափանվ, վերոհիշյալից պարզ է դասնում, որ հնդարիսական դիմասրվայի առաջնի խազավորների իշխանության վարչիներն մ.թ.ա. XV դարում Միլիփիանի սպեցեցույթն ուստի մեջ էին մրկում Արամիան, Աշոտըլ, Հյուսիսային Միլիփիա երկրները, Կիցցովարեան, Վերին Եփրամի երկրները և Հայկական լեռնաշխարհի գաղյի մասը:

Փաստորեն, Միլիփիանին այս ժամանակաշրջանում դարձավ Առաջնորդ Արտակարգոր և ընդունակ պետքայտունը:

Ծանոթագրություններ

- # **Միլիփիան.** Կամ Խուուի-Միլիփիանին, խուուական պետքայտուն է: Ճեւավորվել է մ.թ.ա. XVII դ., Հյուսիսային Միլիփիայում:
1. «Մայրանի» կամ «Մայրենի» լրարքերակների փոխարքն է հիմնականում աղբյուրներում հիշապահվում է «Միլիփիան» քարբերությունը:
 2. D.J. Wiseman. *The Alalakh Tablets*. London, 1953, Pl.7, 8 (այսուհետեւ AT), A. Kammehüber. *Die Arter im Vorderen Orient*. Heidelberg, 1968, S. 62-63.
 3. История древнего Востока, II, М. 1988, с. 436-437; И.В. Виноградов. *Новое царство в Египте*.- История древнего мира, I, М. 1989, с. 279.
 4. S. Smith. *The Statue of Idri-mi*. London, 1949, P 14-23, L. 1-104:
 5. «Pa-ra-at-tar-na», «Pa-ra-at-ar-na» իրիսորեն U. Սմիթը վխարձաք ընթերցում է «Ba-ra Su-tar-na», «Ba-ra-su-ar-na», այսինքն՝ ըստ նրա՝ Շուպանանու 1-ը (S. Smith, op. cit., p. 16, 17, L 43, 45): Այս պարճառով նրա աշխարհության մեջ թույլ են լրիվ ժամանակակից վրայումներ: Նաև քաղաքը գրնվել է մովավորապես Էնդիք քաղաքի Օրոնսդ գերի միջան վարածություն:
 6. Վալախից մեզ հաստ է Էնդիքի և Կիցցովարեայի քաղաքոր Պիլլիայի միջան կնրված պայմանագրի վերաբը (AT, N3): Այս գերիցում հիշարարվում է նույն Խուու-Միլիփիանի Պարագանան քաղաքորը, որպես նրանց ժամանակակիցը:
 7. HSS, XIII, 165; Igor M. Diakonoff, Nelin Yankowska. Zum Mythos von den Vorderasiatischen Ariern: die Leichenverbrennung des Königs Parrattarna.- Aof. II, 1975, S. 131-132; Н. Б. Янковская. Царские братия в родословной хурритских династий Аппанхи.- в сб.: «Культура Востока (древность и ранее средневековье)». Л., 1978, с. 37, 39: Խուուական Նուզին, նախկին սեմական ժառուր քաղաքի ներկայի Յորդան-թեթինեն:
 8. Harvard Semitic Series, IX, I. E.A. Speiser. *A Letter of Saushshatar and the Date of the Kirkuk Tablets*.- Journal of the American Oriental Society, Vol. 49, 1929, p 270-271.
 9. Այս մասին գրեւ D.J. Wiseman, AT, P 7, Note 2.
 10. E.F. Weidner. *Politische Documente aus Kleinasiens*. Leipzig, 1923, N 7, S 90, Z 5-7 (այսուհետեւ PDK).
 11. Նիկմանան Ինդիկի երկրորդ որդին է, հայուրի էլ իր երերը՝ Կայունիքարիին:
 12. D.J. Wiseman, AT, No 3, 14; S. Smith. *A Preliminary of the Tablets from Atchana*.- «Antiquaries Journal», Vol. XIX, 1939, No 1, p 41.
 13. D.J. Wiseman, AT, No 2, p 28, L 1-76.
 14. PDK, No 2, S 38, Z 8-9
 15. W. Andrae. *Die Stelenreihen von Assur*. Leipzig, 1913, No 63, 137a; И.М. Дьяконов. Предыстория армянского народа, с. 69: У.թ.ա. XV դ. կեսին Աշոտըլ քաղաք-պետքայտուն էր, կառավարում էր իշխանի և ավագանու խորհրդի կողմից (И.М. Дьяконов. *Развитие земельных отношений в Ассирии*. Л., 1949, с. 18-40)
 16. PDK, No 2, S 38, Z 6:
 17. Կարմուխի երկիրը գեղակայված էր Կաչիարի լեռների և Տիգրիսի միջեւ: Երա մի փոքր մասը, սակայն, գրնվել է Տիգրիսի ձափս տիփին (լրեւ՝ 17. Գ.М. Ավետիսյան. *Ранние сведения о распространении арамейских племен по Северной Месопотамии и Армянскому нагорью*.- ИФЖ, 1984, N3, с. 37; Հ.Բ. Արյունյան. *Топономика Урарту*. Ереван, 1985. с. 98.)
 18. W. Andrae, op. cit., No 129, E. Weidner. *Assyrien und Hanigalbat*.- «Ugaritica», VI, 1929, S 226.
 19. E.A. Budge, L.W. King. *Annals of the Kings of Assyria*, I. London, 1962, p.72, L 37 (այսուհետեւ AKA), A.K. Grayson. *Assyrian Royal Inscriptions*, II. Wiesbaden, 1976, N 32.
 20. ARI, II, N 96.
 21. «Հայկական ՍՍՌ արվաս» Երեմյան-Մուսկվա, 1961, էջ 102:
 22. И.М. Дьяконов. *Предыстория*, с. 84, Հ.Բ. Արյունյան. *Бանանու*. Еր, 1970, с. 46.
 23. Կարազյան. Մելիփիան պետքայտունների Դայունու երկիրը.- «Լրաբեր հասարաւունի գիրությունների», 1978, N 6, էջ 77-79:
 24. PDK, N 1, Z 10-25, No 7, Z 14-17:
 25. Կնիքը ստիլիզմ է Հայաստանի պարմույթան այնպահան թանգարանի ֆոնդում, N 2188/43 (լրեւ նաև՝ (И.М. Дьяконов. *Урартские письма и документы*. М. Л., 1963, с. 11):
 26. Տ.С. Խաչատրյան. *Древняя культура Ширака*. Ереван, 1975, ս. 133, 185, 188.

ایراننامه

مؤسس و سردبیر: پروفسور دکتر گارنیک آساطوریان

فهرست مادرجات

(شماره ۲۰ - ۲۱، سال سوم)

- مقاله: آمator گرایی در علوم انسانی.
- آکادمیسین هراند آوتیسیان. "خانه قفقاز"، مسائل مربوط به یگانگی ملل فقهاء و سلطه طلبی های پانتر کیستی.
- پروفسور روبن اوگیان، دکتر آکساندر صفاریان. "برونده جزائی" داشمند شهر، ارمی شناس، ایرانشناس و شرقشناس ارمی آکادمیسین هراجیا آچاریان از آرشیو وزارت امنیت ملی ارمنستان.
- دکتر رایا امیریگیان. مینیاتورهای "گلشن افغان" از کلکسیون ماتناداران.
- گارنیک آساطوریان. ایرانشناسی در ارمنستان.
- رسک زرنه ای، آرماندا زاریان. تاریخ تحول و نقش اجتماعی و سیاسی حرمبرا و اندرون در شرق.
- دکتر گوهر مرادیان. ریزه بایه های متن شناسی.
- پروفسور وردان گریگوریان. آذربایجان متحد و کبیر" بحساب ایران و ارمنستان.
- اعلامیه جوامع و سازمانهای باصطلاح آذربایجانی در آلمان درباره "نقض حقوق بشر" در جمهوری اسلامی ایران.
- سامول رمازیان. کور اوغلی - حماسه فهرمانی اقوام ترک زبان (مقاله ۱).
- دکتر ادوارد خورشیدیان. سیستم مالیاتی در ایران عهد ساسانی.
- به یاد استاد هارولد بیلی (۱۸۹۹ - ۱۹۹۶).
- وجارشن چترنگ (چترنگ نامک) - ترجمه متن پهلوی با مقدمه و حواشی از گارنیک آساطوریان.
- دکتر هاسمیک مکرتچیان. پیرامون متن ترجمه ارمی "كتاب الزراعه" ("گیوبونیا").
- دکتر ژورس خاچاطوریان. فالبینی و رمالی در ارمنستان قدیم.
- دکتر هاکوب هاروتیونیان. در باره اصطلاح "سلطه سه گانه" در متون تاریخی ارمی.
- وردان هوانیان. مسائل دوستی و همبستگی ارامنه و اعراب در صفحات جرائد ارمی زبان کشورهای عربی (۱۹۱۸ - ۱۹۲۸).
- روزان هاروتیونیان. حیطه "استان آپارات" طبق متون تاریخی ارمی.
- دکتر آرمén کاراپتیان. پیرامون مراحل اول فعالیت حزب "آرمناکان".
- معاون اول وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران جناب آقای محمود واعظی در دیرخانه "ایراننامه".
- دکتر هرایر آوتیسیان. مراحل اولیه تاریخ دولت خوری - میانی (قرن ۱۸ قبل از میلاد).
- تقدیم - صفحات ۳۳، ۳۷، ۴۱، ۴۸، ۵۲، ۵۸، ۶۲.

«Հրամանական համակակից այս համարի սպազմության
ծախսերի մի մասը հոգացնել են
ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանին ակտով հայր Լենին Ռեժիսուր (Վենեսիլի),
օր. Արքի Արդաւան (Դյու-Յորֆ)
և Տիկի Ռուսական Հայությունի (Երևան)

ایران نامه

مجله پژوهشی خارجستان حکومتی ارمنستان

Іран-намэ
№№ 4-5, 1996 (NN 20-21)
Содержание

- Дилетантизм в общесвенных науках (Редакционная статья)
- Грант Аветисян (академик НАН Армении). К вопросу о "Кавказском доме" и пантюркистских устремлениях-с.3
- Рубен Авакян (д-р юрид. наук), **Александр Сафарян** (канд. ист. наук). "Дело" репрессированного Р. Ачаряна-с. 10
- Раи Амирбекян (канд. искусствоведения). Миниатюры рукописи 18-го века Али-акбара Орагзая "Гулшани авган"- с. 14
- Гарник Асатрян (д-р филол. наук). Иранистика в Армении- с. 18
- Васак Болоранци, Арманд Зарян. Гарем- с. 20
- Гоар Мурадян (канд. филол. наук). Филологические наблюдения- с. 24
- Рубен Ангальян. Велимир Хлебников и Иран- с. 26
- Васак Болоранци, Варе Бояджян. Иран, Россия, Армения (Вопросы национальной безопасности) - с. 27
- Вардан Григорян (д-р ист. наук). "Единый, великий Азербайджан" - за счет Ирана и Армении- с.29
- "Открытое письмо" азербайджанских "обществ" и "организаций" в Германии- с.30
- Самвел Рамазян. Кер-оглы - тюрский героический эпос (Статья первая)- с. 30
- Эдуард Хуршудян (канд. ист. наук). Налоговая система Сасандского Ирана - с. 34
- Некролог: Профессор Сэр Гарольд Бейли (1899-1996)- с. 37
- Литература Древнего Ирана: Гарник Асатрян. Как появились шахматы и нарды? *Вичаришн-и четранг үт нөв-арташир* (Перевод пехлевийского текста с предисловием и комментариями) - с. 38
- Асмик Мкртчян (канд. ист. наук). К вопросу о переводах "Геопоники" - с. 42
- Жорес Хачатрян (канд. филол. наук). Об искусстве гадания и его преемственности в Армении (III в. д.н.э. - IV в.н.э.) - с. 46
- Акоп Арутюнян (канд. ист. наук). О значениях термина "триумвират" - с. 49
- Вардан Оганесян. Вопросы армяно-арабских взаимоотношений на страницах армянской периодики стран арабского Востока (1918-1928 гг.) - с. 50
- Лаура Шехоян (канд. ист. наук). "Шелковый путь" Х. Хачера - с. 53
- Рузан Арутюнян. Понятие "Айрапатская губерния" и его территориальные границы по данным древнеармянской историографии - с. 54
- Нерсес Мкртчян (д-р филол. наук). "Х. Амирян. Арменизмы в турецком языке" - с. 57
- Отражения падения Карса (в 1920 г.) в турецком фольклоре - с. 58
- Кухня иранских армян: *Махох* - с. 59
- Армен Карапетян (канд. ист. наук). О раннем этапе деятельности партии "Арменакан" - с. 60
- Первый заместитель иностранных дел Ирана М. Ваззи - В Редакции "Иран-намэ" - с. 62
- Грайр Аветисян (канд. ист. наук). Начальный этап возведения государства Хурри-Митани (XV в. до н. э.) - с. 63
- Рецензии - сс. 33, 37, 41, 48, 52, 57, 59, 62.

Iran-Nameh
Vol. 4-5, 1996 (20-21)
Contents

- *Editorial: Diletantism in the Social Sciences*
 - **Academician Hrant Avetisian:** The "Caucasian House" and Panturkist Ambitions - p. 3
 - **Prof. Dr. Rouben Avagian, Dr. Alexander Safarian:** Academician Hr. Acharian in Prison: Archive materials - p. 10
 - **Dr. Raya Amirbekian:** Miniatures of "Gulshan-i afghan" (XVIII c.) - p. 14
 - **Prof. Dr. Garnik Asatrian:** Iranian Studies in Armenia - p. 18
 - **Vasak Bolorantsi, Armando Zarian:** The Harem - p. 20
 - **Dr. Gohar Mouradian:** Philological Notes - p. 24
 - **Rouben Angaladian:** Velimir Khlebnikov and Iran. - p. 26
 - **Vasak Bolorantsi, Vahe Boyadjian:** Iran, Russia and Armenia: Problems of National Security - p. 27
 - **Prof. Dr. Vardan Grigorian:** "A United, Greater Azerbaijan" - p. 29
 - The "Open Letter" from the Azarbajani Communities in Germany - p. 30
 - **Samvel Ramazian:** Kyor-oghly- A Turkic Heroic Poem - p. 31
 - **Dr. Eduard Khurshudian:** The System of Taxation in Sasanian Iran - p. 34
 - **Obituary: Prof. Sir Harold Walter Bailey (1899-1996)** - p. 37
 - The Origin of Chess and Nardi - *Vičarišn-ī Čatrang ut nev-artašir - A Pahlavi Text about Chess and Nardi* - Preface, Translation and Commentaries by Garnik Asatrian - p. 38
 - **Dr. Hasmik Mkrtychian:** The Arabic and Armenian Versions of "Geoponika" - p. 42
 - **Dr. Zhores Khachatrian:** The Art of Divination in Ancient Armenia (III B. C. - IV A.D.) - p. 46
 - **Dr. Hakob Harutyunian:** The Semantics of the Term *Triumviratus* in the Old Armenian Literary Tradition - p. 49
 - **Vardan Hovhannesian:** Armeno-Arabic Relations as Reflected in Armenian Press of Arabic Countries (1918-1928) - p. 50
 - **Dr. Laura Shekhtyan:** "The Silk Road" of Khachik Khacher - p. 53
 - **Rouzan Haroutyunian:** The borders of "Ayrarat Principality" According to Old Armenian Historical Tradition - p. 54
 - **Prof. Dr. Nerves Mkrtychian:** "Kh. Amirian. The Armenisms in Turkish" - p. 57
 - The Fall of Kars (1920) in Turkish Folklore - p. 58
 - **Makhokh** - A National Dish of the Armenians in Iran - p. 59
 - **Dr. Armen Karapetian:** On the Early Stages in the Activities of the "Armenakan" Party - p. 60
 - Deputy Minister of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran, Mr. Mahmoud Vayazi in the "Iran-Nameh" Office - p. 62
 - **Dr. Hayr Avetisian:** The Early Stage of the Rise of the Khurri-Mitanni State (- c. B. C.) - p. 63
 - **Book Reviews** - pp. 33, 37, 41, 48, 52, 57, 59, 62.
- Inquiries, contributions, as well as books for review should be addressed to the Editor*

Ստորևսիր, արտադրություն քաղաքականությունը անունը լուրջ «Իրան-նամէ» վրա պարզաբնությունը:
**Slamanto (former Kassian) St. 6,
375033 Yerevan,
Republic of Armenia**
**Tel & fax: (3742) 27.69.74
(3742) 27.69.73**

Official Distributors of "Iran-Nameh"
In Iran: HOOR Institute
(The Armenian Research Centre),
Tehran
Tel.: 676.253
In the USA: Hamo Vasilian
1105 E., Chevy Chase Dr., Glendale,
CA 91205
Tel.: 818-246-5553

Հրանցման թիւ՝
246
գ.ամփ՝
77750
4 տպ. մամուլ
Հիմանի
«Վերածննդական
համաժողովրդական
նորոնը»